

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI**

**NAVOIY VILOYATI XALQ TA’LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
HUDUDiy MARKAZI**

**“MILLIY TA’LIM YARATILISHIDA
INNOVATION YONDASHUVLAR” MAVZUSIDAGI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

T O ‘ P L A M I

NAVOIY – 2022

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

NAVOIY VILOYATI XALQ TA’LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
HUDUDIIY MARKAZI

“MILLIY TA’LIM YARATILISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR”
MAVZUSIDAGI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI

T O ‘ P L A M I

3-QISM

NAVOIY – 2022

Milliy ta'lim yaratilishda innovatsion yondashuvlar Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Navoiy: Navoiy viloyati XTXQTMOHM nashri, 2022. 245 b

Navoiy viloyati Navoiy viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish huquqiy markazida tashkil etilgan "Milliy ta'lim yaratilishda innovatsion yondashuvlar" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plamida uzluksiz ta'lim tizimida tadqiqot olib borayotgan mutaxassis-olimlar, mustaqil izlanuvchilar ilmiy-nazariy izlanishlarining amaliy tadbirlari keltirilgan. Raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish borasidagi tajribali maktab o'qituvchilarining taklif va tavsiyalari, umumta'lim fanlarini o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda ta'lim, fan, xalqaro aloqalar va boshqaruv faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish hamda "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili" Davlat dasturida belgilangan vazifalar doirasida bajarilayotgan izlanishlarga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot natijalari yoritilgan.

Konferensiya materiallaridan oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, umumta'lim maktablari o'qituvchilari, magistrantlar va iqtidorli talabalar hamda shu sohada ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

TAHRIR HAY'ATI

Ro'ziqulov F.R.	- psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.
Pulotov A.M.	- pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.
Suvonov O.O.	- texnika fanlari nomzodi, dotsent.
Safarov D.X.	-psixologiya fanlari doktori(PhD)
Xasanova Sh.B.	-pedagogika fanlari doktori (PhD)
Pulatov J.N.	-Falsafa fanlari doktori (PhD)
Usmanova R.M.	-dotsent
Shomiyev G'.O'.	-iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
Boboqulov.J.Q.	-UKTTE bo'limi boshlig'i.

Texnik muharrir:

Axmedov S.T.

Maqolalar mazmuni va ma'lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas'ul.

Konferensiya materiallari to'plami Navoiy viloyati XTXQTMOHM Ilmiy-metodik kengashi (2022-yil 8-iyun, navbatdan tashqari 3/1-sonli) qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

КИРИШ СЎЗИ

Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев раҳбарлигида жаҳон миқёсидаги мураккаб жараёнларни ва мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда “Инсон кадри учун” тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, иқтисодиёт тармоқларини трансформация қилиш ва тадбиркорликни жадал ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилашда муҳим пойдевор бўлган “Ҳаракатлар стратегиясидан - Тараққиёт стратегияси сари” тамойилига асосан етти та устувор йўналишдан иборат “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”нинг ишлаб чиқиши, халқимизнинг муносиб ҳаёт кечириши, фуқароларимизнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратди.

Бугунги кунда, Мамлакатимизда таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини такомиллаштириш, жамиятимизда ўқитувчи ва педагог ходимлар, илмий ва ижодкор зиёлиларга бўлган ҳурмат-эътиборни янада ошириш, мактаб ўқувчиларининг билими ва кўникмаларини шакллантириш, уларни миллий ҳамда умуминсоний қадриятларга содиқлик руҳида тарбиялаш мақсадида Президентимизнинг 2022 йил 11 майдаги “2022-2026 йилларда халқ таълимини ривожлантириш бўйича миллий дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-134- сонли Фармони ва “Халқ таълимини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-241- сонли Қарори билан илғор педагогик технологияларни кенг оммалаштириш, соҳада чуқурлаштирилган илмий тадқиқот олиб бориш, фан сирларини илмий асослаб бериш йўлида олиб борилаётган изчил ислохотлар натижасида давлатимизнинг ривожланган мамлакатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллашига мустаҳкам замин яратилди.

Энг муҳими, таълим-тарбия соҳасига қаратилаётган эътибор ва рағбат амалда ўз самарасини бериб, бугунги олдимизга қўйган мақсадлар, бу малакали кадрлар тайёрлаш, таълимни сифат ва самарадорлигини таъминлаш, ўқув жараёни меъёрий ҳужжатларини услубий жиҳатдан такомиллаштириш, ўқув-ахборот манбаларини ривожлантириш, таълимнинг педагогик, психологик ва услубий муаммоларини чуқур ўрганиш, таълимга оид маълумотларни тўплаш, таҳлил қилиш ва бу борада талаб этиладиган ахборотларни тайёрлашга йўналтирилаётганлиги билан аҳамиятлидир.

Бугунги кунда, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш билан боғлиқ масалаларга ҳам алоҳида эътибор қаратилиб, вилоятимизда педагог кадрларни компетенцияларга асосланган ва касбий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган методикалар бўйича ўқитиш амалиётини жорий қилиш, таълим кўрсаткичлари сифатини назорат қилиш тизимини узлуксиз такомиллаштириш, таълимнинг ишлаб чиқариш билан интеграцияси даражасини кўтариш бўйича малакали хорижий мутахассислар жалб қилинмоқда. Бунинг яққол мисоли сифатида Финляндиянинг Хелсинки университети НҲ+ тренинг маркази ўқитувчилари Ҳанни Коли ва Петри Лоунаскорпилар вилоятимизда беш кун давомида олти нафар тренер ўқитувчилар тайёрладилар.

Бу борада вилоятимиз халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш Ҳудудий маркази жамоаси ҳам ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келмоқда. Ҳудудий марказ салоҳиятли, рақобатбардош мутахассис ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш борасида хорижий олий таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилаётгани, профессор-ўқитувчилари

халқаро ва республика миқёсидаги илмий-амалий анжуманларда ўз маърузалари билан фаол иштирок этаётгани, университет ва институтлар билан ўрнатилган илмий ҳамкорлик алоқалари натижасида Давлат талабларига мос мутахассислар қайта тайёрланаётганлиги, шунингдек малака ошириш таълимининг юқори савияда йўлга қўйилганлиги фикримиз далилидир.

Бугун бўлиб ўтаётган **“Миллий таълим яратилишда инновацион ёндашувлар”** мавзусидаги Халқаро илмий-амалий анжумани мақсади ҳам узлуксиз таълим тизимида тадқиқот олиб боровчи илмий изланувчиларнинг назарий ва амалий тавсияларини, таълим жараёнига инновацияларни тадбиқ этиш борасидаги таклиф ва тавсияларни умумлаштириш, педагог кадрларни компетенцияларга асосланган ва касбий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган методикалар бўйича ўқитиш амалиётини жорий қилишдан иборатдир.

Ушбу анжуман Президентимизнинг «2022-2026 йилларда халқ таълимини ривожлантириш бўйича миллий дастурни тасдиқлаш тўғрисида»ги Фармони ва “Халқ таълимини ривожлантиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарорлари асосида халқ таълими соҳасидаги илмий-тадқиқот фаолиятини қўллаб-қувватлаш ҳамда компетенцияларга асосланган ва касбий кўникмаларни шакллантиришга қаратилган методикалар бўйича ўқитиш амалиётини жорий қилиш билан боғлиқ муҳим чора-тадбирларни амалга оширишга қўшилган муҳим ҳисса ҳисобланади.

Ф.Р.Рўзиқулов

Навоий вилояти ХТХҚТМОҲМ директори

3-SHO'BA: TA'LIM TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA MULTIMEDIALI DARSLARNI TASHKIL ETISH**

**Berdiyeva D.,
Toshqulova D.,
Navoiy shahar 5-IDUM o'qituvchilari**

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalari va multimediali darslarni tashkil etish, axborot texnologiyalarini va multimediali darslarni o'quv jarayonida qo'llashni rivojlantirish usullari yoritilgan.

Аннотация: В статье описывается организация уроков информационных технологий и мультимедиа в начальном образовании, пути развития использования уроков информационных технологий и мультимедиа в образовательном процессе.

Annotation: The article describes the organization of information technology and multimedia lessons in primary education, ways to develop the use of information technology and multimedia lessons in the educational process.

Zamonaviy axborot texnologiyalarning jadal taraqqiy etib, ta'lim sohasiga jadal kirib kelishi, hayotimizda muhim ahamiyatga ega bo'lib borayotgani bu boradagi bilim va malakalarimizni ham mos ravishda shakllantirishni taqozo etadi. Shuning uchun, boshlang'ich sinflarda kompyuterdan foydalanib dars o'tish tavsiya qilindi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Dars berayotgan sinfiga taalluqli didaktik materiallarni, darsliklarni, uslubiy qo'llanmalarni va elektron o'quv vositalarini ham mukammal o'rganishi, ularni darslarda qo'llay olishi darkor.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari axborot texnologiyalari vositalari bilan ishlash uchun quyidagi ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim:

- ishchi dastur va texnologik xaritalar tuzish;
- ma'ruza matnlari va amaliy mashg'ulotlar bilan bog'liq topshiriqlarni tayyorlash;
- metodik ko'rsatmalar va nazorat savollarni tuzish;
- o'zlashtirish natijalarini tahlil qilish.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'qituvchiga:

- darsni zamonaviy tarzda modellashtirish;
- bilimlarni chuqurlashtirish uchun qo'shimcha ma'lumot va axborotlarga ega bo'lish;
- nazariy va mustaqil ishlashni tayyorlash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'quvchilarga:

- fanga qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash;
- ensiklopedik ko'rinishdagi axborotlarni tezkor olish;
- mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bo'lgan tezlik va o'zlashtirish darajasini tanlash;

- zamonaviy axborot – kommunikatsion texnologiyalarga jalb qilish, uni egallash va unga doimiy ishlashga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish imkoniyatlarni beradi.

Multimedia – bu obyekt va jarayonlarni an'anaviy matn shaklida emas, balki fotorasm, video, chizma, animatsiya, ovoz yordamida namoyish qilishdir.

Interaktiv doska ta'lim jarayoniga elektron o'quv va multimedia materiallarni olib kirish uchun samarali vositadir. Katta ekranga ya'ni elektron doskada axborotlarni yaxshi

qabul qilishlari hisobiga o'quvchilarning fikrlash qobiliyati oshadi. O'quvchilar mustaqil ishlaydilar, sinfdoshlari va o'qituvchilari bilan birga fikrlaydilar. Dars jarayonidagi ushbu hamfikrlilik muhiti o'quvchilarning sinfdoshlari orasida mavqei va o'ziga nisbatan ishonchining ortishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarning fanga qiziqishlari kuchayib, o'quv materialini tez yodda saqlanadi. Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar asosida dars o'tish ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda mavzuni o'rganishga ishtiyoq va qiziqishini oshiradi, bilimlarni mustahkamlash, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Kompyuterlardan ko'proq rivojlantiruvchi mashg'ulotlarda foydalaniladi.

- Mashg'ulot 20–30 daqiqadan uzoq bo'lmasligi va davomli qismlardan: tayyorlov, asosiy va yakuniy qismlardan iborat bo'lishi shart.

- Kompyuterdan foydalanib, mashg'ulot o'tishda ko'zlar uchun gimnastik mashqlarni ham tez-tez takrorlab turish va bu qoidaga bolalarni o'rgatish lozim.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayoniga yangi axborot texnologiyalarini joriy etib borishda o'qituvchilar shuni unutmasliklari zarurki, rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni o'tkazishda amal qilinishi zarur bo'lgan qoidalarga doimo rioya qilish hamda bolalarda shu xususiyatni shakllantira bilishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizqulov A.I, Bekmurodov A.A. "Arifmetikadan qo'llanma" Samarqand 2001-yil.
2. A'zamov A, Haydarov B "Matematika sayyorasi" Toshkent 1993-yil.
3. Bikbayeva N.U. "Ikkinchi sinf darsligi". Toshkent 2004-yil. 14-b.
4. Rayhonov Sh, Qosimov F. "Boshlang'ich sinflarda harakatga doir masalalar ustida ishlash". Buxoro, 2005-yil.

BIOLOGIYA DARSLARIDA AXBOROT KOMMUNIKASION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

**Teshayeva S.,
Navoiy shahar 16-IDUM o'qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada biologiya darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jumladan elektron darsliklar, elektron xaritalar va ulardan foydalanish yo'l – yo'riqlari ko'rsatib o'tilgan. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishi, bundan tashqari kompyuter, yordamida olingan ma'lumotlar mashg'ulot mazmunini boyitish bilan birga o'qituvchining o'quv topshiriqlarining amaliy yo'nalishi kuchaytiriladi va o'qituvchining pedagogik mahorati takomillashishi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются информационно-коммуникационные технологии на уроках биологии, в том числе электронные учебники, электронные карты и способы их использования. Внедрение информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс, а также использование компьютеров обогатит содержание уроков, усилит практическую направленность заданий учителя и повысит педагогическое мастерство учителя.

Annotation: The article discusses information and communication technologies in biology classes, including e-textbooks, electronic maps, and how to use them. The introduction of information and communication technologies in the educational process, as well as the use of computers, will enrich the content of the lessons, strengthen the practical direction of the teacher's assignments and improve the pedagogical skills of the teacher.

Raеспублиkamiz ta'lim tizimida texnika vositalaridan xususan, AKT vositalaridan foydalanish masalasiga dolzarb vazifa sifatida yondashib, ta'lim muassasalarini o'qitishning texnik vositalari bilan ta'minlashiga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, ta'lim muassasalarining ko'pchiligi o'qitishning texnik vositalaridan kompyuter, DVD, kodoskop va boshqa vositalar bilan ta'minlangan.

Hozirgi kunda kibernetika rivojlanishi fan-texnika yanada olg'a rivojlanishiga sabab bo'ldi. Haqiqatan ham "kibernetika" deganda ko'z o'ngimizda dastaval elektron hisoblash mashinalari keladi. Darhaqiqat, hisoblash mashinalari yaratilganda kibernetika ham hatotga ham amliyotga bunchalik tez kuchmagan bo'lar edi.

Olamni, undagi voqea va hodisalarni mohiyatini inson o'z tafakkurida yanada teranroq anglab yetishi uchun unga nazariy bilimlar, amaliy tajribalar bilan bir qatorda axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish hozirgi kunning muhim sharoitlaridandir. Masalan, ta'lim muassasalarining ko'pchiligida o'qitishning texnik vositalaridan biri kodoskopdir.

Kodoskop-dars samaradorligini oshirishdagi eng qulay vosita hisoblanadi. Bu vosita orqali mavzuga oid boshqotirmalar, slaydlar, rasmlar, savollar, chizmalarni namoyish etib, dars mazmunini boyitish mumkin. U ixcham, qulay vosita bo'lib darsda plakatlarni ilish, olib qo'yish jarayonlarini kamaytiradi, va vaqtni tejaydi. Bundan tashqari biologiya fanidan o'qitiladigan mavzularga oid rasm va chizmalarni shaffof jismga nashr etish uchun zamonaviy kompyuterning imkoniyatlaridan foydalanib, avvaldan tayyorlab olinib, uning bazasini yaratib olish mumkin, ya'ni slaydlar tayyorlash mumkin. Hozirgi vaqtda mazkur turdagi slaydlar "El-xolding" kompaniyasi tomonidan tayyorlanganligi va respublikamizdagi ko'pgina o'quv muassasalariga tarqatilgan. Slaydlardagi tasvir asosan kodoskop orqali ekranga tushiriladi va kattalashtirilgan tasvir namoyish qilinadi. Slaydlarning plakatlar, stendlarga nisbatan bir qator qulayliklari mavjuddir. Bu qulayliklar o'quvchilarda fikrlash qobiliyatlarini rivojlanishiga yordam beradi. Ularda yaratuvchanlikka intilishini shakllantiradi, shu o'rinda elektron darslik tushunchasiga to'xtalib o'tamiz. "elektron darslik-zamonaviy o'quv jarayonining eng asosiy elementlaridan biri bo'lib, u o'quv fani yoki ta'lim bir bo'limini o'rganishni ta'minlovchi an'anaviy darsliklarni barcha shakl va xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan uslubiy majmua sifatida, zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan ishlanmadir.

Biologiya fanidan taqdimot yaratishda taqdimotimizni biror tartibda joylashtirib olishimiz va shunga mos slaydlarni tayyorlashimiz kerak bo'ladi. Power Point dasturi taqdimot tayyorlashning

1. Avtomazmun ustasi,
2. Taqdimot ko'rinishi,
3. Bosh taqdimot,
4. Taqdimot ochish yo'llarini tavsiya etadi.

Microsoft Power Pointga universal ko'rinishdagi dizaynni yaratishni osonlashtirish uchun namunalar berilgan bo'lib, uni formatlash, rang, grafik va matnlarni foydalanishdek prezintasiyaning alohida qismlarining xususiyatlarini ochib beradi.

Xulosa o'rinda shuni aytish joizki zamonaviy texnikalardan foydalanib biologiya fanini o'zlashtirganligi asosida mustaqil ish olib borish, ilmiy mushohada yuritish ko'nikmasiga ega bo'ladi. O'quvchilar mazkur vositalardan foydalanib slaydalar tayyorlash dars jarayonida foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.karimov "Barkamol avlod orzusi" Sharq nashriyoti 1999-y.
2. G'ofirov A.T. "Biologiyani o'qitishning umumiy metodikasi" O'quv metodik qo'llanma 2005-y.
3. Verzillin N.M., Korsinskaya V.M. "Biologiya o'qitishning umumiy metodikasi" T. O'qituvchi

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MUL'TIMEDIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH**Odilova N.,****Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,****Rahmatova M.,****Navoiy shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limda yangi pedagogik texnologiyalar, shu jumladan, axborot texnologiyalari bilim olish motivini rivojlantirishga katta yordam berashi va axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, axborot texnologiyalarining ta'limdagi o'rni, dars sifati va sinflarda axborot texnologiyalarini qo'llash orqali yoshlarning IT-ga bo'lgan qiziqishi ortib borishi hamda multimedaning ta'limdagi afzalliklarini tahlil qilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается, как новые педагогические технологии в образовании, в том числе информационные технологии, могут помочь в развитии мотивации к обучению и как организовать информационные уроки, роль информационных технологий в образовании, качество урока и использование информационных технологий на уроках. , проанализировали растущий интерес молодежи к информационным технологиям и образовательным преимуществам мультимедиа.

Annotation: This article discusses how new pedagogical technologies in education, including information technology, can help to develop the motivation to learn and how to organize information-based lessons, the role of information technology in education, lesson quality and the use of information technology in the classroom. analyzed the growing interest of young people in IT and the educational benefits of multimedia.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan ishlab chiqilgan, bugungi kunda amaliyotga joriy etilgan "Talim to'g'risida"gi Qonundan o'rin olgan vazifalar uzluksiz ta'lim tizimida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayoning samaradorligini o'ttirish maqsadida keng ko'lamli izlanishlar olib borishni taqozo etadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida axborot kommunikasion texnologiyalari vositalaridan samarali foydalanish muhim masalalardan biri bo'lib qolgan. Buning uchun ta'limning samaradorligini oshirish va bilimlarni to'la egallashlariga erishish, shaxsning ta'lim diqqat markazida bo'lishini va yoshlarning mustaqil bilim olishlarini ta'minlash, iqtidorli, iste'dodli va o'zlashtirishi qiyin bo'lgan o'quvchilarga individual yondashish, har bir o'quvchining eng yaxshi sifatlarini aniqlash, uni rivojlantirish va ularning qiziqishi. Ehtiyojini, qobiliyati va shaxs sifatleri, intellektual xususiyatlarini aniqlagan holda har bir darsni tashkil etishga e'tibor berishimiz maqsadga muvofiqdir.

Boshlang'ich ta'lim tizimida yangi pedagogic texnologiyalar, shu jumladan mul'timediya darslarini tashkil etish bilim olish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Mul'timediya asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivasiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashtiruvidir.

Boshlang'ich ta'lim tizimida mul'timidiyadan foydalanish o'quvchiga:

- darsni zamonaviy modellashtirish;
- bilimlarni chuqurlashtirish uchun qo'shimcha ma'lumot va axborotlarga ega bo'lish;

- nazariy va mustaqil ishlashni tayyorlash imkonini beradi;
- Boshlang'ich ta'lim tizimida mul'timediya dan foydalanish o'quvchilarga;
- fanga qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash;
- ensiklopedik ko'rinishdagi axborotlaeni tezkor olish;
- mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bo'lgan tezlik va o'zlashtirish darajasini

tanlash;

Mul'timediya-bir ob'ekt va jarayonlarni an'anaviy matn shaklida emas, balki fotorasm, video, chizma, animatsiya ovoz yordamida namoyish qilishdir. Mul'timediya darslari quyidagi didaktik masalalarni hal qilishga yordam beradi:

- fan bo'yicha asosiy bilimlarni o'zlashtirish.
- o'zlashtirilgan bilimlar izchilligini ta'minlash;
- o'z-o'zini nazorat ko'nikmasini shakllantirish;
- o'quvchilarni o'quv materialini ustida mustaqil ish olib borishlarida o'quv-metodik

yordam ko'rsatish;

Boshlang'ich sinflarda fanlarni mul'timediya texnologiyalari asosida o'qitish katta samara beradi. Buning uchun har bir mavzu bo'yicha dars ishlanmalari yaratish lozim. Dars ishlanmalariga taqdimot slaydlar tayyorlanib, videoproektorlar orqali o'quvchilarga tushuntirilsa maqsadga muvofiqdir. Mul'timediyaning taqdimot nafaqat matnni va ko'rgazmali balki ovozli animatsiyali bo'lishi o'quvchilar tomonidan mavzuni mukammal o'zlashtirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Umumiy qilib aytganda, ta'lim tarbiya jarayonini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan maqsad barkamol insonni shakllantirish orqali o'z keljagimizni ta'minlashdan iboratdir.993836186

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi №187 sonli qarori
2. Qosimova K, Mayjonov S, Gulomova X, Yo'ldosheva Sh, Sariyev Sh, "Ona tili o'qitish metodikasi" T.Noshir 2009-103 bet.

ZAMONAVIY DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT – KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI VA ELEKTRON DARSliklardan FOYDALANISH

Farmonova D.,

Djurayeva U.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada dars samaradorligini oshirishda innovatsion axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati muammosi yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarining natijalari va ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o'rinni va oqilona foydalanish haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Аннотация: В этой статье показаны результаты проведенных научно-исследовательских работ по проблеме зависимости подростков к компьютерным играм и отрицательных качествах, возникающих в поведении в результате этих игр и даны рекомендации по их предупреждению.

Ключевые слова: Инновационный, информация, коммуникация, интеллектуальный, внимание, технический, способе , интерактивный, рефлексивный, социально-психологический, мотивация.

Annotatsiya: The results of scientific reseach on the problems of teenages sans to computer games and some solu tions of nagative qualities in teenages behaviour ave discussed in this article.

Key words: Innovative, information, communication, intellectual, attention, technical, ability, interactive, reflexive, social-psychological, motivation.

Bugungi tezkorlik bilan rivojlanayotgan axborotlar zamonida yosh avlod tarbiyasi doimo muhim va dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Jamiatimizda fan-texnika taraqqiyoti jadal sur'atlar bilan borayotgan ekan, bugungi yoshlarimiz ongi va tafakkurini zamon bilan uyg'unlashgan holda rivojlantirib borish muhimdir. Bu esa bevosita axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan chambarchas bog'liqdir.

Zamonaviy ta'limda axborot kommunikatsiya texnologiyalarisiz o'quv faoliyatini tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish dars samaradorligini oshirish bilan bir qatorda o'quvchilarning bilish jarayonlarini ham rivojlantiradi.

Axborot kommunikatsiya va texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llashning psixologik va pedagogik tomonlarini o'rganishda B.F. Lomov, ye.I. Mashbits, O.K. Tixomirov, L.N. Babanin kabi olmilarning tadqiqotlari katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlarda kompyuterlarga ta'lim samaradorligini oshiruvchi hamda inson psixikasini rivojlantiruvchi qudratli vosita sifatida qaraladi.

Axborot kommunikatsiya va texnologiyalarining ta'limning asosiy vositasi sifatidagi imkoniyatlari ko'rish va eshitish organlari imkoniyatlaridan yanada to'laroq foydalanish uchun yo'l ochadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning boshlang'ich bosqichi bo'lgan his etish va qabul qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sezgi organlari tomonidan qabul qilinadigan signallar keyinchalik mantiqiy qayta ishlanadi va abstrakt mulohazalar doirasiga o'tadi. Natijada sezgi organlari fikrlar va mulohaza yuritish jarayoniga qo'shiladi. Buning oqibatida bilishning navbatdagi bosqichi bo'lgan anglashning muvafaqqiyatli o'tishiga asos paydo bo'ladi. Anglash jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish tushunchalarning shakllanishi va o'zlashtirilishiga, mulohazalarning asoslanishi va isbotlanishiga, sabab va oqibat o'rtasidagi aloqalarning o'rnatilishiga yordam beradi.

Ona tili va adabiyot darslarida multimediya vositalaridan foydalanish, ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarni jonli, qiziqarli va rang-barang o'tkazishga xizmat qiladi.

Ona tili va adabiyot fanini o'qitishning bosh maqsadi yoshlarimizni ijobiy fikrlash, o'z fikrini yozma va og'zaki shaklda erkin va ta'sirchan ifodalash, o'quvchi fikr doirasini kengaytirish, ona Vatanimiz, milliy an'alarimiz, boy ma'naviyatimizga muhabbatini oshirib tarbiyalashimiz muhimdir. Turli yangi dars shakllaridan foydalanish bugungi kun talabi hisoblanadi. AKT, ya'ni axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ayniqsa o'quvchilarga yangi ma'lumotlarni tez yetkazish, ularning intellectual salohiyatini oshirishda muhim vosita bo'lib kelmoqda.

Elektron o'quv adabiyotlari bilim oluvchilarning tasavvurini kengaytirishga, dastlabki bilimlarini rivojlantirishga va chuqurlashtirishga, qo'shimcha ma'lumotlar bilan ta'minlashga mo'ljallangan bo'lib, ko'proq chuqurlashtirib o'qitiladigan fanlar bo'yicha yaratilishi maqsadga muvofiq. O'quv adabiyotlarining mazmuni bilim oluvchilarda mustaqil va erkin fikrlash, olingan bilimlarni bosqichma-bosqich boyitish, mukammallashtirib borish,

mustaqil ta'lim olish, yangi bilimlarni o'quv adabiyotlardan izlab topish ko'nikmalarini hosil qilishni ta'minlashi kerak.

Elektron darslik - universal dasturiy ta'minot sifatida muayyan fanni o'qish turlaridan bo'lib, axborot turlari, yoki axborot turlarini qayta ishlashni avtomatlashtirishga imkon beradi. Elektron darslikning asosiy xususiyatlari quyidagilar:

-ona tili va adabiyoti faniga doir o'quv materialini bayon qilinadi.

-ona tili va adabiyoti faniga doir yangiliklar, yutuqlar, elektron darslikda yoritilgan bo'lishi kerak.

-Ona tili va adabiyoti faniga doir darslikning butunligini ta'minlashi, chuqur ma'noli, kitobning barcha boblari elementlaridan tashkil topgan va tugallangan asar kabi bo'ladi.

Ona tili va adabiyoti darslarini tashkil etishda elektron darslikdan foydalanishi o'quvchilarda ijodiy faoliyat va o'z ustida mustaqil ishlash ko'nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi, o'z ustida ishlashga undaydi va o'z navbatida ta'limda yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. O'quvchilarning bilish faoliyatining bu tarzda tashkil etishi ularni ijodiy faoliyatni tarkib toptirishga imkon yaratadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, elektron darsliklardan ona tili va adabiyot darsida umumli foydalanish o'ziga xos qulayliklarga ega bo'lib, dars samarasini tubdan yaxshilaydi, yosh avlodni komil inson, yetuk mutaxassis bo'lib shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R., Abduqorirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari tarbiyachi-o'qituvchilari va guruh rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar) - T.: Iste'dod, 2010.
2. Дудченко В.С. Инновационная игра как метод исследования и развития органов. М., 1982,
3. Белинская Е.П. К обоснованию социокультурного подхода в исследованиях виртуальной реальности. [Http/ www. Ish. Ru. /info/ seminar-doc](http://www.Ish.Ru/info/seminar-doc)

FIZIKA FANIGA OID TUSHUNCHALARNI EGALLASHDA ELEKTRON VOSITALARDAN FOYDALANISH

Bo'ronova N.R.,

Uchquduq tumani 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fizika faniga oid tushunchalarni egallashda elektron vositalardan foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование электронных средств при усвоении понятий, связанных с наукой о физике.

Annotation: This article discusses the use of electronic tools in the acquisition of concepts related to the science of physics.

Bugungi kunda mamlakatimizda faol, o'z maqsadi sari intiluvchan, serqirra istedod va yuksak ma'naviy fazilatlariga ega, zamonaviy bilim hamda kasblarni ehallagan-kelajagimizning hal qiluvchi kuchi bo'lgan yoshlarni tarbiyalash uchun barcha sharoit va imkoniyatlar mavjud.

Bu esa, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun hamda "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"da ham belgilab qo'yilgan bo'lib, umumiy o'rta ta'lim maktablarida tashkil etiladigan barcha fanlarni o'qitishning kompleks tizimi, ya'ni uyg'un kamol topgan, o'qilishini, zamonaviy

fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga, respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integrasiyalashuvchiga yo'naltirilgan tizim yaratildi.

Shu bois, umumiy o'rta ta'lim maktablari fizika fani mashg'ulotlarini tashkil etishda fizika faniga oid tushunchalarni turli interfaol o'yinlar asosida o'rgatish ularni fanga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. O'z navbatida ularni fizika faniga oid tushunchalarni nomlanishini, o'qishini va yozilishiga oid ko'nikmalarni ham shakllantirib boradi. Agar bu jarayonni o'zbek fizik olimlarining ilmiy tadqiqot ishlari bilan bog'liq holda amalga oshirishsa, tashkil etiladigan darsning yanada qiziqarli bo'lishi hamda samaradorligini oshirishga erishiladi.

O'quv tajribasi maxsus asboblardan yordamida dars vaqtida hodisalarning mohiyatini tajribalar asosida ko'rsatishdan iborat. Shuning uchun fizikadan o'quv tajribasi bir vaqtning o'zida bilimlar manbai, o'qitish uslubi va ko'rgazmalilik turi bo'lib hisoblanadi.

Hodisalarni fizik tajriba asosida o'rganish ilmiy dunyoqarashni oshiradi, fizik tushuncha, nazariy va qonunlarni chuqur o'rganish imkonini beradi, fizikaga qiziqishini oshiradi.

Maktab fizika tajribalari to'rt turga bo'linadi: namoyish etiladigan tajribalar (o'qituvchi bajaradi) laboratoriya tajribalari (o'qituvchi bajaradi), fizik amaliyot sinfdan tashqari tajribalar va kuzatishlar. Tajribalarga qo'yiladigan umumiy didaktik talablar quyidagilar: ko'rgazmali bo'lishi, shu jumladan kishi organlarining ajrata olish qobiliyatlariga mos kelishi; xavfsizligi ta'minlanishi, ishonchli bo'lish, soda bo'lish, vaqt jihatdan chegaralangan va zamonaviy bo'lishi lozim.

Sinfdan har bir o'quvchi asboblarning tuzilma elementlarining qurishiga imkon beradigan ko'rgazmalilikni ta'minlash quyidagilar zarur.

- tajriba stoli yuqoriroq o'rnatilishi, o'quvchilarning diqqatini jalb qiladigan hamma ortiqcha narsalar undan olib qo'yilishi;

- yetarli o'lchamlarga ega bo'lgan maxsus o'quv asboblari qo'llanishi, alohida –alohida o'rnatilishi va asosiy qismlari yorqin rangda shakllar dona-dona, strelka ko'rsatkichlari kata bo'lishi. Tajriba vaqtida asboblarni shunday joylashtirish kerakki, ular bir-birini tusib qo'ymas;

- oq-qora yoki xira qoplamalari bo'lgan maxsus ekranlar qo'llanishi;

- ko'tarib-tushuriladigan stolchalardan, shtativlardan, asboblarni vertical tekislikda o'rnatish uchun turli xil balandlikdagi kursilardan foydalanish;

- asbobning tuzilishi, shuningdek ko'rsatilayotgan hodisaning mohiyatini yaxshiroq ta'minlash maqsadida detallar, jarayonlarni ekranda tasvirlashning qo'llanilishi;

- elektr asboblarning ulovchi similar rangi va ularning tartibi, ketma-ket joylashuvini ta'minlash;

Tajribani bajarish jadalligi o'quvchilarning tajriba materialini qabul qilish jadalligiga mos kelishi kerak. Hodisa tez sodir bo'ladigan bo'lsa, tajriba qaytadan takrorlanadi. Eksperimentning eng muhim tomoni uning o'z vaqtida quyilishidir. Tajribani namoyish qilish tabiiy holda o'qituvchining hikoya yoki suhbat bilan birga olib borilishi kerak.

O'quvchilarni turli texnik qurilmalar, transport turlari, aloqa, fan va texnika yutuqlari bilan tanishtirishda montajdan foydalaniladi. Fizika darslarida tez-tez solishtirma va chiziqli diagrammalardan foydalaniladi. Solishtirma diagrammalari orqali moddalarning solishtirma issiqlik sig'imi, mexanizmlarning FIK ni tasvirlash mumkin.

Kattaliklar orasidagi funksional bog'lanishlarni grafik ravishda tahlil qilishda chiziqli diagrammalardan foydalaniladi.

Grafik-kattaliklar orasidagi funksional bog'lanishlarni tasvirlashdagi muhim ko'rgazmalardan biridir. Grafik bilan ishlash o'quvchilarning funksional fikrlash

qobiliyatlarini rivojlantiradi, grafik savodxonligini orttiradi, hodisa va jarayonlar orasidagi miqdoriy bog'lanishlarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.Karimov "Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" T.1997-y
2. G'ulomov S. Axborot tizimlari va texnologiyalari.–T.: «Sharq», 2000 y
3. Usmanov A.I. Zamonaviy axborot texnologiyalari.- T.: "Akademiya", 2007 yil.-154 bet.

TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK DARSLARDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Sovbirova I.P.,

G'ozg'on shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Omonova F.A.,

Navbahor tumani 20-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-metodik faoliyati hamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir.

Аннотация: Инновационная педагогическая деятельность, осуществляемая в образовательных учреждениях, неразрывно связана как с научно-методической деятельностью педагогов, так и с учебно-исследовательской деятельностью учащихся.

Annotation: Innovative pedagogical activity carried out in educational institutions is inextricably linked with the scientific and methodical activity of teachers and educational-research activity of students.

Bugungi kun pedagoglaridan dars jarayonini zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hamda ushbu texnologiyalardan samarali foydalanishda o'zida ko'nikmasini shakllantirish talab etiladi. Shu bois bugungi kun o'qituvchisidan yoshlar tarbiyasida davrning xususiyatlaridan kelib chiqish zarur, chunki, har bir kishi zamon va makonda yashaydi, davr va ijtimoiy muhit shaxs shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Hozirgi davrningasosiy xususiyati bu-globallashuv va o'ta axborotlashgan jamiyatda yashayotganligimizdir. Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoev so'zlari bilan aytilganda, "Bugungi kunda shiddat bilan o'zgarib borayotgan hayot oldimizga qo'yayotgan bir-biridan murakkab va muhim masalalarni hal qilish haqida o'ylar ekanmiz, ularning yechimi aynan ta'lim-tarbiya bilan, yoshlarning duyoqarashini zamonaviy bilim, yuksak ma'naviyat va ma'rifat asosida shakllantirish bilan bog'liq ekaniga yana bir bor ishonch hosil qilamiz". Mamlakatimizda axborotlashtirish va ta'lim sohasida internet resurslaridan foydalanish yuzasidan ko'plab Qonunlar va qarorlar qabul qilinib, amalda ijrosi ta'minlanmoqda. IHukumatimiz tomonidan qabul qilingan Axborot texnologiya bo'yicha qabul qilingan qarorlar ijrosi yuzasidan hozirda umumta'lim maktablarida qanday vazifalarni oldiga maqsad qilib qo'ymog'i lozim. Axborot texnologiyalari sohasi o'qituvchi uchun kerakli bo'lgan sohalardan biri ekanligi hech kimga sir emas. Bu sohaning yangiliklaridan o'qituvchining boxabar bo'lishi uni o'zi tizimni o'zlashtirishdan manfaatdor. Shunday ekan, umumta'lim maktablarida o'quvchilarga Axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanib dars o'tish o'quv mavzu rejalar zamon talabida har tomonlama to'liq va mazmun jihatidan aniq yo'nalishlarga qaratilgan bo'lishi lozim. Mamlakatimizda ta'limda axborotlashtirish sohasida juda ko'plab yutuqlarga

erishildi. Ko'plab umumiy o'rta ta'lim maktablari yangi zamonaviy texnologiyalar va kompyuter qurilmalari bilan jihozlandi, internet tizimiga ulangan. Bu esa butun jahon mamlakatlaridagi yangiliklardan xabardor bo'lish imkonini beradi. Ta'lim muassasalarida mavjud bo'lgan axborot texnologiyalarini ish va o'quv jarayonida maksimal foydalanish davr talabi hisoblanadi. Maktab tizimida ularni yaratish, ishga tushirish va qo'llashdan maqsad-o'quvchilarning butun hayot faoliyatini axborotlashtirish borasidagi muammolarini o'rganishdir. Axborot resurslarini oqilona tashkil etish va foydalanishda ular mehnat, moddiy va energetik resurslar ekvivalenti sifatida namoyon bo'ladi. Ayni paytda axborot-boshqa barcha resurslardan oqilona va samarali foydalanish hamda ularni asrab-avaylashga ko'maklashuvchi yagona resurs turidir. Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikasiya texnologiyalar, ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, har bir tizim xodimi, ayniqsa o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Tasviriy sa'nat ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda asosiy maqsad o'quvchilarda DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, shuningdek, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalarni egallash, matematik savodxonlik, ijtimoiy faollikka ega bo'lish, o'quv muammolarini mustaqil hal etishga doir tajribalarni egallashlariga sharoit yaratish; Tasviriy sa'nat umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlarining har bir shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko'zlagan holda amalga oshirilishi, ta'limning hamma uchun tengligini ta'minlanishi, o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda fuqarolik tuyg'usi, oila va davlat oldida mas'uliyat his qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning qizikishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish, zamonaviy bilimlarni egallashlari va har tomonlama rivojlanishlari uchun ularga maksimal darajada qulay sharoitlarni yaratish ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omili hisoblanadi. Agarda bunday sharoitlar yaratilmasa, uzluksiz ta'lim tizimidagi majburiy bosqich bo'lgan umumiy o'rta ta'limni muvaffaqiyatli deb e'tirof etib bo'lmaydi. Shu jixatdan, innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirish muammosi shaxsni rivojlantirish va uni hayotga tayyorlashga yo'naltirilgan kompleks vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ta'lim siyosatining bugungi kundagi muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-metodik faoliyati hamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Ko'p hollarda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq, etganda, birinchi o'ringa texnik va tashkiliy masalalar, keyingi o'ringa esa o'qituvchi va o'quvchilarni innovatsion jarayonlarga tayyorlash masalalari qo'yiladi. Innovatsiyalarni tatbiq etishga o'qituvchilarning psixologik tayyorligi pedagogik innovatsion jarayonning muhim sharti hisoblanadi. Shuning uchun, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish, kasbiy faoliyatini innovatsion yo'naltirish, ularni innovatsion pedagogik jarayonlarga tayyorlash masalalariga alohida ahamiyat qaratish lozim. Bugungi kunda o'qitish va o'rganish jarayonida Internet texnologiyalariga katta o'rin ajratilmoqda. Bunday texnologiyalar ta'lim jarayoniga ko'maklashib, o'qitish dasturlari, o'quv qo'llanmalari, elektron darsliklar va jurnallardan foydalanish imkoniyatini yaratmoqda, foydalanuvchilarning turli yangiliklardan foydalanishlarida, ilmiy va tadqiqot ishlarini olib borishlarida hamda masofaviy loyihalarda ishtiroklarini ta'minlanmoqda. Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, bugungi kun barkamol avlod yoshlarini tarbiyalashda axborot kommunikatsiya texnologiyalarini o'rganish internet

resurslaridan oqilona foydalanish yetakchi o'rinni egallaydi. Ya'ni bugungi kunning zamonaviy malakali mutaxassisi bo'lish uchun zamonaviy bilimlardan orqada qolmasligimiz kerakligini o'quvchi-yoshlar ongiga singdirishimiz kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Toshkent, 2020 yil 25 yanvar.
2. Qosimova A.X., Xoliqova F.A.. // Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, - 2004. - 52 b
3. Usmanova.G.A. Tajriba-tadqiqot maydonlarida ilg'or pedagogik texnologiyalaridan foydalanish. // Jurnal Ta'lim texnologiyalari №1,-2012,-b. 29-32.

BOSHLANG'ICH TA'LIMNI O'QITISHDA AXBOROT – TEKNOLOGIYALARINING O'RNI

**Qobilova F.,
Turdiyeva B.,
Navoiy shahar 5-IDUM o'qituvchilari**

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich ta'lim fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar faolligini oshirish usullari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются пути повышения вовлеченности учащихся за счет использования информационных технологий в начальном образовании.

Annotation: The article discusses ways to increase student engagement through the use of information technology in primary education.

Bugungi kun o'qituvchisiga barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdek mas'uliyatli vazifa yuklangan bo'lib, ta'lim mazmunini takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni belgilab olish, zamon bilan hamnafas bo'lib, ta'limning zamonaviy texnologiyalarini joriy etgan holda o'quvchilarda o'z faniga qiziqish uyg'otishlari, hurmat-ehtirom tuyg'ularini shakllantirib borishlari talab etiladi.

Ta'limda ijobiy natijalarga erishish, eng avvalo, yosh avlodga ilmiy bilim asoslarini puxta o'rgatish, ularda dunyoqarash hamda tafakkur ko'lamini kengaytirish, ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish borasidagi ta'limiy-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish bilan belgilanadi. Bu borada ta'lim-tarbiya jarayoniga ko'plab o'zgartirishlar kiritilmoqda, yangicha yondoshuvlar tadbiq etilmoqda. Shulardan birisi, axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanib dars o'tishda mashg'ulotlar samaradorligini oshirishga erishish hisoblanadi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida boshlang'ich sinf fanlarini o'qitishda AKTdan samarali foydalanish dolzarb masaladir. Aynan axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi hisoblanib, nafaqat o'quvchilarga bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish, bilishga qiziqishlarini qondiradi. Zamonaviy o'qituvchilar o'z faoliyatlarida AKT vositalari, xususan, elektron darslik va multimediyalardan foydalangan holda saboq berishlari dars jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etish bilan ta'lim samaradorligini oshirishi hamda bir qator muhim afzallik jihatlariga egaligi haqida ko'plab fikrlar paydo bo'lmoqda. Pedagogik va psixologik tadqiqotlarda shu narsa aniqlanmoqdagi, AKT o'quvchilarning nazariy, ijodiy va reflektiv tafakkuri rivojlanishiga katta ta'sir etadi. O'quvchining xotirasida u yoki bu hodisa, jarayonning obrazli ifodalanishi o'quv materialini boyitib, uning ilmiy jihatdan

o'zlashtirilishiga yordam beradi. Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim - ta'lim tizimining poydevori

Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi ta'lim usullari va o'qitish jarayonini yangicha yondashuv asosida tashkil etish shakllarini sifatli ravishda qulaylashtirib, o'zgartirish imkonini beradi. Axborot - kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimini modernizatsiyalashtirish jarayonining eng muhim qismiga aylanmoqda. O'quvchi yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish va mustahkamlashda axborot vositalari radio, televideniya, matbuot nashrlari, telefon, video, audio, komputer, internet imkoniyatlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda, axborot-kommunikatsion texnologiyalarning ta'lim-tarbiya tizimidagi faoliyati tizim taraqqiyotida katta imkoniyatlarni ochib bermoqda.

Hozirda ta'lim muassasalari zamonaviy kompyuter, axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida jihozlanmoqda.

Demak, boshlang'ich sinflarda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni kerakli axborotni tanlashni, uni saqlab qolish va taqdimotlar tuzish yoki turli xildagi loyihalarni ishlab chiqish va bajarishda keyingi ishlarida foydalanishni bilib oladilar O'quvchilar kompyuter bilan ishlashda birinchi ko'nikmalarni oladilar, o'zlarining nazariy bilimlarini doimiy chuqurlashtirib va amaliy ko'nikmalarini takomillashtirib boradilar. AKT dan foydalanish faqatgina o'quvchilardagina emas, balki o'qituvchilarni ham kasbiy mahorati oshishiga, kompyuter vositasida o'qitishga hamda o'z fani bo'yicha bilim darajasini takomillashtirishga muhim ahamiyat kasb etadi

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinflarda axborot–kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quv jarayonini modernizatsiyalashtirish, uning samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shermatova U. 4-sinfda ona tili darslari.–T.: O'qituvchi, 2003.
- 2.Jumayev M.E Matematika o'qitish metodikasi. (OO'YU uchun darslik.) — T.: "Turon iqbol" 2020. 426 b.

Elektron saytlar

1. ziyonet.uz- Ta'lim portali
2. kitob.uz-Respublika bolalar kutubxonasi

AXBOROT KOMMUNIKASIYA TEXNOLOGIYALARINI TADBIQ ETISH ORQALI FIZIKA FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Arslonova M.,

Ramazonova S.,

Navoiy shahar 6-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada fizika fanini o'qitishda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan, elektron darsliklar, pedagogik texnologiyalardan foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование информационных и коммуникационных технологий, электронных учебников, педагогических технологий в обучении физике.

Annotation: This article discusses the use of information and communication technologies, electronic textbooks, pedagogical technologies in the teaching of physics.

Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalardan keng ko'lamda foydalanish zamon talabi ekan faqatgina informatika fani o'qituvchisi emas balki boshqa fan o'qituvchisi ham informatika va axborot texnologiyalari kursidan yetarlicha bilimga ega bo'lishi va o'z fani doirasida AKTdan samarali foydalana olish malakasiga ega bo'lishi lozim. Shu jumladan tabiiy fanlarning o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish sifat samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda davlat va jamiyat qurilishi tizimiga xususan, ta'lim jarayonida ham zamonaviy axborot - kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashga alohida etibor qaratilmoqda. Ta'lim jarayonida har bir o'qituvchi AKT vositalaridan to'liq foydalana olishi davr talabi hisoblanadi. O'quv mashg'ulotlarida kompyuter texnologiyalaridan keng foydalanish, o'qitishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Kompyuter texnologiyalari yordamida amaliy, hayotiy masalalarni yechishga ko'proq etibor berish, o'quvchilar bilimni mustahkamlashga, o'rganilayotgan qonun-qoidalarining hayotiy ahamiyatini tushunib yetishga yordam beradi.

Mamlakatimizda ta'lim sohasiga yo'naltirilayotgan investitsiyalarning yildan yilga o'sib borishi, axborot kommunikatsiya texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan, globallashtirish, dunyo bozorida raqobat tobora kuchayib borayotgan bir davrda, demokratik taraqqiyot, modernizatsiya va yangilanish borasida belgilangan maqsadlarga erishishda eng muhim qadriyat va hal qiluvchi kuch bo'lgan bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash muhim omil bo'lmoqda.

O'quvchilarga fizika fanini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish an'anaviy o'qitish tizimiga nisbatan didaktik jihatdan quyidagi ustuvor yo'nalishlarni ko'rsatmoqda.

-fizika fani bo'yicha mul'timediya texnologiyasida axborotlarni ko'rgazmali va aniq ifodalash mumkin bo'lib, u o'quvchilarni jalb etish xususiyatiga ega.

-fizika fani bo'yicha kata hajmdagi axborotlarni yagona tashuvchida integratsiyalash amalga oshiriladi.

-fizika fani bo'yicha elektron darsliklar asosida o'qitish tizimini modellashtirish, fizika darsligini qo'shimchalar bilan to'ldirish, materialni o'rganishni kuzatib boorish hamda teskari aloqani ta'minlash imkoniyati yaratiladi.

Umumta'lim maktablarida fizika fani bo'yicha ta'lim jarayonida qo'llaniladigan elektron darsliklar o'quvchilarning izlanuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish, qiziqishini va o'quv motivlarini oshirish imkoniyatini beradi, o'quvchilarning mustaqil va hamkorlik ishlarini faollashtiradi hamda ijodkorligini ta'minlaydi. O'quvchi zamonaviy kompyuter texnologiyalarini egallab, fizikaga doir masalalarni yechish uchun zarur bo'lgan axborotlarni mustaqil izlash, topish, tizimlashtirish, tahlil qilish va tanlashga o'rganadi.

Fizika fani bo'yicha yangi materialni o'rganishda ko'rgazmali tasvirlash taqdim etilayotgan materialni to'liq o'zlashtirishga yordam beruvchi ko'rish tayanchi hisobalanadi. O'quvchining so'zlari va ekrandagi axborotlar orasidagi mutanosiblik har xil bo'lishi mumkin va bu esa o'quvchi beradigan tushunchalarni aniqlaydi.

Maktabda fizika fani bo'yicha elektron darsliklar o'quv materialini tizimlashtirish va mustahkamlash yaxshi tushunish va aniq strukturalashtirish uchun zarur. Ushbu maqsadda dars yakunida elektron asosida o'rganilgan materialni umumlashtirish, ya'ni asosiy holatlarni qayta takrorlash va ularning aloqadorligi ta'kidlanadi.

Ekspertlarning xulosasiga ko'ra o'quv jarayoniga ZAT larni qo'llaganda tabiiy fanlarni o'qitish 30% ga yengillashgan. Yordamchi materiallarsiz bunday ko'rsatkichga erishib bo'lmaydi. Kompyuter dasturlaridan foydalanilganda o'quvchida fanga bo'lgan

qiziqish kuchayadi, tasavvurga ega bo'lib, dunyoqarashi boyiydi. O'quvchilarni mustaqil shug'ullanishlariga zamin yaratadi.

Shunday qilib, o'quvchilarga fizika fani o'qitishda ijodkorlik bilan yondashuvchi o'qituvchilar o'z darslarida yangi pedagogik texnologiya va axborot kommunikasiya vositalaridan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'lsalar, u holda ular elektron darsliklardan foydalanib, darslarni tashkil qilish o'quv motivlarini oshiradi va o'z navbatida o'quvchilarda fizika faniga qiziqishini oshiradi.

INFORMATIKA FANIDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

Ergasheva Sh.,

Shavqiyeva M.,

Zarafshon shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada informatika fanidan ham yangi avlod darsliklari yaratilib, unda mazmunan o'zgartirishlarga yangicha yondoshildi. Shuning uchun ham darsliklarda ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan, bu mazmunga bilim, ko'nikma va malaka asosida kompetensiyalarni kiritish kabi mavzular yoritilgan.

Аннотация: В этой статье также создается новое поколение учебников по информатике с новым подходом к изменению содержания. Поэтому в учебниках освещаются такие темы, как расширение и углубление содержания и содержания образования, в частности внедрение компетенций на основе знаний, умений и компетенций.

Annotation: This article also creates a new generation of textbooks in computer science, with a new approach to content change. Therefore, the textbooks cover topics such as expanding and deepening the content and content of education, in particular, the introduction of competencies based on knowledge, skills and competencies.

Barcha fanlardagi kabi, informatika fanidan ham yangi avlod darsliklari yaratilib, unda mazmunan o'zgartirishlarga yangicha yondoshildi. Shuning uchun ham darsliklarda ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan, bu mazmunga bilim, ko'nikma va malaka asosida kompetensiyalarni kiritishga kerishdik. Natijada ta'lim mazmuni kengroq bayon etildi.

O'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, mushohada qilishga, mutolaa qilishga o'rgatishda o'qituvchilar oldida katta mas'uliyat qo'yiladi. O'qituvchi o'qitishdan o'qishni o'rgatishga, bilim berishdan o'quvchilarning bilimlarni mustaqil egallashlariga yodam berishi lozim. Ya'ni o'qituvchi o'quvchini ehtiyoj tug'dirishdan, muhit yaratishga va undan mas'uliyatni his qilishni o'rgatish kerak.

Demak, o'qituvchidan tashabbuskorlikni, mustaqil fikrlay olishni, o'z faniga oid bilimni puxta bilishini, kuzatuvchanlikni, ijodiy tasavvurni tarbiyalashga layoqatini faollashtirish zarur.

XXI asrda malakali pedagog bo'lish uchun albatta axborot texnologiyalarini yaxshi egallash zarur. Inson faoliyati ko'proq uning axborotga ega bo'lganlik darajasi, ushbu axborotlardan samarali foydalana olish qobiliyatiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Ixtiyoriy soha bo'yicha zamonaviy mutaxassis vaqt sayin oshib borayotgan axborot oqimida bemalol yo'l topa olishi uchun, u kompyuterlar, telekommunikatsiya va boshqa aloqa vositalari

yordamida tegishli axborotni ola bilishi, qayta ishlay olishi va undan foydalana olishi kerak bo'ladi.

Ta'lim taraqqiyoti jarayonida pedagoglar o'qitishning juda ko'p usullarini izlab topganlar. Bu usullarning ayrimlari ko'pchilikni o'qitishga mo'ljallangan bo'lsa, ayrimlari individual ta'limga moslashtirilgan.

Informatika darslarida samarali bo'lgan aqliy hujum metodiini taklif qilamiz. Mazkur metod muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llaniladigan metod sanalib, u mashg'ulot ishtirokchilarini muammo xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, shuningdek, o'z tasavvurlari va g'oyalardan ijobiy foydalanish borasida ma'lum ko'nikma hamda malakalarni xosil qilishga rag'batlantiradi. Ushbu metod yordamida tashkil etilgan mashg'ulot jarayonida ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. «Aqliy hujum» metodi tanlab olingan mavzular doirasida ma'lum qadriyatlarni aniqlash, ayni vaqtda ularga muqobil bo'lgan g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Mashg'ulotlar jarayonida «Aqliy hujum» metodidan foydalanishda bir necha qoidalarga amal qilish talab etiladi. Ushbu qoidalar quyidagilar:

1. Mashg'ulot ishtirokchilarini muammo doirasida keng fikr yuritishga undash, ular tomonidan kutilmagan mantiqiy fikrlarning bildirilishiga erishish.

2. Har bir ta'lim oluvchi tomonidan bildirilayotgan fikr yoki g'oyalar miqdori rag'batlantirilib boriladi. Bu esa bildirilgan fikrlar orasidan eng maqbullarini tanlab olishga imkon beradi. Bundan tashqari fikrlarning rag'batlantirilishi navbatdagi yangi fikr yoki g'oyalarning tug'ilishiga olib keladi.

3. Har bir ta'lim oluvchi o'zining shaxsiy fikri yoki g'oyalarga asoslanishi hamda ularni o'zgartirishi mumkin. Avval bildirilgan fikr (g'oya)larni umumlashtirish, turkumlashtirish yoki ularni o'zgartirish ilmiy asoslangan fikr (g'oya)larning shakllanishiga zamin hozirlaydi.

4. Mashg'ulotlar jarayonida ta'lim oluvchilarning har qanday faoliyatlarini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildirilayotgan fikrlarni baholashga yo'l qo'ymaydi. Agarda ularning fikr (g'oya)lari baholanib, boriladigan bo'lsa, ta'lim oluvchilar o'z diqqatlarini, shaxsiy fikrlarini himoya qilishga qaratadilar, oqibatda ular yangi fikrlarni ilgari surmaydilar. Mazkur metodni qo'llashdan asosiy maqsad ta'lim oluvchilarni muammo xususida keng va chuqur fikr yuritishga rag'batlantirish ekanligini etibordan chetda qoldirmagan holda ularning faoliyatlarini baholab borishning har qanday usulidan voz kechish maqsadga muvofiqdir.

Mashg'ulot jarayonida ushbu metoddan samarali foydalanish maqsadida quyidagilarga amal qilish lozim:

1. Mashg'ulot ishtirokchilarining o'zlarini erkin his etishlariga sharoit yaratib berish.

2. G'oyalarni yozib berish uchun yozuv taxtasi yoki varaqalarni tayyorlab qo'yish.

3. Muammo (yoki mavzu)ni aniqlash.

4. Mashg'ulot jarayonida amal qilinishi lozim bo'lgan shartlarni belgilash. Shartlar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

a) ta'lim oluvchilar tomonidan bildirilayotgan har qanday g'oya baholanmaydi;

b) ta'lim oluvchilarning mustaqil fikr yuritishlari, shaxsiy fikrlarini ilgari surishlari uchun qulay muxit yaratiladi;

v) g'oyalarning turlicha va ko'p miqdorda bo'lishiga ahamiyat qaratiladi;

g) boshqalar tomonidan bildirilayotgan fikrlarni yodda saqlash, ularning fikrlariga tayangan holda yangi fikrlarni bildirish, bildirilgan fikrlar asosida muayyan xulosalarga kelish kabi harakatlarning ta'lim oluvchilar tomonidan sodir etilishiga erishiladi.

5. Bildirilayotgan g'oyalarni ularning mualliflari tomonidan asoslanishiga erishish va ularni yozib olish.

6. Muayyan qog'oz varaqlari g'oya (yoki fikr)lar bilan to'lgandan so'ng ularni yozuv taxtasiga osib qo'yish.

7. Bildirilgan fikrlarni yangi g'oyalar bilan boyitish asosida ularni quvvatlash.

8. Boshqalar tomonidan bildirilgan fikr (g'oya) lar ustida kulish, ularga nisbatan kinoyali sharhlarning bildirilishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

9. Ta'lim oluvchilar tomonidan yangi g'oyalar bildirilishi davom etayotgan ekan, muammoning yagona to'g'ri yechimini e'lon qilishga shoshilmaslik.

Aqliy hujum metodi to'g'ri va ijobiy qo'llanilganda o'quvchini erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o'rgatadi.

Ko'rinib turibdiki ushbu metod ta'lim oluvchilar tomonidan muayyan nazariy bilimlarning puxta o'zlashtirilishiga erishish, vaqtni iqtisod qilish, har bir ta'lim oluvchini faollikka undash, ularda erkin fikrlash layoqatini shakllantirishga yordam beradi.

TA'LIM JARAYONINING ZAMONAVIY DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Musayeva N.X.,

O'tayeva G.X.,

Zarafshon shahar 13- AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada dars samaradorligini oshirishda innovatsiyon axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati muammosi yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarining natijalari va ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o'rinli va oqilona foydalanish haqida tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axbort, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Аннотация: В этой статье показаны результаты проведенных научно-исследовательских работ по проблеме зависимости подростков к компьютерным играм и отрицательных качествах, возникающих в поведении в результате этих игр и даны рекомендации по их предупреждению.

Ключевые слова: Инновационный, информация, коммуникация, интеллектуальный, внимание, технический, способе , интерактивный, рефлексивный, социально-психологический, мотивация.

Annotatsiya: The results of scientific reseach on the problems of teenages sans to computer games and some solu tions of nagative qualities in teenages behaviour ave discussed in this article.

Key words: Innovative, information, communication, intellectual, attention, technical, ability, interactive, reflexive, social-psychological, motivation.

Bugungi tezkorlik bilan rivojlanayotgan axborotlar zamonida yosh avlod tarbiyasi doimo muhim va dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Jamiyatimizda fan-texnika taraqqiyoti jadal sur'atlar bilan borayotgan ekan, bugungi yoshlarimiz ongi va tafakkurini zamon bilan uyg'unlashgan holda rivojlantirib borish muhimdir. Bu esa bevosita axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ta'limda axborot kommunikatsiya texnologiyalarisiz o'quv faoliyatini tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish dars samaradorligini oshirish bilan bir qatorda o'quvchilarning bilish jarayonlarini ham rivojlantiradi. Axborot kommunikatsiya va texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llashning psixologik va pedagogik tomonlarini o'rganishda B.F. Lomov, ye.I. Mashbits, O.K. Tixomirov, L.N. Babanin kabi olmilarning tadqiqotlari katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlarda kompyuterlarga ta'lim samaradorligini oshiruvchi hamda inson psixikasini rivojlantiruvchi qudratli vosita sifatida qaraladi. Axborot kommunikatsiya va texnologiyalarining ta'limning asosiy vositasi sifatidagi imkoniyatlari ko'rish va eshitish organlari imkoniyatlaridan yanada to'laroq foydalanish uchun yo'l ochadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning boshlang'ich bosqichi bo'lgan his etish va qabul qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sezgi organlari tomonidan qabul qilinadigan signallar keyinchalik mantiqiy qayta ishlanadi va abstrakt mulohazalar doirasiga o'tadi. Natijada sezgi organlari fikrlar va mulohaza yuritish jarayoniga qo'shiladi. Buning oqibatida bilishning navbatdagi bosqichi bo'lgan anglashning muvafaqqiyatli o'tishiga asos paydo bo'ladi. Anglash jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish tushunchalarning shakllanishi va o'zlashtirilishiga, mulohazalarning asoslanishi va isbotlanishiga, sabab va oqibat o'rtasidagi aloqalarning o'rnatilishiga yordam beradi. Ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashda yuzaga keladigan hissiy ta'sirlar o'quvchilarning diqqat-e'tiborini bir joyga, ya'ni o'rganilishi rejalashtirilgan o'quv materialini ustiga jamlashga imkon beradi, bolalarning qiziqishlarini orttiradi, o'rganishga bo'lgan ijobiy hissiyotlarni qo'zg'aydi.

Bugungi kunda pedagogik tajribalarimizdan ma'lumki, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarning ijodiy fikrlashlarini shakllanishiga, o'quv materiallarini yuqori saviyada anglashiga, hamda o'zlashtirish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishiga ham yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o'rinli va oqilona foydalanish o'quvchilarning bilish jarayonlariga ham quyidagicha ta'sir qiladi. Bular:

- o'quvchilarning ixtiyoriy bo'lmagan diqqat-e'tiborlarini ham kuchaytiradi;
- g'oya va mantiqiy elementlarga obraz ko'rinishini beradi;
- o'quv materiallarini o'zlashtirish bosqichida ijodiy fikrlashga yordam beradi;
- O'quv materialini tez va oson o'zlashtiradi;
- interaktiv (o'zaro) ta'sir orqali o'quv materiallarini o'zlashtirishga qiziqish uyg'otadi;

Yuqorida aytilganlarning barchasi o'quvchilarning psixik jarayonlari va psixologik xususiyatlarini takomillashishiga ijobiy ta'sir qilib ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дудченко В.С. Инновационная игра как метод исследования и развития органов. М., 1982,
2. Белинская Ye.П. К обоснованию социокультурного подхода в исследованиях виртуальной реальности. [Http/ www. Ish. Ru. /info/ seminar-doc](http://www.Ish.Ru./info/seminar-doc) (1) doc.

MATEMATIKANI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Yo'ldosheva D.U.,

Zarafshon shahar 2-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy axborot va tashkiliy tizimlar yordamida intellektual, yuqori texnologiyali, inson uchun qulay muhitini yaratishni nazarda tutishi haqida ma'lumotlar ilmiy bayon etilgan. Qolaversa, SMART-texnologiyalar qo'llashdan zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirish orqali sifatli ta'limga erishishekanligi haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: SMART, ta'lim, global, elektron ta'lim, texnologiya.

Annotation: The article provides scientific information on how to create an intelligent, high-tech, human-friendly environment using modern information and organizational systems. In addition, it is written that the use of SMART-technologies can lead to quality education through the formation of a modern education system.

Keywords: SMART, education, global, e-learning, technology.

Аннотация: В статье представлена научная информация о том, как с помощью современных информационно-организационных систем создать интеллектуальную, высокотехнологичную, удобную для человека среду. Кроме того, написано, что использование SMART-технологий может привести к качественному образованию за счет формирования современной системы образования.

Ключевые слова: SMART, образование, глобальное, электронное обучение, технология.

Hammamizga ma'lumki, XXI asrga kelib insoniyat hammaga birdek axborot olish imkoniyatini beruvchi ochiq axborot jamiyatini shakllantirish tomon jadal bormoqda. "elektron hukumat", "elektron uy", "elektron tijorat", "elektron ta'lim" kabi raqamli borliq elementlari hayotimizga kirib ulgurdi va odatiy hol bo'lib qoldi. Endilikda insoniyat elektron resurslardan shunchaki axborot manbasi sifatida emas, balki interfaol muhitda ulardan aql bilan foydalanishni maqsad qilib qo'ymoqda. Bu jadal yangilanib borayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan muloqot darajasida foydalanish, ma'lumotlarni qayta ishlash va qaysidir ma'noda odam o'rnida "o'ylash"ga majbur qilishni talab qiladi. Endilikda "Aqlli hukumat", "Aqlli uy", "Aqlli tijorat", "Aqlli ta'lim" kabi dasturiy ta'minotlar, raqamli borliq elementlari hayotimizga kirib kelmoqda. Bunday "aqlli, inson bilan muloqot qiluvchi va o'rgatuvchi elektron dasturlardan foydalanish juda qulay va samarali natijalar beradi [Abdurahmonov: 2008, 24].

Smart ta'lim ko'p miqdordagi manbalar, multimediyaning (audio, video, grafik) maksimal xilma-xilligini, o'quvchilarni bilimlarni tez va oson o'zlashtirishlarini nazarda tutadi. Bu mutlaqo yangi ta'lim muhitini yaratdigan zamonaviy ta'lim usuli hisoblanadi. Matematika fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua resurslarni yaratish o'ta dolzarb va mashaqqatli ish bo'lib, uni yaratishga butun dunyoning eng malakali mutaxassisleri imkoniyatlarini birlashtirishni taqozo qiladi. Bu yo'nalishda qo'yilgan salmoqli qadamlardan biri bu ta'lim sohasida dunyo bo'yicha amalga oshirilishi boshlangan Smart education loyihasini keltirish mumkin. Smart education (yoki aqlli ta'lim) – bu ochiq axborot resurslari yordamida interaktiv virtual muhitda amalga oshiriladigan moslashuvchan va induviduallashtirilgan yangi global ta'lim texnologiyasidir. [Azizxo'jayeva: 2003].

Uning eng asosiy xususiyati uning butun dunyo miqyosida amalga oshirilishi va hammaga birdek axborot olish va keng ta'lim olish imkoniyatlarining yaratilishidir.

Kecha ta'lim olishning yagona manbasi o'qituvchi bo'lib, o'quvchi ta'lim olish uchun sinf xonaga kelishi va o'qituvchi bilan yuzma-yuz muloqot qilishi yoki kitob o'qishi hamda tushunmaganlarini o'qituvchidan so'rab o'rganishga majbur edi. Bugunga kelib, axborot kommunikatsiya texnologiyalarini puxta egallagan o'quvchi bilimni nafaqat sinfxonada o'qituvchidan, balki istalgan joyda, internetdagi boshqa faol bilim manbalardan ham olish imkoniyatlariga ega bo'ldi. Shu bilan birga, hozirda qo'llanilayotgan ta'limning pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari o'qituvchining ta'lim jarayonidagi rolini o'zgartirmoqda. O'qituvchining roli endi faqat bilim manbai emas, balki bilim olishga yo'naltiruvchi va bu jarayonni boshqaruvchisi sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu o'rinda interfaol texnologiyalarning qo'llanishi o'quvchilarning o'zi ham bilimlarni bir-birlariga uzatish va yangilarini shakllantirish manbai sifatidagi rolini oshirmoqda [Yunusova: 2007, 258].

Fikrimizga xulosa qiladigan bo'lsak, SMART (aqlli) - jamiyatning paydo bo'lishi global miqyosda o'zini namoyon qila boradi. Gollandiya, Avstraliya, Koreya davlatlarida SMART-jamiyatni milliy g'oya va asosiy siyosiy vazifa sifatida e'lon qilindi. Bugungi kunda bir qator boshqa davlatlar SMART-ta'limni rivojlantirishga kirishdilar. SMART-jamiyatning modeli - zamonaviy axborot va tashkiliy tizimlar yordamida intellektual, yuqori texnologiyali, inson uchun qulay muhitini yaratishni nazarda tutadi. [Xodjayev: 2015]. Borgan sari inson yangi bilimlarni egallab boradi va u bu bilimlarni axborot texnologiyalarisiz qo'llay olmay qoladi. Ta'limning asosiy maqsadlaridan biri SMART-texnologiyalar asosida zamonaviy ta'lim tizimini shakllantirish orqali sifatli ta'limga erishishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov B., Matematik induksiya metodi Toshkent, 2008 y.
2. Azizxo'jayeva N. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat", T.: 2003-yil.
3. Yunusova D.I. Matematikani o'qitishning zamonaviy texnologiyalari T.: 2007-. 258 b.
4. Xodjayev B.X. Innovatsion ta'lim texnologiyalari modulidan ma'ruza matnlari. -T.:2015.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA MULTIMEDIALI DARSLARNI TASHKIL ETISH

Boboyorova F.A.,

Narpay tumani 42-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'lim jarayoni o'qituvchilari zamon talabiga mos dars o'tishlari uchun AKT sohasida salohiyatga ega bo'lishlari, hamda ta'lim-tarbiya jarayonini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan bosh maqsadimiz- barkamol insonni shakllantirish orqali o'z kelajagimizni ta'minlashdan iboratligi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: Учителя начальных классов должны обладать потенциалом в области ИКТ, чтобы преподавать в соответствии с современными требованиями, а наша главная цель радикального реформирования образовательного процесса – формирование гармонично развитой личности, которая, как мыслится, состоит в обеспечении нашего будущего .

Annotation: Primary education teachers should have the potential in the field of ICT to teach in accordance with modern requirements, and our main goal of radical reform of the

educational process is to form a harmoniously developed person. z is thought to be to secure our future.

Kalit so'zlar: kompyuter, multimediya, savodxonlik, internet, illyustrativ.

AKTdan foydalanish o'quvchilar va o'qituvchilarni har tomonlama rivojlantirish, o'quv jarayonini yuqori metodik saviyada tashkil etish, ta'lim samaradorligi va sifatini oshirishdir. Zamonaviy texnik o'qitish vositalaridan foydalanish kerakli natijaga erishish imkonini beradi. Darsda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish har qanday yoshdagi o'quvchi uchun ta'limni yorqin, esda qolarli, qiziqarli qiladi, fanga hissiy ijobiy munosabatni shakllantiradi. Kompyuterning keng qo'llanilishi o'rganishni yanada vizual, tushunarli va esda qolarli qiladi. Sinov tizimi yordamida nafaqat o'qituvchi, balki o'quvchining bilimini tekshirishi mumkin, balki bolaning o'zi ham materialni o'zlashtirish darajasini nazorat qilishi mumkin. Haqiqatan ham bugungi kunda ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda rivojlanishi barcha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya sifatini mazmunan yangi bosqichga ko'tarishni talab qilmoqda. Bu o'z o'rnida har bir tizim xodimi, ayniqsa, o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat yuklaydi. Boshlang'ich ta'lim tizimida yangi pedagogik texnologiyalar, shu jumladan, axborot texnologiyalari bilim olish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivasiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir. Axborot – kommunikatsion texnologiyalar – bu bilim, dalil va qonunlarni taqdim etishda barcha imkoniyatlarni o'zida jamlab olgan usul va metodlar demakdir. Har qanday texnologiya – bu axborot texnologiyalari bo'lib, uning negizini ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlash tashkil etadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida, yangiliklardan boxabar bo'lgani holda, dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Dars berayotgan sinfiga taalluqli didaktik materiallarni, darsliklarni, uslubiy qo'llanmalarni va elektron o'quv vositalarini ham mukammal o'rganishi, ularni darslarda qo'llay olishi darkor. Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning kayfiyati, qiziqishlari, hayot tarzi, dunyoqarashi, tafakkuri, aqliy va kasbiy ko'nikmalarini namoyon qiladi. Internet texnologiyalarining kirib kelishi o'quvchilarga axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi, mustaqil ishlar samaradorligini oshiradi, ijodkorlik, malaka va ko'nikmalarni egallash va mustahkamlash uchun yangi imkoniyatlar beradi, ta'limning yangi shakllari va metodlarini amalga oshirishga sharoit yaratadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'qituvchiga:

- darsni zamonaviy tarzda modellashtirish;
- bilimlarni chuqurlashtirish uchun qo'shimcha ma'lumot va axborotlarga ega bo'lish;
- nazariy va mustaqil ishlashni tayyorlash imkonini beradi.

Multimedia texnologiyalari o'qituvchilarga an'anaviy ta'limga xos bo'lgan o'qitishning odatiy faoliyatidan voz kechish imkoniyatlarini ochib beradi, ularga intellektual ish shakllaridan foydalanish imkoniyatini beradi, ularni o'quv materialining muhim qismini taqdim etishdan va ko'nikmalarni rivojlantirish bilan bog'liq muntazam operatsiyalardan ozod qiladi. Yangi multimedia texnologiyalari tufayli kompyuter dasturlaridan illyustrativ material sifatida foydalanish, test va testlar o'tkazish, ijodiy masalalarni yechish, masofaviy darslarda qatnashish, an'anaviy uy vazifalarini kompyuterdan foydalanadigan vazifalar bilan uyg'unlashtirish, har bir talaba uchun o'yin darslarini yaratish va boshqalar mumkin bo'ldi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'quvchilarga:

- fanga qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash;
- ensiklopedik ko'rinishdagi axborotlarni tezkor olish;
- mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bo'lgan tezlik va o'zlashtirish darajasini tanlash;
- zamonaviy axborot – kommunikatsion texnologiyalarga jalb qilish, uni egallash va unga doimiy ishlashga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish imkoniyatlarni beradi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, ta'lim-tarbiya jarayonini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan bosh maqsadimiz- barkamol insonni shakllantirish orqali o'z kelajagimizni ta'minlashdan iboratdir. Darhaqiqat, kelajagimiz egalari bo'lmish yosh avlodni tarbiyalash, biz pedagoglardan ma'suliyat talab qiladi. Ayniqsa, kelajak avlodda mustaqil fikrlash, mantiqiy fikr yuritish kabi ko'nikmalarni hosil qilish bugungi kun o'qituvchisining asosiy vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begimqulov Y. Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy – nazariy asoslari.- T.: "Fan", 2007.-10b
2. www.ziyounet.uz

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS USULLARI

Karimova G.,

Navoiy shahar 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'lim tizimida zamonaviy ta'lim texnologiyalari yangilikning kiritilishi jarayoni hamda darslarni shu asosda tashkil etish avvalambor, o'qituvchining innovatsion faoliyatiga, ijodiy tafakkuriga bog'liqligi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В системе начального образования утверждается, что современные образовательные технологии представляют собой процесс инноваций и организация уроков на этой основе зависит, прежде всего, от инновационной деятельности учителя, его творческого мышления.

Annotation: In the system of primary education, it is argued that modern educational technologies are a process of innovation and the organization of lessons on this basis depends primarily on the innovative activity of the teacher, his creative thinking.

Boshlang'ich ta'lim tizimida zamonaviy ta'lim texnologiyalari shu jumladan, axborot texnologiyalari bilim olish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivasiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Axborot – kommunikatsion texnologiyalar – bu bilim, dalil va qonunlarni taqdim etishda barcha imkoniyatlarni o'zida jamlab olgan usul va metodlar demakdir. Har qanday texnologiya – bu axborot texnologiyalari bo'lib, uning negizini ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlash tashkil etadi.

Boshlang'ich ta'limda darslarni shu asosda tashkil etish, avvalambor, o'qituvchining innovatsion faoliyatiga, ijodiy tafakkuriga bog'liqdir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida mashg'ulotlarga jiddiy tayyorlangan yetkazuvchisi sifatida mashg'ulotlarga jiddiy

tayyorlangan, yangiliklardan boxabar bo'lgani holda dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Dars berayotgan sinfiga taalluqli didaktik materiallarni, darsliklarni, uslubiy qo'llanmalarni va elektron o'quv vositalarini ham mukammal o'rganishi, ularni darslarda qo'llay olishi darkor.

Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning kayfiyati, qiziqishlari, hayot tarzi, dunyoqarashi, tafakkuri, aqliy va kasbiy ko'nikmalarini namoyon qiladi. Internet texnologiyalarining kirib kelishi o'quvchilarga axborot manbalaridan foydalanish imkonini beradi, mustaqil ishlar samaradorligini oshiradi, ijodkorlik, malaka va ko'nikmalarni egallash va mustahkamlash uchun yangi imkoniyatlar beradi, ta'limning yangi shakllari va metodlarini amalga oshirishga sharoit yaratadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'qituvchiga:

- darsni zamonaviy tarzda modellashtirish;
- bilimlarni chuqurlashtirish uchun qo'shimcha ma'lumot va axborotlarga ega bo'lish;
- nazariy va mustaqil ishlashni tayyorlash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'quvchilarga:

- fanga qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash;
- ensiklopedik ko'rinishdagi axborotlarni tezkor olish;
- mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bo'lgan tezlik va o'zlashtirish darajasini tanlash;

- zamonaviy axborot – kommunikasion texnologiyalarga jalb qilish, uni egallash va unga doimiy ishlashga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish imkoniyatlarni beradi.

Multimedia – bu obyekt va jarayonlarni an'anaviy matn shaklida emas, balki fotorasm, video, chizma, animasiya, ovoz yordamida namoyish qilishdir.

Multimediali darslar quyidagi didaktik masalalarni hal qilishga yordam beradi:

- fan bo'yicha asosiy bilimlarni o'zlashtirish;
- o'zlashtirilgan bilimlar izchilligini ta'minlash;
- o'z – o'zini nazorat ko'nikmasini shakllantirish;
- bilim olishga bo'lgan ehtiyojini rivojlantirish;
- o'quvchilarni o'quv materiali ustida mustaqil ish olib borishlarida o'quv – metodik yordam ko'rsatish.

Boshlang'ich sinflarda fanlarni multimedia texnologiyalari asosida o'qitish katta samara beradi. Buning uchun esa mashg'ulotlarning har bir mavzusi bo'yicha dars ishlanmalari yaratilishi lozim. Ana shu ishlanma asosida barcha mavzularga oid axborot texnologiyalari vositalari yordamida bayon etilishi lozim bo'lgan nazariy va amaliy materiallarning electron taqdimoti shakli tayyorlanadi. Dars ishlanmalariga taqdimot slydlar tayyorlanib, videoprojektorlar orqali o'quvchilarga tushuntirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Multimediali taqdimot nafaqat matnli va ko'rgazmali balki ovozli, animasiyali bo'lishi o'quvchilar tomonidan mavzuni mukammal o'zlashtirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad – aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinflarda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quv jarayonini modernizatsiyalash, uning samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva Sh.A. Pedagogik diagnostika.- Toshkent: Universitet, 2019.- 310 b.

2. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: “Nihol” nashriyoti 2016.–279b.
3. <http://www.uzedu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Xalq talimi vazirligi portali.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Sharipova N.H.,
Navoiy shahar 17-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishi, bundan tashqari kompyuter, yordamida olingan ma'lumotlar mashg'ulot mazmunini boyitish bilan birga o'qituvchining ilmiy-nazariy saviyasini oshirishga, bundan tashqari boshlang'ich ta'limda darslarni shu asosda tashkil etish, avvalambor, o'qituvchining innovatsion faoliyatiga, ijodiy tafakkuriga bog'liqligi haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: Внедрение информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс, а также использование компьютеров, обогащающих содержание уроков, а также повышение научно-теоретического уровня учителя, а также организация уроков в начальных классах образования на этой основе. Считается, что образование зависит, прежде всего, от инновационной деятельности педагога, его творческого мышления.

Annotation: The introduction of information and communication technologies in the educational process, as well as the use of computers, enriching the content of lessons, as well as improving the scientific and theoretical level of the teacher, as well as the organization of lessons in primary education on this basis. It is thought that education depends, first of all, on the innovative activity of the teacher, his creative thinking.

Kalit so'zlar: AKT, savodxonlik, madaniyat, internet, multimediya, telekommunikatsiya, global.

Zamonaviy ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) joriy etish, ta'lim muassasalarini kompyuter texnikasi bilan ta'minlash, telekommunikatsiya, global va mahalliy ta'lim tarmoqlarini rivojlantirish jarayonlari jadal sur'atlarda bormoqda. Bu axborot savodxonligi va madaniyati insonning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatining kalitiga aylanganligi bilan bog'liq. Axborot texnologiyalari zamonaviy hayotning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ularga egalik o'qish va yozish kabi fazilatlar bilan bir qatarga qo'yiladi. Texnologiya va axborotni mohirona va samarali o'zlashtirgan shaxs yangicha fikrlash uslubiga ega bo'ladi, yuzaga kelgan muammoni baholashga, o'z faoliyatini tubdan boshqacha tashkil etishga yondashadi. Bolani axborot bilan ishlashga o'rgatish, o'rganishga o'rgatish zamonaviy maktabning muhim vazifasidir. AKT o'qituvchining o'quvchilarni mustaqil ravishda ma'lumot olish, tahlil qilish va boshqalarga uzatishi kerak bo'lgan qiziqarli dunyo bilan tanishtirish qobiliyatini kengaytiradi. O'quvchilar AKT imkoniyatlarini qanchalik tez o'rgansalar, axborot olish va uni bilimga aylantirishning eng yangi usullaridan shunchalik tez foydalana oladilar. Boshlang'ich maktabni axborotlashtirish zamonaviy ta'lim sifatiga erishish va XXI asr bolasining axborot madaniyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Boshlang'ich ta'lim tizimida yangi pedagogik texnologiyalar, shu jumladan, axborot texnologiyalari bilim olish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak.

Chunki bunday darslar bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivasiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir. Axborot – kommunikatsion texnologiyalar – bu bilim, dalil va qonunlarni taqdim etishda barcha imkoniyatlarni o'zida jamlab olgan usul va metodlar demakdir. Har qanday texnologiya – bu axborot texnologiyalari bo'lib, uning negizini ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlash tashkil etadi. Boshlang'ich ta'limda darslarni shu asosda tashkil etish, avvalambor, o'qituvchining innovatsion faoliyatiga, ijodiy tafakkuriga bog'liqdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida mashg'ulotlarga jiddiy tayyorlangan, yangiliklardan boxabar bo'lgani holda dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Dars berayotgan sinfiga taalluqli didaktik materiallarni, darsliklarni, uslubiy qo'llanmalarni va elektron o'quv vositalarini ham mukammal o'rganishi, ularni darslarda qo'llay olishi darkor. Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'qituvchiga:

- darsni zamonaviy tarzda modellashtirish;
- bilimlarni chuqurlashtirish uchun qo'shimcha ma'lumot va axborotlarga ega bo'lish;
- nazariy va mustaqil ishlashni tayyorlash imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida multimediyadan foydalanish o'quvchilarga:

- fanga qiziqish uyg'otish, o'z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash;
- ensiklopedik ko'rinishdagi axborotlarni tezkor olish;
- mavzuni o'rganishda o'zi uchun qulay bo'lgan tezlik va o'zlashtirish darajasini

tanlash;

- zamonaviy axborot – kommunikatsion texnologiyalarga jalb qilish, uni egallash va unga doimiy ishlashga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish imkoniyatlarni beradi.

Axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad – aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinflarda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quv jarayonini modernizatsiyalash, uning samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar .

1. Ishmuhammedov.R “Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari”. – T .: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005
2. Umumta'lim fanlari bo'yicha Multimedia ilovalarini ishlab chiqish metodologiyasi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Xotamova G.F.,

Navoiy shahar 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Boshlang'ich ta'limning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining shaxsiy sifatlari va pedagogik mahorati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim samaradorligini oshirish o'quvchilarning intellektini va ma'lumotni topish uchun mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish haqida fikr bildirilgan.

Аннотация: Личные качества и педагогическое мастерство учителя также играют важную роль в обеспечении эффективности начального образования. Повышение эффективности образования .

Annotation: The personal qualities and pedagogical skills of the teacher also play an important role in ensuring the effectiveness of primary education. Improving the effectiveness of education .

Kalit so'zlar: kompyuter, aloqa qurilmalari, funksiyalar, savodxonlik, internet, kompetensiya.

Boshlang'ich ta'limning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining shaxsiy sifatlari va pedagogik mahorati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun umumta'lim maktablarida ayniqsa, boshlang'ich sinflarda malakali kasb egalarini tayyorlash, ularni mustaqil fikrlash, ijodkorlikka o'rgatishda zamonaviy o'qitish metodlari - interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Demak, boshlang'ich sinf o'qituvchisi pedagogik jarayonni to'g'ri boshqara bilishi uchun chuqur bilim va kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi ko'p jihatdan o'quvchi uchun o'rnakdur. Shuning uchun u birinchi navbatda o'z ish faoliyatida pedagogik va AKT dan mustaqil, faol foydalana olib ularni o'ziga jalb eta olishi kerak. Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish natijalari quyidagicha:

Ta'lim samaradorligini oshirish (maktab o'quvchilarining intellektini va ma'lumotni topish uchun mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish; sinfda bolalarning o'quv faoliyatining turli shakllari);

Ta'limga individual yondashuvni amalga oshirish (o'zingiz uchun optimal tezlikda mustaqil ishlash); Taqdim etilgan ta'lim ma'lumotlarining hajmini kengaytirish; Ta'lim jarayonini boshqarishning moslashuvchanligini ta'minlash (jarayon va o'z ishining natijasini kuzatish); Darsni tashkil qilishni takomillashtirish (didaktik material har doim etarli miqdorda mavjud); Bolalarni juftlikda, guruhlarda jamoaviy faoliyatga kiritish; Bolaning fanni o'rganishga va umuman o'rganishga qiziqishini oshirish, ta'lim sifatini oshirish, o'quvchi va o'qituvchining ijodiy salohiyatini faollashtirish; Maktab o'quvchilari va o'qituvchilarining axborot jamiyatining zamonaviy makoniga qo'shilishi, o'quvchi shaxsining o'zini o'zi anglashi va rivojlanishi. AKTdan foydalanish natijalari o'quvchilar va o'qituvchilarni har tomonlama rivojlantirish, o'quv jarayonini yuqori metodik saviyada tashkil etish, ta'lim samaradorligi va sifatini oshirishdir. Zamonaviy texnik o'qitish vositalaridan foydalanish kerakli natijaga erishish imkonini beradi. Darsda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish har qanday yoshdagi o'quvchi uchun ta'limni yorqin, esda qolarli, qiziqarli qiladi, fanga hissiy ijobiy munosabatni shakllantiradi. Kompyuterning keng qo'llanilishi o'rganishni yanada vizual, tushunarli va esda qolarli qiladi. Sinov tizimi yordamida nafaqat o'qituvchi, balki o'quvchining bilimini tekshirishi mumkin, balki bolaning o'zi ham materialni o'zlashtirish darajasini nazorat qilishi mumkin. Ta'lim jarayonini zamon talablari darajasida moslashtirishda, muammolar yechimini topishga va ta'lim mazmuni, shakli va usullarini muntazam yangilashga qaratilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar dars sifatini oshiradi. Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari – bu bilim, dalil va qonunlarni taqdim etishda barcha imkoniyatlarni o'zida jamlab olgan usul va metodlar demakdir. Har qanday texnologiya – bu axborot texnologiyalari bo'lib, uning negizini ma'lumotlarni qabul qilish va qayta ishlashni tashkil etadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quv texnologiyasining bevosita yetkazuvchisi sifatida dars jarayonini qiziqarli olib borishi lozim. Dars berayotgan sinfiga taalluqli didaktik materiallarni, darsliklarni, uslubiy qo'llanmalarni va elektron o'quv vositalarini ham mukammal o'rganishi, ularni darslarda qo'llay olishi darkor.

Aynan axborot texnologiyalari ta'limning universal vositasi hisoblanib, nafaqat o'quvchilarga bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini beradi, balki shaxsiy

xususiyatlarini rivojlantirish, bilishga qiziqishlarini qondiradi. Zamonaviy o'qituvchilar o'z faoliyatlarida axborot kommunikatsion texnologiya vositalari, xususan, elektron darslik va multimedialardan foydalangan holda saboq berishlari dars jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etish bilan ta'lim samaradorligini oshirishi hamda bir qator muhim afzallik jihatlariga egaligi haqida ko'plab fikrlar paydo bo'lmoqda. Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim – ta'lim tizimining poydevori hisoblanib, o'quvchilarni o'qitish sifati unga bog'liq bo'ladi va bu boshlang'ich maktab “ko'nikmalar maktabi” bo'lib keladi, ya'ni o'quvchi ta'lim olish uchun o'qish, yozish, hisoblash kabi asosiy ko'nikmalarni o'zlashtirishi kerak bo'lgan ta'lim bosqichi sifatida qaralgan. Hozirgi vaqtda boshlang'ich maktab boshqacha tasavvur etiladi. Bugungi kunda u ta'lim tizimida bolaning birinchi tajribasi – ta'lim olish kuchlarini sinash joyi bo'lib qolishi kerak. Ushbu bosqichda faollikni, mustaqillikni rivojlantirish, idrok etish faolligini saqlab qolish va bola ta'lim dunyosiga shaxdam kirib borishi uchun sharoitlar yaratish, uning emotsional xususiyatlarini mustahkamlash muhim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinflarni o'qitishda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni kerakli axborotni tanlashni, uni saqlab qolish va taqdimotlar tuzish yoki turli xildagi loyihalarni ishlab chiqish va bajarishda keying ishlarida foydalanishni bilib oladilar. AKT dan foydalanish faqatgina, o'quvchilardagina emas, balki o'qituvchilarni ham kasbiy mahorati oshishiga, kompyuter vositasida o'qitishga hamda o'z fani bo'yicha bilim darajasini takomillashtirishga muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oripov M. Haydarov A. Informatika asoslari.-T.: —O'qituvchil 2002 yil.
2. Maraximov A.R., Raxmonqulova S.I., Internet va undan foydalanish.- Toshkent 2001 yil.

TA'LIM TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI

Boltayeva H.,
Zarafshon shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik texnologiya nazariyasining muhim jihati har bir pedagogning o'z imkoniyati darajasida shuningdek turli yoshdagi ta'lim oluvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'quv faolligini oshirish maqsadida ta'lim jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalana olish ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье раскрывается важный аспект теории педагогических технологий, эффективное использование интерактивных методов в образовательном процессе с целью повышения учебной активности с учетом уровня способностей каждого воспитателя, а также специфических особенностей школьников разного возраста.

Annotation: This article reveals an important aspect of the theory of pedagogical technology, the effective use of interactive methods in the educational process in order to increase learning activity, taking into account the level of ability of each educator, as well as the specific characteristics of students of different ages .

Hozirgi kunda axborot bu ham vaqt, ham pul, ham hokimyat – hammasidir. Ta'lim va bilim olishning eng muhim va ishonchli usulidir. Ta'limga ikki tomonlama aloqa (ta'lim olish va ta'lim berish), shaxsni har tomonlama rivojlantirish va boshqa xususiyatlar xosdir.

Insoniyat rivojlanishining zamonaviy bosqichida ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatining beqiyos o'sishi bilan tavsiflanadi. Ilm-fan texnikaning rivojlanish natijasida axborot kommunikatsion texnologiyalariga bo'lgan talab yanada kuchaydi. Hozirgi kunga kelib axborotlar bilan ishlash tez va sifatli amalga oshirilyapti.

Hozirgi zamonda hayotimizni axborot-kommunikatsiyasiz, ijtimoiy tarmoqlarsiz, mobil uyali aloqalarsiz tasavvur etish qiyin. Nega deganda biror bir soha yo'qki XXI-asrning bunday texnikaviy mo'jizarisiz biror ish bitsa. Texnikaning rivojlanishi insonlarning nafaqat uzog'ini yaqin, og'irini yengil mushkulini oson qildi, balki vaqtini tejab ham moddiy ham ma'naviy boyib borishiga sabab bo'lmoqda. Albatta bu- inson o'zi yaratgan mo'jizasini qanday maqsadda foydalanishiga bog'liqdir.

Qaysi sohani olmaylik tibbiyotni, harbiy sohami, dizaynerlikmi, maktabgacha ta'lim sohasimi, injenerlik deysizmi hamma sohada axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz mushkulimiz oson bo'lmaydi albatta. Ayniqsa ta'lim sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari eng beminnat yordamchi hisoblanadi. Asrimiz axborot texnologiyalari asri bo'lganligi sababli har bir fanning ped texnologiyalarinni tadbiq etishda eski bosma holdagi pedtexnologiyalardan emas balki yangicha yondoshgan holda ko'proq deyarli har darsda nafaqat informatika fanlarida balki hamma fanlarda o'qituvchi ta'lim berishda zamonaviy AKTni qo'llay bilishi lozim. Bu esa o'quvchilarni nafaqat bilim olishini yaxshilaydi balki ko'rganlarini amalda tadbiq etishda eslab qolishida samarali vosita bo'ladi.

Pedagogik texnologiya nazariyasining muhim jihati har bir pedagogning o'z imkoniyati darajasida shuningdek turli yoshdagi ta'lim oluvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, o'quv faolligini oshirish maqsadida ta'lim jarayonida interfaol metodlardan samarali foydalana olish nazarda tutilgan.

Hozirgi kun yoshlarining AKTga qiziqishlari juda yuqori bo'lganligi sababi o'qituvchining AKTni qo'llashi o'quvchilarni qaysidir kasbga yo'nalishiga ham turtki bo'ladi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida har bir fanga oid saytlar va platformalar yaratilmoqdaki, bunda butun bir soatlik darsni o'quvchilarga hech qiyinchiliksiz o'ta yuqori darajada mukammal, yaxshi tasavvur qoldirgan holda yetkazib berish mumkin. Nafaqat slaydlar taqdimot qilish orqali, fanga oid vidioroliklar namoyish etish, darsni mustahkamlash uchun qiziqarli testlari, amaliy mashg'ulotlari, laboratoriya ishlarini shu saytlar orqali bajartirish mumkin.

Masalan Maktab.uz, Kitob.uz, Smartland, Edukids, onlinedu.uz, khanacademy.org, Bilimland.uz va boshqa platforma haqida aytib o'tish mumkin. Bularni afzalligi o'qituvchini ortiqcha ko'rgazmali qurollar ko'tarib yurishdan ozod qiladi, bu platformalarda har bir fanning mavjudligi, nafaqat o'qituvchilar uchun, o'quvchilar uchun ham qulay, sodda, tushunarli, har bir dars jarayonini qamrab olgan. O'quvchiga boshlang'ich tushuncha berilganidan so'ng o'quvchi qiziqish bilan mustaqil bajarish imkoniga ega bo'ladi. Platformada topshiriq va mustaqil ishlar qiziqarli o'yinlar tarzida berilgan unga kirgan har bir o'quvchi xuddi qiziqarli o'yinlar o'ynagandek qiziqish bilan bajaradi.

«Ta'lim to'g'risida»gi qonunning qabul qilinishi O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini keng miqyosda isloh qilishning boshlanishi bo'ldi. Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) shiddat bilan kirib kelishi bilan birga, u ta'limning samaradorligini oshirishda eng qulay omillardan biri bo'lib qolmoqda.

Informatikaning asosiy tushunchalaridan biri-bu axborot-kommunikatsiya texnologiyasidir. Texnologiya grek tilidan (techne) tarjima qilganda san'at, mahorat, bilish ma'nolarini anglatadi, bular esa o'z navbatida jarayonlardir. Jarayonlar-bu qo'yilgan maqsadga erishish uchun ma'lum harakatlar majmuasidir.

Axborot texnologiyasi-axborotni saqlash, to'plash, izlash va unga ishlov berish va uni tarqatish uchun foydalaniladigan jami uslublar, qurilmalar, usullar va jarayonlar hisoblanadi. Ayni paytda axborot texnologiyasi haqida fikr yuritganda «yangi», «kommunikatsion» yoki «zamonaviy» so'zlari qo'shib ishlatiladi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyasi (AKT)-bu zamonaviy kompyuterlar va telekommunikatsion vositalardan foydalanadigan, foydalanuvchi ishlashi uchun «do'stona» interfeysga ega bo'lgan axborot texnologiya demakdir.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyasi ta'lim jarayonlariga joriy etilishi o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellash tirish orqali fan sohasini chuqur o'zlashtirilishiga, o'quv faoliyatining xilma-xilligi hisobiga tinglovchining mustaqil faoliyati sohasining kengayishiga, sun'iy intellekt tizimi imkoniyatlaridan foydalanish oqali tinglovchining o'quv materiallarini o'zlashtirish strategiyasini egallashiga, axborot jamiyati a'zosi sifatida unda axborot madaniyatining shakllanishiga, o'rganilayotgan jarayon va hodisalarning kompyuter texnologiyalari vositasida taqdim etish o'quvchilarda fan asoslariga qiziqish va faollikni oshirishga olib kelishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyasining taraqqiyoti o'quvchi va o'qituvchilar har xil onlayn kurslarda, onlayn testlarda bilimlarini sinab kamchilikni to'ldirish maqsadida o'z ustilarida mustaqil ishlashlari uchun ham asosiy yordamchi vasifasini bajarib kelmogda. Munga misol qilib yuqorida ta'kidlab o'tilgan platformalar (Maktab.uz, Kitob.uz, Smartland, Edukids, onlinedu.uz, khanacademy.org, Bilimland.uz) pedagog va o'quvchilar uchun samarali vosita hisoblanadi.

O'quvchini dars jarayonida axborot – kommunikatsiya vositalaridan foydalannishga o'rgatilsa eng avvalo o'quvchida kompyuterga texnikaga nisbatan qiziqish va mehr uyg'onadi ulardan to'g'ri samarali, avaylab ishlatish tuyg'usi uyg'onadi, kompyuter savodxonligi oshadi, bir necha daqiqa virtual hayotga yashab ko'rayotgan va eshitayotgan hodisa va jarayonlarni to'laligicha tasavvur qiladi unda o'sha fanning maketi uyg'unlasha boshlaydi, mashg'ulotlarni jonli va muloqotli tarzda olib borishga imkoniyat tug'iladi, ta'lim mazmuniga tegishli materiallarni kompyuter xotirasida saqlab ularni o'quvchilarga xohlagan vaqtda yetkazish imkoniyati bo'ladi.

Yana ham oddiyroq qilib tushuntirilsa ya'ni hamma foydalanadigan oddiy prezentatsiyalarni oladigan bo'lsak bir soatlik darsda prezentatsiya namoyishiga matnli ma'lumotdan tashqari unga har xil animatsiya va effektlar berilgan grafikli ma'lumotlar, jadvalli, diagrammali, smartartli, audio, video, qolaversa gipermatnli ma'lumotlarni joylashtirib slayd namoyish etilsa (albatta fan va mavzuga doir) undagi har xil multimediali jarayonni o'zi o'uvchi hamda tinglovchilarni diqqatini o'z-o'zidan jalb qiladi va a'lo darajada tasavvur qoldiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yuqori va boshlang'ich sinflarda umuman ta'lim sohasida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni kerakli axborotni tanlashni, uni saqlab qolish va taqdimotlar tuzish yoki turli xildagi loyihalarni ishlab chiqish va bajarishda keyingi ishlarida foydalanishni bilib oladilar. O'quvchilar kompyuter bilan ishlashda birinchi ko'nikmalarni oladilar, o'zlarining nazariy bilimlarini doimiy chuqurlashtirib va amaliy ko'nikmalarini takomillashtirib boradilar. AKT dan foydalanish faqatgina o'quvchilardagina emas, balki o'qituvchilarni ham kasbiy mahorati oshishiga, kompyuter vositasida o'qitishga hamda o'z fani bo'yicha bilim darajasini takomillashtirishga muhim ahamiyat kasb etadi.

MAKTAB O'QUVCHILARIGA GEOGRAFIYA DARSLARINI O'TISHDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Norova X.,

Xatirchi tumani 11-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda maktabda geografiya fanining amaliy ahamiyati, geografiya fanida o'quvchilarning nazariy tafakkurini shakllantirish, maktabda geografiya darslarini yangilangan dastur va standart talablariga javob beradigan talablar asosida tashkil etish kabi mavzular ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается практическое значение географии в школе на сегодняшний день, формирование теоретического мышления школьников по географии, организация уроков географии в школе на основе обновленной учебной программы и нормативных требований.

Annotation: This article discusses the practical importance of geography in school today, the formation of students' theoretical thinking in geography, the organization of geography lessons in school on the basis of updated curriculum and standard requirements.

Bugungi kunda maktabda geografiya fanining amaliy ahamiyati, uning o'quvchilardan diqqatni to'play olishni, faollik, izchillikni, tasavvur rivojlangan bo'lishini talab eta borib o'quvchining axloqiy sifatlarini aniq bir maqsadga intilish, ijodiy faollik, mustaqillik, mas'uliyat, mehnatsevarlik, imtizom va tanqidiy fikrlash hamda o'zining qarash va e'tiqodlarini dalillar asosida himoya qila olish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuning uchun geografiya fani o'quvchilarning nazariy tafakkurini shakllantirishda hal qiluvchi o'rinni egallaydi. Maktabda geografiya fani o'quvchilarda mulohaza yuritishning nafisligi va go'zalligini tushunishni shakllantirib, tabiatni idrok qilish imkonini bera borib, feografik tushunchalarini egallash orqali o'quvchilarni estetik tarbiyalashga o'zining hissasini qo'shadi. Geografiya fanini o'rganish o'quvchilarning fantaziyasi hamda ularning tabiat to'g'risidagi tasavvurlarini keskin boyitadi va rivojlantiradi.

Geografiya fani faqat tabiat tushunchalar yig'indisidan iborat bo'lmasdan kelib chiqishi jihatidan kishilik jamiyatidagi amaliy masalalarni hal qilish orqali rivojlanadi. U moddiy dunyoning tabiat munosabatlari va fazoviy shakllari haqidagi fanga aylandi. Aslida sof geografiyaning ob'yekti, boqiy dunyoning tabiiy ko'rinishlari va hodisalari nisbatlaridir.

Maktabda geografiya darslarini yangilangan dastur va standart talablariga javob beradigan talablar asosida tashkil etish shart va zarur, ya'ni zerikarli darslar o'rniga darslarni tashkil etishga mas'uliyat bilan yondashadigan, kasbiy bilimdon, metodik mahoratga ega mas'uliyatli, zamonaviy, interfaol pedagogik texnologiyani mukammal o'zlashtirib olgan, innovatsiyalar asosida ta'limni tashkil eta oladigan o'qituvchilarga talab oshib bormoqda. Ta'limda moddiy baza standart, o'quv rejalar, dastur va darsliklar qanchalik takomillashtirilmasin, kutilgan asosiy natijaga erishish, chuqur va puxta bilim berish, yuqori sifatdagi o'zlashtirishga erishish bevosita nazariy va amaliy mashg'ulotlarni olib boruvchi o'qituvchining ijodkorligi, izlanuvchanligi, malakasiga pedagogik mahoratiga bog'lanib qolaveradi. Har qanday ta'lim o'quvchi shaxsiga, uning qiziqish va hoxish istagiga, ehtiyojiga qaratilmog'i lozim. Ta'lim-tarbiya sifati va smaradorligi o'quvchining o'quv mazmunini o'zlashtirishga yo'naltirilgan mustaqil mutoala bilan samarali shug'ullanishi, mustaqil fikr yuritishi va tafakkur faoliyatiga bog'liq.

Zamonaviy dars shunday darski, unda o'qituvchi o'quvchining mavjud imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalanib, uning aqliy rivojlanishini ta'minlaydi. Maktabda geografiya darslarining shakllarini quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. Aralash darslar.
2. Yangi bilimlarni o'rganish darslari.
3. Yangi ko'nikmalarni shakllantirish darslari.
4. Umumlashtiruvchi, o'tilganlarni tizimlovchi darslar.
5. Bilim, ko'nikmalarni korreksiya va nazorat qiluvchi darslar
6. Olingan bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llovchi darslar.

Undan tashqari olib borilishiga qarab ham ko'rinishlarini ifodalovchi dars turlari mavjud.

Ma'lumki maktabda ta'lim va tarbiya ishining asosiy formasi darsdir. Shu sababli ta'lim va tarbiya sifati ko'p jihatdan darsning samaradorligiga bog'liq.

Buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, ilgor pedagogik texnologiyalar va metodika fanlari sohasida erishilgan yutuqlardan foydalangan holda har bir darsni tashkil qilishning eng samarali metodlarini qidirib topishi lozim.

Maktabda geografiya darslarini o'qitishning samaradorligini oshirishning yullaridan biri ta'limning multimedia vositalaridan o'rinni foydalanishdir. Bu vositalardan o'tilgan materiallarni takrorlashda, yangi materialni bayon qilishda, mustahkamlashda, mustaqil ishlarda, og'zaki mashqlar bajarishda, uy vazifalari berish va uning mazmunini tushuntirishda samarali foydalanish mumkin.

Ta'limning multimedia vositalaridan foydalanib og'zaki mashqlarni bajarish samaradorligini oshirishning eng muhim shartlaridan biri yangi materialni mustahkamlashda keng mazmunda va qisqa vaqt ichida o'quvchilarning aktiv ishtiroki bilan olib boriladi. Og'zaki mashqlarni bajarishda ba'zan o'quvchilardan mashqlarning javoblarini yozishni talab qilish foydali. Bu o'qituvchiga har bir o'quvchi og'zaki mashqlarni bajara olgan yoki bajara olmaganligi aniqlashga yordam beradi. Har bir darsda kompyuter slaydlaridan foydalangan holda og'zaki mashqlarning berilishi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini o'stiradi, va geografiyadan olgan bilimlarini chuqurlashtiradi.

Og'zaki mashqlar jarayonida o'quvchilar geografiya fanining tushunchalarini, qonuniyatlarini va tabiat hodisalarini eslaydilar. Bu esa: o'quvchilarning og'zaki nutqlarini ustirishga, o'tilgan materialni yaxshi o'zlashtirib olishga va vaqtni tejashga yordam beradi.

Maktabda geografiya darslarini ta'limning multimedia vositalaridan foydalangan holda o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi savol-javoblar:

- o'qitish samaradorligini jonlantiradi;
- o'quvchilarni uylashga majbur etadi;
- mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi;
- ijodiy qobiliyatlarini shakllantiradi.

Bu esa urganilayotgan materialni chuqurroq va puxta o'zlashtirishga, geografiyadan olgan bilimlarini kengaytirishga yordam beradi. O'qituvchi bo'sh o'zlashtirayotgan o'quvchilar bilan individual ishlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА РАҚАМЛИ ВА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Бобоева Г.,

Зарафшон шаҳар 3-ИДУМ директор ўринбосари

Аннотация: Ушбу мақолада таълим-тарбия жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишда нафақат замонавий компьютер техникаси балки

улардан самарали фойдалана оладиган педагог кадрларнинг компетенцияси ҳамда ўқув услубий материалларнинг сифати ҳам муҳим аҳамиятга эгаллиги тўғрисида тўхталиб ўтилган.

Аннотация: В статье подчеркивается важность не только современных компьютерных технологий, но и компетентности учителей, способных эффективно использовать их при внедрении информационных и коммуникационных технологий в учебный процесс, а также качества учебных материалов.

Annotation: This article emphasizes the importance of not only modern computer technology, but also the competence of teachers who can effectively use them in the introduction of information and communication technologies in the educational process, as well as the quality of teaching materials.

Бугунги кунда рақамли технологиялар ҳаётнинг барча соҳаларида фаол қўлланилмоқда. Давлатимиз раҳбарининг ҳеч кимдан кам бўлмаган келажак авлодни вояга етказиш борасидаги чуқур ўйлаб чиқилган стратегияси Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисидаги ПФ-6108 сонли фармон асосида, таълимнинг максадлари замон талаблари асосида ўзгармоқда. Ундан келиб чиққан ҳолда янги таълим концепциялари, ўқув режалари, таълим стандартлари ишлаб чиқилди. Мамлакат тараққиёти учун янги ташаббус ва ғоялар билан майдонга чиқиб, уларни амалга оширишга қодир бўлган, интеллектуал ва маънавий салоҳияти юксак янги авлод кадрларини тайёрлаш, таълим ташкилотлари битирувчилари замонавий касб эгалари бўлишлари учун уларда зарур кўникма ва билимларни шакллантириш мақсад килиб олинган. Бугунги кунда рақамли технологиялар ва ахборотлаштириш тўғрисида Президентимиз фармонлари ва Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган қарорлар ҳамда барча ҳукукий-меъёрий ҳужжатлар Республикамизда ахборотлаштиришнинг миллий тизимини шакллантириш, барча соҳаларда рақамли технологияларни жорий этиш ҳамда жаҳон ахборот ҳамжамиятига кириш ва ҳамжамиятнинг фаол иштирокчиси бўлишини таъминлаш бўйича халқ таълими тизимида ҳам жуда катта ишлар амалга оширилмоқда. Шунини таъкидлаш жоизки, умумтаълим мактабларидаги компьютер техникасини янгилаш, ўқитишнинг замонавий техник воситалари билан жиҳозлаш ишлари юқори тезликка эга бўлган оптик толали интернет тармоғига улаш тизимли равишда амалга оширилмоқда. Мамлакатда яшаётган барча фуқаролар, жумладан ёш болалардан тортиб нафақахўрларнинг ҳам онгида рақамли технологиялар орқали жамиятдаги барча муаммоларни ҳал қилиш мумкин деган фикрни шакллантирмоқда.

Шу жиҳатдан, мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек “Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда. Албатта, рақамли иқтисодиётни шакллантириш керакли инфратузилма, кўп маблағ ва меҳнат ресурсларини талаб этишини жуда яхши биламиз. Бироқ, қанчалик қийин бўлмасин, бу ишга бугун киришмасак, қачон киришамиз?! Эртага жуда кеч бўлади”¹. Чунки, мозийга назар ташласак, узоқ ўтмишдан муқаддас заминимизда яшаган улуғ аждодларимиз бундан

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020

йил 24 январда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси.

<https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevningoliy-25-01-2020>.

кўп асрлар илгари ҳозирги замонавий илм-фанга пойдевор қўйиб, уни ривожлантиришга бекиёс ҳисса қўшган. Хусусан, улар математика, астрономия, геодезия, география, тарих, арифметика, фармакология, тиббиёт, фалсафа ва тилшунослик соҳаларидаги қомусий ишлари, ихтиролари билан жаҳон цивилизацияси раънақида ўчмас из қолдирганлар. Бу бугун жаҳон ҳамжамияти томонидан тан олингани ҳақиқатдир.

Айниқса, Марказий Осиё ўрта асрлар илмий-маданий марказларидан бири сифатида бошқа минтақалардаги Ренессанс жараёнига ижобий таъсир кўрсатгани жаҳон илм-фанида ўз тасдиғини топган.

Чунончи, ғарбда “Нур Шарқдан таралади” деган иборанинг пайдо бўлгани ҳам бежиз эмас, албатта. Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, ал-Ҳаким ат-Термизий, Абу Али ибн Сино, Абу Наср Форобий, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур каби бобокалонларимиздан қолган илмий-маънавий мерос Шарқ уйғониш даврининг дурдоналари мақомида дунё аҳли томонидан ҳақли равишда тан олинган.

Президентимиз томонидан ёш авлодга чуқур таълим – тарбия бериш, қатъий фуқаролик позициясига эга, замонавий касб – ҳунарларни пухта эгаллаган, интеллектуал салоҳиятли, жисмонан етук, ҳеч кимдан кам бўлмаган янги авлодни камолга етказиш борасидаги эзгу мақсадлари ҳамда чуқур ўйлаб ишлаб чиқилган стратегияси “Таълим тўғрисида”ги Қонун, тарихий аҳамиятга эга ҳужжатларнинг ҳаётга татбиқ этилиши биз танлаган тараққиёт йўли қанчалик тўғри ва ҳаққоний эканлигини яққол исботлаб турибди.

“Таълим тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши натижасида аввало таълим олиш шакллариининг таснифи кенгайтирилди:

Вазирлар Маҳкамаси, Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси (Таълим инспекцияси), Президент, ижод ва ихтисослаштирилган мактабларни ривожлантириш агентлиги, шунингдек соҳа вазирликлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ваколатлари тафсилотлари билан аниқлаштирилди.

Таълим жараёнининг барча иштирокчиларининг ҳуқуқий мақомига кўпроқ этибор қаратилган. Таълим-тарбия жараёни иштирокчиларини ижтимоий ҳимоя қилиш чора-тадбирлари белгиланган. Таълим-тарбия жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишда нафақат замонавий компьютер техникаси, проектор ва интерактив доскалар билан таъминлаш, балким улардан самарали фойдалана оладиган педагог кадрларнинг компетенцияси ҳамда ўқув услубий материалларнинг сифати ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ўқитувчи таълим-тарбия соҳасидаги ислохотларни амалга оширувчи асосий шахс бўлиб хизмат қилади. Ислохотларнинг сифати ва самарадорлиги ўқитувчининг ижодкорлиги, фаоллиги, изланувчанлиги, педагогик маҳоратига боғлиқдир.

Ҳозирги давр талаби таълим тизими раҳбар ва ходимларидан ҳаёт давомида ўз устида ишлашлари, мустақил малакаларини оширишлари учун талаб кучаймоқда. Ҳаёт давомида ўз устларида изчил ишлашлари натижасида уларнинг фикрлаш доираси кенгаяди, вақти тежалади, ижодий қобилияти ривожланади.

Ҳаёт давомида ўз устида ишлашнинг энг қулай йўли педагог ва раҳбар ходимларнинг мустақил билим олиши ва малака оширишидан иборатдир.

Бунинг учун ривожланган хорижий давлатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, илғор педагогик ва ахборот технологиялар тушунадиган мутахассис тренерларни каскад усулида тайёрлашни такомиллаштириш ҳамда бу тренерлардан

фойдаланган ҳолда мактаб раҳбарлари ва ўқитувчилар билан махсус жадвал асосида тренинг машғулотларини ташкил этиш лозим.

Замонавий педагогик технологияда кўпинча ўқитувчиларнинг дарсни ташкил этишларига боғлиқ бўлиб, ана шу ерда ўқитувчиларнинг ижодкорлиги намоён бўлади. Ана шу ижодкорлик тажрибада синалиб илғор номини олади, оммалашиб технология номини олади. Инновация-маълум бир фаолият майдонидаги ёки ишлаб чиқаришдаги технология, шакл ва методлар, муаммони ечиш учун янгича ёндашув ёки янги технологик жараёнини қўллаш, олдингидан муваффақиятга эришишига олиб келиши маълум бўлган охириги натижадир.

Дунёнинг бошқа жойларида бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам рақамли авлоднинг етти экранли авлоди - телевизор, компьютер, планшет, таблет, фаблет, смартфон ва смартсоатлари пайдо бўлмоқда. Бундай зич рақамли муҳитга эга бўлиш ва у билан доимий ўзаро муносабат натижасида бугунги кун талабаларининг фикрлаши ва ахборотларга ишлов бериш жараёнлари олдинги фикр юритиш ва ахборот жараёнларидан тубдан фарқ қилмоқда. Рақамли авлод ота-оналаримиз ўрганган услубда ўқитилиши мумкин эмас ва бўлмаслиги ҳам керак. Бу авлодни ўқитишда қора доска ва оқ бўрдан фойдаланиш ҳам мумкин эмас. Қора доскани оқига ва бўрни маркерга ўзгартириш ҳеч нарсани ўзгартирмайди, яъни замонавий талабаларни билим олишга ва меҳнат бозорида муваффақиятга эришиш кўникмаларини ривожлантиришга ундаш усули бўла олмайди. Замонавий ахборот - коммуникация технологияларига асосланган инновацион таълим технологиялари ва дидактик моделларни оммавий ва самарали қўллаш орқали таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш зарур.

Тадқиқотчилар А.И.Пригожин, Б.В.Сачонов, А.Г.Кругликов, Н.П.Стенапов ва бошқалар инновацион жараёнлар таркибий қисмларини ўрганишнинг икки ёндашувини ажратадилар:

- янгиликнинг индивидуал микросатҳи.
 - алоҳида-алоҳида киритилган янгиликларни ўзаро таъсирининг макросатҳи.
- Биринчи ёндашувда, ҳаётга жорий этилган қандайдир янги ғоя тушунилади.

Иккинчи ёндашувда, алоҳида-алоҳида киритилган янгиликларнинг ўзаро таъсири, уларнинг бирлиги, рақобати ва натижада бирининг ўрнини иккинчиси эгаллашидир.

Олимлар инновацион жараён микротузилмасини таҳлил қилишда ҳаётнинг даврийлиги концепсиясини фарқлайдилар.

Бу концепция янгилик киритишга нисбатан ўлчанадиган жараён эканлигидан келиб чиқади.

В.А.Сластенин акмеологиянинг юксак профессионализм ва мутахассиснинг узок ижодий умр кўришига олиб келадиган субъектив ва объектив омилларини асослаб берди. Объектив омилларга таълимнинг сифатини, субъектив омилларга эса, инсоннинг истеъдоди ва қобилиятини, ишлаб чиқариш вазибаларини самарали ҳал қила олишидаги масъулияти, мутахассисларга ёндашувини киритади. Ўқитувчининг инновацион фаолияти ўз ичига янгиликни таҳлил қилиш ва унга баҳо бериш, келгусидаги ҳаракатларнинг мақсади ва вазибасини шакллантириш, ушбу режани амалга ошириш ва таҳлил қилиш, самардорликка баҳо беришни қамраб олади. Инновацион фаолиятнинг самарадорлиги педагог шахсияти билан белгиланади. В.Л.Сластенин тадқиқотларида ўқитувчининг инновацион фаолиятга бўлган қобилиятларининг асосий ҳислатлари белгилаб берилган.

Ҳозирги кунда умумтаълим муассасаларида интерфаол таълимни кенг жорий этиш зарурияти туғилмоқда. Айниқса, ўқув жараёнида ўқувчиларнинг фаоллигини таъминловчи қуйидаги турларидан самарали фойдаланилмоқда:

- муаммоли таълим;
- креатив таълим;
- ахборот-коммуникация асосидаги таълим;
- дастурлаштирилган таълим;
- медиа таълим.

Хулоса шундан иборатки, малака ошириш ва қайта тайёрлаш сифат-самарадорлигини ошириш бўйича илмий изланишлар, тажриба-синовлар, инновациялар, замонавий технологияларни жорий этиш шу куннинг долзарб масалаларидандир. Таълим жараёнида ўқувчилар учун мотивация муҳим аҳамиятга эга. Мотивация – бу профессор-ўқитувчи ва тингловчилар орасидаги ички интилиш ва яқинлашувлардир. Шу билан бирга мотивация–ўқувчининг ички имкониятларини ишга солиш у ёки бу ўқув материални эгаллашга ундаш ва қизиқишларини уйғота олишдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси. <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevningoliy-25-01-2020>.
2. Мирзиёев Ш.М. Ўқитувчи ва мураббийлар - Янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суянчимиздир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. “Янги Ўзбекистон”, 2020, 1-октябр
3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги 2020-йил 23-сентябрдаги ЎРҚ–637.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020-йил 6-ноябрдаги ПФ–6108 сон Фармони ва 2020-йил 6-ноябрдаги ПҚ–4884 сон қарори.
5. Булатова О.С. Педагогический артистизм: учеб. пособие для студ. педагогических учеб. заведений-М., 2001.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI

Shadmanova G.S.,

Nazarova O.M.,

Zarafshon shahar 13-AFCHO‘IM o‘qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’limni o‘qitishda axborot kommunikasiya texnologiyalar, electron darsliklar, pedagogik texnologiyalardan foydalanish haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается использование информационно-коммуникационных технологий, электронных учебников, педагогических технологий в начальном образовании.

Annotation: This article discusses the use of information and communication technologies, electronic textbooks, pedagogical technologies in primary education.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida ko'pgina islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartining qabul qilinishi va amaliyotga tatbiq etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kun o'quvchisini barkamol shaxs sifatida tarbiyalash uchun birinchi navbatda o'qituvchining o'zi axborot kommunikatsion texnologiyalarini chuqur bilmog'i lozim. Umumiy o'rta ta'lim fanlarini o'qitishda turli vositalardan foydalanish bugungi kun talablaridan biri sifatida dolzarb bo'lib bormoqda. Shuni hisobga olgan holda ta'lim sohasida olib borilayotgan izlanishlar anchagina keng qamrovli bo'lib qoldi. Bugungi kunda juda ham ko'p bora quloqlarga chalinayotgan tushunchalardan biri yangi pedagogik texnologiyalar va axborot kommunikatsion texnologiyalar hisoblanadi. Biz qanchalik fanni ildamlatib bormaylik davr talabi ham unga nisbatan oshib bormoqda. Shunisi ayonki, fandagi har bir yutuq bu izlanishlar oqibatida paydo bo'ladi. AKTni fanda ishlatish, uni amaliy tadbiqu fandagi bir yutuq sifatida qaralsa, undan mohirona foydalanish, davr talabi hisoblanadi.

Ta'lim va tarbiya jarayonlari o'z-o'zidan insonni rivojlantirmaydi, balki ular faoliyati shaklga ega bo'lganida rivojlantira oladi. O'quvchi rivojlanishi uchun uning faoliyatini tashkil etish zarur. O'quv materialini passiv idrok etishda rivojlanish sodir bo'lmaydi. Misol uchun, bola kitobni qanchalik ko'p varaqlamasin, o'zi harflarni eslab qolmasa, ulardan so'z tuzishni o'rgana olmaydi — unda hech qanday o'qish ko'nikmasi shakllanmaydi. Bolaning aynan o'z harakatlari kelajakda uning qobiliyati shakllanishining asosi bo'lib qolishi mumkin.

Demak, ta'limning vazifasi bolani harakatlarga chorlovchi sharoitlarni tashkil etishdan iborat bo'ladi. Boshqacha aytganda, o'qituvchilar har bir o'quvchida turli sharoitlarda o'z yo'lini topa olishiga imkon beruvchi harakatlar individual vositalari va usullarini shakllantirishga yordam beruvchi maxsus o'quv sharoitlarini yaratishlari zarur. Boshlang'ich sinflar o'qituvchilari mana shunday o'quv vaziyatlari majmuini yaratish ustida ishlamoqdalar. Bu holat ko'zlangan natijalarga erishish texnologiyasining muhim masalalaridan biri hisoblanadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning diqqatlari mustahkam emas, ular ko'pincha diqqatlarini bir faoliyat turidan ikkinchisiga qaratishni bilmaydilar. Biroq o'quvchining o'ziga doskada har qanday obyekt, geometrik shakllar, yozuvlarni bajarish, rangi, kattaligi, shaklini o'zgartirish imkoniyati berilganda diqqati kuchayadi. Masalan, matematika darsida kompyuter vositalari, interfaol doskadan foydalanilishi bilan bolalarning qiziqishlari ortishi kuzatiladi va shu bilan birga, darsning jadalligi oshadi. Barcha o'quvchilar dars jarayoniga jalb qilinadilar. Material hajmining ko'pligi bolalarni qiynamaydi, balki faoliyat o'yin shakli metodikasi bo'yicha faol o'qishga imkon beradi. Bu juda muhim omil, chunki olti-to'qqiz yoshli bolaning faol faoliyat turi o'yin hisoblanadi. Interfaol doska — matematika faniga o'qitish jarayonini ko'rgazmali, yorqin, chaqqon qiluvchi juda qulay uskunadir. Ta'lim jarayonini jadallashtirish boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun muhim hisoblanadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim jarayoniga joriy etilishidan asosiy maqsad – aynan zamonaviy axborot muhiti uchun xarakterli bo'lgan o'quv faoliyatlarining yangi turlarini yaratishdir.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshlang'ich sinflarda axborot – kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quv jarayonini modernizatsiyalash, uning samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantiradi, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

USE OF MULTIMEDIA IN ENGLISH LESSONS

Iskandarova M.Q.,

Navoi region school № 12 of Zarafshan city teacher

Annotatsiya: Maqolada ingliz tili darslari sifat va samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish, multimediyali ta'lim texnologiyalarining keng imkoniyatlarini qo'llagan holda o'quvchilarni kreativ rivojlantirish to'g'risida ma'lumotlar yozilgan.

Kalit so'zlar: multimediya, ta'lim, kreativlik, kongnitivlik, ko'nikma, metod.

Аннотация: В статье представлена информация об использовании инновационных методов для повышения качества и эффективности уроков английского языка, творческого развития учащихся с использованием широкого спектра мультимедийных образовательных технологий.

Ключевые слова: мультимедиа, образование, творчество, познание, умение, метод.

Annotation: The article provides information on the use of innovative methods to improve the quality and effectiveness of English lessons, the creative development of students using a wide range of multimedia educational technologies.

Keywords: multimedia, education, creativity, cognition, skill, method.

Modern world of emerging trends in technology, everything is flexible, especially the teaching of English language. Methods of teaching English language have developed rapidly over the past forty years. So it is important that language learners as well as teachers adopt and understand the various techniques of language teaching and upgrade themselves of the same. Teachers teaching English at various grades must also be able to adapt themselves to the needs of the young minds and how in turn will help to bring about drastic changes in the society. According to academic research, linguists have demonstrated that there is not one single best method to teach English language and that no one teaching method is inherently superior to the others. In this modern era of information and technology, due to rise in Globalization and Commercialization, English language teaching has become an integral part of our educational scenario and occupies a pivotal position. ICT has become an essential part in our daily life because technology has brought in several changes. In the recent years English language teaching has undergone drastic changes with the advent of latest methodologies and techniques. As language teachers it is important to understand and adopt the various methods and techniques and also apply them in classrooms. Language teachers should keep themselves abreast of the current trends to create inquisitiveness among the pupil community and prepare them for the challenges of the future. [Ishmuhamedov, Abduqodirov, 2008: 80]. In this paper we focus on choosing the modern techniques and activities that are appropriate for each particular task, context and learner with a focus on motivation and helping learners become independent and inspired to

learn more. It also throws light on how technology can be used in English classes to make learning more interesting and fun for pupils.

Use of technology in English language teaching In this age of Information and Technology, the use of Internet has brought many changes in teaching English. It is a highly useful tool which benefits both the learner and the teacher using it for many activities related to teaching and learning. Multimedia can enhance learning in different locations and institutions of diverse quality; present opportunities to pupils working at different rates and levels; provide (tirelessly, without holding up other pupils) repetition when repetition is warranted to reinforce skills and learning; and compensate, in the short term, for high pupil populations and limited numbers of trained and experienced teachers – in combination with robust teacher development initiatives and improvements in teachers' working conditions. [Tolipov, 2006: 81].

The most popular and most widely used devices appropriated by modern language teachers remain the CD player and the audiocassette recorder. More recently, the Web has served as an additional source of authentic listening materials thanks to the possibility of fast downloads using MP3 software.

Both satellite and terrestrial radio and television programmes offer cheap access to contemporary, authentic, and potentially culturally rich programmes for the language learner. [Hoshimov, Yakubov, 1993: 92]. The immediacy of current affairs programmes ensures that learners' exposure to the language is up-to-date and embedded in the real world of native speakers. Linked to modern recording equipment, broadcast radio and television also offer the advantages of the audio and video devices mentioned above.

Finally, with the introduction of the multimedia computer, the learner and teacher have at their disposal an instrument, which can combine all the advantages of the above-mentioned media in a compact and easily accessible form. The computer may be used as a local machine or within a network.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.:Iste'dod, 2008.-180 b.
2. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. –T.: "Fan" nashriyoti, 2006
3. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. –T.: "Fan" nashriyoti, 2006
4. Hoshimov O.U., Yakubov I.Ya. Ingliz tili o'qitish metodikasi.-T.: "O'qituvchi", 1993 y.
5. Umumta'lim maktablarining ingliz tili darsliklari. So'nggi nashr.

O'QUVCHILAR KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Utayeva S.,

Namozova D.,

Zarafshon shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada fizika o'quv fanining mazmuni o'quvchilarni ishlab chiqarishning asosiy tarmoqlaridagi fizik tamoyillar, mehnatni ilmiy tashkil etish va ko'pgina jarayonlar texnologiyalari bilan tanishtirish kabi fikrlar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье раскрывается содержание физического образования, такое как ознакомление учащихся с физическими принципами основных отраслей производства, научной организацией труда, технологией многих процессов.

Abstract: This article covers the content of physics education, such as introducing students to the physical principles of the main branches of production, the scientific organization of labor, and the technology of many processes.

Fizika texnikaning ilmiy asosi bo'lganligi sababli o'quv fani sifatida ta'limni hayot bilan bog'lanishida alohida ahamiyatga ega. Fizika o'quv fanining mazmuni o'quvchilarni ishlab chiqarishning asosiy tarmoqlaridagi fizik tamoyillar, mehnatni ilmiy tashkil etish va ko'pgina jarayonlar texnologiyalari bilan tanishtirish imkoniyatini beradi.

Fizik qonuniyatlar ilmiy asos sifatida qo'llaniladigan texnikaning bosh tarmoqlari energetika, mashinasozlik, nazorat o'lchov texnikasi, ishlab chiqarish jarayonini yo'naltiruvchi va boshqaruvchi qurilmalar texnikasi (avtomatika, radio, elektronika, kibernetika): aloqa (telefon, telegraf, radio, televideniya) kabilardir.

Fizikani o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishdan maqsad o'quvchilarga faqat nazariy bilim berishdan iborat bo'lmasdan, balki amaliy ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan ibaratdir. Bu muhim vazifaga etibor berilmasa, o'quvchilar olgan nazariy bilimlar hech qanday samara bermaydi. Shuning uchun zamonaviy insonlar kichik ishidan boshlab odatdagi ta'lim va tarbiyadan tashqari rivojlangan axborot muxitdagi yangi tipdagi munosabatlarga ham ehtiyoj sezadi. Bu esa maktab va o'qituvchi rolini tubdan o'zgartiradi. Lekin bunda tobora tarqalayotgan o'qituvchi ya'ni tyutor, o'quvchi atrofdagi dunyoni o'zi anglab olishi kerak degan fikrga qarshi fikrimizcha bu yerda uch tomonlama teng imkoniyatga ega o'qituvchi, o'quvchi va ommaviy kommunikatsiya vositalari dialogi vujudga kelishi kerak. U an'anaviy ta'lim va tarbiya shakllarini saqlashga, ularning yangi axborot muxitiga moslashishiga va o'z imkoniyatlarini tez o'zgarayotgan dunyoda ko'rsatishga ko'maklashadi.

Fizika kursini o'rganish o'ziga hos xususiyatlarga ega bo'lib, kuzatish va tajribalarsiz bu fanni tasavvur qilish juda ham qiyin. Zamonaviy texnika vositalarining vujudga kelishi va ta'lim tizimiga joriy etilishi, ayniqsa kompyuter texnologiyalarini ta'lim tizimiga joriy etilishi o'zining dolzarbligi bilan ajralib turadi. Keyingi yillarda elektron darsliklar virtual laboratoriya va namoyish tajribalarni kompyuter imkoniyatlaridan foydalangan holda dars jarayonlarini tashkil qilish o'z samaradorligini bermoqda. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizikani o'qitish ta'limining umumiy maqsadlariga xizmat qilishi, ya'ni o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi, mantiqiy tafakkur qila olish qobiliyati, aqliy rivojlanish, o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirishi va o'stirishi, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarkib toptirishi hamda ijtimoiy hayotlari va ta'lim olishni davom ettirishlari uchun zarur bo'lgan bilimlarni egallashi lozim. Bu fizik hodisalarni xarakterlaydigan kattaliklarni, ular bo'ysunadigan qonunlarni, tabiatni ilmiy ravishda o'rganadigan usullar haqidagi bilimlarga ega bo'ladilar va o'rganganlari asosida olimning fizik manzarasini shakllantira oladilar. Atrof olamni o'rganish mumkinligiga bo'lgan ishonch, insoniyatni bundan avvalgi rivojlanishi uchun va texnologiyalar yutuqlaridan kerakli darajada foydalanish, fan va texnika ijodkorlariga hurmat bilan qarash, fizika ta'limga kundalik hayotda uchraydigan va hayotiy faoliyatining havfsizligini ta'minlashda amaliy masalalarni yechishda egallagan bilim va ko'nikmalaridan foydalana oladi.

Tajribalar o'tkazish orqali o'quvchilarning tadqiqotchilik xususiyatlarini rivojlantirish, amalga oshiriladi. Fizik bilimlar va asboblardan amaliyotda foydalana olishda o'rganilgan tushunchalar, qoidalar, ta'riflar, qonunlar va formulalardan foydalanib, fizik hodisalarga

doir masalalarni yecha olish, fizikadan egallagan bilim ko'nikmalarini kundalik hayotda, texnikada, ekologik muammolarni hal etishda foydalana oladi.

O'qituvchilarning o'quv jarayoniga yangi g'oyalarni kiritishi uchun, kasbiy rivojlanishi va muvaffaqiyatlarga erishish uchun ularga o'qituvchi tomonidan turli metodik qo'llanmalar berilishi lozim. Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, fanlarni o'qitish metodikasi murakkab o'quv predmetlari qatoriga kirib, keng turdagi ma'lumotlarning to'plamini hamda sintetik aqliy faoliyat majmuasini o'zida majassamlashtiradi. Hozirgi davrdagi malaka oshirish tizimida yuz berayotgan metodologik o'zgarishlar, fanning o'qitish metodikasini qayta ishlash, tahlil qilishni talab qiladi.

Fizika darslarini hayot bilan bog'lanish ta'limi o'qitishning barcha usullari va turlari, sharoitlari bilan o'quvchilarda ma'lum bir yo'nalishni shakllantirishi lozim. O'qituvchi va o'quvchilar texnik muhitda yashamog'i kerak. Buning uchun esa nafaqat o'qituvchi, balki o'quvchining o'zi ham o'qitishning turli texnik vositalaridan keng foydalanishni bilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulomov S. Axborot tizimlari va texnologiyalari. – T.: «Sharq», 2000 y
2. Usmanov A.I. Zamonaviy axborot texnologiyalari. – T.: “Akademiya”, 2007 yil. -154 bet.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUV JARAYONIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MULTIMEDIA ILOVALARIDAN FOYDALANISH

**Sodiqova Yu.,
Ro'ziyeva D.,**

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Boshlang'ich ta'lim o'quv jarayonida multimedia ilovalaridan foydalanishda eng avvalo, o'quvchilarning yangi tushuncha, hodisa va qonunlarni bilishdagi ijodiy faolliklari darajasini baholash asosida darslar tashkil etiladi.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida o'qitishda birinchi navbatda, o'quvchilarning o'quv materiallarini mustahkamroq eslab qolishlarini ta'minlash, ikkinchi navbatda, bilishga doir faoliyatini bevosita boshqarish, uchinchi navbatda, kamchiliklarni tez aniqlash uchun amaliy ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish ta'minlanadi.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan darslar tashkil qilinganda o'qituvchi omillarni, dalillarni, tushunchalarning ta'rifini tayyor holda beradi, e'tiborni ayniqsa mustahkam o'zlashtirib olishini zarur bo'lgan asosiy tushunchalarga qaratadi. Ya'ni, o'qituvchi muayyan ilmiy, amaliy ma'lumotlar asosida muammoni bayon qiladi, elektron darslikdagi tegishli ma'lumotlarni tavsiya qiladi, o'quvchilar esa ular asosida muammoni aniqlab yechimini qisqacha bayon qiladilar.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan tashkil qilingan amaliy ishlar shunisi bilan farq qiladiki, amaliy ishlarning davomida o'quvchilar namuna bo'yicha bir necha bor takrorlash orqali olingan bilimlarni mustahkamlashga erishadilar.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan o'qitishda o'quvchilarning fikrlash faoliyatida muammoli vaziyatlar yaratish ularda har narsani bilishga havas, fahm-farosatlilik, mustaqillik, o'qishga qiziqish va ijod qilishga intilish kabi shaxsiy fazilatlarini tarbiyalashga yordam beradi.

Nazariy va amaliy vazifalarni muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan o'qitish o'z-o'zidan o'quv jarayonini muammoli qilib qo'ymaydi. Qo'yilgan masala bilish muammosiga aylanishi uchun u quyidagi talablarni qondira olishi kerak:

- o'quvchilar uchun bilish qiyinchiligiga ega bo'lishi, ya'ni o'rganilayotgan muammo ustida fikr yuritilishi;
- o'quvchilarda hayotiy muammolarni bilishga qiziqish uyg'otishi;
- tahlil jarayonida qo'yilgan muammolar o'tilgan mavzularga bog'liq bo'lishi, o'quvchilarning avvalgi olgan bilimiga tayanishi.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan ma'ruza darslari tashkil etilganda o'quvchi shu tushunchaning mohiyatini tushunib boradi va erkin fikrlashga, tushuncha ustida o'ylashga o'rganadi. Darsni shunday tayyorlash va elektron shaklda bayon etish lozimki, uning ta'sirida o'quvchilarda shu fanga, uning vazifa va kelajagiga nisbatan bilimlar shakllansin. Buning uchun o'qituvchi har bir darsdagi tushunchalarning multimediali ilovalari mazmunini, fandagi yangiliklar bilan boyitishi, ilmiy manbalar asosida fanning mohiyatini asoslashi va muammoli ta'lim texnologiyalari uchun topshiriqlarni tanlay bilishi lozim.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari yordamida darsni samarali tashkil etishda, uning shakllaridan o'qitish jarayonida foydalanishlari uchun shubhasiz, o'qituvchining pedagogik mahorati, o'z fanini puxta bilishligi va o'quvchilar bilim faoliyatini e'tiborga olishi g'oyat katta ahamiyatga egadir.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan o'rganilayotgan muammo va hodisalar imitatsiya asosida bayon etilishi bilan o'rganib boriladi. Imitatsiya usuli kuzatilayotgan ob'yektni bayon qilishi, tushuntirish orqali olib boriladi. O'quvchilar imitatsiya jarayonida ob'yekt ustidagi ma'lumotlarni eshitish yoki kuzatish bilangina chegaralanib qolmay, zarur materiallarni yozib oladilar, rasmini chizadilar, o'lchash, hisoblash ishlarini olib boradilar.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan tashkil qilingan darslarda muayyan fanning xususiyatlarini, shuningdek har bir o'quvchining akademik o'zlashtirish darajasi va qobiliyatini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalaniladi:

- fan o'qituvchisi tomonidan berilgan nazariy mavzularni o'quv adabiyotlari, elektron darsliklar yordamida mustaqil o'zlashtirish;
- amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish;
- nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash;
- amaliyotdagi mavjud muammolarni yechimlarini topish.

Muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalari bilan tashkil etilgan darslar oxirida, albatta, yakunlovchi dars o'tkaziladi va unda o'quvchilar tomonidan tayyorlangan materialdan foydalaniladi. O'quvchilar dars davomida olgan bilimlari haqida o'zaro fikrlashadilar. O'qituvchi mulohaza va fikrlarni umumlashtirib, xulosa chiqaradi va mashg'ulotni yakunlaydi.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHLATLARI

Ro'ziyev A.J.,

G'ijduvon tumani 44-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'limda AKTdan foydalanishning pedagogik va psixologik jihatlari va samarali qo'llashning pedagogik jihatlari tavsiflangan hamda uni afzalliklari zamonaviy o'qituvchi faoliyatidagi roli ko'rsatilgan

Аннотация: В статье описаны педагогико-психологические аспекты использования акта в начальном обучении и педагогические аспекты его эффективного использования, а также роль его преимуществ в работе современных учителей

Annotation: The article describes the pedagogical and psychological aspects of the use of the act in primary education and the pedagogical aspects of its effective use, as well as the role of its advantages in the work of modern teachers

Aytish joizki boshlang'ich ta'limda kichik yoshdagi o'quvchilarning diqqatlari mustahkam emas, ular ko'pincha diqqatlarini bir faoliyat turidan ikkinchisiga qaratishni bilmaydilar. Biroq o'quvchining o'ziga doskada har qanday obyekt, geometrik shakllar, yozuvlarni bajarish, rangi, kattaligi, shaklini o'zgartirish imkoniyati berilganda diqqati kuchayadi. Masalan, matematika darsida kompyuter vositalari, interfaol doskadan foydalanilishi bilan bolalarning qiziqishlari ortishi kuzatiladi va shu bilan birga, darsning jadalligi oshadi. Barcha o'quvchilar dars jarayoniga jalb qilinadilar. Material hajmining ko'rliqi bolalarni qiynamaydi, balki faoliyat o'yin shakli metodikasi bo'yicha faol o'qishga imkon beradi. Bu juda muhim omil, chunki olti-to'qqiz yoshli bolaning faol faoliyat turi o'yin hisoblanadi. Interfaol doska — matematika faniga o'qitish jarayonini ko'rgazmali, yorqin, chaqqon qiluvchi juda qulay uskunadir. Ta'lim jarayonini jadallashtirish boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun muhim hisoblanadi.

Uskunalar bilan jihozlangan kabinetda o'quvchilar va o'qituvchi uchun ham ishlash qiziqarli. Hozirgi zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan axborotlashtirish jarayonlari ta'lim tizimini jadal takomillashtirishni, davlat, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlar hamda manfaatlarini hisobga oluvchi ta'lim maqsadlarini aniqlashni talab qilmoqda. Shu sababli yangi ta'lim standartlarining rivojlantiruvchi imkoniyatlarini ta'minlash ustivor yo'nalish bo'lib qolmoqda. Yangi ijtimoiy talablar o'quvchilarni umummadaniy, shaxsiy va idroklari rivojlanishi kabi ta'lim maqsadlarini belgilab bermoqda. O'quvchilarning faqatgina fanlar aniq bilim va malakalarini o'zlashtiribgina qolmay, balki «o'qishga o'rgatish» malakasini ta'minlovchi «universal o'quv harakatlari» to'plamini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifasi hisoblanadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullar, ya'ni innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanib, ta'limni samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish va e'tibor kuchayib bormoqda.

Ta'lim muassasalari o'qituvchilari qanday qilib samarali va yanada natijali o'qitish mumkin degan savolga javob qidirmoqdalar.

Bu esa biz pedagoglarni o'quv jarayonini kreativ texnologiyalashtirish va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan kreativ foydalanishni talab etmoqda.

O'quv jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri va optimal joriy etilishi, va zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona ravishda kreativ foydalanish o'qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida

faoliyat yuritishiga olib keladi va bunda uning pedagogik mahorati qo'l keladi.. Bu o'z navbatida ta'lim oluvchilardan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarni talab etadi.

Har qanday pedagogik va axborot-informatsion texnologiyalarini fanni o'qitishda samarali joriy etish shaxsning xarakteridan kelib chiqqan holda o'qituvchi kimni o'qitayotganligiga bog'liqdir.

Fikrimizcha, fanlarni o'qitishda informatsion kreativ texnologiyalar qo'llanilishi jarayonida ikkita masalani oqilona hal etish maqsadga muvofiq.

Birinchidan fanlar bo'yicha yetarli bilim, malaka hamda ko'nikmalarni shakllantirish, ya'ni yaxlit kompetentsiyalarga ega bo'lish bo'lsa, ikkinchidan ushbu kasbiy faoliyatlarida informatsion texnologiyalarni oqilona kreativ qo'llagan holda mashg'ulotlarni tashkil etish malakalarini egallashlari kerak.

Informatsion texnologiyalarni samarali kreativ qo'llash quyidagi jihatlariga ega:

- ta'lim oluvchining mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan;

- o'qituvchi ta'lim jarayonida maslahatchi sifatida qatnashadi;
- o'qitish jarayonidagi axborot vositalari va resurslari faol integratsiyasi ta'minlanadi;
- o'qitish motivatsiyasi oshiriladi;
- ta'limning intensivligi va natijaviyligini oshiradi;
- ta'lim oluvchining mustaqil ishlash va izlash malakalarini shakllantiradi

Aytish joizki hozirgi kunda ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tobora yuksak imkoniyatlarga ega bo'lgan yangi turlari jadal suratlar bilan tobora kirib kelmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalar (AKT) — foydalanuvchi manfaatlari yo'lida axborotlarni to'plash, qayta ishlash, saqlash, tarqatish va foydalanish maqsadlarida birlashtirilgan metodlar, ishlab chiqarish jarayonlari va dasturiy-texnik vositalar to'plamidan iboratdir.

AKT ta'lim vositalarini qator ko'rsatkichlari bo'yicha turlarga ajratish mumkin:

1. Hal qilinadigan pedagogik masalalari bo'yicha:

- tayanch tayyorgarlikni ta'minlovchi vositalar (elektron darsliklar, ta'lim tizimlari, bilimlarini nazorat qilish tizimlari);
- amaliy tayyorgarlik vositalari (masalalar to'plamlari, praktikumlar, virtual konstruktorlar, imitatsion modellash dasturlari, trenajyorlar);
- yordamchi vositalar (ensiklopediyalar, lug'atlar, adabiyotlar, rivojlantiruvchi kompyuter o'yinlari, multimediyali o'quv mashg'ulotlari);
- kompleks vositalar (masofali o'quv kurslari).

2. Ta'lim jarayonini tashkil qilish funksiyalari bo'yicha:

- axborot-ta'lim (elektron kutubxonalar, elektron kitoblar, elektron davriy nashrlar, lug'atlar, o'quv kompyuter dasturlari, axborot tizimlari);
- interfaol (elektron pochta);
- izlanish (kataloglar, izlash tizimlari).

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalar — foydalanuvchi manfaatlari yo'lida axborotlarni to'plash, qayta ishlash, saqlash, tarqatish va foydalanish maqsadlarida birlashtirilgan metodlar, ishlab chiqarish jarayonlari va dasturiy-texnik vositalar to'plamlarini kreativ yondashgan holda foydalanish quyidagi masalalarni amalga oshirishni o'z maqsadi qilib qo'yishi joiz:

- o'quvchilarning ta'limiy motivlarini oshirish orqali ularning kognitiv jarayonlarini rivojlantirish;

- ta'lim jarayonida psixologik erkinlik, pedagogik hamkorlik muhitini yaratilishi bois o'quvchi talabani mustaqil faoliyatini kuchaytirish;

- bilim olish, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish hamda mustakamlashda o'quvchining idrok etish faoliyati barcha turlarini qo'llab-quvvatlash;

- axborot qabul qilishning vizual, audal, kinestetik uzatilishining bir vaqtda uzatilishini ta'minlanishi, bois to'liq o'zlashtirishni ta'minlash;

ta'lim jarayoni yaxlitligini saqlab qolgan holda o'quv jarayonini individuallashtirish tamoyilini amalga oshirish va xokazoAKT turli ta'lim vositalaridan ta'lim jarayonida foydalanish bir necha jihatlarini ko'rsatish mumkin:

1. Motivatsion jihat. AKTni qo'llash o'quvchilarning qiziqishlarini oshirishga va ijobiy motivatsiyasini shakllantirishga yordam beradi, chunki o'quvchilarning individual ta'lim imkoniyatlarini va ehtiyojlarini maksimal hisobga olish, o'quv mashg'ulotlari mazmuni, shakllarini tanlash keng imkoniyatlari, o'quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini ochib berish, o'quvchilarning zamonaviy axborot texnologiyalarini o'zlashtirishlariga yordam beradi.

2. Mazmunli jihat. AKT imkoniyatlaridan interfaol jadvallarni, plakatlar va o'quv fani alohida mavzulari va bo'limlari bo'yicha boshqa raqamli o'quv resurslarini, individual testlar mini-darslarini yaratishda foydalanilishi mumkin. Shu bilan birga o'quvchilarning zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalar bilan mustaqil, individual ishlash bo'yicha ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi, Ularning kognitiv jarayonlarini rivojlanishini tezlashtirishni ta'minlaydi.

ИКТИСОДИЁТ ВА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯ

Пардаева Г.,

Эшқобилова Д.,

Зарафшон шаҳар 12-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчилари

Аннотатсия: Ушбу мақолада педагогик технология назариясининг муҳим жиҳати ҳар бир педагогнинг ўз имконияти даражасида, Иқтисодий нуқтаи назардан замонавий глобаллашув, рақамли иқтисодиёт ҳамда янги Ўзбекистон қуриш шароитида ривожланган мамлакатлар тажрибасида инновацион фаолиятни ташкил қилиш ва қўллаб-қувватлаш бўйича, шунингдек турли ёшдаги таълим олувчиларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда, ўқув фаоллигини ошириш мақсадида таълим жараёнида шунингдек методлардан самарали фойдалана олиш очиб берилган

Аннотация: В данной статье раскрывается важный аспект теории педагогических технологий, эффективное использование интерактивных методов в образовательном процессе с целью повышения учебной активности с учетом уровня способностей каждого воспитателя, а также специфических особенностей школьников разного возраста.

Annotation: This article reveals an important aspect of the theory of pedagogical technology, the effective use of interactive methods in the educational process in order to increase learning activity, taking into account the level of ability of each educator, as well as the specific characteristics of students of different ages .

Иқтисодий нуқтаи назардан замонавий глобаллашув, рақамли иқтисодиёт ҳамда янги Ўзбекистон қуриш шароитида ривожланган мамлакатлар тажрибасида инновацион фаолиятни ташкил қилиш ва қўллаб-қувватлаш бўйича халқаро

тажрибани ўрганиш масаласи нафақат корхона даражасида балки олий таълим муассасаларида мутахассислар тайёрлаш ҳамда уларнинг инновацион фаолиятининг такомиллаштиришга ҳам хизмат қилади. Педагогик нуқтаи назардан эса, замонавий таълим тизимида амалга оширилаётган инновацион жараёнлар, аввало, инсон фаолиятининг барча соҳаларида рақамли технологияларидан фаол фойдаланиш билан боғлиқ ва биринчи навбатда таълимнинг сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилгандир. Шу муносабат билан талабаларнинг касбий инновацион фаолияти тубдан бошқача маъно касб этади. Инновацион фаолиятнинг моҳияти ва мазмуни шундан иборатки, талабалар учун таълим соҳасидаги ҳар қандай янгилик ўқитувчи томонидан амалга оширилгандагини юзага чиқади. Яъни, таълим жараёнида талабаларни объектдан субъектга айлантириш, биринчи навбатда, ўқитувчининг касбий компетентлигига боғлиқдир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномасида мамлакатимиз замонавий юксалишга эришиш мақсадида Инновацион ривожланиш босқичига кирганлигини эътироф этилган.

Инновация – бу келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни айнан инновацион ғоялар асосида бошлашимиз керак. Инновацион ривожланиш ва рақамли иқтисодиёт йўлига ўтишимиз бежиз эмас. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади. Ўзбекистон Республикасининг “Инновацион фаолият тўғрисида”ги Қонунининг қабул қилиниши (2020 йил 24 июль) янги Ўзбекистонни қуришда муҳим қадам бўлди. Ушбу қонун тараққиётимизни кафолатловчи, уни янада жадаллаштирувчи янги ғоя, янги кашфиётлар, илмий ишланмаларни яратиш ҳамда ҳаётга жорий этилишининг ишочли ҳуқуқий механизмларини мустаҳкамлаб бениҳоя муҳим аҳамият касб этади. Бўлажак ўқитувчи инновацион фаолиятига тайёрглигини ташхис қилишда ўқитувчи бу фаолиятни амалга оширишга мутахассис сифатида тайёрлигини кўрсатувчи белгиларни ўрганиш ва баҳолаш усуллариининг тўплами тушунилади. Инновацион фаолиятнинг муваффақиятини ташхис қилиш бутунлай мустақил тадбир бўлмай, у янада кенгроқ инновацион жараёнлар таркибига киради. Янгиликларни татбиқ этишни ташхис қилиш йўллариини таҳлил этиш қуйидаги асосий вазифаларни белгилашга имкон беради:

- 1) кўзланган янгиликни киритишдан мақсад умумий ва унинг алоҳида босқичлари муваффақиятларини таҳлил қилиш;
- 2) янгиликнинг ўзидаги ва уни татбиқ этишни ташкил этишдаги камчиликларни аниқлаш, уларни бартараф қилиш;
- 3) янгиликни бошқалари билан таққослаш, улардан энг самарадорини танлаб олиш, унинг муҳимлиги ва тайёр бўлганлигини аниқлаш;
- 4) янгиликни тадбиқ этиш фойдалилиги даражасини текшириш;
- 5) бу янгилик тадбиқ этиладиган ташкилий инновацион кучига баҳо бериш.

Янгилик киритишда ташхис қилиш усуллариини икки гуруҳга ажратиш мумкин: биринчи гуруҳ-янгилик ҳақидаги билимлар олишга қаратилган усуллар: иккинчи гуруҳ инновацион жараён ташкилий доирасини баҳолашга қаратилган усуллар. Шунга қарамай, одатий усуллар инновация ташхис мантиқига бўйсунди. Биринчидан, янгилик киритиш ҳақидаги стандартлар тўпламини ўз ичига олувчи жараён сифатида қараб чиқилади. Тадқиқотчи ўз фаолиятини нимага қаратилганига қараб бу жараённинг икки тушунчаси шаклланади. Биринчи ҳолда, унинг мазмуни қарор қабул қилиш мантиқи деб ҳисобланса, иккинчи ҳолда, жараённинг асоси,

янгилик киритишнинг ҳаётий цикли деб олинб, унинг босқичларининг кетма-кетлигига қаралади.

Иккинчидан, янгилик киритишнинг ўзига хос юзага келувчи ва ривожланувчи оддий жараён деб қараш мумкин. Шу муносабат билан шундай таҳлис предметлари тарқатиладики, унинг натижасида инновацион жараён ва муҳит ривожланади.

Инновацион фаолият таҳлиси уч босқичда амалга оширилади: 1. Янгиликни амалга оширишгача, у ўз ичига мутахассисликка тайёргарлик юзасидан муаммоларини аниқлайди ва у аналитик кўринишда бўлади. 2. Инновацион фаолиятни амалга ошириш конструктив ўзгартирувчан тусда бўлиб, камчиликларни тузатиш, педагогик тажриба дастурларни қайта ишлаш ва ўқитувчи фаолиятини мувофиқлаштириш билан боғлиқ бўлади. 3. Янгиликни педагогик жараёнга татбиқ этиш ва амалга оширилгандан сўнг, амалга оширилган янгиликдан олинган натижаларни ва мақсадни таққослаш, қарор қабул қилиш босқичида мутахассислик тайёргарлигини таҳлис қилиш, қисман педагогик вазиятларни таҳлил қилиш, ташкилий фаолияти билан боғлиқ ўйинлар методларига асосланган методикалар ёрдамида амалга оширилади.

MATEMATIKA DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

*Xojabergenova G.B.,
Konimex tumani 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi oqituvchisi*

Annotatsiya: matematika darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, jamiyatda zamonaviy axborot texnologiyalarining rolining ortib borishi zamonaviy o'quvchilar shaxsining rivojlantirishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatishi kabi fikrlari ochib berilgan

Аннотация: Использование современных информационных технологий на уроках математики, возрастающая роль современных информационных технологий в жизни общества также влияет на развитие личности современных школьников.

Annotation: The use of modern information technology in mathematics lessons, the growing role of modern information technology in society also affects the development of the personality of modern students.

Bugungi kunda kishilik jamiyatining ixtiyoriy sohasini kompyuterlarsiz tasavvur etishning umuman iloji yo'q. Kompyuterlar deyarli barcha sohalarni qamrab olgan va ular uchun beminnat dastyorga aylanib ulgurdi.

Jamiyatda zamonaviy axborot texnologiyalarining rolining ortib borishi zamonaviy o'quvchilar shaxsining rivojlantirishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Axborotlarning katta oqimi, reklamalar, televidenie va studiyalarda yangi kompyuter texnologiyalarini keng qo'llanishi, kompyuter, elektron o'yinchoq va o'yin pristavkalarining tarqalishi bolalarning tarbiyasi, dunyoqarashi, tabiat va jamiyatdagi sodir bo'layotgan voqealarning qabul qilishi, xarakteriga katta ta'sir ko'rsata boshladi. Bolalarning amaliy faoliyati bilan bog'liq o'yinlar, yoqtirgan qahramonlari, qiziqishlari o'zgardi.

Maktabda o'qishni boshlar ekan, ular ma'lum bir noqulayliklarga duch kelishadi. Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan o'quv xonalarining ko'p emasligi, eski dastur va usullar bilan ishlash bilimga bo'lgan motivatsiyani pasaytirib yuboradi. Bu esa o'z navbatida ilg'or pedagoglardan ta'limning zamonaviy vosita va usullarini izlashga majbur qiladi.

Ana shunday vositalardan biri ajoyib imkoniyatlarga ega bo'lgan kompyuterlardir. Kompyuterlar bilan ishlashni nimadan boshlash kerak? O'z fani bo'yicha ma'lumotlar omborini shakllantirish, unga o'quvchilar ro'yxatini kiritish, mavzularga oid rejalar, o'zlashtirish monitoringi, ota-onalar bilan ishlash, ilg'or pedagogik tajribalar, ochiq darslar va boshqalarni kiritish mumkin. Bunday ma'lumotlar omborining mavjudligi o'quv-tarbiyaviy ishlar bo'yicha hisobotlarni osonlik bilan tayyorlash, ish tajribalarini umumlashtirish imkonini beradi. Bu o'rinda kompyuterlar mobil ta'lim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanish o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshishiga, bilimlarni mustaqil olish samarasini ortishiga, o'quvchilar shaxsining rivojiga hamda o'quvchilarni axborotlashgan jamiyatning etuk a'zosiga aylanishiga ko'mak beradi.

Sinfdan tashqari ishlarda kompyuter texnologiyalari o'quvchilarning algoritmik va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga, tasavvurlarini kengaytirishga, kutilgan natijalarni olishga bo'lgan intilishni shakllantirishga imkon beradi. Bolalar kompyuterlar yordamida tabriknoma va taklifnomalar tayyorlashadi, o'qituvchiga prezentatsiyalarni tashkil qilishda ko'mak berishadi.

Zamonaviy odamlarning kasbiy faoliyatidan qat'iy nazar axborotlashgan jamiyatdagi hayotga ruhiy tayyorligi, boshlang'ich kompyuter savodxonligi, shaxsiy kompyuterlardan o'z faoliyati doirasidagi masalalarni hal qilishda foydalanish madaniyatiga ega bo'lishi bugungi kunning eng muhim talablaridan bo'lib bormoqda. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayoniga, ayniqsa boshlang'ich ta'limga sifat jihatidan mutlaqo yangi vazifalarni qo'yadi. Bundan maqsad – rivojlangan jamiyatimizning madaniy-ma'naviy barkamol, hamma tomonlama etuk quruvchilarining poydevorini qurishdan iboratdir. Bu poydevor esa boshlang'ich sinflardan boshlanishi hech kimga sir emas.

Boshlang'ich maktab o'qituvchilari bolalarni o'qishga o'rgatishdan tashqari, ularning bilishga qaratilgan ehtiyojlarini rivojlantirish va saqlash, fan asoslarini chuqur o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan vositalar bilan ta'minlashi zarur. Shuning uchun asosiy maqsadlardan biri – bu bilish jarayonlarini rivojlantirish hisoblanadi. Bilish faoliyati bilish jarayonini, mantiqiy fikrlash, diqqat-e'tiborni, nutq va tasavvurni rivojlantirishga xizmat qiladi, o'qishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi. Bu jarayonlarning barchasi bir-biri bilan chambarchas bog'liq.

Zamonaviy darslar fan va o'qituvchi bilan cheklanib qolmaydi. Ihtiyoriy fan bo'yicha mashg'ulotlarda kompyuter texnologiyalaridan fan bo'yicha qo'shimcha manba sifatida foydalanish mumkin. Bunda bitta mashg'ulot davomida o'quvchilarga berish mumkin bo'lgan o'quv materialini hajmini keskin orttirish imkoniyati yuzaga keladi.

Kompyuter texnologiyalari imkoniyatlaridan boshlang'ich sinflarda bilishga bo'lgan qiziqishni rivojlantirishda foydalanish uchun nafaqat matematika asoslaridan puxta bilim berish, balki o'quvchilarni bu fan bilan qiziqishlarini ham orttirishi mumkin.

Zamonaviy jamiyatning axborotlashuvchi kompyuterlardan albatta ta'lim jarayonida ham qo'llashni nazarda tutadi. Bu esa o'z navbatida kompyuter savodxonligi va o'quvchilarning informatsion madaniyatini xam yuqori darajalarga ko'tarishga imkon beradi. O'qituvchining mashg'ulot uchun o'z oldiga qo'ygan maqsadiga bog'liq ravishda ma'lum bir tipdagi kompyuter dasturlaridan darslarda foydalanish mumkin. Bu o'rinda kompyuter va videoproektordan foydalanishni nazarda tutuvchi "namoyish qiluvchi kompyuter dasturlari", o'quvchilarning nazariy bilimlarini nazorat qilish uchun trenajyorlar, axborotnoma-ma'lumotnoma dasturlari muhim ahamiyatga ega.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ELEKTRON DARSlikLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Pulatova N.R.,

Navbahor tumani 9-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini elektron darsliklar asosida o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari va dars samaradorligini oshirishning metodik jihatlari keltiriladi.

Аннотация: В данной статье рассмотрено научно-теоретические основы обучения учащихся начальных классов на основе электронных учебников и методические аспекты повышения эффективности уроков в общеобразовательных школах.

Annotation: This article discusses the scientific and theoretical foundations of teaching primary school students on the basis of electronic textbooks and methodological aspects of improving the effectiveness of lessons in secondary schools.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini elektron darsliklar asosida o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda hayotga qiziqishni o'yg'otish, mustaqil dunyoqarashlarini shakllantirish, shu bilan bir qatorda hayotga munosabatini namoyon etishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish yo'llarini o'rgatishdan iborat.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim berishning ustuvor yo'nalishlaridan biri ta'lim tizimiga axborot texnologiyalari vositalarini joriy etish hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda ta'lim tizimini informatizatsiyalash - axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanib o'qitishning bir shakli bo'lgan elektron darsliklarni yaratish va foydalanish amaliyotini joriy etishdir. Elektron darslik o'qitishning zamonaviy vositasi hisoblanib, o'zida nazariy materiallarni, egallangan bilimlardan hayotda foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishni, hayot sirlarini individual o'rganish uchun yaratilgan dasturiy muhitni ifodalaydi.

Elektron darsliklar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qitish bu, o'rganilayotgan mavzu haqida yangi ma'lumotlarni olish uchun axborotlarni yig'ish, qayta ishlash va uzatish usullari tushnilsa, ayrim hollarda axborot resurslari bilan ishlashning usullari va vositalari haqidagi bilimlar majmui tushuniladi.

Elektron darsliklar asosida zamonaviy o'qitishning axborot texnologiyalari – bu axborotlar bilan ishlash uchun qo'llaniladigan maxsus usullar, dasturiy va texnik vositalardan (kino, audio va videotexnika, kompyuterlar va boshqalar) iborat pedagogik texnologiyadir. Umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'qitishni informatizatsiyalashning asosiy mazmuni o'qituvchi uchun ham, o'quvchi uchun ham ma'naviy, o'quv va uslubiy axborotlarga erkin kira bilish uchun qulay sharoitlarni yaratishdan iborat. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish uchun to'laonli dasturiy mahsulotni yaratish – ancha murakkab ish. Bu jarayon malakali mutaxassislar, psixologlar, fan o'qituvchilari, kompyuter dizaynerlarining hamkorlikdagi faoliyatidan iboratdir.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda elektron darsliklardan foydalanish an'anaviy o'qitish tizimiga nisbatan didaktik jihatdan quyidagi ustuvor yo'nalishlarni ko'rsatmoqda:

- Boshlang'ich ta'lim bo'yicha multimedia texnologiyasida axborotlarni ko'rgazmali va aniq ifodalash mumkin bo'lib, u o'quvchilarni jalb etish xususiyatiga ega;
- Boshlang'ich ta'lim bo'yicha katta hajmdagi axborotlarni yagona tashuvchida integratsiyalash amalga oshiriladi;

- Gipermatnli texnologiyada gipermurojaatlarni qo'llash hisobiga boshlang'ich ta'lim bo'yicha o'quv materiallarini individual o'rganish sxemasini tanlash imkoniyati yaratiladi;

- Boshlang'ich ta'lim bo'yicha elektron darsliklar asosida o'qitish tizimini modellashtirish, boshlang'ich sinf darsligini qo'shimchalar bilan to'ldirish, materialni o'rganishni kuzatib borish hamda teskari aloqani ta'minlash imkoniyati yaratiladi.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'lim bo'yicha ta'lim jarayonida qo'llaniladigan elektron darsliklar o'quvchilarning izlanuvchanlik qobiliyatini rivojlantirish, qiziqishini va o'qish motivlarini oshirish imkoniyatini beradi, o'quvchilarning mustaqil va hamkorlik ishlarini faollashtiradi.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'lim bo'yicha o'quv materialini o'zlashtirish darajasini elektron darsliklar asosida quyidagicha tashkil qilish mumkin:

- nazorat dasturida o'zini-o'zi tekshirish va o'zaro tekshirishni tashkillashtirish uchun test prezentatsiyasidan foydalanish mumkin;

- nazorat dasturi test prezentatsiyasida - topshiriqni va javob variantlarini shakllantirilib, animatsiya yordamida to'g'ri javob belgilanadi;

- qo'shimcha tayyorlangan tarqatma materiallar.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich ta'limda elektron darslik yordamida yangi materialni bayon etishni tashkillashtirish:

Boshlang'ich sinflarda yangi materialni o'rganishda ko'rgazmali tasvirlash taqdim etilayotgan materialni to'liq o'zlashtirishga yordam beruvchi ko'rish tayanchi hisoblanadi. O'qituvchining so'zlari va ekrandagi axborotlar orasidagi mutanosiblik har xil bo'lishi mumkin va bu esa o'qituvchi beradigan tushuntirishni aniqlaydi.

Maktabda boshlang'ich sinflarda elektron darsliklar o'quv materialini tizimlashtirish va mustahkamlash yaxshi tushunish va aniq strukturalashtirish uchun zarur. Ushbu maqsadda dars yakunida elektron darslik asosida o'rganilgan materialni umumlashtirib, ya'ni asosiy holatlarni qayta takrorlanib va ularning aloqadorligi ta'kidlanadi.

Umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarda elektron darsliklar asosida o'quv jarayonini tashkil etish, o'quvchilar bilimlarini mustaqil egallash imkoniyatini beruvchi didaktik vosita hisoblanadi.

Shunday qilib, umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda ijodkorlik bilan yondashuvchi o'qituvchilar o'z darslarida elektron darsliklardan samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'lsalar, u holda ular elektron darsliklardan foydalanib darslarni tashkil qilishda o'quv motivlarini oshiradi va o'z navbatida o'quvchilarda hayotga va kelajakga qiziqishni uyg'otadi.

СОВРЕМЕННАЯ ИНФОРМАЦИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Асланова М.С.,

преподаватель школы №13 г.Зарафшан

Аннотация: В статье рассматриваются новости о внедрении компьютерных технологий в систему образования и возможности компьютерного анализа на уроках русского языка.

Ключевые слова: компьютер, наука, искусственный интеллект, познание, промышленность.

Annotatsiya: Maqola komputer texnologiyalarining ta'lim tizimiga kerib kelishi bilan bog'liq yangiliklar va rus tili darslarida kompyuter texnologiyalari yordamida darslarni tashlil etishning qulay imkoniyatlari haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: kompyuter, fan, sun'iy intellekt, kongnitivlik, soha.

Annotation: The article deals with the news about the introduction of computer technology in the education system and the opportunities for computer analysis in Russian language classes.

Keywords: computer, science, artificial intelligence, cognition, industry.

Однако анализ существующих компьютерных учебников позволяет высказать некую крамольную мысль о том, что еще не создана приемлемая в достаточной степени методика компьютерного обучения даже в такой наиболее активно разрабатываемой области, как обучение иностранным языкам. Главная проблема, очевидно, состоит в том, что преподаватель, знающий конкретный предмет обучения, не готов работать с компьютером на равных. Для узкого специалиста-педагога, как правило, недоступна компьютерная логика и ее широкие возможности, и, как следствие, компьютерные учебные курсы, чаще всего, представляют переложение на экран дисплея обычного учебника, что не облегчает, а скорее затрудняет обучение. Возможности системы дистанционного образования могут существенно облегчить учебу тем, кто в силу различных причин, в том числе, связанных, например, с социальными условиями, удаленностью места проживания, не может получать необходимые знания общедоступным очным образом. [Каримов, 2008:25]. Представляется, что при подготовке учебных компьютерных пособий для дистанционного образования следует строго делить этапы обучения, например:

- изучение теоретического материала, по завершении тест-контроль;
- получение навыков практического приложения теоретических знаний (решение задач, примеров и т.п.) -экспресс-контроль по ходу работы;
- завершающий этап - контроль по всему объему учебного материала, предложенного для изучения.

В рамках телекоммуникационных технологий, методистами предприняты усилия для создания небольшого компьютерного пособия, отвечающего требованиям поэтапного изучения иностранного языка. Методика организации контроля отличается нестандартностью (оригинальностью) как за счет компьютерных возможностей, так и за счет структурной организации. [Черемухина, 2009: 12]. Функции контроля знаний косвенно выполняет и компьютерный эксперимент: самостоятельно полученные теоретические результаты учащийся проверяет на опыте, а не по готовому ответу. Такой подход позволяет стимулировать познавательный интерес, сближая работу учащегося с исследованием. [Репин, Свешникова, 2006].

В условиях работы на медленных телефонных линиях, оказывается проще пользоваться локальной версией, чем ожидать раздражающе медленной реакции удаленной системы на действия пользователя. Реализуемый подход позволяет использовать обучающие программы, как в открытом, так и в индивидуальном режиме. [Учитель Узбекистана, 2018: 2]. Персональные задания и схемы представления материала позволяют учесть все ошибки пользователя и своевременно скорректировать учебный материал.

Электронная почта предоставляет дополнительную возможность двухстороннего обмена информацией между пользователем и авторами курса. Внедрение новых информационных технологий в процесс обучения иностранным языкам в школе

сопряжено с определенными трудностями. Это объясняет фрагментарный характер использования компьютеров и недостаточную координацию соответствующих разработок, их планирования и финансирования. Часто программные продукты, созданные на основе новейших технических средств, несут на себе отпечаток ок педагогике и методики вчерашнего дня. [Збарский, 1992: 17]. Однако многие современные педагогические и методические идеи представляются плодотворными и перспективными для разработки мультимедийных средств обучения иностранным языкам.

Перспективным представляется соединение возможностей мультимедиа с идеями проблемного обучения, разработка с помощью мультимедиа проблемных ситуаций различных типов. С появлением компьютера расширился инвентарь наглядности в обучении иностранным языкам. Актуальной стала проблема определения наиболее эффективной с точки зрения обучения комбинации многоцепторных средств наглядности, которая имеется в арсенале мультимедиа.

Использованная литература

1. Каримов И. Высокая духовность – непобедимая сила.– Ташкент “Маънавият”, 2008.
2. Ирина Черемухина, “Компьютер в школе”, № 2. 2009.
3. М.А., Репин В.М., Свешникова В.А Компьютерные учебные пособия в дистанционном образовании. Кокарев., 2006
4. О педагогических технологиях.- “Учитель Узбекистана”, 2018.

TA'LIM JARAYONIDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH HAMDA INSON PSIXIKASINI RIVOJLANTIRISH

Hasanova K.Sh.,

Navoiy shahar 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hamda inson psixikasini rivojlantirish va ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o'rinni va oqilona foydalanish haqida tavsiyalar berilgan.

Аннотация: В этой статье показаны результаты проведенных научно-исследовательских работ по проблеме зависимости подростков к компьютерным играм и отрицательных качествах, возникающих в поведении в результате этих игр и даны рекомендации по их предупреждению.

Annotatsiya: The results of scientific research on the problems of teenagers' access to computer games and some solutions of negative qualities in teenagers' behaviour are discussed in this article.

Bugungi tezkorlik bilan rivojlanayotgan axborotlar zamonida yosh avlod tarbiyasi doimo muhim va dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Jamiyatimizda fan-texnika taraqqiyoti jadal sur'atlar bilan borayotgan ekan, bugungi yoshlarimiz ongi va tafakkurini zamon bilan uyg'unlashgan holda rivojlantirib borish muhimdir. Bu esa bevosita axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ta'limda axborot kommunikatsiya texnologiyalarisiz o'quv faoliyatini tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish dars samaradorligini oshirish bilan bir qatorda o'quvchilarning bilish jarayonlarini ham rivojlantiradi.

Axborot kommunikatsiya va texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llashning psixologik va pedagogik tomonlarini o'rganishda B.F.Lomov, Y.I.Mashbits, O.K.Tixomirov, L.N.Babanin kabi olimlarning tadqiqotlari katta ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlarda kompyuterlarga ta'lim samaradorligini oshiruvchi hamda inson psixikasini rivojlantiruvchi qudratli vosita sifatida qaraladi.

Psixologiya sohasidagi ko'p sonli tadqiqotlar asosida ko'rish analizatorlari eshitish qobiliyatiga qaraganda kattaroq ma'lumot o'tkazish imkoniyatiga ega ekanligi isbotlab berilgan. Boshqacha aytganda, ko'rish organlari millionlab, eshitish organlari esa o'n minglab bit ma'lumotlarni qabul qilishi mumkin ekan. Ko'z orqali qabul qilingan ma'lumotlar tushunarliroq bo'ladi, xotirada ham uzoq muddatga saqlanadi.

Axborot kommunikatsiya va texnologiyalarining ta'limning asosiy vositasi sifatidagi imkoniyatlari ko'rish va eshitish organlari imkoniyatlaridan yanada to'laroq foydalanish uchun yo'l ochadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning boshlang'ich bosqichi bo'lgan his etish va qabul qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sezgi organlari tomonidan qabul qilinadigan signallar keyinchalik mantiqiy qayta ishlanadi va abstrakt mulohazalar doirasiga o'tadi. Natijada sezgi organlari fikrlar va mulohaza yuritish jarayoniga qo'shiladi. Buning oqibatida bilishning navbatdagi bosqichi bo'lgan anglashning muvafaqqiyatli o'tishiga asos paydo bo'ladi. Anglash jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish tushunchalarning shakllanishi va o'zlashtirilishiga, mulohazalarning asoslanishi va isbotlanishiga, sabab va oqibat o'rtasidagi aloqalarning o'rnatilishiga yordam beradi.

Psixolog olimlarning ta'kidlashlariga ko'ra, zamonaviy axborot kommunikatsiya va texnologiyalarning audiovizual imkoniyatlari ham anglash asosida yotadigan fikrlash jarayoni uchun yetarli shart-sharoitlarning yuzaga kelishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, yani, tafakkur jarayonining mantiqiy yakuni bo'lgan xotirada saqlab qolishga katta o'rin tutadi: yorqin va rang-barang tayanch signallar yaratilar ekan, olingan bilimlarning mustakamlashga va tizimga solishga yordam beradi.

O'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilarning diqqat-e'tiborlarini zarur yo'nalishda saqlab turish psixologiyaning eng dolzarb muammolaridan biri sanaladi. Bu o'rinda K.D.Ushinskiy shunday degan edi: "O'quvchilarning e'tiborlari ta'lim va tarbiyaning muvafaqqiyatli va samarali bo'lishi uchun o'ta muhim omil hisoblanadi". U bolalarning diqqatlarini bir joyga jamlash va uni ma'lum bir muddat saqlab turish uchun zarur vositalarni ko'rsatib bergan: taassurotlarni kuchaytirish, to'g'ridan-to'g'ri diqqatni o'ziga jalb etish, mashg'ulotlarning qiziqarli bo'lishi, fikrlarning chalg'ib ketishiga qarshi tadbirlar.

K.D.Ushinskiy keltirgan to'rtta vositalardan uchtasi axborot texnologiyalarida mavjud. Ular texnik va vizuallashtirishning katta diapazoniga ega bo'lib, bayon etilayotgan o'quv materiallaridan olish mumkin bo'lgan taassurotlarni kuchaytirish imkonini beradi.

Ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashda yuzaga keladigan hissiy ta'sirlar o'quvchilarning diqqat-e'tiborini bir joyga, ya'ni o'rganilishi rejalashtirilgan o'quv material ustiga jamlashga imkon beradi, bolalarning qiziqishlarini orttiradi, o'rganishga bo'lgan ijobiy hissiyotlarni qo'zg'aydi.

Bugungi kunda pedagogik tajribalarimizdan ma'lumki, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarning ijodiy fikrlashlarini shakllanishiga, o'quv materiallarini yuqori saviyada anglashiga, hamda o'zlashtirish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishiga ham yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o'rinli va oqilona foydalanish lozim:

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Belinskaya Ye.P. K obosnovaniyu sotskulturnogo podxoda v issledovaniyax virtualnoy realnosti. <http://www.Ish.Ru./info/seminar-doc> (1) doc.
2. Biblioteka prakticheskoy psixologii «Psixologiya zavisimosti» Minsk. 2004g

ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ РАҚАМЛАШТИРИШДА МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАШТИРИШ АСОСИДАГИ ҲИСОБЛАШ ТАЖРИБАЛАРИ

**Журакулов Т.Т.,
Нав.ДПИ докторанти,
Низамова Г.Г.,
Нав.ДПИ магистранти**

Таълим назарияси маълум бир йўналиши тараққиётининг мақсади, дидактик жараёни математик модели “ўқитувчи-ўқувчи” тизими сифатида қаралса, унинг ҳолати ўзгаришини таҳлил қилишда, турли параметрлар қийматларини аниқлаш, кўпгина ҳисоблаш тажрибаларини ўтказиш билан бевосита боғлиқдир.

Таълим олаётган ўқувчи (ёки талаба)нинг ўзлаштириш ва унутиш коэффициентларини α ва β параметрлар билан белгилаймиз. Ўқитувчи томонидан қўйиладиган талаб $u = u(t)$. Ўқувчи билимининг ўсиш тезлиги, билим даражаси b ($0 \leq b \leq 1$)нинг u даражасига ва M мотивация кўпайтмасига тўғри пропорционал: $dy/dt = \alpha M y^b$. Ўқувчи қанча кўп билса, у шунча осонлик билан ўзаро боғлиқ янги билимларни ўзлаштиради. Ўқувчининг мотивацияси қанча паст бўлса, у шунча кам F кучланиш сарфлайди ва шунча паст билиш тезлиги бўлади. Ўқувчининг кучланиши F (M мотивация), белгилаб қўйилган талаб кўрсаткичи U ва билим даражаси y айирмасига тўғри пропорционал: $F = M = k(u - y)$. Агар $U - y$ баъзи c чегарадан юқори бўлса ўқувчи куч сарфламайди ва $F = 0$ бўлади.

Билимни ўсиш тезлиги қуйидаги тенглама билан ифодаланади:

$$dy/dt = \alpha F y^b - \gamma y \quad (1)$$

бунда α ва γ лар аниқ ўқувчининг билиш ва унутиш коэффициентлари, b эса эга бўлган билимнинг, янги маълумотни ўзлаштиришга таъсир даражасидир. Ўқувчи билимининг ўсиш тезлиги:

$$\frac{dy}{dt} = \begin{cases} \alpha y^b (u - y) - \gamma y, & u \leq y + c, \\ -\gamma y, & u > y + c. \end{cases} \quad (2)$$

Агар u кичик бўлса, билимни ўсиш даражаси тезлиги юқори эмас, чунки тушунчаларни алоқадорлик имконияти мавжуд эмаслиги сабаб, унинг ўсишига боғлиқ ҳолда u ўсади, лекин $u \rightarrow u$ камаяди, F кучланишнинг камайиши эвазига. Агар $u > y$ бўлса, c нинг критик қийматига мос қийматга, u ҳолда ўқувчи ўқимай қўяди. Дифференциал тенгламани ечиш учун сонли анализнинг Эйлер ва Рунге-Кутта методлари ёрдамида ҳисоблаш алгоритми яратилиб, компьютер дастури тузилган.

Ҳисоблаш тажрибаларини ўтказишда иккита ҳолат қаралган.

1-ҳолат. Турли ўзлаштириш коэффициентлари α_1 ва α_2 эга бўлган ва бир хил унутиш коэффициенти бир хил γ бўлган икки ўқувчи бир вақтда битта ўқитувчида таълим олади, ўқитувчи t' вақт бирлиги оралиғида бир хилда U талабни қўяди.

Ўқувчилар билими ўзгаришини $y_1(t)$ ва $y_2(t)$ функциялар ёрдамида моделлаштириш талаб қилинади. Ўзлаштириш коэффициентлари α турлича бўлган

икки ўқувчининг ҳолатида, белгиланган t' вақтда ўқитиш ўтказилган ва сўнгра тўхтатилган ҳолатда билимни олиш параметлари таҳлили ўтказилиб, ҳисоблаш тажрибалари таҳлили кўрсатадики, ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг билим даражаси ўсади ва максимумга етади, ўқитиш тугатилгандан кейин эса экспоненциал конун бўйича камаяди. $\alpha = 0,03$ ўзлаштириш коэффициентли ўқувчи t' вақтда максимум ўзлаштириш даражасига улгурмайди.

2-ҳолат. Иккита бир хил ўқувчи (α ва γ коэффициентлари бир хил), бир хил t' вақт оралиғида ўқитилади. Ўқитувчи ўқувчиларга турлича u_1 ва u_2 талаблар қўяди ва бунда ўқишга бўлган мотивация йўқолмайди. $y_1(t)$ ва $y_2(t)$ функцияларни қиймалари графиклар кўринишида келтирилиб, бу жараёнда қайси ўқувчига u_1 юқори талаб қўйилган бўлса, у ўқувчи тез ўқийди ва юқори билимга эришади. Билиш даражаси иккала ҳолда максимум қийматга эришади, талаб қилинган u даражага боғлиқ ҳолда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Сувонов О., Журакулов Т. Инновационный подход математического моделирования процессов обучения как объекта оптимального управления // “ТАТУ хабарлари” илмий журнали 3(51) 2019. №3. 134-142б.
2. Suvonov O., Jurakulov T. On one problem of mathematical modeling of learning processes as an object of management // Electronic journal of actual problems of modern science, education and training. June, 2020. №3 ю 2181-9750р

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

**Mardonova M.,
NavDPI talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada multimedia ilovalari, turli slayd va videoroliklardan foydalanish bolalarning diqqatini bir nuqtaga jamlashi va bilim darajasining boyib borishiga yordam berishi haqida fikr-mulohazalar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается, как мультимедийные приложения, использование различных слайдов и видеороликов могут помочь детям сосредоточиться и обогатить свои знания.

Annotation: This article discusses how multimedia applications, the use of various slides and videos can help children focus and enrich their knowledge.

Kalit soʻzlar: Ta'lim, bola, zamonaviy texnologiyalar, multimedia ilovalari, taqdimotlar, kompyuter, mashgʻulot.

Jisman sogʻlom, ma'naviy yetuk, ruhiy jihatdan shakllangan shaxslargina buyuk davlatni barpo qila oladi. Shuning uchun, bugungi kunda yoshlarni barkamol avlod qilib tarbiyalash, intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish davlatimizda olib borilayotgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Barkamol avlodni tarbiyalash esa dastlab oila va so'ng esa MTTda amalga oshiriladi. Buyuk bobokalonimiz Alisher Navoiy hazratlari ta'kidlanidek: “Yoshlikda olingan bilim, toshga o'yilgan naqsh kabidir”. Bu fikrlar bejizga aytilmagan. Chunki, imoratning mustahkamligi uning poydevoriga bog'liq bo'lgani kabi, insonning yoshlikda olgan bilimi keyigi hayotida juda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Axborot texnologiyalari asrida yashar ekanmiz, har sohada texnikalardan foydalanish zamon talabi hisoblanadi. “Bolalar va yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon

sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy ma'naviy kompyuter dasturlarini chuqur o'rganish vazifalari hali sifatli to'liq holda yechilgani yo'q", - deb ta'kidlagan edilar prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev.[Mirzeyoev Sh. M. 2017:195b.] Shuningdek, YUNISEF tashkilotining "Bolaga yo'naltirilgan ta'lim - tarbiya jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish dolzarb masala ekanligi ta'kidlangan. Ushbu masalaning amaliy yechimi - MTT bolalarining axborot texnologiyalarining elementar xususiyatlari bilan tanishtirish, boshlang'ich kompyuter savodxonligini shakllantirishda namoyon bo'ladi.

Bolalar har narsaga qiziquvchan, bilishga, o'rganishga nisbatan juda zehnli bo'ladilar. Turli faoliyatlarda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish bolalarning o'zlashtirish koeffitsientiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki olimlarning aniqlashicha kishilarda oddiy eshitishdan ko'ra ko'z bilan ko'rishda xotirada ko'proq ma'lumotlar saqlanadi. Bolajonlar uchun bu masalaning bir yaxshi tomoni shundaki, maktabgacha yoshda bo'lgan bolalarning diqqati tez bo'linuvchan ya'ni beqaror bo'ladi, multimedia ilovalari esa, yosh tarbiyalanuvchilarning diqqati tez tortadi. Bunda, multimedia ilovalari, turli slayd va videoroliklardan foydalanish esa bolalarning diqqatini bir nuqtaga jamlab, ma'lumotlarni ko'proq o'zlashtirishga yordam beradi. Masalan, bolalarga o'quv dasturida belgilangan mavzular bo'yicha A tovushi haqida tushuncha berish kerak bo'lsa, tarbiyachi bolalarga A tovushi haqida qanchalik to'liq ma'lumot berilmasin, ammo bolalar A tovushining yozuvdagi ko'rinishini ko'z bilan ko'rmaguncha ularning ongida to'liq ma'lumot hosil bo'lmaydi. Bolaga A tovushini 4 xil ko'rinishda ko'rsatib o'tilsa shu tovush bilan boshlanadigan so'zlarni ifoda etadigan elektron suratlar ko'rsatilsa natija yanada yuqoriroq bo'ladi. Ko'rgan narsalari asosida miyada analiz-sintez jarayonlari bo'lib ma'lum xulosaga keladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi tarbiyalanuvchilari bilan ishlash uchun mo'ljallangan taqdimotlarni yaratish va namoyish qilishda, ularning yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda tarbiyachilar quyidagilarga e'tibor berishlari lozim:

- Taqdimot elementlari izchillikda bo'lishi;
- Taqdimot uchun foydalanilgan rasmlar yuqori darajada sifatli bo'lishi;
- Fon rasmlarining o'ta darajada yorqin bo'lmasligi;
- Rasmlarda obyektlar tabiiy holatidek aks ettirilishi;
- Slayddagi rasmlar yozuvda nima bayon etilganligini to'liq aks ettirishi;
- Agar taqdimot musiqiy ohanglar bilan birga qo'yilsa, musiqa mavzuga mos bo'lishi;
- Prezentatsiyaning yakuniy qismida xulosa o'rnida mavzu bo'yicha kichik video joylashtirilishi kerak.

Shuningdek, prezentatsiyalar namoyish etilayotganda :

- Taqdimot barcha bolalar uchun aniq ko'rinishini ta'minlash;
- Bolalarning diqqati aynan taqdimotga jalb qilish;
- Har bir rasmdan so'ng, tarbiyachi tushuncha berib, bolalarga savol bilan murojaat qilib ularning fikrini so'rash;

- Taqdimotlar orasiga dam olish daqiqalarini qo'shish kabi xususiyatlarini inobatga olish juda muhimdir.

Faoliyatlarning bunday olib borilishi bolada xotiraning eshitish, vizual, vosita kabi turlarining yuqori darajada shakllanishiga xizmat qiladi va bolalarning dunyoqarashi, bilim darajasini boyishiga asos bo'ladi. Shuningdek, zamonaviy axborot va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish tarbiyachining kasbiy darajasini oshirishga, ularni o'qitishning yangi noan'anaviy shakllar va usullarini izlashga, ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradigan jarayonlarni tashkil qilishga undaydi. Bunday

mashg'ulotlar orqali bolalarning bilish kompetensiyalari shakllanadi, ijodiy qobiliyatlari sayqallanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzeyoev Sh. M. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5ta ustivor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlar yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o'rganish bo'yicha, Ilmiy – uslubiy Risola. –T.: "Ma'naviyat"2017 y. 195- b.
2. Abduqodirov L.A., Begmatova N.X.- Maktabgacha ta'lim muassasalarida multimedia texnologiyasidan foydalanish uslubiyoti (o'quv uslubiy qo'llanma). - Qarshi: Nasaf, 2011. - 257 b.
3. Anisimova N.S. Teoreticheskiye osnovy i metodologiya ispolzovaniya multimediyax texnologiy v obucheniye. Diss.kand. ped. nauk. -Sankt-Peterburg, 2002. - 330 s.
4. Elektron ta'lim resurslari.

4-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIDA BOSHQARISH VA BAHOLASH MASALALARI, TA'LIM MENEJMENTINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI: IZLANISHLAR VA YECHIMLAR

INNOVATSION MENEJMENT USULLARI VA ULARNING AHAMIYATI

*Axatova D.A.,
NavDPI dotsenti,
Axatova X.A.,
NavDPI o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola menejment fani va uning maqsad va vazifalariga, xizmat qilish sohalariga ko'ra turlari, ta'limda innovatsion menejment, innovatsion menejmentning tashkiliy-ma'muriy, iqtisodiy, tarbiyaviy (ijtimoiy – ruhiy) usullari mohiyati va ahamiyatini yoritishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Menejment, ta'lim menejmenti, innovatsion menejment, boshqaruv usullari, rahbar, xodim.

Аннотация: Данная статья посвящена науке управления, ее целям и задачам, видам услуг, инновационный менеджмент образовании, сущности и значению организационно-управленческих, экономических, воспитательных (социально-духовных) методов управления инновациями.

Ключевые слова: менеджмент, менеджмент образования, инновационный менеджмент, методы управления, менеджер.

Annotation: This article is devoted to the science of management and its goals and objectives, types of services, innovation management in education, the essence and significance of organizational and managerial, economic, educational (socio-spiritual) methods of innovation management.

Key words: management, education management, innovation management, management methods, manager, employee.

Menejment fani ham ijtimoiy, ham tabiiy fanlar bilan bog'liq holda rivojlanib borib maqsad va vazifalariga, xizmat qilish sohalariga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi: amaliy menejment, innovatsion menejment, strategik menejment, marketing menejmenti, moliya menejmenti, texnologik menejment, ma'muriy menejment, ta'lim menejmenti kabilar.

Menejment fani — bu rahbarlarga boshqaruv faoliyatini to'g'gri amalga oshirish, xodimlar faoliyatini samarali boshqarish va muvofiqlashtirishda, shuningdek, korxona va muassasa oldiga qo'yilgan maqsadlarga hamda ko'zlangan natijalarga erishishda muhim ahamiyat kasb etuvchi qarorlarni qabul qilish va ularning bajarilishini nazorat va tahlil qilishni o'rgatuvchi fan bo'lib, uning asosiy maqsadi zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarda boshqaruvning barcha bo'g'inlarida samarali ishlay oladigan yuqori malakali boshqaruvchilarni tayyorlashdan iborat[R.Djurayev, 2006:7].

Ta'lim menejmenti - bu ilmiy asosda tashkil etilgan, o'ziga xos pog'onaviylikka asoslangan boshqaruv: rahbar, pedagogik jamoa, ta'lim oluvchilar jamoasi. Ta'limda innovatsion menejment fani ta'lim muassasalari va tashkilotlarining bozor iqtisodiyoti sharoitida yuz beradigan fan-texnika o'zgarishlariga moslashib harakatlanishi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan innovatsiya – yangiliklardan foydalanib boshqaruvni samarali tashkil etish mazmunini o'zida aks ettiradi.

Ta'limda innovatsion menejment usullari – boshqarish maqsadlariga erishish usullari yig'indisidir. Boshqarish usullari boshqarish tizimi pillapoyasida tegishli pog'onani

egallovchi bir mavqedagi barcha rahbarlar uchun yagona qoidadir. Biroq, tegishli lavozimlar haqidagi yo'riqnomalar, qoida va malakaga oid ma'lumotnomalarda alohida rahbarning boshqarish usullari uning boshqarish obyekti o'ziga xosligini hisobga olgan holda aniqlashtiriladi. Boshqarish nazariyasi va amaliyotida boshqarishning uch – ma'muriy, iqtisodiy hamda tarbiyaviy usullari mavjud.

Bu usullar yuqori organlar hokimiyatiga va quyi organlarning bo'ysunishiga asoslanadi. Shuning uchun ularni ko'pincha ma'muriy usullar, deb ham yuritiladi.

Yuqori ma'muriy organlar boshqariluvchi obyektning bajarishi majburiy bo'lgan tartib-qoidalarni ishlab chiqadi, shuningdek bo'ysinuvchi organlarga farmoyishlar beradi. Tashkiliy usullar shu yo'l bilan infratuzilma menejmenti tizimida ichki ongli aloqalarning tarkib topishiga yordam beradi.

Hozirda ham boshqarishning ma'muriy usullari o'z ahamiyatini saqlab qoladi va zarur bo'lganda ulardan foydalaniladi. Xususan, bozor iqtisodiyoti rivojlangan hamma mamlakatlarda menejmentda qo'llaniladigan ma'muriy usullar vositasida monopoliyaga qarshi siyosat amalga oshiriladi. Davlat bozorning monopollashtirilishiga to'sqinlik qiladigan ma'muriy cheklovlar tizimini belgilaydi, monopol kompaniyalar faoliyatini direktiv yo'sinda boshqaradi.

Boshqarishning tashkiliy-ma'muriy usullar shakllari

Tashkiliy – ma'muriy usullar	
Tashkiliy ta'sir ko'rsatish shakllari	Farmoyish berish shakllari
loyihalash	buyruq chiqarish
reglamentlash	farmoyish berish
normalash	qaror qilish
qo'llanmalar tayyorlash	ko'rsatmalar berish

Chizmada ko'rinadiki boshqarishda qo'llaniladigan tashkiliy-ma'muriy usullari ikki shaklda: tashkiliy ta'sir ko'rsatish usullari; farmoyish berish usullari shakllarda namoyon bo'ladi. Tashkiliy usullarning bu ikkala shakli birgalikda qo'llaniladi, bir-birini to'ldiradi, rivojlantiradi. Har ikkala shaklning uyg'unlashuvi ishlab chiqarish sharoitlarini hisobga olingan holda optimal bo'lishi kerak.

Boshqarishning iqtisodiy usullarining asosiy vazifasi ishlab chiqariladigan mahsulot (xizmat) birligiga sarflanadigan xarajatni kamaytirishga imkon beruvchi xo'jalik mexanizmlarining yangi usullarini, shuningdek, manfaatdorlik muhitini vujudga keltirish va ulardan samarali foydalanishdir. Bu usulda kishilarning shaxsiy va guruhiiy manfaatlarini yuzaga chiqarish orqali ularning samarali ishlashi ta'minlanadi. Bu maqsadda qo'shimcha ish haqi to'lash, mukofotlar berish, bir yo'la katta pul bilan taqdirlash kabilar muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshqarishning tarbiyaviy (ijtimoiy–ruhiy) usullari. Boshqarishning tarbiyaviy usullari haqida gapiradigan bo'lsak, bu usullar mehnat jamoasida shunday ruhiy “iqlim”ni yaratadiki, unda rahbarga ma'qul keladigan xulq – atvor va ish uslubi qo'l ostidagilar tomonidan ko'ngilli ravishda, jamoa me'yorlari va qadriyatlariga muvofiq holda amalga oshiriladi va asosiy maqsadi jamoalarda sog'lom ijtimoiy-ruhiy muhitni yaratishdir. Bu usullar jipslashgan boshlang'ich ishlab chiqarish jamoasini shakllantirishga imkon beradigan ijtimoiy - ruhiy va psixologiyaga asoslanadi hamda ijtimoiy-ma'naviy vaziyatga ta'sir etish yo'li bilan kishilarning fe'l-atvori, ruhiyatini hisobga olib ularning ijtimoiy talablarini qondirish orqali boshqarishni bildiradi.

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlash lozimki, tarbiyaviy usullarni amalga oshirishga sarflanadigan sa'y – harakatlarning iqtisodiy samarasi ma'muriy va iqtisodiy usullarni

amalga oshirishdan bir necha marta ortiq bo'ladi. Umuman olganda, u yoki bu usulni voqealikka real aks ettirishi va ko'proq samara berishiga qarab tanlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. – Toshkent., “Voris-Nashriyot”., 2006.
- 2.R.I. Gimush, F.M. Matmurodov, Innovatsion menejment. T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010. – 144 b.
- 3.Qosimova D. Menejment nazariyasi. T.: “Tafakkur bo'stoni” 2011.

TA'LIM JARAYONIDA NEYROPEDAGOGIKAGA ASOSLANGAN PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Xasanova Sh.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM dotsenti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida neyropedagogikaga asoslangan pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikalari yoritilgan.

Аннотация: в данной статье рассматриваются методы использования педагогических технологий, основанных на нейропедагогике, в образовательном процессе

Annotation: this article covers the methods of the using of pedagogical technologies based on neuropedagogics in the educational process

Kalit so'zlar. Neyropedagogika, konstruktiv, prontal qism, parietal qism.

Ключевые слова: Нейропедагогика, конструктивный, пронтальная часть, парietальная часть

Keywords: Neuropedagogy, constructive, prontal part, parietal part

Uzluksiz ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri yoshlarda bilim olishga intilish, manaviy va axloqiy poklanish, imyon, insof, diyonat, or-nomus, mehir – oqibat singari insoniy fazilatlarni yanada shakllantirish ularni jismonan va ruhiy jihatdan sog'lom bo'lib voyaga yetishini ta'minlashdir. Ta'lim jarayonida beriladigan ma'lumotlarni o'quvchilar anglashlari va tushinishlari uchun ularning neyropedagogik xususiyatlari hisobga olinishi kerak. Bu esa ta'lim oluvchilar bosh miya yarimsharlari sinxronizatsiyasining rivojlanishi – ularda aqliy faoliyat samaradorligining oshishini taminlaydi. Buning uchun quyidagi muhim holatlarga tayangan holda neyropedagogikaga asoslangan yangi o'qitish texnologiyalarini yaratilishi va ta'lim jarayoniga joriy etilishi kerak bo'ladi. Har bir bolada ta'lim olish, atrof-muhiti tushinish va tafakkur qilish jarayoni turlicha kechadi. Har bir bola tafakkurining o'ziga xosligi – inson bosh miyasi yarimsharlarining ma'lumotlarini qabul qilish hajmi va ishlash tezligi, u yoki bu xotira tizimining ustunligi va tafakkur jarayonining borishi bilan farq qiladi. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim muassalarida ta'lim jarayonini rejalashtirish va tashkil qilishda har bir individ bosh miya yarimsharlari faoliyatining o'ziga o'ziga xosliklarini hisobga olish lozim. Ta'lim jarayonida o'qituvchilar o'quv materiallarini tushunarli tilda bolalarga yetkazish uchun ularning bosh miya yarimsharlaridagi o'ziga xosliklarini hisobga olishlari kerak. Neyropedagogikaga asoslangan yangi pedagogik texnologiyalarni yaratilishi va ta'lim jarayoniga joriy etilishi uchun o'qituvchilar quyidagi asosiy tamoyillarga rioya qilishlari muhim sanaladi.

1.Inson bosh miyasini “parallel protsessor“ ga qiyoslashi mumkin. Bosh miya bir vaqtning o'zida bir necha funksiyani amalga oshirishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarni ma'nosi va mazmuni jihatdan turlicha bo'lgan bilish jarayonlariga jalb qilishga, talimning turli shakl va metodlarini qullashga imkoniyatiga ega bo'lishi

2. Bilish va talim olish miya rivojlanishining tabiiy mexanizmlaridir.

Miya ta'lim jarayonida doimiy ravishda faollashishi kerak bo'lgan mavjud bilim va malumotlar ichidan tayanish mumkin bo'lganlarini topgandagina yangi vaziyatni, malumotni tushunish va anglash hodisasi namoyon bo'ladi. Hissiyotlar miyaning samarali faoliyati omili hisoblanadi. O'quv materallari shaxsning yaxshi kayfiyatdagi holatida to'laroq va chuqurroq o'zlashtiriladi.

Miya bir vaqtning o'zida qabul qilayotgan ma'lumotlarni ham tahlil qilish, ham umumlashtirish imkoniyatiga ega. Tahlil qilish va umumlashtirish- ta'lim jarayonida inson tafakkurining muhim jarayonlaridandir. Ularning birgalikdagi shakillanishi esa ta'limning maxsus shakil va metodlaridan foydalanishni talab qiladi. Agar ta'lim jarayonini tashkil qilishda miyaning periferik sezish xususiyatidan konstruktiv omil sifatida to'g'ri foydalanilsa o'quvchining bilimlarni o'zlashtirish samaradorligi yanada ortadi. Inson miyasida ong va ong osti jarayonlari bir vaqtda kichadi, ta'lim jarayonida shaxs nihoyatga kata ma'lumot oladi. Chunki o'qitish jarayonida bolaga o'qituvchi berayotgan ma'lumotdan tashqari ichki omillar ta'sir ko'rsatadi. Miyaning rivojlanishi erkin ijodiy faoliyatda tezlashadi va tashqi tazyiq va majbur qilish jarayonlarida sekinlashadi. Ayrim hollarda o'qituvchining intizomga nisbatan haddan tashqari talabchanligi o'quvchilardagi ijodiy faollikni rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Inson miyasi betakrordir. Bosh miya yarim sharlari po'stloq qismi odam oliy nerv faoliyatining fiziologik asosi, psixik faoliyatimizning moddiy negizidir. Odamning fikrlash, ong, o'zlashtirish, eslab qolish, muomalasi, madaniyati, bilim olish, hunar o'rganish, murakkab harakatlarni bajarish qobiliyati miya po'stloq'i faoliyatidir. Bosh miya katta yarimsharlarining oldingi peshona qismi frontal soha deyilib, harakat, mo'ljal olish, nutqqa, boshqarishga javobgar. Bosh miya katta yarimsharlarining tepa qismi parietal qism deyilib, sezgini boshqarishga javobgar.

Bosh miya katta yarimsharlarining ensa qismi oksipital qismi deyilib, axborotni ko'rish orqali qabul qiladi. Bosh miya katta yarimsharlarining pastki chakka qismi temporal soha deyilib, tovushni qabul qilish va unga bog'liq jarayonlar, eshitish organlarining faoliyati, muvozanatni saqlashga javobgar hisoblanadi. Muayyan odamning xususiyatlarini tushunish uchun miyaning o'ng yarim sharining nima uchun mas'ul ekanligini va chapning nima uchun javobgarligini bilish kerak. Insonning tashqi dunyo bilan bog'langan sezgi organlari bor:

- eshitish;
- ko'rish;
- hid hissi;
- ta'm va sezgir sezgilar orqali u ma'lumot oladi.

Bularning hammasi miya tomonidan amalga oshiriladi. Bundan tashqari, uning yordami bilan quyidagilar amalga oshiriladi:

- harakatni rejalashtirish;
- qarorlar qabul qilish;
- harakatlarni muvofiqlashtirish;
- his -tuyg'ularni tan olish, ularni ijobiy va salbiyga bo'lish;
- xotira va e'tiborni rivojlantirish;
- fikrlash (yuqori funktsiya).

Chap yarim shar-u nutq, yozuv, raqamlash, matematik va mantiq bilan bog'liq faoliyatni amalga oshiradi, shuning uchun uni og'zaki yarim shar deb atashadi. Boshqa tomondan, bu ma'lumotlar to'plamini so'zlar, imo-ishoralar va fikrlarga aylantirishni rivojlantirish uchun mas'uldir. Aniqroq aytganda, chap yarim sharda talaffuz qilingan til,

bo'g'inli fon apparati motorini boshqarish, mantiqiy ma'lumotni boshqarish, mutanosib fikrlash, ketma-ket axborotni qayta ishlash va matematik ma'lumotlarni boshqarish bo'yicha ixtisoslashgan. Hissiy jarayonlar va hissiyotlarning paydo bo'lishi ikkala miya yarim sharlarida ham teng ravishda amalga oshiriladigan faoliyatdir, chunki ular miyaning limbik tizimi tomonidan ishlab chiqariladi. Miyaning o'ng yarim shari rasmlar, belgilar, sxemalar ko'rinishida berilgan og'zaki bo'lmagan ma'lumotlarni qayta ishlash uchun javobgardir. Miyaning yarim sharlari alohida ishlaydigan tuzilmalar emas. Ularning o'rtasida korpus kallosum bilan bo'shliq bor. Bu ikkala yarim sharning ham muvofiqlashtirilgan tarzda ishlashiga yordam beradi. Miya sog'lom ishlashi uchun unga ratsion orqali kunlik oziq moddalar yetarli bo'lishi kerak. Agar bolalar sog'lom ovqatlanish tartibiga amal qilmay, kerakli ozuqa moddalarini qabul qilmasalar bu ularning ruhiy va jismoniy faolligiga ta'sir qiladi. Miyani oziqlantiradigan mahsulotlar quyidagilardir: Yong'oq. Ular hatto miyaga o'xshaydi. Kuniga beshta yong'oq iste'mol qilish miya faoliyatini yaxshilaydi va xotirani faollashtiradigan lesitin bilan ta'minlaydi.

Baliq. U yodga boy, uning go'shti tarkibida miya hujayralariga impulslarni yetkazish uchun zarur bo'lgan tez energiya oqimini ta'minlaydigan omega-3 yog'kislotalari mavjud. Shuningdek, ular qondagi xolesterin miqdorini tartibga soladi va qon tomirlari faoliyatini yaxshilaydi.

Qovoq urug'lari. Qovoq urug'lari iste'mol qilish xotirani yaxshilaydi va miyani tezroq fikr yuritishga undaydi. Hammasi uning tarkibidagi sink tufaylidir.

Ismaloq. Ismaloq tarkibidagi lutein miya hujayralarini erta qarishdan himoya qiladi. Shunday qilib, neyropedagogikani asosiy tamoyili har bir insonning miyasi betakrorligida bo'lib ma'lumotlarni qabul qilish hajmi va ishlash tezligi u yoki bu xotira tizimining ustunligi va tafakkur jarayonlarining borishi bilan farq qiladi. Shu sababli har bir o'quvchining ta'lim olish, atrof muhitni tushunish va tafakkur qilish jarayoni bir-biridan farq qiladi. O'qituvchilarning asosiy vazifasi – har bir o'quvchidagi shu betakrorlikni saqlab qolish va rivojlantirishdan iborat. O'qituvchi o'quvchilarning mustaqil aqliy faoliyati uchun sharoitlar yaratadi va ularning tashabbuslarini har tomonlama qo'llab-quvvatlaydi. O'quvchilar esa o'z navbatida, ta'lim jarayonining to'la huquqli ishtirokchilari bo'lib qoladilar va ta'lim jarayoni hamda natijalari uchun o'qituvchi bilan birga javobgar bo'ladilar. O'qituvchi dars maqsadlarini belgilashda tasniflang, asoslab bering, tekshirib ko'ring, umumlashtiring, tahlil qiling, bashorat qiling, baholang, modelini yasab ko'ring va shu kabi faoliyat atamalaridan foydalanadi. Ta'lim maqsadlarini hamda o'quv muammolari va vazifalarini shunday belgilash o'quvchilarning dars materiali bo'yicha chuqurroq fikrlashi, ularni mazmunli bahs-munozaraga jalb qilish, o'z nuqtai-nazarlarini, mulohazalarini va taxminlarini aytish motivlarini shakllantiradi. Biologiya darslarida neyropedagogikaga asoslangan yangi o'qitish texnologiyalaridan foydalanish metodlarini havola qilamiz.

“SWOT-tahlil” metodi

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo'llarini topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlash, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

«FSMU» metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur

metoddan mavzuni mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhviy tartibda taqdimot qilinadi. FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga asos bo'ladi.

Masalalar yechish jarayonida ham o'quvchilar bosh miya yarim sharlari faol ishlashi ta'minlanadi.

Masalalar yechish.

Ma'lum bir oqsil tarkibida 170 ta aminokislota bo'lsa, shu oqsilning hosil bo'lishida qatnashgan DNK molekulasi uzunligini aniqlang.

Yechilishi:

DNK i-RNK 1 aminokislota 3 ta nukleotid kodlaydi

$170 \times 3 = 510$ ta nukleotid

$510 \times 0,34 = 173,4$ nm

Javob: DNK molekulasi uzunligini 173,4 nm

Ijodiy xarakteragi loyiha

1. Bir kecha kunduzdagi ovqat tarkibida, oqsil, yog', uglevod umumiy 330 g ni tashkil qiladi. Oqsildan ajralgan energiya 328 kkal ga teng bo'lsa, yog' va oqsildan ajralgan energiya farqi 583 kkal ga teng bo'lsa, ovqat tarkibidagi uglevod miqdori(g)ni hisoblang.

Yechish usuli:

1) $328 : 4,1 = 80$ g oqsil

2) $330 - 80 = 250$ g yog' va uglevod

3) $x + y = 250$

4) $9,3x - 4,1y = 583$ kkal

$13,4y = 1742$

$y = 1742 : 13,4 = 130$

$y = 130$ gr uglevod

$250 - 130 = 120$ yog'

Tadqiqot xarakteridagi loyiha ishlab chiqish

Loyiha mavzusi: Qizil lola jamoasi monitoringini tuzish.

Loyiha maqsadi: qizil lola jamoasining hozirgi tarkibi, uning kelgusidagi o'zgarishi va ularni saqlab qolish chora-tadbirlarini belgilash.

Loyihada foydalaniladigan metodlar: kuzatish, biologik statistika, tajribalar o'tkazish, umumlashtirish.

Topshiriqning mazmuni: agar qizil lola o'sadigan maydonning 100 m da 100 ta lola uchrasa, shu maydondagi lolalarning soni 10 yil davomida qanday o'zgarishini yillar bo'yicha hisoblab toping. Mazkur o'zgarishlarni grafik shaklda tasvirlang.

Eslatma: qizil lola ko'sakchasida 6 ta urug' ekilib, urug'dan chiqqan nihol 9-10 yilda gullaydi. Har bir tup lolada bir yilda 4 ta piyozcha hosil bo'lib, undan ungan nihol 4-5-yilda gullaydi. Lola urug'ining unuvchanligi 75% ni tashkil etadi.

Darslar mazkur metodlar asosida olib borilganda o'quvchilar o'zlari mustaqil ishlaydi, kreativ fikrlaydi, ma'lumotlarni qabul qiladi, qayta ishlaydi, tahlil qiladi bularning barchasi boshmiya yarim sharlarida joylashgan markazlar faoliyati bilan amalga oshiriladi. Demak, biologiya darslarida neyropedagogikaga asoslangan pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilar teran fikrlashi, o'z nuqtai-nazarlarini, mulohazalarini bayon qilish va bilimlarni mustaqil egallash motivlarini shakllantiradi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ибраимов Холбой Ибрагимович. Нейропедагогика как новое прикладное направление в педагогике . <https://scientific-conference.com/images/PDF/2018/6/nejropedagogika.pdf>
2. Подлинняев О.Л., Морнов К.А. Основы нейропедагогики // Труды Братского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки, 2015. Т. С. 186-191.
3. А. В. Цветков. Нейропедагогика для учителей. Мовква, 2017
4. Xasanova Sh. "Biologiya fanini o'qitish metodikasi" o'quv –uslubiy majmua. Navoiy 2020yil

«ЎҚИТИШНИНГ МОДУЛЛИ ТИЗИМИ» -САМАРАЛИ ЎҚИТИШНИНГ КЕНГ ТАРҚАЛАЁТГАН УСУЛИ

**Қосимов У.А.,
Бухоро вилояти ХТХҚТМОҲМ доценти**

Аннотация: Мақолада модулли ўқитиш орқали малака ошириш таълимини самарадор қилиш унинг имкониятларидан янада кенгроқ фойдаланиш массалари тавсифланган ва мувофиқ хулосалар қилинган, тавсиялар берилган

Annotation: Professional development through modular training in the article the masses of the wider use of its possibilities for the effectiveness of education are described and appropriate conclusions are made, recommendations are given

Аннотация: Повышение квалификации через модульное обучение в статье описаны массы более широкого использования его возможностей для эффективности образования и сделаны соответствующие выводы, даны рекомендации

XXI асрда илмий техник тарақиётнинг жадаллашуви ҳаётнинг барча соҳаларини тубдан ислоҳ қилишга олиб келганидек таълим жараёнини ҳам янгилаш уни нафақат замонавий ахборот технологиялари балки инновацион ғоялар, концепциялар ва технологиялар имкониятлари билан боғлаш ва шу имкониятлардан оптимал(оқилон) фойдаланиб ўзлаштиришни тезлатиш ва шу билан бир қаторда унинг самарадорлигини янада юқорироқ кўтариш учун таълимнинг энг самарали усуллари қўллаш вазифаси кун тартибига қўйилмоқда.

Таълим жараёнини қай йўсинда ташкил қилсак, унинг амалга оширилиш механизминини ихчам, тушунарли, амалда қўллаш учун қулайлиги, мустақил билим оширишнинг восита ва усуллари унинг оптималини танлай олсак ва шу билан бир вақтда энг кам вақт сарф қилиб ўзлаштириш суръатини ошириш кабилар илғор ўқитувчиларни, методист олимларини бефарқ қолдирган эмас.

Бу борадаги изланишлар оқибатида янги-янги ғоялар илгари сурилди; жумладан таълимни оптималлаштириш, билим кўникма ва малакаларни босқичма-босқич ўзлаштириш, тингловчи фаолиятини фаоллаштириб уни таълим жараёнининг обектига айлантириш, дастурлаштирилган таълим кабиларни кўрсатиб ўтиш мумкин.

Самарали ўқитишнинг ҳозирги даврида кенг тарқалаётган усулларида бири «ўқитишнинг модулли тизими» ҳисобланади.

Модул–лотинча “меёр” маъносини англатади. Маълумки ўзлаштирилаётган билимлар маълум бир мантиқан тугалланган, бўлакланмайдиган мувофиқ микдорлар қийматига эга. Масалан: тушунчаларни олайлик, тушунча ҳосил қилинишида вужудга келган фикр нутқ орқали сўзлар бирикмасига айлантирилиб ифодаланади. Шундай қилиб кўрамизки тушунча билимларнинг асосий бўлакланмайдиган таркибини ташкил қилади ва ана шу бўлаклаш мумкин бўлмаган билимлар меъри модул

ҳисобланади. (яъни:маълум бир тарифлар, қоидалар, теоремалар, қонунлар, аксиомалар ва.ҳ.к)

Профессор Н.Ҳ. Авлиёкулов табири билан айтганда: “Модул бу ўқув материалининг мантиқан тугалланган бирлиги бўлиб, ўқув фаннинг бир ёки бир неча фундаментал тушунчаларини ўрганишга қаратилган”¹.

Модулли ўқитиш тизими инсон миясининг хусусияти бўлмиш ўзлаштириш тизимига асосан вужудга келган. Инсон мияси ахборот бирлигини оқим сифатида яхлит ҳолича эмас балки квант(бўлинмас миқдор) кўринишда энг яхши қабул қилади. Шундан келиб чиқадиган бўлсак таълимни яъни ўқитишни инсон бош миясининг ўзлаштириш тизимига мослаштириш ғояси асосида ташкил қилиш энг самарали йўл эканлиги эътироф этилмоқда.

Ҳар бир модулдаги микро модул мутахассислик фанларининг шакллантиришда маълум мақсад ва вазифани бажаради, унинг мақсадлари давлат таълим стандартларида ёки талабларида акс эттирилган бўлади ва мутахассислик фанини узлаштиришнинг бош мақсадини ифодалайди.

Модул мустақил тузилмавий бирлик ҳисобланиб, малака оширишда таълим олувчилар бутун курсни ўрганиши шарт бўлмайди, фақат бир қатор модулларни ўрганиши мумкин. Бу иқтидорли тингловчиларни индивидуал ва мустақил ишларини мақбул режалаштиришга ҳам имкон беради(модулли кредит тизими).

Модулли ўқитишга ўтишдан мақсад қуйидагилар ҳисобланади:

- Ўқишни узлуксизлиги;
- Ўқишни индивидуаллаштириш;
- Ўқув материалини мустақил ўзлаштириш учун зарур шароитларни яратиш;
- Ўқишни жадаллатирилиши;
- Фанни самарали ўзлаштиришга эришиш;
- Тингловчилар қобилиятини тўлароқ очилишига ва ўқитишнинг юқори натижаларига эришиш;
- Тингловчиларга мутахассислиги бўйича фанлар танлаш имкони берилади;
- Тингловчи малака ошириш дастурини муддатидан илгари якунлаш имконига эга бўлади.

Модулли ўқитиш ўқитиш технологиясда бошланиш - бу ўқув фанининг ўқитиш мақсадларини белгилашдир. Унинг давоми бўлиб, мавзулар бўйича ўқув мақсадларини белгилашдадир. Назарий ва амалий машғулотлар аниқ мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнларидир. Бу жараёнлар аввалдан белгиланган муайян ўрганиш мақсадларига эришиш учун олиб борилади. Агар ўқув мақсадлари белгиланмай ўтказилса у ҳолда дарснинг мазмуний ва дидактик тузилиши бузилади. Назарий ва амалий машғулотларни шакллантириш учун олдиндан мос келадиган ўқув мақсадларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўқув мақсадларининг тоифаларга ва кетма-кетлик даражаларга таснифлаб, ўқув фани бўйича мақсадларнинг аниқ тузиш учун педагогик таксономиялардан фойдаланиш тавсия этилади. Таксономия (грекча сўздан олинган ва “taxis” - тартиб билан жойлаштириш ва “homos” - қонун маъносини билдиради). Таксономия объектларнинг табиий алоқадорлиги асосида тузилган ва объектларни тасвирлаш учун кўп поғонали принцип асосида жойлашган категорияни ўз ичига олади. Америкалик педагог олим Б.Блум ўқув мақсадлари таксономияси дунёда энг кўп тарқалган таксономиясидир. Амалиётда ҳар бир назарий ва амалий дарс учун

ўрганиш мақсадлари ишлаб чиқилади. Бу мақсадлар таксономияда қуйидаги ракурсда тоифаланади:

1. Билиш - бу далиллар ва тамойилларни эслаб қолиш ва қайта хотирлашни билдиради. Бунда тингловчи ўзлаштирган билимларини эслаши, уларни айтиб бериши мумкин.

2. Тушуниш - ўрганилган материалнинг моҳиятини тушуниш қобилиятининг кўрсаткичи бўлиб, хулосалар чиқарилади, мавжуд вазият таҳлил қилинади. Тушуниш кўрсаткичи сифатида изоҳлаб бериш, материални қисқача ифода этиш ёки кейинги ҳодисалар тўғрисида таклифлар бериш ва ҳоказолар иштирок этади.

3. Методлар, қоидалар, умумий тушунчаларни қўллаш- бунга қоидалар, методлар, тушунчалар, принциплар, назарияларни қўллаш киради. Бунда ўқитиш натижалари ўқув материални тушинишдан кўра юқори савияда ўзлаштиришни талаб қилади.

4. Таҳлил қилиш - бутунни элементларга бўла олиш,бу элементларнинг градацияси ва муносабатларни ўрната олиш, бутунни ташкил қилиш принципларини билиш. Бу ҳолда ўқув натижалари тушиниш ва қўллашга нисбатан ўзининг юқори интеллектуал савияси билан характерланади, чунки у ўқув материалининг мазмуни ва унинг ички тузилишини билишни талаб қилади.

5. Синтез - янги тузилмаларни ҳосил қилиш мақсадида берилган элементлардан бир бутунни яратиш. Мос натижалар янги схема ва структураларни яратишга йўналтирилган ижодий характердаги фаолиятни ифодалайди.

6. Баҳолаш - қабул қилинган мақсадларни ҳисобга олиб материаллар ва методларни баҳолаш. Бу категория барча олдинги категориялар ва аниқ ажралиб турган критерияларга асосланган баҳоловчи фикрлар бўйича ўқув натижаларига эришишни талаб қилади.

Ўқув мақсадларини белгилашда адекват феъллардан фойдаланиб фаннинг ўқув мақсадлари белгиланади яъни бунда мақсадни ифодалашда шундай сўз(феъл) билан таърифлаш керакки мақсад бирдан тушунарли бўлсин, шунинг учун ҳар бир мавзу бўйича таянч ибораларни алоҳида кўрсатиш лозим. Ҳар бир таянч иборани, ўрганилиш чуқурлигини ўрнатиш зарур бўлади. Яъни тингловчи қайсидир таянч иборани билиш даражасида, бошқасини қўллаш, айрим таянч ибораларни баҳолаш даражасида ўзлаштириши керак бўлади. Ўқув мақсадларини аниқ тоифалашда феълларни қуйидагича мувофиқланиши намунаси қуйидаги жадвалда кўрсатиш мумкин:

	Ўқув мақсадларини тоифалаштириш	Ўқув мақсадларини тоифалаштирувчи феъллар	Ўқув мақсадларини тоифалаштирувчи феъллар мувофиқланиши
1	Билиш	Қайтариб айтиш Қайд қилиш Хабар бериш Номламоқ, Атамоқ Ёзмоқ	Ифодалаш Фарқлаш Таниб олиш Айтиб бериш Такрорлаш
2	Тушуниш	Далиллар келтирмоқ Алмаштирмоқ	Ўтказиш,айлантириш Ўзгартириб бериш

		Аниқламоқ, белгиламоқ Тушунтирмақ	Сурат билан кўрсатиш Изоҳ бериш, очиқ ташлаш
3	қўллаш	Тадбиқ этиш Ҳисоблаб чиқариш Намойиш этиш Фойдаланиш, ўргатиш	Аниқлаш Бажариш Ҳисоблаш Амалга ошириш, ечиш
4	Анализ	Келтириб чиқариш Ажратиш кўрсатиш Дифференциялаш Таснифлаш Таклиф этиш	Олдиндан айтиш қисмларга ажратиш Таксимлаш Текшириш Гуруҳлаш
5	Синтез	Кашф этиш Умумийлаштириш Режалаштириш Ишлаб чиқиш	Тизимга солиш қўшмоқ, уламоқ Тузиш Лойиҳалаш
6	Баҳолаш	Диагностикалаш Исботлаш Асослаш Ўлча Маъқуллаш	Баҳолаш, текшириш Назорат қилиш Таққослаш, солиштириш қиёслаш

Шундай қилиб, ўрганиш мақсадлари қанчалик аниқ ифодаланса ва тоифалаштирилса, унга эришилганлик даражасини баҳолаш шунчалик осон бўлади. Ўқув мақсадларини тўғри тоифалаштириб, аниқлаштира олсак, шунчалик уларга эришишга яқинлашамиз.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак модулли ўқитишда, ҳар бир мутахассислик фани яхлит бир модул сифатида қаралади ва унда ўрганиладиган фанлар тизими яхлит модулнинг микро модуллари ҳисобланиб, ушбу микро модул ўз навбатида янада кичикроқ модулларга бўлинади ва тингловчи ана шу модуллар тизимидан ўтиш асносида фанни узлуксиз, изчил равишда бошқа фанлар билан алоқадорликда эгаллаб боради.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Бородин Н.В., Самойлова Е.С. Модульные технологии в профессиональном образовании. Учеб. пособие. Екатеринбург.- 1998.
- 2.Н.Х.Авлиёкулов Н.Х. Замоновий ўқитиш технологиялари. "Муаллиф" .- 2001.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Кулиев Ё.К.,
преподаватель БухГУ

В последнее время в нашей стране наблюдается развитие гуманитарных наук раскрывающие закономерности, принципы организации и механизмы учебно-воспитательной деятельности на разных этапах жизни человека. Психолого-педагогическая подготовка — обязательное условие любого вида социальной деятельности, но, прежде всего, профессиональной деятельности учителя.

Область психологии в процессе обучения включает следующие профессиональные направления: познавательные психические процессы и их регулирование; язык и сознание; эмоции, их формы и функции; личность и личностно-ориентированное обучение; мотивация в структуре личности; характер; деятельность и способности личности; общение. Психические процессы, с помощью которых формируются образы внешней среды, но также внутренний мир личности, называются познавательными психическими процессами. Именно они обеспечивают получение человеком знаний об окружающем мире и о себе самом. Эти знания в свою очередь являются тем фактором, который определяет поступательное движение личности. При этом деятельность человека приобретает упорядоченный, целенаправленный характер.

Феноменальным здесь является то, что предметное содержание, изучаемой дисциплины, полностью уместается в человеческом сознании. Загадка заключается в том, что образ мира создается на основе впечатлений, получаемых с помощью чувств и ощущений соприкасающегося с окружающей действительностью человека. Сенсорные способности обучаемых являются тем экраном, на который проецируется весь мир, т. е. единственным средством и источником, с помощью которого воспринимается и строится сознательный образ окружающей реальности. В этой связи можно указать на необходимость внедрения в учебный процесс средств и методов, направленных на активизацию познавательной деятельности школьников. Основными познавательными психическими процессами являются ощущение, восприятие, мышление, память, имеющие определенную эмоциональную окраску. Итогом познавательной психической деятельности становится понимание изучаемого.

Следовательно, до тех пор, пока отношения и связи в каких-либо изучаемых объектах не будут поняты учеником, их отражение в его психике размещается на сенсорном уровне. Исходным условием для достижения понимания является предметная деятельность учащихся (совместные действия с предметом) и общение.

Признаком начала мысли учащегося является «понимание непонятного». Очевидной и неоспоримой данностью человека является его сознание. Сознание — это своеобразная сцена, на которой разворачивается человеческая жизнь. Сознание человека выражается системой знаков — языком. Поэтому полное понимание какого-либо явления, его осознание наступает только тогда, когда оно выражается в словесной форме языком. Речь, говорил отечественный психолог Л.С.Выготский, — это коррелят сознания, то есть речь не является сознанием, но соответствует его содержанию. Следовательно, чем богаче человеческий язык, тем содержательнее его сознание. Отсюда втекает необходимость постоянного устного диалога учителя с учениками.

Индивидом человек рождается, но личностью — становится. Поэтому важнейшая задача педагога — формирование человеческой личности посредством усвоения и воспроизводства обучаемым социального опыта. При этом учитель в психологии личности должен руководствоваться парадигмой «от социального к индивидуальному». В процессе обучения, в поведении и общении школьников непременно проявляются их устойчивые индивидуальные психические особенности. Они составляют характер личности. Характер в динамическом смысле выражает отношение жизни к действию, то есть характер — это форма подвижной экзистенции, адаптация потребностей человека к определенному способу существования данного

общества. Характер определяет мышление, эмоции и действия индивидов. При этом свойства характера проявляются в предрасположенности конкретного индивида к определенному «типовому» поведению, соответствующему его характеру. Следовательно, характер одновременно является и впечатлением о личности. Именно здесь проявляется значительное единство человеческого характера с научной картиной мира и учебно-воспитательными задачами. Поэтому разделение педагогической деятельности и человеческого характера является недопустимым.

Обучение — педагогический процесс, в котором обучающиеся под руководством учителя получают навыки и опыт по применению систематизированных знаний основ дисциплин. Этот двусторонний процесс, соединяющий в себе деятельность учителя (обучение) и деятельность ученика (изучение). Результатами обучения являются получение общего образования, формирование у учеников научного мировоззрения, подготовка их к жизни. Учитель не только должен иметь глубокие знания по правильной научной организации учебного процесса, но и должен знать общие психологические закономерности процесса обучения и усвоения знаний, формировать навыки и умения, развивать мысль. Успешное решение воспитательных задач в воспитании требует знать психологические закономерности процесса формирования личности, возрастные особенности детей, индивидуальные, волевые и эмоциональные критерии психологического развития, особенности познавательной и умственной деятельности. Важное значение имеет то, насколько организатор учебного процесса учитель знает современную концепцию психологического развития личности.

Психология считает, что психологические особенности личности есть продукт среды, обучения и воспитания. Они абсолютно со стороны, извне закладываются в сознание человека, под влиянием среды, обучения и воспитания происходит их формирование в онтогенезе. Как талант и способности, своеобразие темперамента и памяти, особенности характера, так и нервная система наследственность и среда имеют важное значение. Если психологические особенности человека во многом играют управляющую роль в его формировании развитии, то решающую функцию выполняет социальное воспитание человека, условие его проживания, его обучение и воспитание. Специальную роль в психологическом развитии играет обучение и воспитание как «процесс воздействия, отвечающий требованиям общества, целенаправленный процесс воздействия старшего поколения на младшее поколение по пути к сознательной цели».

Следует отметить, что человек, являясь активным существом, может сам сознательно изменять собственную личность, то есть может заниматься собственным воспитанием. Но самовоспитание не может вестись в отрыве от окружающей среды. Этот процесс происходит при активном взаимодействии с окружающим миром. Психическое развитие связано с биологической зрелостью ребёнка, особенно, в развитии его мозга. Этот факт нужно учитывать при образовательно-воспитательных работах.

При учебно-воспитательной работе учитывание определённых душевных особенностей ребёнка даёт учителю возможность пользоваться такими педагогическими методами и средствами, которые соответствуют возрастным требованиям и возможностям ребёнка. Здесь, обязательна, надо учесть индивидуальные различия детей, уровень умственного развития, особенности психологической деятельности. Умственное развитие характеризуется тем, что отражает в детском сознании и как происходит это отражение.

Анализируя данные по указанной проблеме следует отметить следующие характеристики умственного развития как его критерии: 1) Скорость усвоения материала или темп его восприятия;

2) Сжатость мышления, определяемого количеством обдумываний; 3) Уровень аналитико-синтетической деятельности;

4) Приёмы переноса умственной деятельности, сформулированной в другом объекте, на основе изучения одного объекта;

5) Уметь самостоятельно систематизировать и обобщать полученные знания.

Обучение каждому предмету должно быть построено так, чтобы оно дало максимальную пользу умственному развитию учеников. Исследования психологов ведут нас к заключению о том, что при обучении ученикам нужно давать вместе с системой знаний и систему приёмов умственной деятельности. При организации восприятия учениками разного рода учебных материалов учитель должен учитывать формирование у учеников мыслительных операций (анализ, сравнение, определение общих, частных и специальных особенностей, абстрагирование, обобщение, синтез). Очень важное значение имеет создание у учеников мастерства систематизировать и обобщать получение по предмету знаний, умение самостоятельно работать с разными литературными источниками, сравнение фактов, полученных из разных пособий, по одному или другому вопросу. У детей младшего школьного возраста физическое психологическое развитие отличается своей особенностью.

Образование должно не только вооружить учеников знаниями, но и обеспечить его умственный рост. Целевая направленность научно-творческих способностей студентов на основе усвоенных знаний, требует от каждого педагога большого опыта, научного потенциала творения. Значит, в целях повышения мыслительной активности студента мы должны проводить каждое занятие не просто так, а с установкой, что мы готовим грамотных специалистов с высшим интеллектуальным потенциалом, являющихся нашим будущим и опорой, продолжателем общества.

При развитии творческой мыслительной способности студента первостепенное значение имеет организация занятия. В этом случае всё мастерство и талант учителя заключается в применении новых педагогических технологий на уроке, творческом подходе к учебному материалу. Только так мы можем повысить мыслительную способность ученика расширить границы мышления. Перед школой стоит сложная и важная задача — «реализация общего среднего образования детей и молодёжи, отвечающей требованиям современного общества и научно-технологического прогресса, вооружение учащихся глубокими и самостоятельными знаниями по основам дисциплин, пробуждение стремления у них к непрерывному совершенствованию своих знаний и умений, подготовка учащихся к активной трудовой и общественной деятельности, сознательному выбору профессии». Для выполнения этой задачи необходимо сознательное усвоение мотивов обучения, формирование у учащихся положительные отношения, интереса к предмету. Под мотивом психологии понимаются причины, призывающие учащихся к действиям.

На формирование мотивов воздействуют требования и инстинкты, предрасположенность и эмоции, решения, идеи, интересы. Учебные мотивы могут быть разными: выполнение желаний родителей при получении информации, желание «не отстать от других», получить свидетельство об окончании средней школы, стремление поступить после школы в институт и т. д. Самые высокие мотивы — это получение знаний с целью быть полезным обществу, и наконец, мотив «много знать».

Задача учителя — формировать у учеников высокие социальные и духовные мотивы, то есть воспитать веру в необходимость получения знаний ради желания «быть полезным обществу». Если у большинства учеников мы смогли пробудить и развить интерес к знаниям, то процесс обучения будет удачнее. В таком случае интерес к знанию — стремление много знать превращается в один из ведущих мотивов учащихся. О вопросах интереса к знанию писали многие основоположники педагогики — Я.А.Каменский, К.Д.Ушинский, Б.Дистервег и др. В педагогике и психологии возникла общая теория интереса, разработанная В.Ананьевым, Л.Бажовичем, С.Рубинштейном, В.Ивановым, А.Ковалёвым.

При развитии интересов к знаниям в системе учебных занятий нужно создать условия для того, чтобы учащиеся не только получали новые знания, но и совершенствовали навыки, освоили методы научных исследований: наблюдение, эксперимент, мыслительное моделирование, гипотезы и др. Ещё одним из факторов определения отношения учащихся к предмету является личность учителя. Если в школе работает учитель, любящий свой предмет, то привлечёт внимание многих школьников к данному предмету. Личностные качества учителя, его деятельность на уроке, личный пример является основными источниками появления у учащихся интереса к знаниям. Для учеников важное значение имеет и авторитет учителя, и его доверие к ученикам.

Литература

- 1.Буйнов, Л.Г. Повышение умственной работоспособности в процессе обучения / Л.Г.Буйнов, Л. А. Сорокина // Здоровьесберегающее образование. 2010. № 4(8), с. 91–93.
- 2.Буйнов, Л.Г. Преподавание медико-валеологических дисциплин будущим специалистам безопасности жизнедеятельности в свете компетентностного подхода / Л.Г. Буйнов, Л.П. Борисова, Л.П., Л.И.Сыромятникова // Здоровьесберегающее образование. 2010. № 4(8). С. 68–70.
- 3.Макарова, Л. П. Значение медико-валеологического образования будущего педагога в современных условиях 2010. С. 78–80.
- 4.Соломин, В. П. О мотивации к здоровому образу жизни студентов педагогического университета / В. П. Соломин, Ю. К. Бахтин, Л. Г. Буйнов, Л. П. Макарова // Молодой ученый. 2013. № 6, с. 730–732.

TA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA RAHBARGA XOS XUSUSIYATLAR VA ULARNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI

*Rahimova S.S.,
NavDPI o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada muallif tomonidan bugungi kunning dolzarb ahamiyatli masalalaridan biri hisoblanadigan ta'lim muassasalarini boshqarishda rahbarga xos bo'lgan xususiyatlar, jamiyatda rahbar-kadrlarning tutgan o'rni va o'ziga xos ahamiyati atroflicha yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Boshqaruv, rahbarlik, rahbar ma'naviyati, boshqaruv samaradorligi, sabrlilik, kamtarinlik, qanoatlilik, samimiy xushmuomalalik.

Аннотация: В данной статье подробно описаны характеристики лидера в управлении образовательными учреждениями, роль и значение лидеров в жизни общества, что является одним из самых актуальных вопросов на сегодняшний день.

Ключевые слова: лидерство, лидерство, лидерский дух, эффективность управления, терпение, смирение, довольство, искренняя вежливость.

Annotation: This article describes in detail the characteristics of the leader in the management of educational institutions, the role and importance of leaders in society, which is one of the most pressing issues of today.

Keywords: leadership, leadership, leadership spirit, management effectiveness, patience, humility, contentment, sincere politeness.

O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning markazida inson va uning manfaatlari bilan bog'liq masalalar alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilanganligi e'tirofqa loyiqdir.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yilning 14-yanvarida mamlakatimizning 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida bugungi kun rahbarlari faoliyatida uchrayotgan kamchiliklar tanqid ostiga olindi. Mazkur tadbirda davlatimiz rahbari: «Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbarni – bu Bosh vazir yoki uning o'rinbosarlari bo'ladimi, hukumat a'zosi yoki hududlar hokimi bo'ladimi, ular faoliyatining kundalik qoidasi bo'lib qolishi kerak» [Shavkat Mirziyoyev 2017:1], deya alohida ta'kidladi.

Shunday ekan, ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi davrida ta'lim muassasalariga yuqori tashkilotlarning ko'rsatma va direktiv hujjatlardagi vazifalarni ko'r-ko'rona bajaradigan rahbarlar emas, balki o'z faoliyati va har bir ishga ijodiy yondashuvchi, yangi tafakkurdagi zamonaviy, pedagogika, psixologiya, boshqaruv fanlaridan xabardor bo'lgan va ulardan mohirona foydalana biladigan, shuningdek, mukammal shaxsiy fazilatlar, o'ziga xos xususiyatlar, boshqaruvchilik qobiliyati, muayyan muomala madaniyati, imon-e'tiqod, g'oyaviy-siyosiy bilim, qiyofaga ega, his-tuyg'ulari, an'analar, rasm-rusumlarni anglay oladigan, fidoyilik, qat'iylilik, savodxonlik, ijtimoiy faollik, tashkilotchilik va tadbirkorlikka layoqatli xodimlar tayinlanishlari lozim [Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. 2007:2].

Bugungi kunda ta'lim tizimi xizmatchilari – rahbar kadrlarning o'rni yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu narsa aniqki, har bir sohada erishilajak yutuqlar rahbarning boshqaruv salohiyati, zarur malaka va tajribalaridan tashqari, uning ma'naviy qiyofasi qay darajada ekaniga bog'liqdir. Zero, ma'naviyat shaxs, jamiyat va millat, binobarin, mamlakat ravnaqining asosiy omili va poydevoridir. Ma'naviyati but insonlar har qanday damda, turli qaltis, sinovli pallalarda ham yo'lini yo'qotmaydi, boshqalarga pand bermaydi. O'z manfaatini umumxalq, yurt manfaatidan hech qachon ustun qo'ymaydi. Davlat va jamiyat boshqaruvining qaysi tarmog'ida, qanday pog'onada bo'lmasin, rahbarlik lavozimida xizmat qilayotgan shaxsning ma'naviy barkamolligi uning faoliyatida ko'p narsani belgilaydi.

Rahbar lavozimiga tayyorlanuvchi shaxslar, dastavval ularning oldiga qo'yiladigan talablar bilan tanishishi va o'zidagi kuchli-kuchsiz jihatlarni anglab qat'iy qarorga kelishi lozim. Bu mulohazalarning barchasi kasbga va lavozimga kishilarning qanchalik munosib ekanligini aniqlashga xizmat qiladi, kadrlar qo'nimsizligining oldini olishga zarur shart-sharoitlar yaratadi, sub'ektiv kechinmalar, baholashning ob'ektivlik darajasini oshiradi. [N.Boymurodov.Rahbar psixologiyasi. T.:Yangi asr avlodi 2007:3]

Bugungi kunda “rahbar ma'naviyati”, “ma'naviyatli rahbar”, “boshqaruv samaradorligi” tushunchalari yangicha ma'no va mazmunga ega. “Rahbar ma'naviyati” –

huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish talablariga javob beradigan, umume'tirof etilgan demokratik tamoyillarga qat'iy amal qiladigan, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlariga oliy qadriyat sifatida qaraydigan, so'zi va ishi bir, milliy g'oya negizlariga ishonch va e'tiqodli bo'lgan shaxsiy sifatlar, me'yorlar majmuidir deyish mumkin. "Rahbar" tushunchasi ham yangicha ma'noga ega. Bu uning ma'naviy dunyosiga xos xususiyatlar, uning borligini mujassam etadigan yangi ma'naviy omillar majmui orqali tasavvur etish mumkin.

Bugungi zamonaviy rahbar mustaqillik tafakkuriga ega bo'lgan, shaxsiy, jamiyat va davlat manfaatlarini amalda uyg'un ko'ra oladigan, yangicha fikrlaydigan, O'zbekistonning mustaqil taraqqiyoti, uning kelajagi to'g'risida qayg'uradigan, ilmiy izlanishlar, zamonaviy fan-texnika yutuqlari bilan bir qatorda muassasani boshqaradigan rahbar boshqaruvning innovatsion usullarini qo'llay oladigan bo'lishi lozim. Innovatsiyalarni samarali joriy qilishda hal qiluvchi omil ta'lim muassasasi xodimlari va ularning innovatsiyalarga munosabati sanaladi. Shu sababli innovatsiyalarni joriy qilishda ta'lim sohasi rahbarlarining vazifasi xodimlarning psixologik tayyorligini shakllantirishdan iborat. Bu tayyorlik yangiliklarni amalga oshirish zarurati; yangiliklarning shaxsiy va jamoaviy ahamiyati, yangilikni tadbqiq qilishga shaxsan kirishish usullarini anglashda namoyon bo'ladi. [Philip Kotler. Marketing Management, the ed. Englewood cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 2004:4]

Boshqaruvda milliy madaniy xususiyatlarga tayanish va umume'tirof etilgan demokratik tamoyillarga amal qilish zamonaviy demokratik, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurishning muhim talabi ekanligini his etish, anglash va amaliy faoliyatda unga tayanish oxir-oqibatda rahbar ma'naviyatining yuksalib borishiga, boshqaruvning samaradorligini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatishini hisobga olish muhim. Bu rahbar faoliyatida qadriyatga aylanib borishi zarur.

Rahbarning sifat xislatlarini belgilovchi mezonlar ko'p. Biroq quyidagi ijobiy xislatlar ular orasida alohida ahamiyatga ega hisoblanadi

Sabrlilik - bunday rahbar muvaffaqiyatga birdaniga erishish mumkin emasligini yaxshi tushunadi. Unga faqat bardosh va sabr-toqatli bo'lib, sabot-matонат bilan qiyinchiliklarni yengish orqali erishish mumkinligini biladi.

Yaxshi niyatlilik - bunday rahbar xayrixoh va iltifotli bo'ladi, kishilarga nisbatan doimo yaxshi niyatda bo'ladi. O'zidagi qanoatsizlikni g'irrom raqobatchilik yo'li bilan emas, balki xayrixohlik yo'li bilan bartaraf qilishga harakat qiladi. Uning hayotidagi shiori hasad emas, balki: "Birni ko'rib shukr qil, birni ko'rib fikr qil" - degan shiordir.

Sog'lom shubhalilik - bunday rahbar ko'pincha "har narsada shubhada bo'l" degan shiorga amal qilsa-da, biroq nosog'lom shubha - bu xoin, u kishilarni urinib ko'rishdan qo'rqitib, erishishlari mumkin bo'lgan narsalardan mahrum etilishini yaxshi biladi. Shu bilan bir qatorda ular o'z kuchiga ishonish, unga sog'lom shubha bilan qarash ishchan mas'uliyatli qarorlarni qabul qilishga chorlashini, ularni bajarish yo'lida kishi kuchiga kuch qo'shishni yaxshi tushunishadi.

Kamtarinlik - bunday rahbar kamtarlikning deyarli har doim iste'dodga to'g'ri mutanosib ekanligini, kamtarlikni etishmasligi esa nodonlikning darakchisi ekanligini yaxshi tushunadi.

Samimiy xushmuomalalik - bunday rahbar sofdil, ochiq ko'ngil bo'ladi, chin yurakdan gapiradi. Qo'l ostidagilarga sadoqat bilan ixlos qo'yib xizmat qiladi. Ular samimiylukning og'ir va juda nozik masala, u aql va chuqur ma'naviy odobni talab etishini, shuningdek, kimki o'zgalar bilan nosamimiy munosabatda bo'lishga odatlangan ekan, u pirovard natijada o'z-o'ziga ham samimiy bo'la olmay qolishini yaxshi tushunishadi.

Rahmdillik - bunday rahbar barchaga rahm-shafqatli bo'ladi. Ular boshqalarni ko'p narsada kechirishadi, ammo o'zlarini esa hech narsada kechirishmaydi. Ular rahm-shavqat insonlarning eng oliy fazilatlaridan biri ekanligini, rahm-shavqatli kishi doimo odamlarga yordam qo'lini cho'zishini, ojiz va notavon kishilardan xabar olib turish lozimligini yaxshi tushunadilar.

Xushxulqlilik - bunday rahbar inson go'zalligining asosi uning chiroyli xulqida ekanligini, aynan xushxulqlik insonni ulug'likka olib borishini, yoqimli xulq egasidan barcha katta-kichik xursand bo'lishini, bunday xulq egasiga boshqalarni xursand qilishdan tashqari, o'zi ham doimo xursand yurishini, boshqalardan esa o'ziga muhabbat va muloyimlik qaytishini yaxshi tushunadi.

Qanoatlilik - bunday rahbar qanoatsizlikdan keladigan ofatlarni, ya'ni nafs balosi, hasad, xudbinlik, baxillik, ta'magirlik kabilarni yaxshi anglaydi. Ular nafs balosi odamni har kuyga solishini, nafsini tiygan hurmat-izzat topishini va bexavotir yashashini, qanoatni esa izzatning asosi, o'lmaydigan boqiy xazina, qurimaydigan daraxt, zavol topmaydigan mulk ekanligini yaxshi tushunishadi.

Rahbar yuqorida keltirilgan talablarga rioya qilmas ekan u o'z rahbarlik usulida salbiy hodisalarga yo'l qo'yishi, pirovardida esa o'z obro'yini ketkazishi va el nazaridan qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bilan birgalikda rahbar o'zida zamon talabidagi rahbarlik sifatlarini ko'p va mukammal tarzda rivojlantirsagina "rahbarlik" maqomiga munosib bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: «O'zbekiston», 2017. –6-b.
2. Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: «Fan va texnologiya», 2007. —3-b.
3. N.Boymurodov.Rahbar psixologiyasi. T.:Yangi asr avlodi 2007 y 140-b
4. Philip Kotler. Marketing Management, the ed.Englewood cliffs, N.J.:Prwntice-Hall, 2004

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHDA TEXNOLOGIYA FANINING AHAMIYATI VA O'RNI

Aripov I.Yu.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Yoshlarga xalq hunarmandchiligi kasblarini o'rgatish orqali xalqning milliy ruhini saqlab qolish, an'analarini tiklash va rivojlantirish, qiziqishlari va moyilliklari, qobiliyatlarini ilmiy-metodik faoliyati hamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir.

Аннотация: Сохранение национального духа народа, возрождение и развитие традиций, интересов и склонностей, способностей посредством обучения молодёжи профессиям народных промыслов с научно-методической деятельностью учебно-исследовательской деятельностью учащихся.

Annotation: The scientific and methodological activities of the youth, their interests and tendencies and abilities, as well as the educational and research activities are inextricably linked with the preservation of the national spirit of the people, restoration and development of their traditions by teaching them the professions of folk art.

Bugungi kunda jamiyatimiz uchun har tomonlama rivojlangan fan texnika taraqqiyotini hayotga tatbiq eta oladigan yetuk, malakali kadrlar tayyorlash masalasi turibdi.

Shu jumladan mamlakatimizda qabul qilingan “Ta’lim to’g’risida”gi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunlarga muvofiq, umumiy o’rta ta’lim fanlarini o’qitishning uzliksizligini va izchilligini ta’minlash, zamonaviy metodologiyasini yaratish, umumiy o’rta ta’lim davlat ta’lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o’quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joyiy etish ishlari keng ko’lamda amalga oshirilmoqda. 1 Bu ishlardan ko’zlangan maqsad mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020yil “1-oktyabr – o’qituvchi va murabbiylar kuni” munosabati bilan o’tkazilgan tantanali marosimdagi nutqida ta’kidlaganlaridek; “Maktab muammosiga birinchi masala deb qarashimiz lozim. Maktab faqatgina ta’lim beradigan maskan emas, balki barchamiz uchun yuksak ma’naviyat beshigiga, farzandlarimizni bolalikdan boshlab kasb-hunarga o’rgatuvchi dargohga aylanishi zarur. “Bugungi kunda ta’limda olib borilayotgan islohotlar, o’zgarishlar o’quvchilarda nafaqat ta’limiy, balki kasb tanlashga yo’llash, hayotiy bilimlarni rivojlantirishga qaratilgandir. Kasb tanlashga yo’llash butun pedagoglar jamoasi tomonidan hal etiladigan umummaktab vazifasi hisoblanadi. Yoshlarni biron kasb egasi, hunarli qilib tarbiyalashni yoshlikdan o’rgatib borishimiz zarur. Shu bilan birga texnologiya fani davomida o’quvchilar kasblar olami, kasbiy qiziqishlar, qobiliyatlar, kasbiy salomatlik to’g’risida tanishib boradilar, nafaqat tanishib boradilar, balki, nazariy va amaliy bilimlarga ega bo’lib boradilar. Sharqning buyuk mutafakkirlari, allomalari deyarli barcha davrlarda o’z asarlarida, she’r va g’azallarida halol mehnatni, kasb- hunar egallashning zarurligini va muaddasligini, ta’kidlab, ulug’lab o’tganlar. 1Yoshlarga xalq hunarmandchiligi kasblarini o’rgatish orqali xalqning milliy ruhini saqlab qolish, an’analarini tiklash va rivojlantirish, milliy qadriyatlar, tarixiy yodgorliklarni avaylab asrash, xalq ustalarining boy kasbiy mahoratini avloddan-avlodga yetkazish va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish ko’nikmalarini mustahkamlashga muvaffaq bo’linadi. O’quvchilarni shu yo’sinda kasb tanlashga yo’naltirish bugungi kun talabidir. Milliy hunarmandchilik darslari jarayonida o’quvchilarda quyidagi bilim va malakalarni hosil qilish imkoniyatlari mavjud. Xalqimiz bolalarda mehnatsevarlik va mehnatga qiziqishni tarbiyalash, otalarimiz izidan borib turli kasb-hunar egallash, ularda mehnat munosabatlarini kamol toptirish, kelajak hayotga tayyorlash o’zlarini muhim vazifa deb hisoblaganlar Ulug’ bobokalonimiz Alisher Navoiy o’z g’azallarida yoshlarni ilm-hunar egallashga chaqiradi; Ilm kasbini qildi to’ joni bor, Hunar o’rgandi ongaki imkoni bor. Qomusiy olim Abu Ali Ibn Sinoning fikricha bolaga yoshligidan biror bir kasb-hunarni o’rgatish lozim. Uning hunarli bo’lishga qaratilgan nasihatlar hozirgi kunda ham muhim ahamiyatga ega. Uning ta’kidlashicha “Yoshlarga ilm bera borib, ularga hunar o’rgatmoq muhim ma’suliyatli ishdir. Hunar o’rganish birla yoshlar har qanday nojo’ya hatti-harakatlardan holi bo’ladilar. “Markaziy osiyolik hamda o’zbek marifatparvar shoirlar ham kasb-hunar egallashning ahamiyati to’g’risida o’z asarlarida qimmatli maslahatlarini qoldirganlar, bu meros hozirgi kunda ham yoshlarni kasb-hunarga yonaltirishda muhim ahamiyatga ega. Kasbiy tayyorgarlik tizimi bevosita yoshlarning mehnat va kasb tarbiyasini kasb tanlash, kasbga yo’naltirish ishlarini amalga oshiradigan ulkan ishlardan biri hisoblanadi. Kasb tanlashga yollash ishi butun texnologiya fani davomida olib boriladi, lekin uning vazifalari o’zining turli bosqichlarida o’zgarib turadi. 1-4-sinflarda o’quvchilar qog’oz ishlab chiqarishning texnik bosqichlari, uning yaratilish jarayonlari to’g’risida ma’lumotga ega bo’ladilar, qog’oz bilan ishlash usullari, turlari, qog’ozni buklash, geometrik shakllar, qirgish, yelimlash, turli hajmdagi o’yinchoqlar tayyorlash, manzara kompozitsiyasini yaratish, tabriknomalar tayyorlash malakasini egallaydilar. Gazlama bilan ishlash, chok turlari, yumshoq o’yinchoqlar tikish, to’qish va

uning turlari, xalq hunarmandchiligi bo'yicha kashtachilikning eng sodda elementlarini tikish, loy va plastilindan turli o'yinchoqlar haykallar yasash ko'nimasiga ega bo'ladilar. Tabiiy materiyallar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning tasavvuri, ijodiy qobiliyatlarini o'stirish, turli chiqindi va badiiy materiyallardan o'yinchoqlar hayvon va parranda qushlarni yasash, uyro'zg'or buyumlarni, turli qiziqarli o'yinchoqlarni yasash ko'nikmasini shakllantirib boradilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy, badiiy sa'natning sodda elementlari asosida applikatsiya, mozaika usullaridan foydalanib, manzara, buyumlardan kompozitsiya qurish yasash malakasini egallash bilan birga o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini texnik modellashtirish orqali kasbga yo'llashning boshlang'ich ko'rinishi namoyon bo'lib boradi. O'quvchilar 5-7-sinflarda o'g'il bolalar yog'ochga ishlov berish texnologiyasi, metallarga ishlov berish texnologiyasi, elektrotexnika ishlari, uy-ro'zg'or buyumlarni ta'mirlash ishlari, qiz bolalar esa gazlamaga ishlov berish texnologiyasi, pazandachilik asoslari bo'limlari, buyumlarni ta'murlash bo'limlari yuzasidan bilim, ko'nikmalarga ega bo'lish bilan birga, bu bo'lim yo'nalishlari bo'yicha turli kasb-hunar turlari to'g'risidagi bilim, ko'nikma va malakalarni egallab oladilar. 8-9-sinflarda o'quvchilar ishlab chiqarish asoslari bo'limlari, xalq hunarmandchiligi texnologiyalari bo'limi, kasbga yo'naltirish asoslari bo'limlarini o'rganish bilan birga kasb tanlashdagi xatolar, qiyinchiliklarning asosiy xususiyatlar, kasb tanlashdagi shaxsiy qiziqishlari va moyilliklari, qobiliyatlarini e'tiborga olish, kasb tanlashda ohg'ililik va mustaqillik, o'z-o'zini tarbiyalash, kasb tanlashning mohiyati, kasblarning murakkablik omillarini tahlil qilish, o'zi xohlagan kasbga yaroqli ekanligini aniqlash, o'z ruhiyatidagi kasbga moyillikni tarbiyalash usullari, kasb egallash va ishga joylashishga doir shaxsiy reja ishlab chiqish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lib boradilar. 1 Yoshlarning kasb-hunar egallashlariga ko'maklashish, ularni butun sanoat, qishloq xo'jaligi, chorvachilik, xo'jalik va madaniy qurulish ishlariga jalb qilish har tomonlama kamol topgan shaxsni tarbiyalashning muhim sharti ekanligini unutmasligimiz zarur. Texnologiya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarda mehnatga muhabbat, jismoniy mehnat kishilariga hurmat va shaxsning boshqa odob, axloq sifatlari shakllanishiga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: “O'zbekiston”, 2017.-102b.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston”, 2017.-488 b.
3. “Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi, kasbga yo'llash” N.A.Muslimov, Sh.S.Sharipov, O.A.Qo'ysinov Toshkent-2014
4. Ashurov N. O'quvchilarni mehnat va kasbga yo'naltirishda milliy qadriyatlarining o'rni.- T.: «San'at», 2006 y.

TA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA RAHBARGA XOS XUSUSIYATLAR VA ULARNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI

**Rahimova S.S.,
NavDPI o'qituvchisi**

Annotatsiya: mazkur maqolada muallif tomonidan bugungi kunning dolzarb ahamiyatli masalalaridan biri hisoblanadigan ta'lim muassasalarini boshqarishda rahbarga xos bo'lgan xususiyatlar, jamiyatda rahbar-kadrlarning tutgan o'rni va o'ziga xos ahamiyati atroflicha yoritib berilgan.

Kalit soʻzlari: rahbarlik, rahbar ma'naviyati, boshqaruv samaradorligi, sabrlilik, kamtarinlik, qanoatlilik, samimiy xushmuomalalik.

Аннотация: В данной статье подробно описаны характеристики лидера в управлении образовательными учреждениями, роль и значение лидеров в жизни общества, что является одним из самых актуальных вопросов на сегодняшний день.

Ключевые слова: лидерство, лидерский дух, эффективность управления, терпение, смирение, довольство, искренняя вежливость.

Annotation: This article describes in detail the characteristics of the leader in the management of educational institutions, the role and importance of leaders in society, which is one of the most pressing issues of today.

Keywords: leadership, leadership spirit, management effectiveness, patience, humility, contentment, sincere politeness.

O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning markazida inson va uning manfaatlari bilan bog'liq masalalar alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilanganligi e'tirofga loyiqdir.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yilning 14-yanvarida mamlakatimizning 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida bugungi kun rahbarlari faoliyatida uchrayotgan kamchiliklar tanqid ostiga olindi. Mazkur tadbir davlatimiz rahbari: «Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbarni – bu Bosh vazir yoki uning o'rinbosarlari bo'ladimi, hukumat a'zosi yoki hududlar hokimi bo'ladimi, ular faoliyatining kundalik qoidasi bo'lib qolishi kerak» [Shavkat Mirziyoyev 2017:1], deya alohida ta'kidladi.

Shunday ekan, ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi davrida ta'lim muassasalariga yuqori tashkilotlarning ko'rsatma va direktiv hujjatlardagi vazifalarni ko'r-ko'rona bajaradigan rahbarlar emas, balki o'z faoliyati va har bir ishga ijodiy yondashuvchi, yangi tafakkurdagi zamonaviy, pedagogika, psixologiya, boshqaruv fanlaridan xabardor bo'lgan va ulardan mohirona foydalana biladigan, shuningdek, mukammal shaxsiy fazilatlar, o'ziga xos xususiyatlar, boshqaruvchilik qobiliyati, muayyan muomala madaniyati, imon-e'tiqod, g'oyaviy-siyosiy bilim, qiyofaga ega, his-tuyg'ulari, an'analar, rasm-rusumlarni anglay oladigan, fidoyilik, qat'iylilik, savodxonlik, ijtimoiy faollik, tashkilotchilik va tadbirkorlikka layoqatli xodimlar tayinlanishlari lozim [Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. 2007:2].

Rahbar lavozimiga tayyorlanuvchi shaxslar, dastavval ularning oldiga qo'yiladigan talablar bilan tanishishi va o'zidagi kuchli-kuchsiz jihatlarni anglab qat'iy qarorga kelishi lozim. Bu mulohazalarning barchasi kasbga va lavozimga kishilarning qanchalik munosib ekanligini aniqlashga xizmat qiladi, kadrlar qo'nimsizligining oldini olishga zarur shart-sharoitlar yaratadi, sub'ektiv kechinmalar, baholashning ob'ektivlik darajasini oshiradi. [N.Boymurodov.Rahbar psixologiyasi. T.:Yangi asr avlodi 2007:3]

Bugungi kunda “rahbar ma'naviyati”, “ma'naviyatli rahbar”, “boshqaruv samaradorligi” tushunchalari yangicha ma'no va mazmunga ega. “Rahbar ma'naviyati” – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish talablariga javob beradigan, umume'tirof etilgan demokratik tamoyillarga qat'iy amal qiladigan, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlariga oliy qadriyat sifatida qaraydigan, so'zi va ishi bir, milliy g'oya negizlariga ishonch va e'tiqodli bo'lgan shaxsiy sifatlar, me'yorlar majmuidir deyish mumkin.

Bugungi zamonaviy rahbar mustaqillik tafakkuriga ega bo'lgan, shaxsiy, jamiyat va davlat manfaatlarini amalda uyg'un ko'ra oladigan, yangicha fikrlaydigan, O'zbekistonning mustaqil taraqqiyoti, uning kelajagi to'g'risida qayg'uradigan, ilmiy izlanishlar, zamonaviy fan-texnika yutuqlari bilan bir qatorda muassasani boshqaradigan rahbar boshqaruvning innovatsion usullarini qo'llay oladigan bo'lishi lozim. Innovatsiyalarni samarali joriy qilishda hal qiluvchi omil ta'lim muassasasi xodimlari va ularning innovatsiyalarga munosabati sanaladi. Shu sababli innovatsiyalarni joriy qilishda ta'lim sohasi rahbarlarining vazifasi xodimlarning psixologik tayyorligini shakllantirishdan iborat. Bu tayyorlik yangiliklarni amalga oshirish zarurati; yangiliklarning shaxsiy va jamoaviy ahamiyati, yangilikni tadbiq qilishga shaxsan kirishish usullarini anglashda namoyon bo'ladi. [Philip Kotler. Marketing Management, the ed. Englewood cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 2004:4]

Rahbar yuqorida keltirilgan talablarga rioya qilmas ekan u o'z rahbarlik usulida salbiy hodisalarga yo'l qo'yishi, pirovardida esa o'z obro'yini ketkazishi va el nazaridan qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bilan birgalikda rahbar o'zida zamon talabidagi rahbarlik sifatlarini ko'p va mukammal tarzda rivojlantirishiga "rahbarlik" maqomiga munosib bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shavkat Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: «O'zbekiston», 2017. –6-b.
2. Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: «Fan va texnologiya», 2007. —3-b.
3. N.Boymurodov. Rahbar psixologiyasi. T.: Yangi asr avlodi 2007 y 140-b
4. Philip Kotler. Marketing Management, the ed. Englewood cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 2004

BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASHDA AXBOROT MADANIYATI VA MEDIA SAVODXONLIGINING O'RNI

***Qurbonova X.T.,
Navoiy viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi***

Annotatsiya: Barkamol shaxsni tarbiyalashda axborot olamida Internet, internet-televideeniye, internet-radio, elektron pochta, onlayn-video kabi ko'plab yangi axborot texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilar faolligini oshirish usullari va vositalari yoritilgan.

Аннотация: Существуют пути и средства повышения активности учащихся в мире информации за счет использования множества новых информационных технологий, таких как Интернет, интернет-телевидение, интернет-радио, электронная почта, онлайн-видео.

Annotation: There are ways and means to increase the activity of students in the world of information through the use of many new information technologies, such as the Internet, Internet television, Internet radio, e-mail, online video.

Kalit so'zlar: faollik, faollashtirish, internet, elektron pochta, internet-televideeniye, mediata'lim.

Mamlakatimizda sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning zamonaviy bilim va taraqqiyot cho'qqilarini egallashi, o'z qobiliyat va iqtidorini namoyon etishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bu jarayonda o'sib kelayotgan yosh avlodning huquqiy himoyasini yanada kuchaytirish, ularni xalqimizning milliy an'ana va qadriyatlariga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy olamini yuksaltirish masalalariga e'tibor qaratilmoqda. Ular

tarbiyasiga ommaviy axborot vositalarining ta'siri yuqori ekanligini hech kim inkor qilolmaydi.

Bugungi kunda axborot olamida Internet, internet-televideniye, internet-radio, elektron pochta, onlayn-video kabi ko'plab yangi axborot tarqatish texnologiyalari tez sur'atlar bilan rivojlanib, va ta'sir doirasi tobora kengayib borayotganligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Ma'lumki, aholi o'rtasida, jumladan, yosh avlod ongida dunyoda, yon-atrofimizda bo'layotgan voqea-hodisalar, yangiliklar haqidagi fikrlarning shakllanishida ommaviy axborot vositalari katta rol o'ynaydi. Shuning uchun ham bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimiga yana bir muhim vazifa — bolalarni turli manbalardan, birinchi navbatda, televizor, Internet va mobil telefoni kabi axborot uzatuvchi vositalardan olinayotgan turli axborotlarni to'g'ri qabul qila olishga o'rgatish vazifasi yuklatilmoqda. Farzandlarimiz har qanday axborotlarning sifati va ishonchliligini baholay olishlari, axborotlardan to'g'ri foydalana bilishlari, tanlay olishlari va har bir ma'lumotga tanqidiy yondashishni o'rganishlari zarur.

Mediata'lim o'quvchini mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborot olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatib, yoshlarning dunyoqarashi, intellektual salohiyatining rivojlanishiga va kamol topishiga zamin yaratadi. Yoshlarimizning axborot bilan ishlash, axborot qidirish, turli yolg'on ma'lumotlarga aldanib qolmaslik, zarur axborotlarni ajrata bilish, qayta ishlash, tartibga keltirish, axborot mazmunini tushunish, do'stlarga xolis manbalarni uzatish, mantiqiy fikrlay olishni o'rganish kabilar asosida axborot madaniyati shakllanadi. Axborotning kim uchun va nima maqsadda tayyorlanganligini tushuna bilish muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchi aloqa sohasida qanday texnik vositalar ishlatilishi to'g'risida umumiy tasavvurga ega bo'lishi kerak.

Bugungi globallashuv jarayonida yoshlarda axborotlarni tahlil qila olish, axborotdagi asosiy xabarni ajratish, aloqaning yo'nalishini, uning yashirin ma'nosini to'g'ri tushunish, qisqa qilib aytganda, har qanday axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga ta'limning barcha bosqichlarida alohida e'tibor qaratish lozim.

Internet o'zida barcha sohalar imkoniyatlarini mujassam etmoqda. Globallashuv sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), birinchi galda, internet bolalar va o'smirlar tarbiyasiga ta'sir qilmoqda.

Bugungi kunda yoshlarning ma'naviy uyg'oqlik tuyg'ularini mustahkam qaror toptirish, ma'naviyatini yuksaltirish, ongida ruhiy poklik, ta'lim-tarbiya, targ'ibot-tashviqot ishlarini doimiy, samarali va ta'sirchan tarzda, ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda olib borish davr taqozosidir. Yoshlarning ma'naviy olamini yuksaltirish hamda ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda AKTning roli katta.

O'quvchilarni kun sayin ko'payib borayotgan axborot-ta'lim muhiti sharoitida kerakli axborotdan to'g'ri maqsadlarda foydalana olishga o'rgatishdan iboratdir.

Yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish va ma'naviy immunitetini kuchaytirish, axborot ma'daniyati va mediasavodxonligini oshirish lozim. Kompyuter xizmatlaridan foydalanish uchun vaqtini ham, pulini ham, oqibatda salomatligini ham ayamaydiganlar safi tobora kengayib bormoqda. Avval haddan tashqari sersavol, hamma narsaga qiziquvchan bo'lgan bola, asta-sekin o'zgara boshlaydi. Maktabdan keliboq, kompyuterga yopishadigan, undan soatlab ajralmaydigan bo'lib qoladi. Avvaliga ota-onalar farzandi ko'cha-ko'yda tentirab yurganidan ko'ra, darslardan so'ng uyda, ota-onasining ko'z o'ngida o'tirishidan xotirjam tortadi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiya-bu zamonaviy kompyuterlar va telekommunikatsion vositalaridan foydalanadigan, foydalanuvchi ishlashi uchun «do'stona» interfeysga ega bo'lgan axborot texnologiya demakdir.

AKT orqali darslarni qiziqarli, foydali va samarali tashkil etish o'qituvchilarning ijodkorligi, tashabbuskorligiga bog'liq. Agar o'qituvchi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirib, pedagogik faoliyatiga joriy eta olsa, darsning sifati va samaradorligini ta'minlashga erishadi.

Xulosa qilib shuni aytish joyizki, ta'lim-tarbiya jarayonini tubdan isloh qilishdan ko'zlangan bosh maqsadimiz - barkamol insonni shakllantirish orqali o'z kelajagimizni ta'minlashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oripov M., Haydarov A. Informatika asoslari.-T.: —O'qituvchi 2002 yil.
2. Maraximov A.R., Raxmonqulova S.I., Internet va undan foydalanish.- Toshkent 2001 yil.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA TARBIYALANUVCHILARDA MAYDA MOTORIKA KO'NIKMALARINI SHAKLLANTRISHDA INNOVATSIYALARDAN FOYDALANISH

Djurayeva D.,

Navoiy viloayti XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda motorika ko'nikmalarini rivojlantirishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan.

Аннотация: в данной статье освещается важность использования новых педагогических технологий в развитии мелкой моторики у детей дошкольного возраста.

Abstract: this article highlights the importance of using new pedagogical technologies in the development of fine motor skills in preschool children.

Maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar nutqini har tomonlama rivojlantirish masalasi bugungi kunda ham dolzarbdir.

Rivojlangan nutq bolalarning har tomonlama rivojlanishining eng muhim shartidir. Bolaning nutqi qanchalik boy va to'g'ri bo'lsa, unga o'z fikrlarini ifoda etish osonroq bo'ladi, uning atrofdagi voqelikni bilish imkoniyatlari qanchalik keng bo'lsa, tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlari qanchalik mazmunli va to'liq bo'lsa, uning aqliy rivojlanishi shunchalik faol bo'ladi.

Mashhur pedagog V.A. Suxomlinskiy shunday dedi: "Bolalarning qobiliyatlari va iste'dodlarining manbalari ularning qo'lida", mashhur faylasuf Arastu ham quyidagi fikrlarni o'z asarlarida keltirib o'tgan: "Qo'l barcha cholg'u asboblarning asbobidir".

Katta va tayyorlov guruhlarida mayda motorika ko'nikmalari rivojlantirish va qo'l harakatlarini muvofiqlashtirish yozishga tayyorgarligining muhim qismi hisoblanadi. Mayda motorika ko'nikmalari bolalarda go'daklik davridan boshlab predmetli o'yinlar orqali rivojlana boshlaydi. Birinchidan, bola ob'ektni ushlashni o'rganadi, keyin qo'ldan qo'lga o'tish ko'nikmalari paydo bo'ladi, ikki yoshga kelib u allaqachon chizishga, cho'tka va qoshiqni to'g'ri ushlab turishni o'rganadi. Maktabgacha va boshlang'ich maktab yillarida harakat qobiliyatlari yanada xilma-xil va murakkablashadi. Ikkala qo'lning muvofiqlashtirilgan harakatlarini talab qiladigan harakatlar ulushining ortishi

Mayda motorika ko'nikmalari o'yin orqali rivojlanadi. Bola kichik yoshdan qo'llarini qarsak chalishni, barmoqlarini siqish va ochishni o'rganadi. Keyinchalik bola kublar va piramida yoki mozaikalar yig'adilar, mashina o'ynaydilar yoki qo'g'irchoqni talashadi. Kattaroq bolalar chizishdan zavqlanadilar (eng kichigi uchun maxsus "barmoq" bo'yoqlari mavjud), xamirdan yoki plastilindan haykaltaroshlik qilishadi. Bundan tashqari, mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan bir qator o'yinlar va o'yinchoqlar mavjud. Bolalarga arqon to'qish, torli bonchuklar, bog'lash tugunlari taklif etiladi.

Maktabga tayyorlov yoshidagi bolalar ruchka, qalam, flomaster, cho'tka bilan mohirona ishlay olishi uchun barmoqlarining harakatlarini rivojlantirish, ularning erkin, ishonchli, muvofiqlashtirilganligini ta'minlashga intilishi kerak. Bola bilan siz barmoqlarning harakatchanligini kuchaytirish, kuchni rivojlantirish va harakatlarni muvofiqlashtirishga qaratilgan mashqlarni bajarishlari kerak. Bularning barchasi harfni o'zlashtirishning asosiy tarkibiy qismlaridir.

Mayda motorikani rivojlantirish bolada hayotiy ko'nikmalarining shakllanishi asosi bo'lib hisoblanadi, Ya'ni, kiyinish, chizish, yozish va turli xil uy ishlarini bajarish uchun zarur bo'lgan qo'llar va barmoqlarning muvofiqlashtirilgan harakatlari. Chizish, modellastirish, aplikatsiya qilish, mozaik naqshlarni chizish, barmoq o'yinlari va gimnastikasi yordamida mayda motorika rivojlantiriladi.

Bolalarda mayda motorika ko'nikmalarini rivojlantirish ustida ishlashni erta yoshdan boshlanishi kerak. Bola go'daklik davridan boshlab, bola barmoqlarini massaj qilish orqali barmoq gimnastikasi jarayoni olib boriladi. Shu bilan miya yarim korteksi bilan bog'liq faol nuqtalarga ta'sir qiladi. Erta va maktabgacha yoshda bolaga she'riy matn bilan birga oddiy mashqlarni o'rgatish kerak. O'z-o'ziga xizmat ko'rsatishning elementar ko'nikmalarini rivojlantiriladi. Tugmalarni mahkamlash va yechish, poyabzal bog'ichlarini bog'lash va hokazo. Qo'llarning to'g'ri muvofiqlashtirilishini rivojlantirish uchun, maktabgacha ta'lim tarbiyachisining bola bilan olib boradigan doimiy ravishda turli xil qo'l harakatlari bilan shug'ullanishi muhimdir. Rasmlarni chizish va bo'yash mayda motorikani rivojlantirish uchuneng samarali mashqlardir.

Ramkalar va qo'shimchalar - qo'llarning mayda motorika ko'nikmalarini, mustaqillikni, diqqatni, ob'ektning rangini idrok etishni, mantiqiy va assotsiativ fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi;

Tabiiy materiallardan qo'l san'atlari yasash: shingil, konus va boshqa materiallar. Mayda motorika ko'nikmalarini rivojlantirishdan tashqari, bu harakatlar bolaning tasavvurini va fantaziyasini rivojlantiradi.

Turli xil iplar qo'lni mukammal darajada rivojlantiradi, tugmachalar, bonchuklar, makaron va boshqalarni bog'lashingiz mumkin.

Ko'p rangli qog'oz chiziqlaridan qog'oz gilamchalar to'qish qo'lni o'rgatish va qat'iyatlilikni rivojlantirish uchun vazifadir.

Qog'ozdan predmetlar yasash - ushbu ishlarning natijalariga ko'ra qo'llarning mayda motorika ko'nikmalari va bolaning barmoqlarining harakatlari qanchalik rivojlanganligini baholash mumkin.

Tugmalarni, ilgaklarni, tugmachalarni bosish va ochish barmoqlar uchun foydali mashqdir. Mozaika - bolaning mayda motorika ko'nikmalarini, aql-zakovatini va ijodkorligini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Donli donli idishlar - kichik likopchaga, masalan, guruch, grechka va no'xatni aralashtirib quying va boladan uni saralashni so'rang. Bu faoliyat teginish, barmoqlarning kichik harakatlari rivojlanishiga yordam beradi.

Quruq hovuz - qo'llar, barmoqlar, kaftlarning turli nuqtalariga bir vaqtning o'zida faol ta'sir qilish uchun ishlatiladi. Farzandingizdan "quruq hovuz"da turli xil kichik narsalarni yoki o'yinchoqlarni qidirishni so'rang.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida barmoqlar bilan o'ynaladigan bir qancha o'yinlar bor bular:

"Shoxli echki bor ...", "Barmoq bola, qayerda eding? ...", - "Bu barmoq bobo ... "va boshqalar.

Barmoqlar bilan o'yinlar qulay hissiy fon yaratadi, kattalarga taqlid qilish qobiliyatini rivojlantiradi, nutqning ma'nosini tinglashga va tushunishga o'rgatadi, bolaning nutq faolligini oshiradi. Agar bola mashqlarni bajarib, ularga qisqa she'riy satrlar bilan hamroh bo'lsa, uning nutqi yanada aniq, ritmik va jonli bo'ladi. Bunday keng qamrovli mashg'ulot bolaning qo'llarining mayda motorika ko'nikmalarini, uning harakatlarini mukammal darajada rivojlantiradi

Qo'llar yanada qayishqoq bo'ladi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolaning qo'llari yanada harakatchan va moslashuvchan bo'lib, kelajakda yozish ko'nikmalarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishga yordam beradi.

Albatta, mayda motorikani rivojlantirish nutqni rivojlantirishga yordam beradigan yagona omil emas. Agar bolaning motorli ko'nikmalari yaxshi rivojlangan bo'lsa, lekin bolalar bilan gaplashmasa, bolaning nutqi yetarli darajada rivojlanmaydi. Ya'ni, bolaning nutqini kompleksda ko'p rivojlantirish va u bilan kundalik hayotda faol muloqot qilish, suhbatga chaqirish, uni savollar, iltimoslar bilan rag'batlantirish kerak. Bolaga o'qish, uni o'rab turgan atrof-muhit, hamma narsa haqida gapirish, bola zavq bilan tomosha qiladigan rasmlarni ko'rsatish kerak. Tarbiyachining vazifasi ota-onalarga mayda motorika ko'nikmalarini rivojlantirish uchun o'yinlarning ahamiyatini yetkazishdir. Ota-onalar tushunishlari kerakki, bolani qiziqtirish va unga yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishga yordam berish uchun siz bolani maqtashni unutmasdan, o'rganishni o'yinga aylantirishingiz kerak. Qo'l harakatlarini rivojlantirish bo'yicha ishlar muntazam ravishda olib borilishi kerak, shundan keyingina natijaga erishiladi.

Maktabgacha ta'lim faoliyati va rivojlanishining zamonaviy sharoitida yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash samaradorligini oshirish vazifasi har qachongidan ham keskinroq.

Mayda motorika ko'nikmalari - bu qo'llar, barmoqlar va oyoq barmoqlari bilan kichik va aniq harakatlarni bajarishda ko'pincha ko'rish tizimi bilan birgalikda asab, mushak va suyak tizimlarining muvofiqlashtirilgan harakatlaridir.

Qo'llarning mayda motorika ko'nikmalari va nutqni rivojlantirish darajasi bir-biriga bevosita bog'liq bo'lib, bu uzoq vaqtdan beri o'rnatilgan. Agar mayda motorika ko'nikmalari normal rivojlansa, ya'ni, o'sishning ma'lum bosqichlarida bola muayyan harakatlarni amalga oshiradi, keyin nutq an'anaviy tarzda rivojlanadi. Agar mayda motorika ko'nikmalari yomon rivojlangan bo'lsa, nutqni o'zlashtirishda kechikishlar mavjud bo'ladi.

So'nggi paytlarda nutq nuqsoni bolalar ko'payib bormoqda. Nutqida buzilishi mavjud bo'lgan bolalarda barmoqlarning mayda motorika ko'nikmalari ham rivojlanishda orqaga qoladi, bu nutq tovushlarining keyinchalik kechikib shakllanishining sabablaridan biridir.

Qo'llarning umumiy harakatlarini rivojlantirishga va barmoqlarning mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan turli xil ish shakllaridan tizimli va tizimli foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalarga to'g'ri nutqni tezda o'zlashtirishga yordam beradi.

Mayda motorikaning rivojlanganligi nafaqat nutq uchun muhimdir, balki tasavvurni, vizual va vosita xotirasini rivojlantirishga imkon beradi.

TA'LIM JARAYONIDA BOSHQARUV METODLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHDA PSIXOLOGNING IJODIY FAOLIYATI

Murodova M.H.,

Navoiy shahar 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida boshqaruv metodlaridan samarali foydalanishda psixologning ijodiy faoliyati va jihatlariga e'tibor berishning ta'lim jarayonidagi ahamiyati haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Metod, ijodiy muhit, muomala, qadr-qimmat, e'tibor, psixik jarayon, motiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Аннотация: В данной статье даётся характеристика психологических сторонах создания творческой среды и их влияние в управление педагогического коллектива общеобразовательных школ

Ключевые слова: Метод, творческая среда, общение, ценность, внимание, психический процесс, мотив, социально - психологически, мотивация

Annotation: In this article is spoken about psychological quality in management pedagogical society in secondary schools and pay attention to these qualities in educational process.

Key words: Method, creative environment, motivation, psychological process, social-psychological, attention.

Umumta'lim maktab boshqaruvida mas'uliyatli va keng qamrovli vazifalarni amalga oshirish strategik ta'lim boshqarivini talab etadi. Chunki, samarali boshqaruv asosida ta'lim muassasasining nufuzi, salohiyati, bu ta'lim muassasida tahsil olayotgan yosh avlodning har sohada (fan bo'yicha bilimlar bellashuvi, sport, san'at va hokazo) erishgan yutuqlari asosiy o'rinni egallashi bilan bir qatorda bu yutuqlarning boshida turgan ta'lim muassasasi rahbari va pedagogik jamoaning ham qanday faoliyat olib borayotganliklari muhim ahamiyatga ega.

Umumta'lim maktablarida boshqaruv faoliyatini yuritayotgan rahbar avvalo keng pedagogik - psixologik bilimlarga ega bo'lishi, kompetentli, o'z-o'zini doimo nazorat qila oladigan, rahbarlik faoliyati jarayonida mavjud huquqiy-me'yoriy mezonlarga tayanadigan va bugungi kundagi innovatsion jarayonlarga asoslanadigan mutaxassis bo'lishi maqsadga muvofiq. Bu jarayonlar umumta'lim maktablarida faoliyat olib borayotgan pedagoglarning ijodiy faoliyati bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Innovatsion jarayonlarni ta'lim muassasasi pedagoglarining ijodiy faoliyatisiz va bunda psixologik yondashuvlarsiz amalga oshirib bo'lmaydi. Buning uchun rahbar pedagogik jamoani boshqaruvida ijodiy muhit yaratishning psixologik jihatlarini bilishi va buni amalga oshirish uchun boshqaruv metodlaridan oqilona foydalana olish mahoratiga ham ega bo'lishi kerak.

Boshqaruv metodlaridan samarali foydalanish pedagogik jamoaning ijodiy faoliyatini kengaytirib ishchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

P.X.Djurayev, S.T.Turg'unov, N.Q.Ahmedovlarning "Ta'lim boshqaruvi" nomli o'quv qo'llanmasida zamonaviy ijtimoiy - iqtisodiy shart-sharoitlarda umumiy o'rta ta'lim muassasalarini boshqarishda ko'p darajada mos keladigan metodlarning to'rtta asosiy guruhi ko'rsatib berilgan. Bular: Iqtisodiy, tashkiliy, ma'muriy, ijtimoiy psixologik va axborotlar to'plash metodlari hisoblanadi.

Boshqaruvda iqtisodiy metodning jamoada ijodiy muhit yaratishdagi bog'liqlik tomoni shundaki, bu metod orqali muassasaning iqtisodiy ko'rsatkichlarining yig'indisini tavsiflash bilan bir qatorda pedagoglarning zamonaviy talablar darajasida faoliyat

ko'rsatishlari uchun sharoitlar yaratadi. Ya'ni, ta'lim muassasasi faoliyatini takomillashtirish va innovatsion jarayonlarni kuchaytirish, xodimlarning innovatsion faoliyatlarini tashkil etish, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining faolliklarini rivojlantirishda foydalaniladi.

Ikkinchi metod bu tashkiliy-ma'muriy metoddir. Bu metod orqali esa qarorlar, buyruqlar, farmoyishlar va ko'rsatmalar tayyorlash, ularni o'z vaqtida tegishli shaxslarga yetkazish va bajarilishini nazorat qilish orqali ta'sir ko'rsatish bilan birgalikda belgilangan maqsadlarga erishishda jamoada mavjud bo'lishi zarur bo'lgan o'zaro munosabatlar, aloqalar, tashkiliy barqarorlik, intizom, o'zaro mutanosiblik va kelishuvchanlik, tartiblilik hamda uzluksiz rivojlanishni huquqiy va me'yoriy hujjatlarga mos ravishda ta'minlashdan iborat. Jamoada jodiy muhit bo'lishi uchun esa o'zaro munosabatlar juda muhim.

Pedagogik jamoani boshqaruvidagi ijtimoiy-psixologik metodlar esa jamoada ijodiy muhit yaratishning asosi bo'ladi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki, bu metod jamoa xodimlarining bemalol, erkin harakat qilishi, o'z-o'zini namoyon qilishi, tegishli jarayonlarda erkin ishtirok etishi, fikr bildirishi uchun sharoit yaratib ijodiy faoliyatlarini o'stiradi. Demak, sog'lom muhitda sog'lom fikr va sog'lom dunyoqarash va e'tiqod shakllanadi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan kelib chiqib, pedagogik jamoani boshqaruvida ijodiy muhit yaratishning psixologik jihatlari bo'yicha o'z fikr va tavsiyalarimizni bayon qilamiz. Bular:

- moddiy va ma'naviy rag'batdan o'z o'rnida foydalanish;
- pedagogik jamoa o'rtasida musobaqalar, ko'rik tanlovlar tashkil etish;
- boshqaruv muomalasining mexanizmlaridan samarali foydalana olish;
- pedagog xodimlarning faoliyat motivlarini kuchaytirish.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, pedagogik jamoani boshqaruvida ijodiy muhit yaratishning psixologik jihatlarga e'tibor berish, boshqaruv metodlaridan oqilona va samarali foydalanish pedagogik jamoada ish unumini oshirib ijodiy faoliyatlarini kengaytirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", Toshkent "Ma'naviyat" 2010
2. R.S. Nemov. "Psixologiya", Kniga 2. Moskva, Vldos, IMPE im. A.s. Griboyedova, 2001
3. Djurayev R.X., Turg'unov S.T., Axmedova N.Q. Ta'lim boshqaruvi (nazariya va amaliyot masalalari). Toshkent - 2013

O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA TOLERANTLIKNI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT VOSITALARINING PSIXOLOGIK TA'SIRI

**Suvonova S.A.,
NavDPI o'qituvchisi**

Annotatsiya: mazkur maqolada muallif tomonidan bugungi kunda dolzarb bo'lib kelayotgan axborot texnologiyalari va ularning inson uchun xususan, yosh avlod ongiga psixologik ta'siri, insoniylik tushunchalarning bugungi kundagi ahamiyati, bag'rikenglikka nisbatan yoshlarning munosabati, global bo'lib kelayotgan muammo va yechimlarini yoritib o'tadi.

Kalit so'zlari: axborot-kommunikatsiya, BMT, YUNESKO, Bag'rikenglik tamoyillari, Harakatlar strategiyasi, o'smir yoshlar, OAV.

Аннотация: В данной статье автор рассуждает о современных информационных технологиях и их психологическом воздействии на сознание человека, особенно подрастающего поколения, о важности человеческих понятий сегодня, об отношении молодежи к толерантности, глобальных проблемах и решениях.

Ключевые слова: информация и коммуникация, ООН, ЮНЕСКО, Принципы толерантности, Стратегия действий, Подростки, СМИ

Annotation: In this article, the author discusses modern information technologies and their psychological impact on the consciousness of a person, especially the younger generation, the importance of human concepts today, the attitude of young people to tolerance, global problems and solutions.

Keywords: information and communication, UN, UNESCO, Principles of Tolerance, Action Strategy, Adolescents, media.

Bugungi kunda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini jamiyatning turli jabhalariga joriy etish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ko'rsatilayotgan xizmatlar turi kengayib, sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishi natijasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda internet tarmog'idan foydalanuvchilar soni tobora oshib bormoqda. Buning natijasida mamlakatimizda aholi, ayniqsa, yoshlarning axborot resurslardan, jumladan, internet tarmog'idan foydalanish imkoniyati kengaymoqda. Ta'lim sohasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo'llanilayotgani e'tiborga molik. Bu yosh avlodga jahon andozalari darajasida ta'lim berish, ularni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalashda muhim omil bo'lmoqda. Yoshlarimizda axborot olish madaniyatini shakllantirish, ularni g'oyaviy-mafkuraviy tajovuzlardan himoyalash mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga e'tibor qaratish lozim. Yoshlarni nafaqat yangi texnologiyalar bo'yicha o'qitish va ulardan foydalanish qobiliyatini shakllantirish, ayni chog'da ana shunday texnologiyalardan foydalanish madaniyatini takomillashtirish ustuvor vazifalaridan biridir. Zamonaviy axborot texnologiyalarining o'quvchi-yoshlar ruhiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi turli vaziyatlar mavjud. Bu birinchi navbatda o'quv faoliyati doirasiga o'quvchilarning axborot texnologiyalari bilan bevosita muloqotga kirishishi bilan bog'liq.

Bugungi global makonda bo'layotgan o'zgarishlar, davlatlar o'ratasidagi o'zaro nizoli vaziyatlar xususidagi ma'lumotlar bazasini ham internet tarmog'larining turli saytlariga asoslanib kuzatib bormoqdamiz. Shu holatdagi yuz berayotgan o'zgarishlar yoshlarning ongiga ham salbiy, ham ijobiy taraflama ta'sir etayotganligini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, xalqimizning tinch-osuda hayot kechirayotganligi, shukronalik uning ijobiy tomoni tashkil qilsa, xalqlar o'rtasidagi tabaqalanishuv oqibatida yosh avlod ongi gumanistik g'oyalar, xalqlarni o'zaro hurmat qilmaslik, bag'rikenglikka yot bo'lgan g'oyalarni bildirishi, xalq an'analarini intolerantlik (tolerantlikning teskari tomoni, itoat qilmaslikdir) munosabatda bo'lishga olib kelmoqda. Ushbu tushunchalarning mazmuni singdirish, xalqaro hamkorlikdagi tinchlikni ta'minlanish, yoshlarimiz ongida bag'rikenglik, hamjihatlik, mehr-oqibat tuyg'ularini shakllantirish, ularning o'z faoliyatlarida aynan shu umuminsoniy fazilatlarga amal qilishiga erishish omili sifatida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. XXI asrdagi tabiiy va ijtimoiy muammolar, texnogen taraqqiyotning ba'zi salbiy oqibatlari odamlarda muayyan begonalashuv va individuallashuvni shakllantirmoqda. Ushbu begonalashuvning oldini olish insoniyatning insoniyligini saqlash va asrash uchun dunyo intellektual birlashuvni hamda fikr almashishini taqozo qilmoqda. Xususan, dunyo hamjamiyatida xalqaro tolerantlikni ta'minlash maqsadida 1995 yil 16 noyabr Parijdagi YUNESKO konferensiyasining 28 sessiyasida "Bag'rikenglik tamoyillari" deklaratsiyasi

qabul qilingan. Mana 27 yildirki, ushbu tamoyillar asosida dunyo xalqlari bir-biriga o'zaro hurmat asosida yashab kelishmoqda. Shuningdek, BMT tomonidan 2003 yil dunyo miqyosida xalqaro tolerantlik yili deb e'lon qilingan. Xususan, yurtimizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qilishmoqda. Yurtboshimiz tomonidan ilgari surilgan "Harakatlar strategiyasi"ning 5 yo'nalishi 5.1 qismiga asosan millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, tolerantlikni tushunchalari haqida yoritadi. Ushbu strategiya mohiyatini singdirishning bag'rikengligini singdirishning samarali yo'li bu – ta'lim-tarbiyadir. Buni esa yosh avlod ongidan boshlash, din tushunchalari, xalqaro totuvlik, o'zaro hurmat tamoyillarini singdirish kabi g'oyalarni qamrab olishi darkor. [Abdullajonov O Akademiya, 2000]

Diniy marosim va urf-odatlar mazmunini to'g'ri anglash, ularning qaysi birlari odat, qaysilari farz ekanligini bilish, amri ma'ruf, mavjud aqidalar, motam marosimlari bilan bog'liq an'analarni o'tkazishga qo'yiladigan sog'lom islom talablarini qabul qilish, umuman islom diniga bo'lgan munosabatni dunyoviylik asosida talqin qilish kabi masalalar ham oiladan tashqarida maktab va mahalla tizimi orqali o'smir yoshdagi bolalar ongida shakllantirilishi lozim. Sababi, dunyoda bo'layotgan o'zgarishlar, millatchilikning avj olishi, diniy tushunchalarning noto'g'ri talqin etilishi va shu kabilar o'sayotgan yosh avlod ongiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir o'tkaza oladi. Chunki bugungi davr sivilizatsiyasi rivojlangan axborot kommunikatsiyasiga ega bo'lib, yoshlarni o'ziga ohangrabodek chorlab bormoqda. Ana shu jihatlarni e'tiborga olgan holda, yoshlar tafakkurini dunyoviylik va tolerantlik asosiga qurish ehtiyojini keltirib chiqarmoqda. Ushbu jihatlarga e'tibor berishni oiladan boshlash darkor. Sababi, oila- jamiyatning ilk bo'g'inidir. Bolalarning oiladagi an'ana va mavjud ijobiy odatlarni o'zlashtirishi hamda asta-sekinlik bilan hayot tajribalarini orttirishi tarbiyada beqiyos ahamiyatga ega. Bunda oilaviy tarbiyaning o'rni va ahamiyatini alohida e'tibor berish darkor. Inson kamoloti oilada boshlanar ekan, ota-ona unga oyna misoli o'rnak bo'ladi. Sababi, har qanday o'rgatilgan tarbiya zamiri ota-onaning oilada ko'rsatayotgan odatlari timsolida paydo bo'ladi. Xuddi shuningdek, ota-onaning farzandi uchun yaratayotgan sharoiti, OAV orqali o'zlashtirayotgan ma'lumotlarini doimo kuzatish lozim. Sababi, psixologlar aynan o'smir yoshdagi o'quvchilarning ongida yuqori darajadagi inqirozning fiziologik va psixologik holatlari bo'lishi aytib o'tishkan. O'smir yoshdagi o'quvchilarda kechishi mumkin bo'lgan psixologik jarayonlardan biri – taqlidchanlikdir. Taqlidchanlik kuchli bo'lishini, taqlidchanlik esa internet tarmog'ining yulduzlariga qarab shakllanadi. Hozirgi kunda bir tomondan iqtidorli yoshlar o'zining fan, sport, ishlab chiqarish sohasidagi yutuqlari bilan millatimizning sha'nini himoya qilayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan aynan ba'zi yoshlar o'zining turli ekstremistik guruhlariga qo'shilayotgani, katta va kichik jinoyatlar sodir etayotganligi bilan oila va vatan sha'niga isnod keltirmoqda. Shu bois, oliy ta'lim mussasalarida kadrlar tayyorlash jarayonida, ularning dunyoqarashlarida gumanistik tendentsiyalarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bir tomondan, dunyo makonida mustaqil davlatlarning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy erkinligini ta'minlanishining kafolati sifatida rivojlanmoqda, ikkinchi tomondan yagona dunyo xalqlarining umumiy farovonligiga erishishi uchun yagona iqtisodiy makonni yaratishni taqozo etmoqda. Bu esa, siyosiy hushyorlik va hamkorlikning yangi mexanizmlarini shakllantirishning zarurligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi. YuNESKO vakolatxonasi nashri. Nashr uchun mas'ullar: A.Saidov. K.Jo'rayev.-T.: 1999

2. Abdullajonov O. Diniy aqidaparastlikning kelib chiqishi, mohiyati va O'zbekistonga kirib kelishi. T.: Akademiya, 2000
3. «Глобал ҳамкорлик – барқарор ривожланиш шарти ва кафолати» халқаро илмий-амалий конференцияси материаллари 285-288b

TA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA RAHBARGA XOS XUSUSIYATLAR VA ULARNING O'ZIGA XOS AHAMIYATI

**Rahimova S.S.,
NavDPI o'qituvchisi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada muallif tomonidan bugungi kunning dolzarb ahamiyatli masalalaridan biri hisoblanadigan ta'lim muassasalarini boshqarishda rahbarga xos bo'lgan xususiyatlar, jamiyatda rahbar-kadrlarning tutgan o'rni va o'ziga xos ahamiyati atroflicha yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Boshqaruv, rahbarlik, rahbar ma'naviyati, boshqaruv samaradorligi, sabrlik, kamtarinlik, qanoatlilik, samimiy xushmuomalalik.

Аннотация: В данной статье подробно описаны характеристики лидера в управлении образовательными учреждениями, роль и значение лидеров в жизни общества, что является одним из самых актуальных вопросов на сегодняшний день.

Ключевые слова: Лидерство, лидерство, лидерский дух, эффективность управления, терпение, смирение, довольство, искренняя вежливость.

Annotation: This article describes in detail the characteristics of the leader in the management of educational institutions, the role and importance of leaders in society, which is one of the most pressing issues of today.

Keywords: leadership, leadership, leadership spirit, management effectiveness, patience, humility, contentment, sincere politeness.

O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning markazida inson va uning manfaatlari bilan bog'liq masalalar alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilanganligi e'tirofga loyiqdir.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017 yilning 14 yanvarida mamlakatimizning 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida bugungi kun rahbarlari faoliyatida uchrayotgan kamchiliklar tanqid ostiga olindi. Mazkur tadbirda davlatimiz rahbari: «Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbarni – bu Bosh vazir yoki uning o'rinbosarlari bo'ladimi, hukumat a'zosi yoki hududlar hokimi bo'ladimi, ular faoliyatining kundalik qoidasi bo'lib qolishi kerak» [Shavkat Mirziyoyev 2017:1], deya alohida ta'kidladi.

Shunday ekan, ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi davrida ta'lim muassasalariga yuqori tashkilotlarning ko'rsatma va direktiv hujjatlardagi vazifalarni ko'r-ko'rona bajaradigan rahbarlar emas, balki o'z faoliyati va har bir ishga ijodiy yondashuvchi, yangi tafakkurdagi zamonaviy, pedagogika, psixologiya, boshqaruv fanlaridan xabardor bo'lgan va ulardan mohirona foydalana biladigan, shuningdek, mukammal shaxsiy fazilatlar, o'ziga xos xususiyatlar, boshqaruvchilik qobiliyati, muayyan muomala madaniyati, imon-e'tiqod, g'oyaviy-siyosiy bilim, qiyofaga ega, his-tuyg'ulari, an'analar, rasm-rusumlarni anglay oladigan, fidoyilik, qat'iylilik, savodxonlik, ijtimoiy faollik, tashkilotchilik va tadbirkorlikka

layoqatli xodimlar tayinlanishlari lozim [Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. 2007:2].

Bugungi kunda ta'lim tizimi xizmatchilari – rahbar kadrlarning o'rnini yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu narsa aniqki, har bir sohada erishilajak yutuqlar rahbarning boshqaruv salohiyati, zarur malaka va tajribalaridan tashqari, uning ma'naviy qiyofasi qay darajada ekaniga bog'liqdir. Zero, ma'naviyat shaxs, jamiyat va millat, binobarin, mamlakat ravnaqining asosiy omili va poydevoridir. Ma'naviyati but insonlar har qanday damda, turli qaltis, sinovli pallalarda ham yo'lini yo'qotmaydi, boshqalarga pand bermaydi. O'z manfaatini umumxalq, yurt manfaatidan hech qachon ustun qo'ymaydi. Davlat va jamiyat boshqaruvining qaysi tarmog'ida, qanday pog'onada bo'lmasin, rahbarlik lavozimida xizmat qilayotgan shaxsning ma'naviy barkamolligi uning faoliyatida ko'p narsani belgilaydi.

Rahbar lavozimiga tayyorlanuvchi shaxslar, dastavval ularning oldiga qo'yiladigan talablar bilan tanishishi va o'zidagi kuchli-kuchsiz jihatlarni anglab qat'iy qarorga kelishi lozim. Bu mulohazalarning barchasi kasbga va lavozimga kishilarning qanchalik munosib ekanligini aniqlashga xizmat qiladi, kadrlar qo'nimsizligining oldini olishga zarur shart-sharoitlar yaratadi, sub'ektiv kechinmalar, baholashning ob'ektivlik darajasini oshiradi. [N.Boymurodov.Rahbar psixologiyasi. T.:Yangi asr avlodi 2007:3]

Bugungi kunda “rahbar ma'naviyati”, “ma'naviyatli rahbar”, “boshqaruv samaradorligi” tushunchalari yangicha ma'no va mazmunga ega. “Rahbar ma'naviyati” – huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish talablariga javob beradigan, umume'tirof etilgan demokratik tamoyillarga qat'iy amal qiladigan, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlariga oliy qadriyat sifatida qaraydigan, so'zi va ishi bir, milliy g'oya negizlariga ishonch va e'tiqodli bo'lgan shaxsiy sifatlar, me'yorlar majmuidir deyish mumkin. “Rahbar” tushunchasi ham yangicha ma'noga ega. Bu uning ma'naviy dunyosiga xos xususiyatlar, uning borligini mujassam etadigan yangi ma'naviy omillar majmui orqali tasavvur etish mumkin.

Bugungi zamonaviy rahbar mustaqillik tafakkuriga ega bo'lgan, shaxsiy, jamiyat va davlat manfaatlarini amalda uyg'un ko'ra oladigan, yangicha fikrlaydigan, O'zbekistonning mustaqil taraqqiyoti, uning kelajagi to'g'risida qayg'uradigan, ilmiy izlanishlar, zamonaviy fan-texnika yutuqlari bilan bir qatorda muassasani boshqaradigan rahbar boshqaruvning innovatsion usullarini qo'llay oladigan bo'lishi lozim. Innovatsiyalarni samarali joriy qilishda hal qiluvchi omil ta'lim muasasasi xodimlari va ularning innovatsiyalarga munosabati sanaladi. Shu sababli innovatsiyalarni joriy qilishda ta'lim sohasi rahbarlarining vazifasi xodimlarning psixologik tayyorligini shakllantirishdan iborat. Bu tayyorlik yangiliklarni amalga oshirish zarurati; yangiliklarning shaxsiy va jamoaviy ahamiyati, yangilikni tadbqiq qilishga shaxsan kirishish usullarini anglashda namoyon bo'ladi. [Philip Kotler. Marketing Management, the ed.Englewood cliffs, N.J.:Prwntice-Hall, 2004:4]

Boshqaruvda milliy madaniy xususiyatlarga tayanish va umume'tirof etilgan demokratik tamoyillarga amal qilish zamonaviy demokratik, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurishning muhim talabi ekanligini his etish, anglash va amaliy faoliyatda unga tayanish oxir-oqibatda rahbar ma'naviyatining yuksalib borishiga, boshqaruvning samaradorligini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatishini hisobga olish muhim. Bu rahbar faoliyatida qadriyatga aylanib borishi zarur.

Rahbarning sifat xislatlarini belgilovchi mezonlar ko'p. Biroq quyidagi ijobiy xislatlar ular orasida alohida ahamiyatga ega hisoblanadi

Sabrlilik - bunday rahbar muvaffaqiyatga birdaniga erishish mumkin emasligini yaxshi tushunadi. Unga faqat bardosh va sabr-toqatli bo'lib, sabot-matonat bilan qiyinchiliklarni yengish orqali erishish mumkinligini biladi.

Yaxshi niyatlilik - bunday rahbar xayrixoh va iltifotli bo'ladi, kishilarga nisbatan doimo yaxshi niyatda bo'ladi. O'zidagi qanoatsizlikni g'irrom raqobatchilik yo'li bilan emas, balki xayrixohlik yo'li bilan bartaraf qilishga harakat qiladi. Uning hayotidagi shiori hasad emas, balki: "Birni ko'rib shukr qil, birni ko'rib fikr qil" - degan shiordir.

Sog'lom shubhalilik - bunday rahbar ko'pincha "har narsada shubhada bo'l" degan shiorga amal qilsa-da, biroq nosog'lom shubha - bu xoin, u kishilarni urinib ko'rishdan qo'rqitib, erishishlari mumkin bo'lgan narsalardan mahrum etilishini yaxshi biladi. Shu bilan bir qatorda ular o'z kuchiga ishonish, unga sog'lom shubha bilan qarash ishchan mas'uliyatli qarorlarni qabul qilishga chorlashini, ularni bajarish yo'lida kishi kuchiga kuch qo'shishni yaxshi tushunishadi.

Kamtarinlik - bunday rahbar kamtarlikning deyarli har doim iste'dodga to'g'ri mutanosib ekanligini, kamtarlikni etishmasligi esa nodonlikning darakchisi ekanligini yaxshi tushunadi.

Samimiy xushmuomalalik - bunday rahbar sofdil, ochiq ko'ngil bo'ladi, chin yurakdan gapiradi. Qo'l ostidagilarga sadoqat bilan ixlos qo'yib xizmat qiladi. Ular samimiylikning og'ir va juda nozik masala, u aql va chuqur ma'naviy odobni talab etishini, shuningdek, kimki o'zgalar bilan nosamimiy munosabatda bo'lishga odatlangan ekan, u pirovard natijada o'z-o'ziga ham samimiy bo'la olmay qolishini yaxshi tushunishadi.

Rahmdillik - bunday rahbar barchaga rahm-shafqatli bo'ladi. Ular boshqalarni ko'p narsada kechirishadi, ammo o'zlarini esa hech narsada kechirishmaydi. Ular rahm-shavqat insonlarning eng oliy fazilatlaridan biri ekanligini, rahm-shavqatli kishi doimo odamlarga yordam qo'lini cho'zishini, o'jiz va notavon kishilardan xabar olib turish lozimligini yaxshi tushunadilar.

Xushxulqlilik - bunday rahbar inson go'zalligining asosi uning chiroyli xulqida ekanligini, aynan xushxulqlik insonni ulug'likka olib borishini, yoqimli xulq egasidan barcha katta-kichik xursand bo'lishini, bunday xulq egasiga boshqalarni xursand qilishdan tashqari, o'zi ham doimo xursand yurishini, boshqalardan esa o'ziga muhabbat va muloyimlik qaytishini yaxshi tushunadi.

Qanoatlilik - bunday rahbar qanoatsizlikdan keladigan ofatlarni, ya'ni nafs balosi, hasad, xudbinlik, baxillik, ta'magirlik kabilarni yaxshi anglaydi. Ular nafs balosi odamni har kuyga solishini, nafsini tiygan hurmat-izzat topishini va bexavotir yashashini, qanoatni esa izzatning asosi, o'lmaydigan boqiy xazina, quramaydigan daraxt, zavol topmaydigan mulk ekanligini yaxshi tushunishadi.

Rahbar yuqorida keltirilgan talablarga rioya qilmas ekan u o'z rahbarlik usulida salbiy hodisalarga yo'l qo'yishi, pirovardida esa o'z obro'yini ketkazishi va el nazaridan qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bilan birgalikda rahbar o'zida zamon talabidagi rahbarlik sifatlarini ko'p va mukammal tarzda rivojlantirsagina "rahbarlik" maqomiga munosib bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Shavkat Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – T.: «O'zbekiston», 2017. –6-b.
- 2.Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Direktorning ish kitobi (amaliy tavsiyalar). – T.: «Fan va texnologiya», 2007. –3-b.
- 3.N.Boymurodov.Rahbar psixologiyasi. T.:Yangi asr avlodi 2007 y 140-b
- 4.Philip Kotler. Marketing Management, the ed.Englewood cliffs, N.J.:Prwntice-Hall, 2004

DARS SAMARADORLIGI OSHIRISH OMILLARI**Rizaqulov Sh.,*****Xatirchi tuman 33-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi***

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda ta'lim–tarbiya tizimida pedagogning dars jarayonidagi innovatsion yondashuvi hamda uning dars samaradorligiga ta'siri yoritilgan

Аннотация: В статье описывается инновационный подход учителя к учебному процессу в современной системе образования и его влияние на эффективность урока.

Annotation: The article describes the innovative approach of the teacher in the teaching process in today's education system and its impact on the effectiveness of the lesson.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchini dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish;
- o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarining doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;
- o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi;
- pedagog va o'quvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatining tashkillanishi.

Pedagogik texnologiyalar masalalari, muammolarini o'rganayotgan o'qituvchilar, ilmiy-tadqiqotchilar, amaliyotchilarning fikricha, pedagogik texnologiya – bu faqat axborot texnologiyasi bilan bog'liq hamda o'qitish jarayonida qo'llanishi zarur bo'lgan AKT, kompyuter, masofali o'qish, yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb belgilanadi. Pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi-bu o'qituvchi va o'quvchining belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari tanlagan texnologiyalariga bog'liqligidadir, ya'ni o'qitish jarayonida, maqsad bo'yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo'llaniladigan har bir ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil eta olsa, har ikkalasi ijobiy natijaga erisha olsa, o'quv jarayonida o'quvchilar mustaqil fikrlay olsalar, ijodiy ishlay olsalar, izlansalar, tahlil eta olsalar, o'zlari xulosa qila olsalar, o'zlariga, guruhga, guruh esa ularga baho bera olsa, o'qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yarata olsa, ana shular o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Har bir dars, mavzu, o'quv predmetining

o'ziga xos texnologiyasi bor, ya'ni o'quv jarayonidagi pedagogik texnologiya – bu yakka tartibdagi jarayon bo'lib, u o'quvchining ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga qaratilgan pedagogik jarayondir.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishda qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'quvchi-talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi.

Shu bilan bir qatorda, o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur. Bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, mavjud moddiy va ma'naviy shart-sharoitlarni, AKT vositalarini, eng asosiysi, o'quvchilarning imkoniyat va ehtiyojini hamda ularning hamkorlikdagi faoliyatni tashkil eta olish qobiliyatlarini hisobga olishi kerak. Shundagina kerakli va kafolatlangan natijaga erishish mumkin. Qisqa qilib aytganda, o'quvchini ta'limning markaziga olib chiqish kerak.

O'qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko'ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo'lajak dars jarayonini loyihalashtirib olish kerak. Bunda o'qituvchiga u tomonidan bo'lajak darsning texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o'qitilayotgan fanning xususiyatidan, o'quvchilarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritani tuzish oson emas, chunki buning uchun o'qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogik va axborot texnologiyalaridan xabardor bo'lishi, shuningdek, juda ko'p metod va usullarni bilish kerak bo'ladi. Har bir darsning rang-barang, qiziqarli bo'lishi avvaldan puxta o'ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog'liq.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish ilmiy muammo sifatida ilmiy tadqiqotlar olib borishni ko'zda tutadi. Bunda eng avvalo, quyidagilarni aniqlash lozim:

- zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish uchun ijtimoiy-pedagogik asoslar mavjudligini aniqlash;
- pedagogik texnologiyaning funksional majmui jarayon sifatida nimalardan iboratligini aniqlash;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» maqsadlariga qay darajada to'g'ri kelishi va uni baholash mumkinligini ko'rsatib berish;

Darslarda ko'proq o'quvchilarni qiziqtirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, hamkorlikka asoslangan o'quvchilarning faolligini oshirishga mo'ljallangan o'quvchilarni boshqarish fikrini eshitish, tushunish, hurmat qilish, o'zgaralar manfaati bilan hisoblashish, ularga o'rgatish, ta'sir qila olish, o'zining va boshqalarning "men"nini sezish, his qilish, o'zini boshqarish fikrini aniq, lo'nda va puxta bayon eta olishga o'rgatishdan iboratdir.

Ayniqsa, biz yuqorida ko'zda tutgan o'qish darsida innovatsion texnologiyalardan foydalanamiz. O'qitish nutqiy, aqliy, fikriy holatlarni rivojlantirish, ularda bilim, ko'nikma, kategoriyalarni tez shakllanadi. Chunki o'qish darslarining to'la mazmuni o'quvchi shaxsini axloqiy shakllantirishga qaratilgan bo'lib, boshqa darsliklar bilan integratsiyalashib ketganini ko'ramiz.

Xulosa qilib aytganda, dars davomida o'quvchining ta'lim faoliyati innovatsion texnologiyalar asosida amalga oshirilsa, uning axborotni qabul qilishi oson kechadi va ta'lim samaradorligi ortadi.

ZAMONAVIY TA'LIM -TARBIYA – JAMIYAT TARAQQIYOTINING MUHIM OMILI

Jo'raqulova D.Sh.,

Xatirchi tuman 2-umumiy o'rta ta'lim matabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ta'lim jarayonini rivojlantirishda zamonaviy va innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati hamda dars samaradorligini oshirishda ta'lim texnologiyalarining o'rni yoritilgan

Аннотация: В статье рассматривается важность использования современных и инновационных образовательных технологий в развитии образовательного процесса и роль образовательных технологий в повышении эффективности уроков.

Annotation: The article discusses the importance of the use of modern and innovative educational technologies in the development of the educational process and the role of educational technologies in improving the effectiveness of lessons.

Zamonaviy hayotni bugun ilm-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Insoniyat ko'p ming yillik taraqqiyoti davomida jamiyatni rivojlantirishning ta'lim, ilm va hunardan samaraliroq vositasini kashf qila olgan emas. Shu sababli ham ta'lim, ilm-fan har qanday jamiyat, millat va davlatning kelajagini belgilab beradigan, uning taraqqiyotiga xizmat qiladigan muhim omildir.

Ta'lim jarayoniga alohida axborot muhitini kiritilishi, o'quv muassasaning kompyuterlar bilan ta'minlanishi, internet tizimiga ulanishi, ta'lim portallar tizimi hamda elektron ta'lim maxsulotlarini yaratilishi, o'qituvchilarni axborot-kommunikatsiya sohasida qayta tayyorlash, o'qitishning yangi pog'onasiga axborot texnologiyalar asosida bosqichma-bosqich o'tilishi uchun shart-sharoitlar yaratdi. Ta'lim tizimini muvaffaqiyatli kompyuterlashtirish, kompyuterlar soniga bog'liq bo'lib qolmasdan - ta'lim vositalarining sifati, ularni qo'llashning uslubiy ta'minotiga chambarchas bog'liqdir.

Zamonaviy ta'lim tizimini isloh qilish faqatgina kompyuterlar tizimida elektron ma'lumotlar paketlarini yaratish orqali amalga oshirilishi mumkin. Ya'ni elektron darslik, qo'llanma, video lavhalar, animatsiyalar, flesh maxsulotlar, trenajyor testlar va boshqalar. Albatta, elektron shakldagi o'quv material va qo'llanmalar kitob o'rnini bosmaydi va bosa olmaydi. Ular rasmiy matn yoki ma'lumotnomaga aylanishi kerak emas. Elektron shakldagi o'quv material va qo'llanmalar eng muhim bo'lgan tushuncha, ma'lumot va misollarni, inson miyasining imkoniyatlarini jalb etgan holda o'zlashtirish va eslab qolish jarayonlarini maksimal yengillashtirishlari lozim. Elektron darslik kompyuter orqali tushuntirish hamda inson miyasining imkoniyatlarini inobatga olgan holda, xususan emotsional va tovush orqali xotirlash, mohiyatga ega bo'lgan tushuncha, xulosa va misollarni tushunib yetish, o'zlashtirish va xotirada saqlab qolishni maksimal osonlashtirishi zarur. Matnli qismi chegaralangan bo'lishi kerak, chunki kompyuterdan olingan bilimlarni chuqurroq o'zlashtirish uchun kitob, qog'oz, qalam ham qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini takomillashtirish va uni zamon talablariga moslashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalariga asoslangan, jahon andozalari darajasidagi tizimni yaratish umumdavlat siyosatining muhim tarkibiy qismlaridan biriga aylandi. Ta'lim sifati mazkur tizimning holati va samaradorligini belgilaydigan mezon hisoblanib, ta'lim jarayonida erishilgan natijalarning me'yoriy talablar, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarga muvofiqligi bilan belgilanadi. Ta'lim sifati nafaqat o'quv jarayoni natijalar, balki mazkur natijalarni shakllantiruvchi omillarni ham ifodalaydi. Bu omillar ta'lim maqsadi, ta'limni tashkil etish shakli, metod vositalari, o'qituvchilar tarkibi, salohiyati,

pedagogik faoliyati, ta'limiy dasturlar va ta'lim texnologiyalari, resurslar va ulardan foydalanish shart-sharoitlari, ta'limning tashkiliy-huquqiy, moddiy-texnik ta'minoti, axborot va uslubiy ta'minot, shuningdek, tarbiyaviy ishlar sifatidan iborat. Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish esa ta'lim natijalari hamda mazkur omillar sifatini oshirish imkonini beradi. Shu jihatdan, innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish muammosi shaxsni rivojlantirish hamda uni hayotga tayyorlashga yo'naltirilgan kompleks vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ta'lim siyosatining bugungi kundagi muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Dars - ta'lim beruvchi tomonidan yoshi va ma'lumoti jihatidan bir xil bo'lgan ta'lim oluvchilar guruhiga o'quv rejasi, o'quv dasturi talablari va qat'iy dars jadvali asosida ma'lum vaqt ichida bilim berish, malaka hosil qilish bo'yicha muayyan mashg'ulotdir. Zamonaviy ta'lim texnologiyasida darsni tashkil etishga doir qator umumpedagogik-didaktik talablar qo'yiladi. Bular:

- har bir dars texnologik jihatdan mukammal darajada loyihalashtirilishi;
- dars maqsad va vazifalarining aniq belgilanishi;
- darsda ta'lim vazifalarining tarbiya vazifalari bilan bog'liq bo'lishi;
- darsni o'quv dasturi, o'quv rejasi talabiga muvofiq tashkil etish;
- dars uchun ajratilgan vaqtdan unumli foydalanish;
- darsning tashkiliy jihatdan puxta belgilangan bo'lishi;
- darsning jonli, samarali va ta'lim oluvchilarga emotsional ta'sirli bo'lishi uchun ta'lim beruvchining turli xil zamonaviy va ilg'or ta'lim usullari, vositalari va ko'rgazmali qurollardan, axborot texnologiyalari va texnika vositalardan mohirlik bilan foydalana olishi;
- ta'lim beruvchining rahbarlik roli bilan ta'lim oluvchilarning faol bilish faoliyatini birga olib borish;
- ta'lim oluvchilarning yosh va psixologik, shuningdek, mutaxassislik xususiyatlarini inobatga olish;
- darsni demokratik tamoyillar asosida tashkil etish;
- darsda ta'lim oluvchi erkinligini ta'minlashga erishish;
- darsda ta'lim oluvchilarni mustaqil fikrlash hamda o'z fikrini bayon etishiga undash va imkon yaratish;
- dars davomida ta'lim oluvchilar faoliyatini to'g'ri tashkillashtirish, muammoli izlanuvchanlik layoqatlarini rivojlantirish;
- dars jarayonida o'qitishning jamoa, guruhli va yakka tartibdagi shakllarini mos ravishda qo'shib olib borish;
- ta'lim oluvchilar o'quv faoliyatlarining atroflicha nazorat qilinishi va adolatli darajada baholanishi.

Bugungi kunda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi. Shu bilan birga amaliyotdan ma'lum bo'lishicha, dars jarayonida interfaol metodlarni qo'llash o'quvchilarning asabiy zo'riqishlarini bartaraf qiladi. Ular faoliyatining shaklini almashtirib turish, diqqatlarini dars mavzusining asosiy masalalariga jalb etish imkoniyatini beradi.

MILLIY TARIXIMIZDA AMIR TEMUR MEROSINING O'RNI**Rahimova H.S.,*****Qiziltepa tuman 21-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi***

Annotatsiya: Maqolada Amir Temurning ilm-fan, ayniqsa, hadis va fiqh ilmining rivojiga qo'shgan hissasi, shaxmatni yaxshi ko'rganliklari, obodonlashtirish va arxitektura sohasiga qo'shgan betakror hissalar haqida yozilgan.

Annotation: The article describes Amir Temur's contribution to the development of science, especially hadith and jurisprudence, his love of chess, and his unique contributions to the field of landscaping and architecture.

Аннотация: В статье описывается вклад Амира Темура в развитие науки, особенно хадисоведения и юриспруденции, его любовь к шахматам, а также его уникальный вклад в области ландшафтного дизайна и архитектуры.

Kalit so'zlar: Kesh, ilohiyot, falakkiyot, tibbiyot, falsafa, arxitektura.

Muhtaram yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoev ma'ruzalarida: "O'qituvchilarning eng muhim vazifasi-yosh avlodga puxta ta'lim berish, ularni jismoniy va ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir" [Mirziyoyev Sh, 2016: 5]. deya yosh avlod ta'lim-tarbiyasi haqida fikr bildirdilar. Umumta'lim maktablarida o'quvchi-yoshlarni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash uchun ulug' ajdodlarimizdan qolgan qolgan boy ma'naviy merosni o'rganish ham katta ahamiyatga egadir. Bunday ulug' zotlardan - bu milliy iftixorimiz Sohibqiron Amir Temur shaxsini o'rganishdir. Amir Temur yurti va xalqining tinchligi va farovonligi uchun kurashdi. Mamlakat va xalqini mug'ullar zulmidan ozod qildi, ularni o'z bayrog'i ostida birlashtirib markazlashgan kuchli davlatga asos soldi. Samarqand, Toshkent, Kesh, Buxoro va bir qancha shaharlarni qaytadan mustahkam qilib tikladi, obod qildi. [Qodirova F., 2001: 51]. Shaharlarda savdo-hunarmandchilik rivoj topdi. Ilm-fan, ayniqsa, hadis va fiqh ilmi, riyoziyot, falakiyot, tabobat, musiqa, tasviriy san'at, tarix, adabiyot, falsafa, arxitektura ilmlari misli ko'rilmagan darajada o'sdi, xalq amaliy san'ati rivoj topdi.

U Samarqandda har bir mo'min-musulmon uchun muqaddas hisoblangan ziyoratgohlarni obod qildi, ko'plab masjid, madrasa va xonaqohlar qurirdi. Samarqand Temur zamonida muhtasham va chiroyli shaharlarga aylandi. Zamondosh tarixchilar iborasi bilan aytganda, "Xazrat sohibqiron loydan bo'lgan Samarqandni toshdan qayta qurdi. "Amir Temur ota shahri Keshni ham obod qildi. Buzilib yotgan devor va mudofaa inshootlarini tikladi. Masjidi Dor ut – tilovatni barpo etdi. Keshda yana dovrug'i dunyoga taralgan Oqsaroyini barpo etdi. Uning peshtoqiga "Qudratimizni ko'rmoq istasang biz qurdirgan binolarga boq" – degan jumlar bitilgan. Klavixoning guvohlik berishicha, oqsaroy nafaqat oliy hukumdor va uning oilasi istiqomat qiladigan, balki, davlat muassasalari ham faoliyat ko'rsatadigan joy bo'lgan. [Azizxo'jayeva N., 2000: 52]. Amir Temur o'z tuzuklarida "Qay bir joydan bir g'isht olsam, o'rniga o'n g'isht qo'ydim, bir daraxt kestirsam o'nta ko'chat ektirdim" degan so'zlari ham fikrimizning dalilidir. Amir Temur ilm – fan va madaniyat homiysiga aylandi. Olim va fozil kishilarni atrofiga yig'di. Davlatni idora qilishda ularning kengash va maslahatlaridan foydalandi.

Tarixchi ibn Arabshohning yozishicha "Temur o'z saroyiga yetuk olimlarni, xususan ilohiyot, riyoziyot, falakkiyot, tibbiyot, falsafa, tarix, musiqashunoslik, ilmi aruz fanlarining yetuk namoyondalarini to'pladi". Temur va Temuriylar davrida me'morchilik maxsus ilm darajasiga ko'tarildi. Muhtasham binolar me'morlar tarafidan avvaldan tuzilgan loyihalar asosida sohibqironning rahbarligi ostida barpo etildi. Binolar qurilishida nafaqat

quruvchilar, balki, barcha fan olimlari birdek ish olib bordi. Temuriylar davridagi binolar o'zining betakrorligi va mustahkamligi bilan alohida ajralib turadi. Ularning bir qismi bizning zamonamizgacha yetib keldi va shaharlarimizga ko'rk bag'ishlash bilan bir qatorda, butub dunyoni o'z mo'jizaviyligi bilan lol qoldirmoqda. [Azizxo'jayeva N., 2000: 52]. Akademik Ibrohim Mo'minovning e'tirof etishicha, "Harbiy tarix Temurni o'rta asrning eng yirik lashkarboshilaridan deb hisoblaydi". Sohibqiron o'z askarlarning har tomonlama yetukligiga, ayniqsa jismonan baquvvatli ekanligiga alohida etibor berardi. [Bozorov E., Musurmonova O., 1991: 107].

Sohibqiron o'z saltanatining harbiy tuzilmasini mukammal tashkil etishga katta e'tibor qaratgan. "Askari quvvatli mamlakat boy bo'ladi, boy mamlakatning askari quvvatli bo'ladi" degan tuzuk uning sa'yi-harakatlariga mos edi. Sohibqironning eng muhim xislatlaridan yana biri shundaki, u har doim ilm-fan, madaniyat, san'at ahllari, din peshvolariga tayanib ish tutgan, ulardan kerakli masalalar bo'yicha maslahatlar olgan. Amir Temurning o'zi ham falakiyot, tibbiyot, me'morchilik, riyoziyot ilmlaridan xabardor bo'lgan. Shaxmatni yaxshi bilgan. Tarixni, ayniqsa, harbiy tarixni sevib o'rgangan. Temur bilan yuzma-yuz suhbatlashishga muyassar bo'lgan arab faylasufi Ibn Xoldunning e'tirof etishicha, jahongir turk, arab, fors xalqlari tarixini chuqur bilgan, diniy, dunyoviy va falsafiy bilimlarning eng murakkab jihatlarini ham yaxshi o'zlashtirib olgan.

Temur ma'naviyati-ulkan manba va tuganmas bir buloqdir. Hozirgi mustaqillikka erishgan davrimizda, yoshlarni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda bu manbaning ahamiyati beqiyosdir. Temur ma'naviyatining bizga o'rgatuvchi, saboq bo'lguvchi joylari juda ko'pdir. Bu ma'naviyat-bobokalonlarimizning bebaho ma'naviy boyligining bir bo'laki bo'lib, mustaqil yurtimiz kelajagi uchun hamisha xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M. Mirziyoyev Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.", 2017-yil 14-yanvar /. – Toshkent : O'zbekiston, 2017. – 104 b.
2. Qodirova F. Pedagogik kadrlarga ilg'or pedagogik texnologiyalar haqida. Metodika. Til va adabiyot jurnali. 2001.
3. Temur tuzuklari. – Toshkent: G'.G'ulom nashriyoti.1991. –B. 17.

O'QUVCHILARDA KOMPEIENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA FANLARARO BOG'LANISHLARDAN FOYDALANISH

Raxmatova G.,

Nazarova D.,

Zarafshon shahar 11-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etishi

Аннотация: Внедрение в практику ДТС, сформированных на основе компетентностного подхода, требует модернизации других компонентов учебно-воспитательного процесса: методов, средств и форм обучения за счет внедрения инноваций.

Annotation: The introduction into the practice of DTS, which is formed on the basis of the competency criterion, requires modernization through the introduction of other components of the educational process: teaching methods, tools and forms of innovation. .

Uzluksiz texnologiya ta'lim jarayoniga kompetensiyali yondashuvni tatbiq etish orqali quyidagi vazifalarni amalga oshirishi. O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-sonli "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" qaroriga muvofiq uzluksiz ta'lim, xususan umumiy o'rta ta'lim maktablarining ta'lim mazmuni yangilandi, o'quv dasturlari va o'quv fanlari bo'yicha DTS kompetensiyali yondoshuv asosida qayta ishlandi. Davlatimizning kelgusida jamiyat, fan, ishlab chiqarish va shaxsning mustaqil hayotdagi muammolarni hal etishga qodir yoshlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojini qondirish maqsadida o'quvchilarning o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda ijodiy qo'llashga o'rgatish;

Mazkur kompetensiyali yondoshuv asosida shakllantirilgan DTS amaliyotga joriy etish ta'lim-tarbiya jarayonining boshqa tarkibiy qismlari: o'qitish metodlari, vositalari va shakllarini innovatsiya kiritish orqali modernizatsiyalashni talab etadi. Jahonning rivojlangan mamlakatlarining ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalarni o'rganish uzluksiz texnologiya ta'lim jarayoniga kompetensiyali yondashuvni tatbiq etish zarurligini ko'rsatdi. 1 Tarix fani ta'lim mazmunini muammoli o'quv vaziyatlarni yaratish orqali o'rganish asnosida o'quvchilarning fan asoslarini o'rganishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, qiziqishlarini rivojlantirish, shaxsiy sifatlarni tarkib toptirish lozim. O'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini aniq texnologiya ob'ektlarga qaratish va mavjud muammolarni hal etishga o'rgatish orqali DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish barobarida o'quvchilar tomonidan ijodiy faoliyat tajribalarini egallanishiga erishish; O'quvchilarni aniq amaliy faoliyatga tayyorgarligini o'rttirish orqali kasbga, ijodiy faoliyat tajribalarini rivojlantirish natijasida fan yo'nalishiga yo'llash tarix darslarda o'zlashtirilgan ilmiy-nazariy bilimlarini aniq va jarayonli muammoli vaziyatlarda amaliyotda qo'llash orqali o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash imkoniyati mavjud. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'qitishning asosiy mohiyati texnologiyadan tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kelgusida kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirish sanaladi.1 O'quvchilar kelgusida hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiyalar, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan.

Tarix fani ta'lim mazmunini tanlash va metodik ta'minotini yaratishda o'quvchilarning qiziqishlarini o'rttirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy, ekologik muammolarni hal etish, didaktik jihatdan qayta ishlangan o'zida o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradigan o'quv topshiriqlari bo'lishiga e'tibor qaratish muin. Texnologiya ta'lim-tarbiya

jarayonini tashkil etishda asosiy maqsad o'quvchilarda DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, shuningdek, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalarni egallash, matematik savodxonlik, ijtimoiy faollikka ega bo'lish, o'quv muammolarini mustaqil hal etishga doir tajribalarni egallashlariga sharoit yaratish. 1. Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy prinsiplar yig'indisi sanaladi.

O'quvchilarning mustaqil hayotdagi turli faoliyat va yo'nalishlardagi muammolarni o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalar, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari, shaxsiy xulosalariga asoslanib hal etish, muammoli vaziyatlarda talab etiladigan faoliyatni maqsadga muvofiq bajarish qobiliyatlarini rivojlantirish;

Ta'lim-tarbiya jarayonining natijalari mazkur jarayonning muayyan bosqichida erishilgan natijalar, ya'ni o'quvchilar tomonidan kompetensiyaga asos bo'ladigan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirganlik darajalariga qarab baho berish; Kompetensiyali yondashuvda – o'qitish maqsadlari o'quvchilar tomonidan o'z-o'zini anglash, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv maqsadlariga erishish yo'llarini tushunish, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish, o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish orqali jamiyat va mustaqil hayotga moslashuvi, ijtimoiylashuvi kabi ustuvor yo'nalishlarni mo'ljallash nazarda tutish zarur. Kompetensiya tarkib toptirish usullari va shaxs hayotidagi ahamiyatiga ko'ra darajalarga ajratiladi. O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat Tarix o'quv fani orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi.

Adabiyotlar tahlili o'quvchilarda tarkib toptiriladigan kompetensiyalar uch darajaga ajratilishini ko'rsatdi.¹

Tayanch kompetensiyalar – umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasidan o'rin olgan barcha o'quv fanlari mazmuni va o'qitish jarayoni orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar sanaladi. Umumiy (predmetli) kompetensiyalar- o'quv rejadan o'rin olgan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-matematik va amaliy o'quv fanlarni o'qitishda o'zaro fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar nazarda tutiladi.

Xususiy (texnologiya) kompetensiyalar – texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiyalar hisoblanadi. Tarix fanidan o'quvchining kompetensiyasi – texnologiya fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir.

Tarix fani o'qituvchisi o'quvchilarda yuqorida qayd etilgan tayanch kompetensiyalarni tarkib toptirish maqsadida o'quv fani mazmunini tahlil, etishi, o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlarni tizim va bir-biriga uzviy ravishda amalga oshirishni loyihalashi lozim. O'quvchilarda yuqorida qayd etilgan o'quv mehnati ko'nikmalarining tarkib toptirilishi uchun o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuni qayd etish kerakki, texnologiya darslarida didaktik o'yin texnologiyasining konferensiya, matbuot konferensiyasi, o'yin mashqlar, hamkorlikda o'qitish texnologiyasining kichik guruhlarda ishlash, komandada o'qitish, "arra" yoki "zigzag", "Birgalikda o'qiymiz"

metodlari, muammoli ta'lim texnologiyasini "Aqliy hujum", "Keys-stadi" metodlaridan foydalanish orqali o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish barobarida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyati mavjud. Tarix fani o'qituvchisi o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini tarkib toptirish maqsadida mavzuga oid o'quv va videofilmlardan foydalanishi, qo'shimcha adabiyotlar va internet saytlaridagi ma'lumotlarni saralashi, shu asosda o'quvchilarga referat, doklad va taqdimot materiallarini tayyorlash yuzasidan topshiriqlarni berish orqali ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishi uchun dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg'ulotlardan samarali va o'z o'rnida foydalanishi zarur. Tarix fani o'qituvchisi ta'lim tarbiya jarayonida o'quvchilarda yuqorida ko'rsatilgan kompetensiyalarni har bir mavzuni o'rganish jarayonini loyihalashda dastlab shu mavzu mazmunidagi bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan tayanch, umumiy va xususiy kompetensiyalarni belgilashi, darsning texnologik xaritasida mazkur masalalar o'z ifodasini topishi zarur. O'quvchilarda tayanch, umumiy va fanga doir xususiy kompetensiyalarni tarkib toptirishda. Blum taksonomiyasi asosida shakllantiriladigan o'quv maqsadlari muhim o'rin tutadi. Tarix fani ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar, jumladan, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasini tarkib toptirish imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda tayanch, umumiy va fanga doir xususiy kompetensiyalarni tarkib toptirish muammosi o'qituvchilarning kasbiy pedagogik kompetensiyalariga aniqlik kiritish, pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida kurslarning mazmunini yangilash, shu asosda o'qitishni tashkil etish va boshqarish davr talabi sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi 140-sonli Qarori. – T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 11-son, 167-modda.
3. Sharipov S.S., Qo'ysinov O.A., Abdullaeva Q. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik. – T.: "Sharq", 2017.-240 b.
4. Tohirov O'.O. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: TDPU, 2018.-136 b.

TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK DARSLARDA "KOMPETENTLIK" VA "KASBIY KOMPETENTLIK" TUSHUNCHALARINING MOXIYATI

Jumayeva Sh.,

Ikromova Yu.,

Navoiy shahar 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-metodik faoliyati xamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir.

Аннотация: Инновационная педагогическая деятельность, осуществляемая в образовательных учреждениях, неразрывно связана как с научно-методической деятельностью педагогов, так и с учебно-исследовательской деятельностью учащихся.

Annotation: Innovative pedagogical activity carried out in educational institutions is inextricably linked with the scientific and methodical activity of teachers and educational-research activity of students.

Kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish va darslarning texnologik xaritasini yaratish bo'yicha xalq ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarga kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish bo'yicha ma'lumotlarni berish va uni tushunarli tarzda yetkazish. "Kompetentlik" (ingl. "competence" – "qobiliyat") - faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish demakdir. "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, mulqotga kirishi shi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiyalar, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan. Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy prinsiplar yig'indisi sanaladi. O'quvchilarning mustaqil hayotdagi turli faoliyat va yo'nalishlardagi muammolarni o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalar, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari, shaxsiy xulosalariga asoslanib hal etish, muammoli vaziyatlarda talab etiladigan faoliyatni maqsadga muvofiq bajarish qobiliyatlarini rivojlantirish; Tasviriy san'at va chizmachilik darslarda ta'lim mazmunini tanlash va metodik ta'minotini yaratishda o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy, ekologik muammolarni hal etish, didaktik jihatdan qayta ishlangan o'zida o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradigan o'quv topshiriqlari bo'lishiga e'tibor qaratish; Tasviriy san'at va chizmachilik fanidan ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda asosiy maqsad o'quvchilarda DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, shuningdek, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalarni egallash, matematik savodxonlik, ijtimoiy faollikka ega bo'lish, o'quv muammolarini mustaqil hal etishga doir tajribalarni egallashlariga sharoit yaratish; Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;

- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va uz amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi

Kompetensiya – bilim, malaka va shaxsiy sifatlarini ma'lum sohada mufaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'ladigan qobiliyatlar majmui. Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikasiya texnologiyalar, ishlab chiqarish soxalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, har bir tizim xodimi, ayniqsa o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlarining har bir shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko'zlagan holda amalga oshirilishi, ta'limning hamma uchun tengligini ta'minlanishi, o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda fuqarolik tuyg'usi, oila va davlat oldida mas'uliyat his qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish, zamonaviy bilimlarni egallashlari va har tomonlama rivojlanishlari uchun ularga maksimal darajada qulay sharoitlarni yaratish ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omili hisoblanadi. Agarda bunday sharoitlar yaratilmasa, uzluksiz ta'lim tizimidagi majburiy bosqich bo'lgan umumiy o'rta ta'limni muvaffaqiyatli deb e'tirof etib bo'lmaydi. Shu jixatdan, innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirish muammosi shaxsni rivojlantirish va uni hayotga tayyorlashga yo'naltirilgan kompleks vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ta'lim siyosatining bugungi kundagi muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-metodik faoliyati hamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Ko'p hollarda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq, etganda, birinchi o'ringa texnik va tashkiliy masalalar, keyingi o'ringa esa o'qituvchi va o'quvchilarni innovatsion jarayonlarga tayyorlash masalalari qo'yiladi. Innovatsiyalarni tatbiq etishga o'qituvchilarning psixologik tayyorligi pedagogik innovatsion jarayonning muxim sharti hisoblanadi. Shuning uchun, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish, kasbiy faoliyatini innovatsion yo'naltirish, ularni innovatsion pedagogik jarayonlarga tayyorlash masalalariga alohida ahamiyat qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: “O'zbekiston”, 2017.-102b.
2. Qosimova A.X., Xoliqova F.A.. // Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.Toshkent, - 2004. - 52 b

TEKNOLOGIYA FANIDAN O'QUVCHILARDA KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEKNOLOGIYALARI

Qomatova D.,

Qosimova Sh.,

Navoiy shahar 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Kompetensiyali yondoshuv asosida shakllantirilgan DTS amaliyotga joriy etish ta'lim-tarbiya jarayonining boshqa tarkibiy qismlari: o'qitish metodlari, vositalari va shakllarini innovatsiya kiritish orqali modernizatsiyalashni talab etadi. Innovatsiyalarni tatbiq etishga o'qituvchilarning psixologik tayyorligi pedagogik innovatsion jarayonning

muhim sharti hisoblanadi. Shuning uchun, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish, kasbiy faoliyatini innovatsion yo'naltirish, ularni innovatsion pedagogik jarayonlarga tayyorlash masalalariga alohida ahamiyat qaratish lozim.

Аннотация: Внедрение в практику ДТС, сформированных на основе компетентностного подхода, требует модернизации других компонентов учебно-воспитательного процесса: методов, средств и форм обучения за счет внедрения инноваций. Важным условием педагогического инновационного процесса является психологическая готовность педагогов к внедрению инноваций. Поэтому при внедрении педагогических инноваций в общеобразовательных учреждениях особое значение следует уделять вопросам развития научно-методической подготовки педагогов, инновационной направленности их профессиональной деятельности, подготовки их к инновационным педагогическим процессам.

Annotation: The introduction into the practice of DTS, which is formed on the basis of the competency criterion, requires modernization through the introduction of other components of the educational process: teaching methods, tools and forms of innovation. Psychological readiness of teachers to implement innovations is an important prerequisite of the pedagogical innovation process. Therefore, in the implementation of pedagogical innovations in general secondary educational institutions, special importance should be paid to the development of scientific and methodical training of teachers, innovative direction of professional activity, preparation of them for innovative pedagogical processes.

O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187sonli "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" qaroriga muvofiq uzluksiz ta'lim, xususan umumiy o'rta ta'lim maktablarining ta'lim mazmuni yangilandi, o'quv dasturlari va o'quv fanlari bo'yicha DTS kompetensiyali yondoshuv asosida qayta ishlandi. Mazkur kompetensiyali yondoshuv asosida shakllantirilgan DTS amaliyotga joriy etish ta'lim-tarbiya jarayonining boshqa tarkibiy qismlari: o'qitish metodlari, vositalari va shakllarini innovatsiya kiritish orqali modernizatsiyalashni talab etadi. Jahonning rivojlangan mamlakatlarining ta'lim tizimidagi ilg'or tajribalarni o'rganish uzluksiz texnologiya ta'lim jarayoniga kompetensiyali yondashuvni tatbiq etish zarurligini ko'rsatdi. 1.Uzluksiz texnologiya ta'lim jarayoniga kompetensiyali yondashuvni tatbiq etish orqali quyidagi vazifalarni amalga oshirish: Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetensiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy prinsiplar yig'indisi sanaladi. O'quvchilarning mustaqil hayotdagi turli faoliyat va yo'nalishlardagi muammolarni o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalar, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari, shaxsiy xulosalariga asoslanib hal etish, muammoli vaziyatlarda talab etiladigan faoliyatni maqsadga muvofiq bajarish qobiliyatlarini rivojlantirish; Texnologiya ta'lim mazmunini tanlash va metodik ta'minotini yaratishda o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy, g'oyaviy-siyosiy, ekologik muammolarni hal etish, didaktik jihatdan qayta ishlangan o'zida o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini yangi kutilmagan vaziyatlarda qo'llash, o'zlarining hayotiy tajribalari, kuzatishlari yuzasidan ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradigan o'quv topshiriqlari bo'lishiga e'tibor qaratish; Texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda asosiy maqsad o'quvchilarda DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, shuningdek, axborot bilan ishlash, kommunikativ ko'nikmalarni egallash,

matematik savodxonlik, ijtimoiy faollikka ega bo'lish, o'quv muammolarini mustaqil hal etishga doir tajribalarni egallashlariga sharoit yaratish; Ta'lim-tarbiya jarayonining natijalari mazkur jarayonning muayyan bosqichida erishilgan natijalar, ya'ni o'quvchilar tomonidan kompetensiyaga asos bo'ladigan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirganlik darajalariga qarab baho berish; Kompetensiyali yondashuvda – o'qitish maqsadlari o'quvchilar tomonidan o'z-o'zini anglash, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv maqsadlariga erishish yo'llarini tushunish, o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish, o'quvchilarning shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish orqali jamiyat va mustaqil hayotga moslashuvi, ijtimoiylashuvi kabi ustuvor yo'nalishlarni mo'ljallash nazarda tutish zarur. Kompetensiya tarkib toptirish usullari va shaxs hayotidagi ahamiyatiga ko'ra darajalarga ajratiladi. O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar tayanch kompetensiya, faqat texnologiya o'quv fani orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar xususiy kompetensiyalar deyiladi. Tayanch kompetensiyalar – umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quv rejasidan o'rin olgan barcha o'quv fanlari mazmuni va o'qitish jarayoni orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar sanaladi. Umumiy (predmetli) kompetensiyalar - o'quv rejadani o'rin olgan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-matematik va amaliy o'quv fanlarni o'qitishda o'zaro fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish orqali tarkib toptiriladigan kompetensiyalar nazarda tutiladi. Xususiy (texnologiya) kompetensiyalar–texnologiya ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetensiyalar hisoblanadi. Texnologiya fanidan o'quvchining kompetensiyasi – biologiya fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir. Kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish va darslarning texnologik xaritasini yaratish bo'yicha xalq ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarga kompetentlikka yo'naltirilgan darslarni tashkil etish bo'yicha ma'lumotlarni berish va uni tushunarli tarzda yetkazish. "Kompetentlik" (ingl. "competence" – "qobiliyat") - faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish demakdir. "Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. 1. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishi shi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Kompetensiya – bilim, malaka va shaxsiy sifatlarini ma'lum sohada mufaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'ladigan qobiliyatlar majmui. Bugungi kunda ilm-fan, texnika va axborot kommunikasiya texnologiyalar, ishlab chiqarish soxalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishi ta'lim tizimi xodimlaridan ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bunda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etib, xar bir tizim xodimi, ayniqsa

o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya ishlarining har bir shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini ko'zlagan holda amalga oshirilishi, ta'limning hamma uchun tengligini ta'minlanishi, o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda fuqarolik tuyg'usi, oila va davlat oldida mas'uliyat xis qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini rivojlantirish, zamonaviy bilimlarni egallashlari va har tomonlama rivojlanishlari uchun ularga maksimal darajada qulay sharoitlarni yaratish ta'lim sifatini oshirishning eng muhim omili hisoblanadi. Agarda bunday sharoitlar yaratilmasa, uzluksiz ta'lim tizimidagi majburiy bosqich bo'lgan umumiy o'rta ta'limni muvaffaqiyatli deb e'tirof etib bo'lmaydi. Shu jixatdan, innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirish muammosi shaxsni rivojlantirish va uni hayotga tayyorlashga yo'naltirilgan kompleks vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lib, ta'lim siyosatining bugungi kundagi muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. 1. Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan innovatsion pedagogik faoliyat o'qituvchilarning ilmiy-metodik faoliyati xamda o'quvchilarning o'quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Ko'p hollarda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq, etganda, birinchi o'ringa texnik va tashkiliy masalalar, keyingi o'ringa esa o'qituvchi va o'quvchilarni innovatsion jarayonlarga tayyorlash masalalari qo'yiladi. Innovatsiyalarni tatbiq etishga o'qituvchilarning psixologik tayyorligi pedagogik innovatsion jarayonning muxim sharti hisoblanadi. Shuning uchun, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etishda o'qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish, kasbiy faoliyatini innovatsion yo'naltirish, ularni innovatsion pedagogik jarayonlarga tayyorlash masalalariga alohida ahamiyat qaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: "O'zbekiston", 2016.-56 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" Farmoni. – T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
3. Tohirov O'.O. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar. // O'quv moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. – T.: Toshkent shahar XTXQTMOM, 2019.-134 b.
4. O'.Tohirov. Mehnat ta'limini maznunan modernizatsiyalashda "Ustoz-shogird" faoliyatini tashkil etish texnologiyasi. "Maktab va hayot" ilmiy metodik jurnali. – T.: 2012 yil 3-son B.25.

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISHDA PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK OMILLARNING O'RNI

Hakimova N.B.,

Karmana tumani 11 umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Аннотация: Veto y state ispolzovanie innovatsionnykh sovremennykh informatsionnykh i kommunikatsionnykh texnologiy v obrazovanii stalo odnoy iz samykh aktualnykh zadach sovremennosti .

Ключевые слова: Innovatsionnyy, informatsiya, kommunikatsiya, intellektualnyy, vnimanie, texnicheskiy, sposobie, interaktivnyy, refleksivnyy, sotsialno- psixologicheskii, motivatsiya.

Annotation: In this article, the use of innovative modern information and communication technologies in education has become one of the most pressing task of today.

Key words: Innovative, information, communication, intellectual, attention, technical, ability, interactive, reflexive, social-psychological, motivation.

Bugungi kunda yurtimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishlar ta'lim tizimini modernizatsiya qilinishi hamda innovatsion texnologiyalarni keng o'zlashtirilishi ta'lim muassasasi oldida dolzarb vazifalarni amalga oshirishni taqozo qilmoqda. Ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim vazifalaridan biriga aylanganligi hammamizga ma'lum. Bu esa o'sib kelayotgan yosh avlodni intellektual va texnikaviy qobiliyatlarini rivojlantirib shaxs xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. "Vatanimiz kelajagi, xalqimizni ertangi kuni mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-etibori, avvalambor, yoshlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak. I.A.Karimov¹.

Zamonaviy axborot innovatsion texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanar ekanmiz, biz uning ijobiy ta'sir yo'llari orqali yondasha olishimiz lozim, ya'ni, birinchidan, axborot kommunikatsiya texnologiyalari zaminida yuz berishi mumkin bo'lgan yangiliklar an'anaviy muloqot sharoitlarida olib boriladi.

Ta'lim beruvchilar innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va amaliyotga tadbiq etish jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv hamda refleksiv ta'sirni unutmasligi kerak. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning kommunikativ va bilish faoliyatini sifat o'zgarishlariga olib boradi hamda ta'lim olish usullarining o'zgarishi asosida shaxs sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, internet bilan ishlaganda, o'quvchilarning faolligi ortadi va ta'lim jarayoni individuallasadi, turli ma'lumot manbalari bilan ishlash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning shaxsini rivojlantiradi. Ularda mustaqil fikr yuritishga, tashabbuskorlikka, mobillikka rag'batlanish paydo bo'ladi. Ammo, shuning bilan bir qatorda salbiy ta'sirlar ham yuzaga kelishi mumkin. Yani, intensiv intellektual va ijodiy rivojlanish o'quvchilarni mavjud ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlay olmaydi. Ular turli kompyuter manbalariga, shu jumladan internetga bog'lanib qolishlari ham mumkin. Bu esa kelajakda o'quvchi shaxsini boshqalardan ajralib qolishiga sabab bo'la oladi. Bolalarning ruhiyatida keskin o'zgarishlar ro'y berib, ularda o'z do'stlarini virtual olam qahramonlari bilan almashtirish, ruhiy javob reaksiyalarida pasayish, qiziqishlar doirasida torayish kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

Psixolog olimlar bugungi kunda innovatsion texnologiyalarining ruhiyatga ta'sir ko'rsatishi va undan oqilona foydalanish e'tiborga molik masala ekanligini uqtiradilar. Bu esa o'z navbatida pedagoglar uchun ham o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sharq donishmandlari "Qaerga ketayotganingni bilish uchun qaerdan kelayotganingni aniqlash lozim" - deb aytgan hikmatli so'zlaridan hamda yuqorida aytilgan fikrlardan kelib chiqib o'quv muhiti dasturini axborot kommunikatsiya texnologiyalari orqali loyihalayotgan vaqtda o'quvchilarni ongli fikrlashi va o'zaro ta'sir holatiga ham alohida e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq.

Buning uchun:

-o'qitish shakllarini o'zgartirish uchun harakatlanish va moslashish xususiyatlariga ega bo'lgan muhitga e'tibor qaratish;

¹ Каримов И.А. "Юксак маънавият енгилмас куч".__ Т.: «Маънавият», 2008. __16

- o'qitish va rivojlanish jarayonini rag'batlantiradigan muhit hosil qilish;
- o'quvchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini hisobga olish;

Bundan tashqari, innovatsiyon texnologiyalaridan foydalanganda auditoriyada mebellarni joylashtirish, adabiyot tanlash, tajriba, kerakli resurslar, o'quvchilar hissiyotlariga ta'sir etish va ularni motivatsiyalash kabi o'quv muhiti usullaridan ham oqilona foydalana olish ham shaxs shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biz pedagoglar zamonaviy innovatsiyon texnologiyalari asosida darslarni tashkil etish jarayonida o'quvchilar shaxsini shakllantirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim:

- innovatsiyon texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishning optimal shart-sharoitlarini o'rganish;
- ta'lim jarayonida aniqlik, samaradorlik va natijalarni oldindan ko'ra olish;
- ta'lim oluvchilarga internetdan foydalanishning ijobiy va salbiy ta'sirini oqilona va ongli idrok eta olishlariga erishish;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.6. T.: «O'zbekiston», 1997. 324-346-betlar
2. Belinskaya Ye.P. Kobosnovaniyu sotskulturnogo podxoda v issledovaniyax vertualnoy realnosti. <http://www.Ish.Ru./info/seminar-doc> (1) doc.
3. Biblioteka prakticheskoy psixologii «Psixologiya zavisimosti» Minsk. 2004g

TA'LIM JARAYONIDA YOSHLARNI TARBIYALASHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Bo'riyeva X.M.,

Xatirchi tumani 13-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarni tarbiyalashda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalardan biriga aylanganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsion, axborot, kommunikatsiya, intellektual, e'tibor, texnikaviy, qobiliyat, interaktiv, refleksiv, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Аннотация: В данной статье объясняется, что использование современных информационных технологий в воспитании молодежи стало на сегодняшний день одним из самых актуальных вопросов.

Ключевые слова: Инновационная, информационная, коммуникативная, интеллектуальная, внимание, техническая, способностная, интерактивная, рефлексивная, социально-психологическая, мотивационная.

Annotation: This article explains that the use of modern information technology in the education of young people has become one of the most pressing issues today.

Key words: Innovative, information, communication, intellectual, attention, technical, ability, interactive, reflexive, social psychological, motivation.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning 2017-yil 7- fevraldagi PF-4947 sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida yurtimizni 2017-2021 yillarda rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo'nalishlari aniq belgilab berildi. Mazkur Strategiyaning 4-5- yo'nalishlarida yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish hamda axborot xavfsizligini ta'minlash va

axborotni himoya qilish tizimini takomillashtirish, axborot sohasidagi tahdidlarga o'z vaqtida va munosib qarshilik ko'rsatish dolzarb vazifa sifatida belgilangan. Zamonaviy axborot innovatsiyon texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanar ekanmiz, biz uning ijobiy ta'sir yo'llari orqali yondasha olishimiz lozim, ya'ni, birinchidan, axborot kommunikatsiya texnologiyalari zaminida yuz berishi mumkin bo'lgan yangiliklar an'anaviy muloqot sharoitlarida olib boriladi. Dars jarayonida texnika bilan shaxs va shaxs bilan shaxs o'rtasidagi muloqotni muvofiqlashtirib olib borish maqsadga muvofiq.

Ta'lim beruvchilar innovatsiyon texnologiyalaridan foydalanish va amaliyotga tadbiq etish jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interaktiv hamda refleksiv ta'sirni unutmashligi kerak. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot innovatsiyon texnologiyalaridan o'quvchilarning kommunikativ va bilish faoliyatini sifat o'zgarishlariga olib boradi hamda ta'lim olish usullarining o'zgarishi asosida shaxs sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, internet bilan ishlaganda, o'quvchilarning faolligi ortadi va ta'lim jarayoni individuallasadi, turli ma'lumot manbalari bilan ishlash imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning shaxsini rivojlantiradi. Ularda mustaqil fikr yuritishga, tashabbuskorlikka, mobillikka rag'batlanish paydo bo'ladi. Ammo, shuning bilan bir qatorda salbiy ta'sirlar ham yuzaga kelishi mumkin. Yani, intensiv intellektual va ijodiy rivojlanish o'quvchilarni mavjud ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlay olmaydi. Ular turli kompyuter manbalariga, shu jumladan internetga bog'lanib qolishlari ham mumkin. Bu esa kelajakda o'quvchi shaxsini boshqalardan ajralib qolishiga sabab bo'la oladi. Bolalarning ruhiyatida keskin o'zgarishlar ro'y berib, ularda o'z do'stlarini virtual olam qahramonlari bilan almashtirish, ruhiy javob reaksiyalarida pasayish, qiziqishlar doirasida torayish kabi holatlar kuzatilishi mumkin.

O'quv faoliyati jarayonida dars maqsadining aniqligi, mantiqiyliigi, ketma-ketliliigi hamda talablarning refleksivligiga e'tibor qaratish lozim. Bu birinchidan, o'quvchining ruhiy muloqotini amalga oshirish uchun muhim bo'lsa, ikkinchidan, teskari aloqani kuchaytirishga asos bo'ladi va ta'lim jarayoni uchun mo'ljallangan dasturiy va texnik vositalarning "insonlashuvi" kuzatiladi. Bu jarayonda zamonaviy kommunikatsiya axborot texnologiyalarining o'quvchilarga ta'siri ortib, u chegaralangan doiradagi ruhiy ta'sirlardan tortib, to shaxsni to'la o'zgartirishgacha (internetga bog'lanib qolish, xakerlik sindromi) olib keladigan jarayondan saqlashi mumkin.

Psixolog olimlar bugungi kunda zamonaviy axborot innovatsiyon texnologiyalarining ruhiyatga ta'sir ko'rsatishi va undan oqilona foydalanish e'tiborga molik masala ekanligini uqtiradilar. Bu esa o'z navbatida pedagoglar uchun ham o'ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Sharq donishmandlari "Qaerga ketayotganingni bilish uchun qaerdan kelayotganingni aniqlash lozim" - deb aytgan hikmatli so'zlaridan hamda yuqorida aytilgan fikrlardan kelib chiqib o'quv muhiti dasturini axborot kommunikatsiya texnologiyalari orqali loyihalayotgan vaqtda o'quvchilarni ongli fikrlashi va o'zaro ta'sir holatiga ham alohida e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq.

Yaxshi tashkillashtirilgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosidagi o'quv muhiti ijodkorlik qobiliyatlariga rag'bat berishi ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishi, fikrlash va axborot almashishga ko'maklashishi, nutq rivojlanishini rag'batlantirishi va ma'lumotlarni mustaqil olish ko'nikmalarini rivojlantirish kabi xususiyatlarni tarkib toptiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, biz pedagoglar zamonaviy innovatsiyon texnologiyalari asosida darslarni tashkil etish jarayonida o'quvchilar shaxsini shakllantirish uchun quyidagilarga alohida e'tibor qaratishimiz lozim:

- innovatsiyon texnologiyalarining o'quvchilar shaxsiga bo'lgan salbiy ta'sirlarini aniqlash va bartaraf etish yo'llarini izlash;
- innovatsiyon texnologiyalaridan ta'lim jarayonida foydalanishning optimal shart-sharoitlarini o'rganish;
- ta'lim jarayonida aniqlik, samaradorlik va natijalarni oldindan ko'ra olish;
- ta'lim oluvchilarga internetdan foydalanishning ijobiy va salbiy ta'sirini oqilona va ongli idrok eta olishlariga erishish;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. E.G'oziyev. Umumiy psixologiya. I-kitob, Toshkent, 2002 yil
2. Библиотека практической психологии «Психология зависимости» Минск. 2004г

YOSHLARNI TARBIYALASHDA SOG'LOM G'OYALARNI SINGDIRISHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Otamuratov S.Q.,

Payariq tumani 44-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarni tarbiyalashda sog'lom g'oyalarni singdirishning ijtimoiy psixologik mexanizmlari bugungi kunning dolzarb vazifalardan biriga aylanganligi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-iqtisodiy, axbort, ma'naviy-ma'rifiy, intellektual, texnologiyalar, qobiliyat, ijtimoiy psixologik, motivatsiya.

Annotatsiya: V dannoy state predstavlena informatsiya ob ispolzovanii psixologicheskix metodov v obuchenii russkomu yazыku, a takje o poiske i aprobatsii novыx metodov obucheniya russkomu yazыku.

Klyuchevыe slova: Russkiy yazыk, metod i konsepsiya innovatsii, psixologiya, konseptualnyy, produkt, sotsialnyy, podxod, metody, prinsipialnyy.

Annotation: This article provides information on the use of psychological methods in teaching Russian, as well as the search for and testing new methods of teaching Russian.

Key words: Russian language, method, and the concept of innovation, psychology, conceptual, product, social, approach, methods, principled.

Dunyoning taniqli siyosiy arboblardan biri Maxatma Gandi shunday yozgan edi: "Men uyimning darvoza va eshiklarini mahkam berkitib o'tira olmayman. Chunki unga toza havo kirib turishi kerak. Va shu barobarida eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo'lib, xonadonimni ag'dar-to'ntar qilib, o'zimni yiqitib tashlashini ham hohlamayman". Bu falsafiy so'zlarni bugungi axborot xurujlari va yod g'oyalarning turli yo'llar bilan mamlakatimizga u yoki bu mintaqada asrlar mobaynida shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar, e'tiqod shakllariga va ta'lim-tarbiya tizimiga salbiy yoki ijobiy ta'siri jarayonlari ma'nosida qo'llash ham mumkin. Sanoati va yuqori texnologiyalari rivojlanayotgan jamiyatda odamlarning ijtimoiy-iqtisodiy muhitini yaxshilanishi to'kin hayotga erishishga bo'lgan shaxsiy intilishi ularning asl qadriyatlarga, jumladan, oila va nikohga, yoshlar tarbiyasiga bo'lgan munosabatlarida keskin inqirozni keltirib chiqarmoqda. Bugungi kunda bu holat gedonistik psixologiyaaning asosi deb baholanadi, uning oqibati jamiyatda qator ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarayotganligini ochiq e'tirof etadi. Gedonezmning ma'nosi, shaxs va uning xulq-atvori motivlarida faqat nimalardandir lazzatlanish, qoniqish olish va o'zidagi ichki ruhiy iztiroblardan holi bo'lishga intilish ustivor bo'ladi. Aslida insonning to'q va farovon hayotga intilishi, yaxshi yashashni xoxlagani ayb emas, lekin bunday to'kinchilik

insoniylik qoidalariga zid bo'lishi mumkin emas. Insoniyatni tashvish va xavotirga solgan narsa shuki, bunday ong va shuurdagi o'zgarishlar ba'zi bir evropa xalqlarining eng zarur va muhim qadriyatlariga nisbatan salbiy munosabatlarda ifodalanadi. Masalan, Evropada tug'ilayotgan bolalarning har uchtasidan bittasi nikohsiz tug'ilayotganligi, tug'ilishning keskin kamayib ketganligini, umuman ayollar o'zidan sog'lom zurriyod qoldirishni istamayotganligi, ijtimoiy yashash tarzi yaxshi bo'la turib farzand tug'ilishi va unitarbiyalashga sarflanadigan xarajatlardan qochayotganligi yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bunday salbiy g'oyalar yoshlarimizning ayrimlarida kuzatilishi juda achinarli albatta va bunday illatlarni oldini olish uchun har bir shaxsga psixologik himoya zarur. Psixologik himoya bo'lishi uchun yoshlarda mustaqil fikr bo'lishi lozim. Darhaqiqat, birinchi Prezidentimiz I.Karimov "Milliy g'oya va istiqloq mafkurasi haqida gap borar ekan, biz nihoyatda keng qamrovli, murakkab, ser-qirra, insoniyat tarixida aniq va mukammal ifodasi, tugal namunasi hali-xanuz yaratilmagan tushunchalarni o'zimizga tasavvur qilishimiz kerak, deb o'ylayman. Bu tushunchalar Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi kabi yuksak g'oyalarning ma'no-mazmunini teran anglab etishga xizmat qiladi. Bu mafkura xalqni xalq, millatni millat, uning sha'nu sharafi, or-nomusi, ishonch-e'tiqodini ifodalaydigan, jamiyatimizning o'ziga xos taraqqiyot yo'li, turmush tarzi, tub manfaatlariga tayangan holda muttasil rivojlanib, takomillashib boradigan g'oyalar tizimidir." deb ta'kidlaydilar

Shunday ekan milliy g'oya mamlakatimizda istiqomat qilayotgan 33.500 million aholining 60 foizidan ortig'ini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etishini inobatga oladigan bo'lsak yoshlarimizning maqsad-muddaolari, istiqbolda tinch va farovon yashashiga kafolat beruvchi g'oyaviy kuch bo'lib, u millatni millat, xalqni xalq etib birlashtiruvchi kuchli omildan biridir. Bugungi kunda milliy g'oya, va mafkura targ'iboti bilan keng jamoatchilik shug'ullanmoqda, ayniqsa, xalq ta'lim tizimida bir qator ilmiy manbalar, darsliklar yaratilib, o'quv jarayonlarida qo'llanilishi va yoshlarni o'z Vataniga sodiq, mard, fidoyi, yuksak ma'naviy fazilatlar egasi bo'lishga undamoqda.

Yuqoridagi fikrlarimiz misolida yoshlarimizga ezgu g'oyalarni targ'ibot tashviqot qilishda quyidagi usullardan foydalanish yaxshi samara berish mumkin:

- birinchi omil-so'rovda ishtirok etayotganlarni mazkur so'rovdan ijtimoiy manfaatdorligini,
- ikkinchi omil bahs-munozaraga sabab bo'ladigan vaziyat,
- uchinchi omil-ishtirok etayotganlar mazkur fikrga nisbatan aniq qarashlari bo'lishi kerak;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki ommaviy axborot vositasi orqali yoshlar fikriga tez va kuchli ta'sir eta olish. Chunki har bir oilada ommaviy axborot vositalari xabarlaridan foydalaniladi va insonlarning ma'lumot olish manbai bo'lgan bu vosita orqali yoshlarimizga milliy g'oyalarni singdirish qulayroqdir. Badiiy adabiyot orqali ham yoshlarimizga sabr-qanoat, halollik, vatanparvarlik, sadoqat kabi fazilatlarni qalblarga singdirish yaxshi samara beradi deb uylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ochildiyev A.S. Globalashuv va mafkuraviy jarayonlar. – Toshkent: Muharrir, 2009. yil.
2. Jakbarov M. Komil inson g'oyasi: tarixiy-falsafiy tahlil. – Toshkent: 2000.

TA'LIM OLUVCHILARNING IJODIY VA INTELLEKTUAL QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

*Jalilova M.,
Namozova M.,*

Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim oluvchilarning ijodiy va intellektual qobiliyatini rivojlantirish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy salohiyatini oshirish bo'yicha fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье рассматриваются представления студентов о развитии творческих и интеллектуальных способностей, повышении творческого потенциала подрастающего поколения.

Annotation: This article discusses the ideas of students on the development of creative and intellectual abilities, increasing the creative potential of the younger generation.

Ijodiy qobiliyat masalasi hamma vaqt odamlarning juda katta qiziqishini uyg'otib kelgan. Ammo o'tmishda inson ijodiyotini o'rganishi uchun alohida talab yo'q edi. Inson madaniyatining rivojlanishida turli ilmiy izlanishlar, ixtirolar, san'at va adabiyot asarlarini yaratilib, o'z-o'zidan qobiliyatlar paydo bo'la boshlagan.

Bizning davrimizda sharoitlar tubdan o'zgardi. Ilmiy texnik rivojlanish davrida hayot murakkabroq va xilma-xil bo'la boradi. Bu esa insonlardan takroriy, bir xillikni emas, balki katta va kichik muammolarni yechishda unga ijodiy yondashish kerakligini, yangi sharoitga yangicha munosabat zarurligini va unga moslashishni talab etadi.

Agarda ko'pgina kasblar uchun aqliy mehnatning o'zni o'sib borayotganligi haqidagi dalilni hisobga olsak, bajariladigan mehnat faoliyatning eng ko'p miqdori mashinalar yordamida bo'lsa, bundan ayon bo'ladi, inson ijodiy iqtidori ilmiy-texnologiyalar rivojining muhim qismi bo'ladi-bu esa zamonaviy inson tarbiyasiing eng muhim masalalaridan sanaladi.

Axir jamlangan barcha madaniy boyliklar inson ijodiy faoliyatining samarasidir. O'sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy salohiyati inson jamiyatining kelajakda oldinga ilgarilab borishida aniq namoyon bo'ladi.

Doimo ijodiy qobiliyatli bo'lish – bu kuchlilikdan dalolat beradi. Kelajakda ijodiy qobiliyat bilan intilish, bu har qanday sharoitda muammoli masalalarni hal qilishga tayyor hamda yangi konsepsiyalar ishlab chiqishga qodir demakdir.

Ijodiy qobiliyat rivojlanish muammosi tahlili, ko'pincha shu tushunchaga yig'ilib boradigan mazmun, mohiyat bilan aniqlanadi. Juda ham ko'p hollarda ongimizda ijodiy qobiliyatlar badiiy faoliyatining har xil turlarini ya'ni chiroyli chizish, she'rlar to'qish, musiqa yozish va hokazolar bilan uyg'unlashadi.

Aslida, ijodiy qobiliyatning o'zi nima?

Ma'lumki, biz ko'rib chiqayotgan tushuncha "ijod", "ijodiy faoliyat" tushunchalari bilan chambarchas bog'liq.

Ijodiy faoliyat deganda biz insonning shunday faoliyatini tushunamizki, uning samarasi o'laroq xox bu tashqi dunyo predmeti bo'lsin yoki dunyo borliq haqidagi yangilikka olib keluvchi tafakkur tuzilishi bo'lsin yoki butun borliqqa yangi munosabat hissi bo'lsin ularga oid yangi bir narsa yaratiladi.

Agar qaysi jabhada bo'lmasin inson hatti-harakati va faoliyatini diqqat bilan ko'rib chiqsak, unda uning asosiy turini ko'rishimiz mumkin. Insonning ba'zi bir harakatlarini reproduktiv va ishlab chiqilgan yoki dasturlashtirilgan deb atash mumkin. Faoliyatining bu

turi bizning xotiralarimiz bilan uzviy bog'liq va uning mazmun mohiyati shu bilan bog'liqki, inson oldin mavjud bo'lgan hatti-harakatlarni takrorlaydi. Inson hatti-harakatida reproduktiv faoliyatdan tashqari ijodiy faoliyat ham mavjud, uning samarasi o'laroq o'tmishdagi tasavvur va harakat malakalarining ishlatilishi emas, balki yangi obraz va harakatlar paydo bo'lishi kuzatiladi.

U.Sodiqov fikricha, zamon talabiga mos mutaxassis tayyorlash uchun faqat bilim berish bilan chegaralanmasdan, ta'lim oluvchilarga har bir masalaga ijodiy yondashishni o'rgatish kerak. Ta'lim oluvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ularning qiziqishi, havaskorligi bilan bog'liq.

Ta'limga ijodiy yondashuv – shaxsga yo'naltirilgan o'qitishni to'la amalga oshirishga imkoniyat yaratadi. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etish masalalarini B.R.Adizov "Tadqiqotchi-muammo" tizimida tahlil qilib, uch quyidagi tarkibiy qismlarini ajratadi: ijodiy ta'limni tashkil etish, bolalarning o'quv materiallarini ijodiy o'zlashtirishi, ta'lim oluvchilarda ijodiy qobiliyatlarini tarbiyalash. Bu masalalarning barchasi "ijodiy ta'lim" kontekstida tadqiq qiladi. Uning yozishicha, ijodiy ta'limni tashkil etish - bu o'quv material bilan o'quv faoliyati o'rtasidagi aloqalarni yuzaga chiqarishdir. U ta'lim oluvchi va o'quv material o'rtasidagi to'rt xil aloqa turini tasnif etgan: mazmun aloqa maqsad aloqa: funksional aloqa: vositaviy aloqa. Bu aloqalarning amal qilishi uchun ta'lim oluvchining ta'lim jarayonidagi maqomini o'zgartirishga ehtiyoji tug'iladi. SHu tufayli muallif ta'limda ta'lim oluvchilarning faol ishtirokini, ularning o'quv-biluv faoliyatini asosli tahlil qilgan. Ushbu tadqiqotda bolalarning o'quv – biluv faoliyati ta'lim jarayonining faol sub'ekti sifatida qaralib, ta'lim oluvchi ijodkorligining qator tamoyillari ajratilgan: ziddiyatlilik, ongllilik, mustaqillik, faollik, sababiyatlilik.

Ijodiy faollikni shakllantirish va rivojlantirish – bosqichma- bosqich hal qilinadigan muammodir. SHaxs faolligi turli, ya'ni o'quv ilmiy ishlab chiqarish, ijodiy faoliyatlar ta'sirida shakllanadi va rivojlantiriladi.

Psixolog olim S.L.Rubinshteynning fikricha, ijodiy faoliyat jara-yonida kishida asta-sekin ishning qaysi joyini, nimani o'zgartirish, yax-shilash, takomillashtirish masalasini o'ylash tamoyili vujudga keladi. Natijada mavjud bilimlarni taqqoslash, kuzatish va ijod jarayonida kelib chiqadigan vazifalarga muvofiqlashtirish, mo'ljallangan yechim umumiy tu-zilishini fikran tasavvur etish zarurati tug'iladi.

SHunday qilib, umumiy holda ijodiy qobiliyat talqini quyidagicha ko'rinadi. Ijodiy qobiliyatlar – bu turli ijodiy faoliyatning samarasi bajarilganligini aniqlaydigan insonning individual xarakterli xususiyatidir. Insonning har qanday faoliyatida ijodiy element mavjud bo'lganidek, faqatgina badiiy ijodiy iqtidor haqidagina emas, balki tabiiy ilmiy iqtidor, texnik ijodiy iqtidor va boshqalar haqida ham gapirib o'tish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Inson ijodiy salohiyati tashkiliy qismlari haqida hozirgi paytda bir necha farazlar mavjud bo'lsa ham, bu masala hozirgacha ochiq turibdi. Ko'pchilik psixologlar (eng avvalo tafakkur xususiyatlari bilan) qobiliyatni ijodiy faoliyat bilan bog'laydilar, eng avvalo tafakkur xususiyatlari bilan bog'laydilar. Tafakkurning divergant usuli ijodiy tafakkur asosida yotadi, bu esa quyidagi xususiyatlar bilan xarakterlanadi:

1. Tezkarilik g'oyalarning maksimal miqdorini aytish (bu holda ularning sifati emas soni zarur).

2. Turli xil g'oyalarni namoyon eta olish.

3. Originallik - yangi nostandart g'oyalarni yaratish qobiliyatiga ega bo'lish.

4. Natijaviylik – o'zining "mahsulot"ini yaratish yoki uni oxirigacha tugatish, tayyor holga keltirish.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI IJODIY FAOLIYATINI O'YINLAR VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH

*Sapoyeva H.,
Bahronova Z.,*

Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'yin ijodiy faoliyatidan foydalanish bo'yicha fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье раскрываются цель, содержание, форма, методы и средства современного образования, содержание образовательных процессов, представления об использовании творческой деятельности в обучении младших школьников.

Annotation: This article describes the purpose, content, form, methods and tools of modern education, the content of educational processes, ideas on the use of creative activities in the teaching of primary school students

Zamonaviy ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini tahlil qilish uchun qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar bo'lib hisoblanadi. Qayd etilgan pedagogik kategoriyalarni maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi.

Zamonaviy o'qituvchi dars jarayonida «aktyor» emas, aksincha «rejissyor» bo'lishi kerakligini anglashi lozim. Buning uchun esa u bir necha yangicha ta'lim usullarini yaxshi bilishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'yin ijodiy faoliyatning bir shaklidir. Bunda o'quvchi ijtimoiy va moddiy borliqni bilish hamda anglash asosida emotsional-hissiy, intellektual-axloqiy rivojlanadi.

O'yinlarning aniq bir turi, tasnifi mavjud emas. Ko'p hollarda o'yinlarni ta'lim mazmuni bilan bog'langan holda tanlanadi, masalan, sensor qabul qilishga oid o'yinlar, filologik o'yinlar, tabiat bilan tanishtirishga oid o'yinlar va boshqalar.

XIX asrning oxirlarida nemis olimi K.Gross o'yinlarni tizimli o'rganishga harakat qilgan. Mutaxassislar o'yinlarni nazariy jixatdan ijtimoiy tabiatiga ko'ra ma'lum faoliyatiga yo'naltirilganligi bilan bog'lab, o'yinlar boshlang'ich sinflarda o'quvchilar xulqini boshqarishi bilan uni takomillashtiruvchi faoliyat sifatida talqin etadilar. Lekin, o'yinlarni yagona va eng muhim asosiy xususiyati uning ta'limdagi ahamiyatliligidir.

O'yinlarning eng muxim jihati uning ikki tamonlama xarakterga egaligi bo'lib, uning dramatik san'atga ham mosligidir. Bir tamondan o'yin ishtirokchilari uni amalga oshirishda muayyan nostandart vazifalar bilan bog'liq xaqiqiy faoliyatni bajarsalar, ikkinchi tamondan esa o'yinlar bu faoliyatning aksariyat paytlarida ma'suliyatni his etgan holda xaqiqiy vaziyatlardan chetga chiquvchi shartli xususiyat ham kasb etadilar. Demak, o'yinlarning ikki tomonlama vazifani bajarishi uning rivojlanuvchi natijaga ega bo'lishiga sabab bo'ladi. O'yin faoliyati elementlaridan ta'lim jarayonida keng foydalaniladi: didaktik o'yinlar, rolli o'yinlar, kompyuter o'yinlari va boshqalar.

O'quv jarayoniga doir o'yinlar o'quv predmetlar bo'yicha o'quvchini maqsadga muvofiq shakllantirishga shart-sharoitlar yaratadi. Ana shu shart-sharoitlar natijasida olingan yangi bilimlar kelgusi faoliyatni to'g'ri yo'lga qo'yishga yordam beradi.

Demak, o'yinlar o'quvchilarning asosiy faoliyat turi bo'lib, u orqali o'quvchilar hayotni, borliqni, tevarak-atrofni o'rganadilar va unga moslashadilar.

Ijtimoiy-psixologik ahamiyati jihatidan o'yinlar o'quvchilarda ma'lum ijtimoiy bilimlarni egallashi va zarur ijtimoiy qoidalarini shakllantirishi, shuningdek, muammo nuqtai nazardan yondashganda, o'yinlar o'quvchining ijodiy faoliyatini faollashtirish bilan uning ijodiy qobiliyatini o'stiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda quyidagi real vaziyatli o'yinlardan foydalanish mumkin:

- rol o'yinlar;
- immitativ o'yinlar;
- faoliyatga qaratilgan tashkiliy o'yinlar;
- «Ishbilarmonlik» o'yinlari.

Ob'yekt sifatida o'yin modeli, o'yin holatlari ishtirokchilari majburiyatlari, o'yin o'tkazish tartib va qoidalar hamda o'quvchilar bilimini baholash tizimi bilan tanishiladi. Ko'rgazmali qurollar, kerakli ko'rsatmali materiallar dars uchun tayyorlanadi. Ayrim masalalar mustaqil o'rganiladi.

Intellektual-ijodiy o'yinlar ham o'quvchilar ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'yinda o'quvchining kommunikativ sifatlashni rivojlantirish intellektual savodxonligi, ziyrakligi, qarorlar qabul qilishda ta'lim zukkolikni rivojlantirish, xalq ijodkorligiga oid bilimlarga ega bo'lishi, sinfdagi salohiyatli o'quvchilarni aniqlash va ularni rag'batlantirishga oid maqsad va vazifalar qo'yiladi.

O'yin bir tomondan o'quvchilarning bilimini namoyon qilib, uning intellektual salohiyatini aniqlashga yordam bersa, ikkinchi tomondan o'quvchilarning jamoa bo'lib birlashishi, aqliy tafakkurning shakllanishi, axloqiy xulq atvorining tarkib topishiga zamin yaratadi.

BARKAMOL SHAXSNI TARBIYALASHDA INTELLEKTUAL VA IJODIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

**Qambarova I.,
Mardonova D.,**

Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada barkamol shaxsni tarbiyalashda intellektual va ijodiy sifatlarni shakllantirish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy salohiyatini oshirish bo'yicha fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье раскрываются представления о формировании интеллектуальных и творческих качеств в развитии гармонично развитой личности, повышении творческого потенциала подрастающего поколения.

Annotation: This article reveals the ideas on the formation of intellectual and creative qualities in the development of a harmoniously developed personality, increasing the creative potential of the younger generation.

Mamlakatimizda yangilanish jarayoni kechayotgan hozirgi davrda shu jamiyatning yoshlari bo'lgan ma'naviy boy, axloqan yetuk, intellektual rivojlangan, yuqori bilimli, jismonan baquvvat, har tomonlama kamol topgan shaxsni shakllantirishga alohida ahamiyat berilmoqda.

Ta'lim islohotlari jarayonida salohiyatli, erkin, ijodkor shaxsni tarbiyalash o'ta dolzarb muammolardan bo'lib hisoblanadi. Chunki, O'zbekistonning rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olishi ana shu jamiyatni quruvchi va uning kelajagiga xizmat qiluvchi,

saviyasi yuksak, hozirgi davr taraqqiyoti talablariga javob bera oladigan komil, ijodkor inson va malakali mutaxassislariga bog'liq.

Barkamol shaxs - deganda vatanparvar, insonparvar, mustaqil fikrlaydigan, ongli, ijodkor, izlanuvchan, yangilikka intiluvchan yetuk inson tushuniladi. Demak, hozirgi davrda o'zgarishlar har bir kishidan bilim, salohiyat, samarali mehnat, yuksak madaniyatlilik, malaka, onglilik, ijodkorlik, jamiyat va xalq oldida o'z mas'uliyatini his eta olishni talab etadi. Ijtimoiy hayotda insonni dunyoni o'zgartiruvchi qudratli kuch sifatida, uning manfaatlarini himoya qilgan holda, ko'p qirrali ijodiy imkoniyatlarini beqiyosligini tushungan tarzda inson mohiyatini anglab yetish, uning borlig'i, hayotda tutgan o'rni va hayoti ma'nosini ochib berishga munosabatning o'zgarishida namoyon bo'lmoqda. Bu esa shaxsni tarix, jamiyat va o'z hayotining ob'ekti sifatida bilishi shakllantirish va rivojlantirish imkoniyatini vujudga keltirgan bir sharoitda insonni ijodkor, erkin shaxs sifatida shakllantirishni taqozo etadi. Shuning uchun hozirgi davrda shaxsni tarbiyalash modeli, mutafakkirlarning ilmiy-nazariy qarashlariga asoslanib quyidagicha belgilandiki, bu pirovard natijada ta'lim-tarbiya tizimida barkamol-ijodkor shaxs tarbiyasining bir butun texnologiyasini tashkil qiladi:

1. Shaxs tarbiyasi.
2. Tarbiyaning tarkibiy qismlari aqliy tarbiya, ma'naviy-axloqiy mehnat tarbiyasi va kasbga yo'llash, huquqiy tarbiya, ekologik tarbiya, iqtisodiy tarbiya.
3. Tarbiya mazmuni barkamol shaxs egallashi zarur bo'lgan asosiy hislatlar, fazilatlar.
4. Tarbiya metodlari muammolarini hal etish, rag'batlantirish, ishontirish, suhbat-munozara, o'rnak ko'rsatish, ma'ruza, tajriba-kuzatish, tushuntirish, o'git-nasihat, majbur etish va boshqalar.
5. Tarbiya vositalari milliy va umuminsoniy qadriyatlar, o'quv-tarbiya jarayoni, oila, mahalla, an'ana va udumlar, ommaviy axborot vositalari, sayohatlar, badiiy adabiyot va boshqalar.

Barkamol inson - bu o'zida ma'naviy-axloqiy hislatlar majmuini mujassamlashtirgan, jamiyatda o'zligini va o'z qobiliyatini har tomonlama namoyon eta oladigan, ma'rifatli, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan, aqlan yetuk, yuksak iste'dodli va salohiyatga ega bo'lgan ma'naviy jihatdan yetuk, axloqan pok, jismonan sog'lom, hayot go'zalliklarini his eta oladigan ijodkor shaxs tushuniladi. Zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri mana shunday shaxsni tarbiyalab yetishtirishdan iboratdir.

Barkamol shaxs kamol topishi ko'p jihatdan uning kasbiy madaniy munosabatlarining rivojlanishi bilan bog'liq. Kasbiy madaniy munosabatlarning iqtisodiy, siyosiy, diplomatik va boshqa munosabatlardan o'ziga xos bo'lgan jihati shundaki, bu munosabat asosan ahloqiy, aqliy, mehnat, kasbiy, nafosat, ekologik va boshqa tarbiya turlari bilan sintezlanadi. O'quvchi-talabaning egallayotgan kasbga qiziqishi shaxsiy burchi va ma'suliyatining shakllanishi, suhbatlar va bahs munozaralar jarayonida muloqot madaniyatining shakllanishi jamoada, ayniqsa o'zaro shakllanib kelayotgan ziddiyatlarni bartaraf etishga va shaxslararo munosabatlarning sog'lom hamda demokratik asosda o'tishiga olib keladi. Ma'sul shaxslar va rahbarlarning bo'lajak mutaxassislar bilan bo'ladigan kasbiy-madaniy munosabatlarida uchrashi mumkin bo'lgan ziddiyatli va muammoli vazifalarni o'z vaqtida hal etish imkoniyatlari yaratiladi. Yosh avlodni milliy g'oya, milliy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, shubhasiz, jismoniy va ruhiy salomatlikni mustahkamlash, sog'lom turmush kechirish asoslarini shakllantirishni nazarda tutadi. Yosh avlodda hayotiy faollik, axloq, insonparvarlikning yuksak g'oyalarini tarbiyalash – jismoniy tarbiya va sportning shakllari, uslub va vositalarini qo'llashning ustivor vazifalari bo'lishi kerak.

Bu borada amalga oshirilayotgan ishlar, bolalar sport harakatining vujudga kelayotgani, maxsus jamg'arma tashkil etilib, uning faoliyatini shakllantirilishi, shu maqsadlarda sport inshootlarining qurilishi va ishga tushirilishi, har bir tuman, qishloq, mahalla miqyosida barcha bolalarni sport harakatiga jalb etilishi, musobaqalarda qatnashadigan yoshlarning ruhiyati, ularning bayrog'imizga bo'lgan munosabati, uni avaylab qalbida asrashi, bayrog'imiz hilpirab ko'tarilganda quvonchdan, g'ururdan ko'zga yosh kelishidan ko'rish mumkin.

To'liq ishonch bilan aytish mumkinki, Kadrlar tayyorlash milliy dasturining amalga oshirilishi, jamiyatda yangi ong, yangi tafakkurga ega bo'lgan, milliy g'oya negizida shakllangan shaxsning tarbiyalanishi mustaqilligimizni mustahkamlashda asosiy poydevor bo'ladi. Har tomonlama yetuk shakllangan, komil inson g'oyasi insoniyatning azaliy orzusi bo'lib hisoblanadi va ushbu darajaga erishish borliqni, jamiyatni bilishning muhim manbai sanaladi. Bu darajadagi shaxsning xususiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- yuksak aql-zakovatga egalik, intellektual faoliyatda mahsuldorlik;
- xulq, faoliyat, muomala jarayonlarida o'z imkoniyatlarini oqilona baholash;
- ixtisoslararo bilimdonlik komil inson kamolotining yuksak bosqichi bo'lib, hozirgi davrda bir necha sohalar bo'yicha mukammal bilimlarga, qarashlarga egalik bilan xarakterlanadi;
- uzluksiz ravishda yangiliklarga intiluvchanlik, ijodiy yechimlarni amalga oshirishga qobillik;
- o'z iqtidori va ijodiy salohiyatini amaliy ifodalanishini ta'minlash;
- har bir ixtisos predmetiga oid qarashlarda mukammallikka, sermahsullikka erishish;
- har tomonlama rivojlangan shaxsning navbatdagi kamolot bosqichi aqliy donishmandlik deb ataladi. Aqliy donishmandlik axloqiy madaniyat, yuksak his-tuyg'ular, muomala maromi, tabiat va jamiyat qoidalariga rioya qilish, axloqiy yetuklik, siyosiy-huquqiy, iqtisodiy ong ko'rinishlariga oqilona yondoshish.

Foydalangan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak malakali mutaxassislar taraqqiyot omili. T.: O'zbekiston, 1995.
2. Davletshin M.G. va boshqalar. Qobiliyat va uning diagnostikasi. -T.:O'qituvchi, 1997.
3. Mahkamov U.I. O'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish muammolari. -T.: FAN, 1995.
4. **Sergéy Rubinshtéyn** «Основы общепсихологии» 1946 g

GLOBALLASHUV JARAYONINING BOLA SHAXSI SHAKLLANISHIGA TA'SIRI

Ismoilova G.,

Buxoro shahri 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Maqolada globallashuv jarayonining bola shaxsi shakllanishiga ta'siri psixologik jihatlari va globallashuv jarayonlari va ommaviy madaniyat ekspansiyasi ta'sirida qadriyatlar tizimida sodir bo'ladigan tub o'zgarishlar, ijtimoiy mavjudot hisoblangan insonda muayyan o'zgarishlar keltirib chikarayotgani muammo sifatida tavsiflangan

Annotatsiya: V state opisanы psixologicheskie aspekty vliyaniya globalizatsii na formirovanie lichnosti rebenka i radikalnye izmeneniya, proisxodyayúie v sisteme sennostey pod vliyaniem globalizatsii i massovoy kulturnoy ekspansii.

Annotation: The article describes the psychological aspects of the impact of globalization on the formation of the child's personality and the radical changes that take place in the value system under the influence of globalization and mass cultural expansion.

Hammamizga ma'lumki, XXI asr axborot texnologiyalar asridir. mobil vositalar va qurilmalarning hamda shunga o'xshash murakkab texnologiyalarning yaratilishi inson va uning bevosita kundalik hayotidagi muammolarning ko'payib borishi bilan xarakterlanadi. Tan olish kerakki, bu texnika va texnologiyalar inson hayotidagi murakkabliklarni ancha yengillashtirib, bebaho vaqtini tejashga sabab bo'lmoqda. Hozirgi jadallashish jarayoni, tezkorlik davri bir so'z bilan aytganda globallashtirish insoniyatga, jamiyatga o'z psixologik ta'sirini o'tkazmasdan qo'ymaydi. Bu mavzuda so'z yuritar ekanmiz, avvalambor bizda, globallashtirishning o'zi nima? Uning qanaqa oqibatlari bor? U qanday yuzaga keladi, uning oldini olish mumkinmi? Uning inson psixikasiga ta'siri qanday?- degan qator savollar tug'ilishi tabiiy. Globallashtirish(global) – lotinchadan olingan bo'lib, umumiy, borliqni qamrab oluvchi, barchaga taalluqli degan ma'noni anglatadi. Shundan kelib chiqadigan bo'lsak, globallashtirish jarayoni nafaqat bizning shahrimiz yoki mamlakatimizda, balki butun dunyo, jahon mamlakatlarida kechayotgan hodisadir.

Biz mustaqillikka erishganimizdan keyin jahonda rivojlanayotgan mamlakatlar qatoriga qo'shilgan ekanmiz, dunyoda sodir bo'layotgan voqyea-hodisalardan, yaratilayotgan kashfiyotlardan, eng so'nggi yangiliklardan xabardor bo'lib turishimiz lozim. Bu yangiliklardan tezkorlik bilan xabar topishimiz globallashtirish natijasidir. Demak, bizning mamlakatimizda ham bu jarayon – globallashtirish jarayoni kechmoqda. Globallashtirish jarayoni turli ko'rinishlarda sodir bo'ladi. OAV, televidenie, radio, lokal tarmoq bo'lmish internet, gazeta, jurnallar, uyali aloqa vositalari, insonning ijtimoiy hayotda qulaylikka intilishi, o'zining mustaqilliligiga intilishi, o'zligini namoyon etishi va bunda turli xil yo'nalishlardan foydalanishi kabi hodisalarda globallashtirish jarayonini sababchi qilib ko'rsatishimiz mumkin. Globallashtirish jarayonining bir turi bo'lmish ommaviy madaniyat real hayotga qaysi bir jihatlari bilan o'xshash, ammo ayni paytda undan bir muncha uzoq bo'lgan hayot manzarasini yaratadi. Qarashlar va qadriyatlar tizimini, xulq modelini yaratishga xizmat qiladi. Ommaviy madaniyat o'zining mana shu xususiyatlari bilan insonning idealga bulgan ehtiyojini qondirishga intiladi. Globallashtirish jarayonlari va ommaviy madaniyat ekspansiyasi ta'sirida qadriyatlar tizimida sodir bo'ladigan tub o'zgarishlar, ijtimoiy mavjudot hisoblangan insonda muayyan o'zgarishlar keltirib chiqaradi.

Aytish joizki, globallashtirish jarayoni inson uchun, uni jamiyatdagi o'z o'rnini egallashi uchun bir muncha qulayliklar yaratdi. Lekin shuni xam unutmaslik kerakki, bu jarayon ta'sirida ko'plab salbiy oqibatlar ham yuzaga kelmoqda. Insonning erkin mustaqil hayotga erishishi, hayotdagi o'z o'rnini egallashi, o'z mulkiga erishishi va uni himoya qila olishi maktovga loyiq, lekin bu mustaqillik yoki hayotdagi o'rnini nima evaziga qo'lga kiritilishi e'tibordan chetda qolmokda, bu ikkinchi darajaga tushib qolmoqda. Globallashtirish jarayoni birinchi navbatda inson ongiga ta'sir qiladi. Globallashtirishning salbiy oqibatlari insonning faqatgina shaxsiy manfaatni himoya qilishiga undaydi. Globallashtirish natijasida insonlar o'rtasidagi qadr-qimmat, mehr-oqibat, iymon-e'tiqod, milliylik kabi tushunchalar yuqolishiga ta'sir etadi. Masalan, o'zbek xalqiga xos farzandga bo'lgan instinkt darajasiga ko'tarilgan mehr g'arbona dunyokarash tufayli ota-onalarda, ayniksa onalarda ko'proq o'zini o'ylash, «o'z hayotini» yo'lga qo'yish, «o'z hayoti» bilan yashash holatlariga olib kelmoqda. Har bir kashfiyotning, yangilikning ham salbiy, ham ijobiy tomonlari bo'lgani singari globallashtirish jarayonining ham ikki xil xislati mavjud. Bu ikki xil xislatlarning

ijobiysini kengaytirib, salbiy oqibatlarini oldini olishimiz darkor. Buning uchun birinchi navbatda yoshlarni oldindan, ya'ni oiladan, bog'chadan, maktabdan to'g'ri tarbiyalab borishimiz kerak. Ularga hayotda o'z o'rnini topishi uchun, kelajakka bo'lgan intilishi yo'qolmasligi uchun, oldiga ko'ygani maqsadi to'g'ri va bu mahsadga erishishda to'g'ri yo'l tanlashlari uchun ularni to'g'ri yo'naltirishimiz kerak.

Hozirgi davr taraqqiyoti jamiyat a'zolarini va ayniqsa o'sib kelayotgan yosh avlodni o'zaro hamkorlik, do'stona muloqotga undab, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlar, mas'uliyat va shaxsiy javobgarlik, erkinlik, mustaqillik, hurfiylik, mehribonlik kabi oliy tushunchalarni o'zlashtirish uchun ehtiyoj sezdiradi. Xuddi shunday xususiyatlarni bugungi globalashuv sharoitida tolerantlik ro'yobga chiqarishda xizmat qila oladi. Tolerantlik jamiyat taraqqiyotining omili bo'lib, o'zida shu jamiyatga xos insoniy mehr-muhabbat hamda bag'rikenglik darajalarini aks ettiradi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida tolerantlik tushunchalarini shakllantirish o'ta muhim pedagogik jarayon sanaladi. Bu jarayonni tashkil etishda esa o'quv vositalari va o'qituvchining o'zni beqiyos hisoblanadi. Zero, tolerantlik tushunchasi o'z tarkibiga chidam, bardosh, o'zgalarning hayot tarzi, fikrlashi, xatti-harakati, qadriyatlariga toqat qilish, ularga hurmat nazari bilan qarash, atrofdagilarni kamsitmaslik kabi tushunchalarni ham qamrab olgan.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qituvchi, sinfdosh, maktabdoshlari bilan hamkorlik qilishini ta'minlovchi ma'naviy hamda ruhiy kechinmalar ham tolerantlik xislatlarini ifodalovchi fazilatdir.

Tolerantlik - shaxsda o'z-o'zidan hosil bo'ladigan fazilat emas, balki u uzoq muddatli, uzluksiz pedagogik jarayon natijasida vujudga keladigan ruhiy, ijtimoiy, ma'naviy holat. Tolerantlik g'oyasi turli ijtimoiy pedagogik omillar va o'quv-biluv jarayonida o'quvchilarda aynan ushbu g'oyaga oid tushunchalarning shakllantirib borilishi natijasida hosil bo'ladi. O'quvchida tolerantlik tushunchalarini shakllantirishdan ko'zda tutiladigan asosiy maqsad - jamiyat a'zolari orasida barqaror ijtimoiy munosabatlarni tarkib toptirish, ularni izchil tayyorlab borishdan iborat. Bu maqsadni amalga oshirish uchun esa ta'limning barcha bosqichlari orasida uzviylik va izchillik ta'minlanishi kerak.

O'quvchida tolerantlikka oid dastlabki tushunchalarni shakllantirishga, uni izchil rivojlantirib borishga mo'ljallangan ta'lim jarayoni, birinchi navbatda, o'quvchini ijtimoiylashtirish maqsadini va barkamol shaxs sifatida tarbiyalashni ko'zda tutadi. Bu esa muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini uzluksiz rivojlantirgan holda shaxs ma'naviyatini ijtimoiy jihatdan boyitishni nazarda tutadi.

O'quvchilarda tolerantlik tushunchalarini shakllantirish ishlarini umumiy o'rta ta'limning ilk bosqichida-boshlang'ich ta'limda, ya'ni ularda yaxshilik, hamdardlik va rostgo'ylik kabi fazilatlar poydevori endigina vujudga kelayotgan davrdan boshlash joiz.

O'quvchilarda tolerantlik tarbiyasi orqali o'z xatti-harakatlariga mas'ullik hissi tarkib toptiriladi. Ma'lumki, 3-4-sinf o'quvchilarida jamiyat hayotiga ongli munosabatda bo'lish, o'z xulq-atvorini nazorat qilib borish ko'nikmalari xulq-atvor me'yori sifatida shakllana boshlaydi. Xuddi shu davrda o'quvchilarning tolerantlik ko'nikmalarini samarali rivojlantirish uchun pedagogik imkoniyatlar kengayadi. O'quvchilarda bu davrga kelib ob'ektiv voqeyelikni o'rganishga bo'lgan intilish kuchayib boradi. Ular atrofdagi hodisalar, odamlarning xatti-harakatlarini tobora chuqurroq tahlil qilib, idrok eta boradilar. Bunda o'quvchilarga turli didaktik vositalar, ta'limiy o'yinlar, she'r, illyustratsiyalar, qo'shiqlar, musiqalar, sahna asarlari, kinofilmlar yordam beradi. Shubhasiz, bu yosh davrida o'quvchilarda tolerantlik tushunchalarini o'rganishga bo'lgan qiziqish ham barqarorlashib

boradi. Ularda tolerantlikka oid dastlabki ko'nikmalarning paydo bo'lishi barobarida o'quvchilar o'z xulq-atvorini ongli tarzda boshqara boshlaydilar. Bunday xulq-atvor ularning o'quv jarayonida o'zlarini ijobiy tomondan namoyon qilishlariga undaydi. Shuning uchun ham ta'limning dastlabki bosqichlaridan boshlab o'quvchilarda tolerantlik tushunchalarini shakllantirish muhim pedagogik qimmatga ega bo'lgan ijtimoiy zaruriyatdir. Tolerantlik hozirgi globallashuv sharoitida har qachongidan ko'ra muhim. Tolerantlik ham odamlar orasida, ham oila darajasida zarurdir.

YOSH AVLOD MA'NAVIY TARBIYASIDA CHET TILLARNING TUTGAN O'RNI

Shukurova N.R.,

Konimex tumani 10-umumiy o'rta ta'lim maktabining ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlod ma'naviy tarbiyasida chet tillarning tutgan o'rni, respublikamizda olib borilayotgan har bir islohotlar bevosita yosh avlodni har tomonlama barkamol, intellektual salohiyatli etib tarbiyalashga qaratilgan, Shu jumladan, xorijiy tillarni o'qitish masalasi ayni ustuvor yo'nalishlardan biriga ekanligi kabi fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль иностранных языков в духовном воспитании подрастающего поколения, каждая из проводимых в стране реформ напрямую направлена на воспитание подрастающего поколения всестороннего, интеллектуального потенциала, в том числе обучение иностранные языки, его мысли открывались друг другу.

Annotation: In this article, the role of foreign languages in the spiritual education of the younger generation, each of the reforms carried out in the country is directly aimed at educating the younger generation in a comprehensive, intellectual potential, including the teaching of foreign languages. his thoughts were revealed to one another.

Bugungi kunda respublikamizda olib borilayotgan har bir islohotlar bevosita yosh avlodni har tomonlama barkamol, intellektual salohiyatli etib tarbiyalashga qaratilgan. Shu jumladan, xorijiy tillarni o'qitish masalasi ayni ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda PQ-1875-sonli "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroridan so'ng bu sohaga e'tibor yanada kuchaydi. Ushbu qaror chet tillarini o'qitishni sifat va mazmun jihatdan yanada yuksaltirishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Mazkur qarorga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimida chet tillarini o'rganishga oid davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va dasturlar takomillashtirildi. Xorijiy tillar bo'yicha darslik va o'quv-uslubiy majmualarni modernizatsiya qilish bo'yicha maxsus dastur asosida integrallashtirilgan o'quv rejalar amaliyotga joriy etildi.

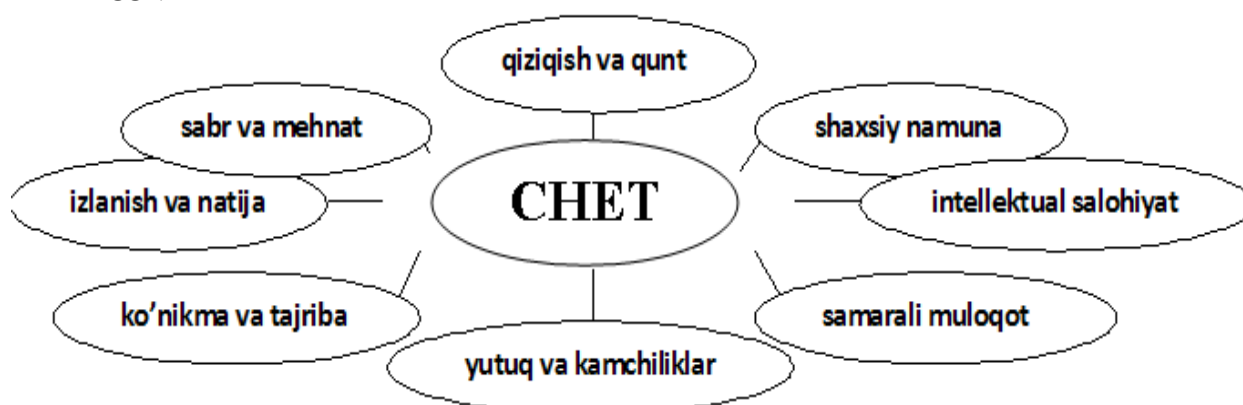
Ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitishning moddiy-texnik bazasini takomillashtirish bo'yicha xalqaro tajribani hisobga olgan holda, xorijiy til kabinetiga oid jihozlash me'yorlari ishlab chiqildi. Mazkur yo'nalishda Toshkent axborot texnologiyalari universiteti tomonidan yaratilgan «LINGVO X» dasturi tajribadan o'tkazildi. Dastur yordamida lokal tarmoqdagi komputer sinfi lingafonli komputer sinfi sifatida ishlaydi.

Mamlakatimizda chet tillarini bilish darajasini baholash milliy tizimini yaratish, chet tillar bo'yicha pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish maqsadida maxsus kurs tashkil etildi. Shu asosda ta'lim tizimining barcha bo'g'ini uchun xorijiy tillar bo'yicha trenerlar tayyorlandi. Muloqot muhitini shakllantirish va chet tillarni o'rganishni ommalashtirishda xalqaro tashkilotlar hamda xorijiy ta'lim muassasalari bilan samarali

hamkorlikni yo'lga qo'yishda keng qamrovli ishlar amalga oshirildi. Jumladan, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti huzurida Chet tillarni o'qitishning innovatsion metodikalarini rivojlantirish respublika ilmiy-amaliy markazi tashkil etildi. Mazkur markaz xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy uslublarini ishlab chiqish, xalqaro tajribani o'rganish, ta'lim standartlari va me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish va tadbiq etish, chet tillarini interfaol o'qitish vositalarini qo'llash hamda masofaviy o'qitishni tashkil etish kabi yo'nalishlarda faoliyat olib bormoqda. [4.]

“Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarorda belgilangan vazifalar mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalariga katta mas'uliyat yuklaydi. Aytish mumkinki, oliy ta'limdagi nofilologik yo'nalishlarda ta'lim olayotgan talabalarni o'qitishda xorijiy ilg'or tajribalarning qo'llanilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Oxirgi yillarda aynan nofilologik yo'nalishlarda ta'lim olayotgan talabalar orasida xalqaro almashinuv dasturlari, Tempus va Erasmus Mundus loyihalari doirasida Yevropa universitetlarida ta'lim olishlar soni keskin oshmoqda. Erasmus+ dasturi doirasida boshlanishi rejalashtirilayotgan loyihalarda bu son yanada oshishi kutilmoqda. Talabalardan o'z navbatida xorijda o'qish davrida chet tilini yaxshi bilishlari talab etiladi va tilni yaxshi bilish o'z sohalarida ilg'or tajriba va bilimga ega bo'lishlarida muhim hisoblanadi. [2.]

Chet tili, uning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hayotda tutgan o'rne, til o'rganuvchilar uchun muhimlik darajasini inobatga olib, chet tilini o'rganishni quyidagi sxema asosida (tepadan o'ngga) ham izohlash mumkin:

Sxemaga izoh:

Tajribadan ma'lumki, inson bir sohani egallashdan avval (masalan, kasb tanlashda), unda albatta shu sohaga nisbatan qiziqish bo'lishi lozim, shu jumladan til o'rganishda ham. Qiziqish ortidan kishida qunt paydo bo'ladi. Chet tillarini o'rganish o'z navbatida bir qancha murakkabliklarga ega, shu bois u kishidan ulkan sabr va tinimsiz mehnat talab etadi. Bu yo'lda har bir til o'rganuvchi izlanishlar olib boradi va bir qancha natijalarni qo'lga kiritadi. Anashu natijalar yig'indisi o'rganuvchi uchun ko'nikmalar manbaini hosil etib, erishilgan yutuqlar keyingi bosqichda amalda – tajribada qo'llaniladi. Bu jarayonda kishi o'z yutuq va kamchiliklarini xolis baholashi, sarhisob qilishi mumkin. Keyingi bosqich – samarali muloqot, nafaqat o'z ustida muntazam ishlash, shu bilan birgalikda kamchiliklarni bartaraf etishni ham kafolatlaydi. Bu jarayonda til o'rganuvchi uchun doimiy muloqotda bo'lish, mutaxassis yo'l-yo'riqlariga amal qilish, chet elliklar bilan bevosita muloqot qilish, o'rganilayotgan tilda audio-video vositalardan muntazam foydalanish juda muhimdir. Boshqa fanlar qatori chet tilida so'zlashish ham intellektual salohiyat belgisi bo'lib hisoblanadi, ayniqsa XXI asr – fan-texnika asrida, O'zbekiston har sohada butun dunyoda o'z o'rniga ega bo'lib borayotgan bir paytda. Ta'kidlash joizki, bugungi kunda yurtimizda

chet tillari (ingliz, fransuz, nemis, ispan, italyan, xitoy, koreys, yapon tillari)ni mukammal o'zlashtirib, har jabhada o'zini ko'rsatayotgan yoshlar soni yildan-yilga oshib bormoqda. Bunday yoshlar o'z tengdoshlari orasida shaxsiy o'rnak, shaxsiy namuna bo'lib hisoblanadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish yo'li bilan, o'sib kelayotgan yosh avlodni chet tillarga o'qitish, shu tillarda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish hamda buning negizida, ularning jahon sivilizatsiyasi yutuqlari hamda dunyo axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlari, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun shart-sharoit va imkoniyatlar yaratish maqsadida"[1.] mamlakatimizda yaratilgan beqiyos imkoniyatlardan foydalanib, hozirgi zamon talabi bo'lgan – chet tillarini o'rganish masalasidan hech kim, ayniqsa, yoshlar chetda qolmasliklari, o'z sohasi bilan birga albatta, hech bo'lmaganda bitta chet tilida mukammal so'zlasha olishlari – O'zbekiston kelajagini yanada yuksaltirish, dunyo hamjamiyatida o'zining muhim strategiyasiga ega bo'lishini ta'minlovchi eng muhim omildir. Zero har bir o'rganilgan til kishiga yangi dunyoni kashf etishda bilimlar kaliti vazifasini o'taydi.

BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHDA O'QITUVCHINING KASBIY SALOHIYATI

Achilova N.R.,

Konimex tumani 19-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishda o'qituvchisining kasbiy salohiyati. O'quvchiga bilim berish, har bir dars mazmunini boyitish, qiziqarli mashg'ulotlar, foydalanish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Bilim berish, ta'lim-tarbiya, konseptual, ruhiy, ma'naviy-ahloqiy, intellektual, kasbiy salohiyat, metodlar.

Аннотация: В данной статье раскрывается профессиональный потенциал учителя в обучении начальных классов. Информация о том, как воспитать ученика, обогатить содержание каждого урока, интересные уроки

Ключевые слова: Воспитание, обучение, концептуальный, духовный, духовно-нравственный, интеллектуальный, профессиональный потенциал, методы.

Annotation: In this article, the professional potential of a teacher in the teaching of primary education. The student is given information on how to educate, enrich the content of each lesson, interesting lessons.

Key words: Education, training, conceptual, spiritual, spiritual, moral, intellectual, professional potential, methods.

Respublikamiz xalq ta'limi oldida turgan asosiy vazifa har tomonlama kamol topgan sog'lom, qobiliyatli, o'z Vatani va xalqiga sodiq insonlarni tarbiyalash va ularni voyaga yetkazishdan iboratdir. Bu ulug' maqsadni ro'yobga chiqarish xalq ta'limi tizimida faoliyat ko'rsatayotgan barcha o'qituvchilarning o'z ishiga ijodiy yondashish, har bir ishda yuksak samaradorlikka erishish zamonaviy pedagogik metodikalarni qo'llab darslarni samarali tashkil etishni talab qiladi. Qolaversa, boshlang'ich ta'lim yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishning poydevori hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, uning bolalar psixologiyasi va ma'lumot darajasi hamda hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim

metodikasini yaxshi bilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. standarti va amaldagi maktab dasturlarida o'quvchi egallashi lozim bo'lgan materiallar ancha murakkab bo'lib, bolalarning bu bilimlarni bosqichma-bosqich egallab olishlarini, kengaytirib va rivojlantirib borishlarini taqozo etadi. Bugungi va ta'lim tizimi biz boshlabg'ich sinf o'qituvchilari oldiga o'ta mas'uliyatli vazifalar yuklamoqda. Muallim har bir o'tilayotgan darsga ijodiy yondashishi, mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik, innovatsion metodikalar asosida darsning har bir minutidan unumli foydalanishi zarur.

O'quvchiga bilim berish, har bir dars mazmunini boyitish, qiziqarli mashg'ulotlarni dars jarayoniga singdirishni talab qiladi. Ruhshunoslarning aniqlashicha, boshlang'ich sinf o'qituvchining oddiy tushuntirishi orqali egallab olgan ma'lumotlarga qaraganda turli xil ruhiy kechinmalar orqali o'zlari mulohaza yuritib, mustaqil bajargan ishlari vositasida o'zlashtirilgan bilimlarini uzoq esda saqlab qoladilar. Chunki o'quvchi mustaqil mashqlarni bajarishda faoliyat ko'rsatib, ilgari olgan bilimlariga tayangan holda ko'plab o'quv materiallarini hayolidan o'tkazadi. O'xshash hodisalarni taqqoslaydi. O'zicha mulohaza yuritib mustaqil hukm chiqaradi.

Mashg'ulotlarni shunday tashkil etish kerakki, o'quvchi har bir dars davomida egallashi lozim bo'lgan bilimlar hajmini, o'zida hosil qiladigan ko'nikma va malakalarni oldindan belgilab olishi lozim. Bu o'z navbatida o'quvchining mashg'ulotlarga aniq maqsad bilan qatnashishini taqozo qiladi. Chunki o'quvchi darsning oxirida belgilangan maqsadga erishganligini bilish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur.

Albatta, boshlang'ich sinf o'quvchisiga bilim berish, har bir dars mazmunini boyitish, qiziqarli mashg'ulotlarni dars jarayoniga singdirishni talab qiladi. Bunda oqituvchining dars uchun oldindan puxta tayyorgarlik korishi va darsda foydalanidigan usullari bolalarning mustaqil ishlashiga qaratilishi zarurdir. Chunki o'quvchi mustaqil mashqlarni bajarishda faoliyat ko'rsatib, ilgari olgan bilimlariga tayangan holda ko'plab o'quv materiallarini hayolidan o'tkazadi. O'xshash hodisalarni taqqoslaydi. O'zicha mulohaza yuritib mustaqil hukm chiqaradi. O'qituvchilarning tayyor holda bergan ma'lumotida esa o'quvchi fikrlash faoliyati to'la ishga kirishmasdan to'g'ri javobni o'zlashtirib oladi. O'xshash hodisalarga duch kelishi bilan o'qituvchi bergan bilimni amaliyotga taqbiq qilishda qiynalib qoladi. Davlat ta'lim standarti va amaldagi maktab dasturlarida o'quvchi egallashi lozim bo'lgan materiallar ancha murakkab bo'lib, bolalarning bu bilimlarni bosqichma-bosqich egallab olishlarini, kengaytirib va rivojlantirib borishlarini taqozo etadi.

Maktab bola hayotida juda muhim o'rin turadi. Shu davrda u atrof-muhit, jamiyat va kishilar mehnati, maktab-maorif haqidagi bilimlarni egallaydi. Kecha o'yin bilan band bo'lib, erkin faoliyat ko'rsatib yurgan bolaning birdan maktabning ichki qonun-qoidalariga moslashishi, belgilangan tartib asosida mashg'ulotlarga o'z vaqtida qatnashishi oson kechmaydi. Bolada boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan materiallarni o'zlashtirib olishga yordam beradigan epchillik, hozirjavoblik, voqealarni bir-biriga taqqoslash, sinchkovlik kabi ijobiy xislatlarning shakllanish davri bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mo'ljallangan bilimlarning o'zlashtirib olinishiga erishish uchun ana shularga tayanish va uni parvarish qila borish lozim. Bu o'rinda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni va ahamiyati juda kattadir. "Tasavvur qiling, bola ma'lum amaliy va ruhiy tayyorgarlikdan keyin maktab o'quvchisi bo'ladi. Uning vazifasi o'zgaradi. Bir kecha - kunduzda o'rtacha 4 soat ta'lim oladi. Kechagi o'yinqaroq bola bugun 40-45 daqiqa davomida diqqatini bir joyga joylab, o'qituvchi bilan muloqatda bo'ladi. O'quv axborotini qabul qiladi va idrok etadi. Ana shu vaqtda o'qituvchi loqayd, mas'uliyatsizlik qilsa, uning bu holati ota-onalarning holati bilan hamohang bo'lib qolsa, ota-ona ham yordam berishdan o'jiz, nazorat qilishga

“vaqti yo‘q” bo‘lsa, o‘sha o‘quvchilar bo‘sh o‘zlashtiruvchi, tartibsiz yomon o‘quvchilarga aylanadilar.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, davlatimiz tomonidan ta’lim tizimini takomillashtirishga bo‘lgan e’tibor, bu ulug‘ xalqimiz, kelajagimiz va ertangi kunimizga bo‘lgan e’tibordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axloq odobga oid hadis namunalari T.: Fan.1990 y.
2. Mavlonova R. Raxmonqulova N. Boshlang‘ich ta’limning integratsiyalashgan pedagogikasi . T.: O‘qituvchi, 2006.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA INKLYUZIV TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING AFZALLIKLARI

Bobonorova N.U.,
Xatirchi tumani 20-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: ushbu maqola maktabgacha ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’limni tashkil qilishning nogiron hamda sog‘lom bolalar uchun ahamiyati yoritilgan.

Annotation: This article highlights the importance of inclusive education in preschools for children with disabilities and healthy children.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность инклюзивного образования в дошкольных учреждениях для детей с ограниченными возможностями здоровья и здоровых детей

“Biz hammamiz boshqachamiz, ammo barchamiz tengmiz”

Agrippina Shin,
O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim vaziri

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimining samarali tashkil etish bo‘yicha, jismonan sog‘lom va barkamol avlodni shakllantirish, o‘quv jarayoniga ta’lim-tarbiyaning samarali shakllari hamda usullarini joriy etishni ta’minlashga qaratilgan keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda.

Maktabgacha ta’lim sohasida davlat-xususiy sherikchilik aloqalarining rivojlanishi, nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlari sonining yanada ko‘payishi va ular ko‘rsatadigan xizmat turlarining kengayishida yaratilgan qulay shart-sharoitlar asos bo‘ladi.

Davlat tomonidan inklyuziv ta’limni joriy etishni nazarda tutuvchi bir qator huquqiy-me’yoriy hujjatlar qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonunida¹ inklyuziv ta’lim tushunchasi belgilangan.

Inklyuziv ta’lim- ta’lim muassasalari uchun barcha bolalarga ta’lim berish imkoniyatidir. Ushbu ta’lim insonning asosiy huquqi sifatida tushunishga asoslanadi.

Ko‘pgina mamlakatlarda inklyuziv ta’lim amaliyoti bu nazariyaning to‘g‘riligini ko‘rsatib berdi. Tadqiqotlarga ko‘ra, alohida ehtiyojli bolalar o‘z tengdoshlari bilan birga o‘qisalar, o‘rganishda, ijtimoiy muloqotda ancha yaxshi natijalarni ko‘rsatishga moyildir.

¹ O‘zbekiston Respublikasi qonuni. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”. (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 17.12.2019-y., 03/19/595/4160-son)

Barcha bolalar inklyuziv ta'lim amaliyotidan yaxshi foyda oladilar. Odatda, alohida ehtiyoji bor bola rivojlanayotgan tengdosh bolalar bilan bir guruhda bo'lishi ularga taqlid qilishga, ular bilan muloqot qilishga, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi.

Rivojlanayotgan bolalar alohida ehtiyojlari bor odamlar duch keladigan muammolarni bartaraf eta olishlariga va muvaffaqiyatga erishishlari mumkinligini bilib oladilar.

Pedagoglarga guruhida alohida ehtiyoji bolalar bo'lishi ham manfaatlidir, bunda ular o'quv uslublaridagi farqlarni kuzatishda malakaga ega bo'lishlari mumkin. Ular, shuningdek, bolalarning individual kuchli tomonlarini baholashda o'zlarida ko'proq ishonch orttiradilar va shu bilan qo'llab-quvvatlash kerak bo'lgan tomonlarini aniqlaydilar. Bu barcha bolalarni o'qitishda tarbiyachilarga bolaning individual kuchli tomonini va alohida ehtiyojlarini aniqlashga va shu asosida ta'lim uslubini yaxshilashga imkon beradi. Inklyuziv ta'limning mavjudligi bolalar bir-biridan ko'p jihatdan farq qilishini va bu farqlar to'siq emas, balki qimmatli manba ekanligini tan olish demakdir. Bolalarning turli ta'lim ehtiyojlari va imkoniyatlari va ularning turli rivojlanish sur'atlarini o'quv faoliyati va ta'lim strategiyasini individuallashtirish va differensiallashtirish yo'li bilan qondirish mumkin. Inklyuziv ta'limga erta kirish bola o'z tengdoshlari xatti-harakatlari bilan tanishish imkonini beradi. Inklyuziv maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar o'z tengdoshlari maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan va bo'lmagan holda o'zaro muloqot qilish uchun kundalik imkoniyatlarga ega bo'ladilar.

Inklyuziv maktabgacha ta'lim tashkilotidagi bolalar:

- do'st topish;
- odamlar o'rtasidagi farqlardan qo'rqmaslik;
- yaxshi ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish;
- o'ziga yetarli adekvat baho berishni o'zlashtirish;
- nutq va nutqsiz muloqot va xatti-harakatlarning ijobiy namunalarini bilib olish.

Bunday muhitni tashkil qilishning ko'plab usullari mavjud: birgalikda rolli o'yinlar, guruhli ishlar, lohiyalar, bayramlar tug'ilgan kunlar va boshqa ko'plab tadbirlar bolalarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim jarayonini tashkil etish nuqsoni bor bolalarda, o'ziga bo'lgan ishonch, jamiyatning to'laqonli a'zosi ekanligini anglash, atrof-muhitni sevish, mehr-muhabbat kabi his tuyg'ular shakllanadi.

MAKTABGACHA TA'LIMDA QO'LLANILADIGAN O'YINLAR VA ULARNI TASHKIL ETISH METODIKASI

*Olimova G.,
Qiziltepa tumani 5-MTT tarbiyachisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda qo'llaniladigan o'yinlar va ularning tashkil etish metodikasi hamda ularning mazmun-mohiyati, o'yinlarning bolalar ta'lim-tarbiyasidagi ahamiyati yoritilgan.

Аннотация: В данной статье описаны игры, используемые в дошкольном образовании и методы их организации, а также их содержание, значение игр в воспитании детей.

Annotation: This article describes the games used in preschool education and the methods of their organization, as well as their content, the importance of games in the education of children.

O'yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash vositasidir. Psixologlar o'yinni maktabgacha yosh davrida yetakchi faoliyat deb hisoblaydilar. O'yin tufayli bolaning yuqori rivojlanish bosqichiga o'tishini ta'minlovchi sifatlar shakllanadi, uni ruhiyatida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi. O'yinda bola shaxsining hamma to'moni bir-biriga o'zaro ta'sir etgan holda shakllanadi. O'ynayotgan bolani kuzatayotib uning qiziqishlarini, tevarakatrof to'g'risidagi tasavvurini, kattalarga va o'rtoqlariga bo'lgan munosabatini bilib olish mumkin.

O'yin ta'lim va mashg'ulotlar bilan, kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib juda katta ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ijodiy o'yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi. Bu bolaning aqliy kuchini ishga soladi, tafakkurini, xayolini, diqqatini, xotirani faollashtirishni talab qiladi, bola masalalarni mustaqil hal qilishga o'rganadi, o'ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o'ylab topadi, o'z bilimlaridan foydalanish va uni so'z bilan ifodalashga o'rganadi. O'yinda aks ettirilayotgan narsani bilib olishga qiziqish uyg'onadi. Ko'pincha o'yin bolalarga yangi bilim berish va ularning fikrini bilim doirasini kengaytirish uchun xizmat qiladi. Ijodiy o'yinni tor didaktik maqsadlarga bo'ysindirib bo'lmaydi, bu o'yin yordamida juda katta vazifalar hal qilinadi. Qoidali o'yin bolaning sensor rivojlanishini, taffakkur va nutqini, ixtiyorsiz diqqatini va xotirasini, har xil harakatlarini muntazam ravishda mashq qildirib borish imkonini beradi. Har bir qoidali o'yin ma'lum didaktik maqsadga ega bo'lib, bolani umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Ta'limning o'yin shaklida bo'lishi muhim ahamiyaiga ega bo'lib bolaning umumiy rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Qiziqarli o'yin bolaning aqliy faolligini oshiradi, o'yinda bola mashg'ulotdagiga nisbatan murakkabroq masalani hal qilishi mumkin.

O'yinda aqliy rivojlanish bilan birga axloqiy sifatlar ham shakllanadi. O'yin jarayonida yuz bergan kechilmalar bola ongida chuqur iz qoldiradi, shuning uchun o'yin bolada yaxshi hislarni, ulug'vor orzular va intilishlarni, qiziqishlarni tarbiyalashga yordam beradi. O'yin mustaqil faoliyat bo'lib, bu jarayonda bolalar o'z tengdoshlari bilan aloqa qilishga kirishadilar. Ularni umumiy maqsad, unga erishishdagi umumiy kechinmalar birlashtiradi. Shuning uchun o'yin do'stona munosabatlarni tarbiyalashda, jamoa hayoti malakalarini, tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllantirishda muhimdir.

Bolalarning tabiat to'g'risidagi bilimlarini mustahkamlash uchun "Hidiga qarab top", "Mazasiga qarab top", "Ushlab ko'rib top", "Kim nimani eshityapti" kabi o'yinlarni o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Kichik yoshdagi bolalar bilan so'zli o'yinlar o'tkazilmaydi. Katta va tayyorlov guruhlarida didaktik o'yinlar o'zining mazmun va g'oyasi jixatidan ancha murakkabdir. Bu yoshdagi bolalar bilan buyum va rasmlar bilangina didaktik o'yinlar o'tkaza qolmay, so'zli didaktik o'yinlar ham o'tkaziladi. Buyumlar va rasmlar bilan o'tkaziladigan didaktik o'yinlarda bolalarning narsalar sifati, xususiyati, nimadan yasalgani, qayerda qilingani, nima uchun keraqligi va hakovzolar to'g'risidagi bilimi aniqlanadi hamda mustaxkamlanadi. Bunday o'yinlarga quydagilarni misol qilib keltirish mumkin: "Nima nimadan yasalgan?", "Guruh xonasiga sayoxat", "Ovoziga qarab top" va boshqalar.

Umumlashtirishga o'rgatish bo'yicha turlarga ajratishni o'rgatuvchi o'yinlar katta o'rin egallaydi. "Qaysi fabrikada nima ishlar bajariladi?", "Fabrikada nima ish qilinadi, dalada nima yetishtiriladi?", "Kimga nima kerak", "Kim nima bilan ishlaydi?", "Qayerda o'sadi?",

“Sayohat”(shahar bo‘ylab, dalaga maktabga va hokazo), “Pochta” va boshqalar. O‘yinni tashkil etishda muhim masalalardan biri – o‘ynovchilarni guruhlariga birlashtirishdir. Guruhlarni tuzishda quyidagi talablarga rioya qilinadi:

- 1) guruhlardagi bolalar soni – besh kishidan oshmasligi;
- 2) har bir guruhdagi bolalarning bir-birini yaxshi tanishi, o‘zaro munosabatlarining yaxshi bo‘lishini hisobga olish;
- 3) o‘ynovchilarga vazifalarni taqsimlashda ularning qiziqish va qobiliyatini hisobga olish. Xulosa chiqaruvchi yoki hakamlilik qilayotgan tarbiyachi o‘yin tugagandan so‘ng natijalarni umumlashtiradi, yakunlaydi va xulosalarini bayon qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki o‘yin texnologiyalari o‘yin holatini real hayot sharoitlariga yaqinlashtirish orqali har qanday murakkablikdagi material oson o‘zlashtirishga hissa qo‘shish bilan birga, bolalarni erkin bo‘lishga va o‘zida ishonchni namoyon etishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bondarenko A.K. Bolalar bog‘chasida didaktik o‘yinlar. [Matn] / A.K. Bondarenko - M., 2010.- 234p.
2. Grinchenko I.S. Nazariy, ta'lim, tarbiya va tuzatish ishlari bo‘yicha o‘yin. [Matn] / I.S. Grinchenko - M., 2012.- 254s.
3. Deryabina L.B. Biz birga o‘ynaymiz [Matn] / L.B. Deryabina // Maktabgacha pedagogika. - 2014. - 1-son.

MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHI O‘SMIRLARIDA DEZADAPTATSIYA JARAYONINI REAPLITATSIYA QILISHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

**Murodova N.H.,
BuxDUtalabasi**

Annotasiya: Ushbu maqolada mehribonlik uyi tarbiyalanuvchi o‘smirlarida dezadaptatsiya jarayonini reaplitatsiya qilishning ijtimoiy psixologik mexanizmlari yoritib berilgan.

Аннотация: В данной статье освещаются социально-психологические механизмы реабилитации у подростковнаходящихся в приемных семьях.

Annotation: This article sheds light on the social psychological mechanisms of rehabilitating the process of maladaptation in adolescents in foster care.

Kalit so‘zilar: dezadaptatsiya, reaplitatsiya, adaptatsiya, ensiklopediya.

Kelajakni o‘ylab ma‘naviy va jismoniy jihatdan barkamol yosh avlodni tarbiyalashni maqsad qilgan har qanday davlat va jamiyat eng avvalo zamonaviy ta’lim-tarbiya tizimini shakllantirishi kerak.

Sh.M. Mirziyoev.

Bugungi kunda mamlakatimizda 16 ta Mehribonlik uyi va 4 ta Bolalar shaharchasi bor. Ularda 1 ming 823 nafar o‘g‘il-qiz yashab, o‘qimoqda. 86 ta maxsus maktab-internatda 21 ming 363 nafar bola tarbiyalanmoqda. Mehribonlik uylari yetim va ota-onalarining yoki boshqa qonuniy vakillarining vasiyligisiz qolgan bolalar uchun davlat tomonidan ochilgan ta’lim tarbiya muassasi hisoblanadi. Mehribonlik uylarida 3 yoshdan 16 yoshgacha bo‘lgan sog‘lom bolalar yashashi va tarbiyalanishi uchun zarur sharoitlar yaratilmoqda.

Mehribonlik uylaridagi o‘qituvchi va tarbiyachi uchun o‘smirlik davri psixologiyasini bilish psixologik nuqtai nazaridan ham pedagogik nuqtai nazaridan ham muhimdir. Bu

davrni biz yana o'tish davri ham deb ataymiz. O'smirlik davri asosan 11-15 yoshdagi bolalarni o'z ichiga qamrab oladi. Bu davrda o'smirlarning o'z shaxsiy fikrlari paydo bo'ladi. Ularda o'z qadr-qimmatlari haqidagi tushuncha kengayadi. Ilmiy psixologiyaning aniqlashi bo'yicha o'smirlarning psixik taraqqiyotini xarakatga keltiruvchi kuchlar, ularning faoliyatlari bilan tug'iladigan ehtiyojlar bu ehtiyojlarni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi dialektik qarama-qarshiliklarni yuzaga kelishi va bartaraf qilinishidan iboratdir. Qarama-qarshiliklar ancha yuksak darajadagi psixik taraqqiyotini, ancha murakkab shakldagi faoliyat turlarini va shaxsning qator yangi psixologik xususiyatlarini tarkib toptirish orqali bartaraf qilishdan iboratdir. Shundan keyin psixik taraqqiyotning yuksakroq bosqichiga o'tiladi. O'smirlarning yangi ijtimoiy jihatdan tashkil topgan va rang-baranglashtirilgan faoliyatni uning psixologik hamda shaxsning tarkib topishiga asosan sharoit va vosita xizmat qiladi. O'smirlar xarakterida ijtimoiy psixologik dezadaptatsiya holatlarining shakllanishi omillari. Adaptatsiya (moslashish) tushunchasi zamonaviy psixologiya fanida katta o'rin egallaydi. Shuning bilan birga qatorda ushbu muammoga nisbatan turli nuqtai nazarlar mavjud. Pedagogik ensiklopediyada adaptatsiya tushunchasiga quyidagicha ta'rif beriladi: Adaptatsiya (yunon. adapta-tio-moslashish), organizmning tashqi sharoitlarga moslashishidir. Adaptatsiya asosini organizmning tashqi muhitdagi vaziyatlarda ichki barqarorligini saqlab turish imkonini beruvchi reaksiyasini tashkil etadi. Adaptatsiya organizmning turli sharoitlarida me'yoriy rivojlanish, optimallashtirish qobiliyatlarini saqlab turishini ta'minlaydi. Pedagogik va psixologiyada adaptatsiya tushunchasining shaxs rivojlanishi nazariy taxlilida shaxs rivojlanishining nisbatan turg'un bosqichiga o'tish jarayoni sifatida qoraladi.

Shaxs shakllanishining birinchi bosqichini A.V. Petrovskiy adaptatsiya bosqichi deb hisoblaydi. Bu bosqichda shaxs tomonidan jamiyatda o'rnatilgan ijtimoiy me'yor va mezonlarni, shuningdek faoliyatni ma'lum usul va vositalarini egallashi tushuniladi. O'smir yangi ijtimoiy muhitga kirar ekan avvalo o'rnatilgan me'yorlarini o'zlashtirib olish zarur shundan keyingina u o'zini shaxs sifatida namoyon eta oladi. Agar o'smirda adaptatsiya jarayonidagi qiyinchiliklarini yengib o'tish imkoni bo'lmasa shaxs rivojlanishidagi asoratli buzilishlariga sabab bo'lishi mumkin ya'ni adaptatsiya ijtimoiylashuv jarayonidagi individuallashtirishdir. O'smir uni o'rab turgan atrof muhit bilan o'ziga xos munosabatlarga kiradi. Atrof muhit nafaqat o'smirning yashash tarzini belgilab beruvchi omil, balki uning ruhiy jarayonlari rivojlanishini taraqqiy ettiruvchi yoki aksincha tormozlovchi asosiy manbasi hamdir. L.S. Vigotskiy o'smir rivojlanishi haqidagi fikrlarida "Tarbiyaning natijasi uning boshida beriladi deb ta'kidlaydi. G'.B. Shoumarov fikriga ko'ra o'smirlik davrining og'ir, murakkab davr ekanligi ko'plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Bu davrda rivojlanishining barcha jihatlari: jismoniy, aqliy, axloqiy, ijtimoiy va shu kabilarning mazmun-mohiyati ham o'zgaradi. Bu davrda o'smir hayotida, ruhiyatida, organizmining fiziologik jarayonlarida, uning ijtimoiy holatida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. M.I. Enikeev ijtimoiy adaptatsiya jarayonini o'smir tomonidan ijtimoiy me'yor va mezonlarni o'zlashtirish va individning atrof ijtimoiy muhitdagi yangi sharoitlarga faol moslashish sifatida ta'riflaydi. Bizning tadqiqotlarimizda adaptiv jarayonlar kechishi yo'nalishini "tashqi" va "ichki" yo'nalganlikka ega ekanligi asoslangan. Adaptiv jarayonning "Tashqi" yo'nalganlikdagi holati shaxs tomonidan uni o'rab turgan ijtimoiy vaziyatni faol o'zlashtirish va o'zining ehtiyojlariga yo'nalganligiga moslashtirish tushuniladi. Adaptiv jarayonning "ichki" yo'nalganlikdagi holati shaxsning o'zidagi ijtimoiy ustanoqlarni ijtimoiy o'rnatilgan streoptiplar asosida korreksiya qilish bilan xarakterlanadi. Bu turdagi adaptatsiyalar insonning o'zini o'zgartirishga qaratiladi. O'z

uyida va mehribonlik uylarida tarbiyalanuvchi o'smirlarining ruhiyatlarida bir qancha faqrlarni ko'rishimiz mumkin. Bu faqrlarni konkret ijtimoiy omillarning ta'siri bilan va o'smirlarga beriladigan turli ta'lim va tarbiya sharoitlarining ta'siri bilan tushuntirish mumkin. Taraqqiyotning asosiy yo'nalishi bolaning o'smirlik davridagi taraqqiyotining asosiy xarakteristikasini ajratish mumkin. O'smirlik davri organizmning jo'shqin o'sish davridir. Bu davrda tananing intensiv ravishda rivojlanishi yuzaga keladi, Musqol apparatlari mutsahkamlanadi va skeletning suyaklanish jarayoni davom etadi. Bu davrda yurak qon tomirlari sitsemasining taraqqiyotida mos kelmaslik hodisasi kuchlaniladi. Bu paytda yurak xajmi jihatidan ancha kattalashadi, ancha kuchli ishlay boshlaydi. Ko'pincha qon aylanishining vaqtincha buzilishida qon bosimining yoshga bog'liq holda ko'tarilishiga, yurak faoliyatining zo'r berilishiga olib keladi. Natijada o'smirlarda uchraydigan bosh aylanishi, yurak urishi, bosh og'rig'i paydo bo'ladi.

O'smirlarning yoshi ham jismoniy psixik hususiyatga egadir, organizm bir butun sitsemadan iborat bo'lib, bunda barcha to'qimalar va organlar fiziologik jarayonlar uzviy ravishda bir-biri bilan bog'langan bo'ladi.

Lekin bir butunlikda nerv sistemasi va uning bilan bog'langan yuqori qismi organizmda sodir bo'ladigan barcha hodisalarni boshqarib turuvchi bosh miya po'sti asosiy yetakchi rolni o'ynaydi. O'smirlik yoshida nerv sitsemasining yuqori qismi sifat jihatidan o'sa boshlaydi va miya ichki tuzilishining murakkablashishga o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ганжиев Ф.Ф., Кодирова М.Д. maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyalanuvchilari ijtimoiy-psixologik moslashuvining oziga xos xususiyatlari. //Педагогик маҳорат. Илмий журнал. – Бухоро. 2020. №2. – Б. 109-111. (19.00.00. №7).
2. Ганжиев Ф.Ф., Тўлаев Ҳ.О. Researching the scope of the professional competence within activities. //International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. Impact Factor ICV = 6. 630 Philadelphia, USA. 2019. –Б. 388-391.
3. Ганжиев Ф.Ф., Қосимова С.Б. Heads Of Competence In Psychologically School Education. International journal of scientific & Technology research volume 9, issue. 2020. -Б. 2787-2789.
4. Umumiy psixologiya. F.I. Xaydarov, N.I. Xalilov
5. Umumiy psixologiya. E. G'oziyev

YOSHLARNI IJTIMOIIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHLATLARI

**Samandarov O.,
NavDPI magistranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda sharq mutafakkirlarining qarashlari, zamonaviy sharoitda oilada bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash orqali ijtimoiy hayotga tayyorlash bo'yicha fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье раскрываются взгляды восточных мыслителей на подготовку молодежи к общественной жизни сегодня, подготовку детей к социальной жизни в семье в современных условиях, подготовку детей к общественной жизни через духовно-нравственное воспитание

Annotation: This article reveals the views of Eastern thinkers on the preparation of young people for social life today, the preparation of children for social life in the family in

modern conditions, the preparation of children for social life through spiritual and moral education

Bugungi kunda yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda sharq mutafakkirlaridan Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Alisher Navoiylar oilada bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda uning ta'lim va tarbiya olishi muhimligini o'z asarlarida ko'rsatib berish orqali ijtimoiy tarbiyaning tamal toshini qo'yganlar. Keyinchalik ma'rifatparvar pedagog olimlar Zavqiy, Avaz O'tar, Dilshod Barno, Furqatlarning, jadid pedagog olimlari Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzodalar ijtimoiy tarbiyaning jamiyatda muhim ahamiyatga egaligi, o'sib kelayotgan avlodni jamiyat bilan integratsiyalashda ijtimoiy hayotga tayyorlashning muhimligini o'z qarashlari orqali ochib berishgan.

Zamonaviy sharoitda oilada bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash masalalari faylasuf, psixolog va pedagog olimlar tomonidan oila muammosining turli jihatlarini tadqiq etish jarayonida ochib berilgan.

Psixolog olimlardan V.M.Karimova "O'zbek yoshlarida oilasi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi" deb nomlangan ilmiy ishida o'zbek oilasidagi ijtimoiy tasavvurlarning turli guruhlarda namoyon bo'lishining empirik jihatlariga asoslanib, tadqiq etgan.

Pedagog olimlardan A.Q.Munavarov o'zining "Oilaviy tarbiya samaradorligining pedagogik shart-sharoitlari" deb nomlangan tadqiqotida oilaning ijtimoiy maqomi va ijtimoiy tarbiyaning funksiyalarini tadqiq etgan.

Pedagogika fanlari doktori, professor O.Musurmonova oilada ma'naviy madaniyatni shakllantirish orqali bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga e'tibor qaratgan. Olima oila tarbiyasi haqida to'xtalganda, uning keng qamrovli ekanligini, jamiyat hayotining barcha jihatlarini o'ziga qamrab olishini shunday bayon etadi: "Oila tarbiyasida hikmat ko'p. Yangi o'tqazilgan niholning to'g'ri yoxud egri o'sishi bog'bon mehnati va mahoratiga bog'liqdir. Egri

o'sayotgan niholning qaddini rostlab qo'yilmasa, u noto'g'ri rivojlanadi. Yangi tug'ilgan go'dak tarbiyasi bilan yosh nihol holati o'rtasida qandaydir tabiiy o'xshashlik mavjud. Bundan ko'rinib turibdiki, mehnat tarbiyasi, axloq-odob normalari, Vatan tuyg'usi va vatanparvarlik tarbiyasi, ma'naviy-estetik tarbiya, jismoniy tarbiya, kattalarga hurmat, kichiklarga shafqat, milliy g'urur va iftixor tarbiyasi, ijtimoiy tarbiya va shu kabilar oiladan boshlanadi".

Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash orqali ijtimoiy hayotga tayyorlash masalasi M. Inomova, Sh.Atadjanova, Sh.Shodmonovalar tomonidan turli yosh davrlari bilan bog'liqlikda tadqiq etilgan. Oila inson uchun mehnat qobiliyatini tiklash va dam olish joyi. SHuningdek, oila muhim tarbiy o'chog'i hamdir. Oilada bolalar tarbiyasida otabobolar, momolardan qolgan, ming yillar mobaynida hayot sinovlaridan o'tgan yaxshi udum, odatlar mavjud.

Pedagogika fanlari doktori, professor M. Inomova oilaning quyidagi jihatlarini alohida ajratib ko'rsatgan:

birinchidan, oila o'ziga xos va takrorlanmas ta'sirga ega;

ikkinchidan, oila bola uchun o'ziga xos «ko'zgu» bo'lib, ota –onaning shaxsiy namunasi, ibрати bola tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi;

uchinchidan, oila o'ziga xos hissiyotlar olamidan iborat bo'lib, unda ijobiy va ba'zan salbiy his-tuyg'ular jamuljam bo'ladi;

to'rtinchidan, oila sharoitida bolalarda o'zgalarga nisbatan hamdardlik tuyg'ulari ham tarbiyalanadi;

beshinchidan, oiladagi maishiy turmushda bolaning ishtirok etishi ham axloqiy tarbiyaning muhim omili sanaladi; oltinchidan, oila – er-xotinlik, otaonalik vazifalarini aks ettiradi. Ota-onaning bir-biriga bo'lgan muhabbati bolaga ta'sir ko'rsatadigan asosiy tarbiyaviy omillardan biriga aylanishi mumkin. Demak, oila – tarbiyaviy jamoa va hech kim hech qanday holatda oilaning vazifasini bajara olmaydi. Oila hayoti ko'p tomonlamali munosabatlar bilan tavsiflanadi: ijtimoiy-biologik, xo'jalik-iqtisodiy, axloqiy, psixologik. Oila rivojining har bir bosqichi bir funksiyasining tugashi, boshqasining paydo bo'lishi, uning a'zolarining ijtimoiy faoliyatining o'sib borish ko'lami va tavsifi bilan bog'liq.

Jamiyatga munosabati bo'yicha oilaning vazifalari quyidagilarda aks etadi:

aholining tabiiy ko'payishi. Avlodlarning almashinuvi uchun davlat tomonidan belgilangan doirada bolalar soni muvofiq bo'lishi zarur.

tarbiyaviy vazifasi – bilim, ko'nikma va malakalar, me'yorlar, qad-riyatlar, ma'naviy boyliklarni uzatish.

Shaxsga munosabati bo'yicha oilaning vazifalari quyidagicha:

-er-xotinlik vazifasi. Er-xotinlar – eng yaqin kishilar, ular o'zaro birbirini to'ldiradi, bir-biridan ruhiy madad oladi.

-ota-onalik vazifasi. Oila qariganda ota-onalarning hayotini bezash

-uchun zarur bo'lgan ishtiyoqni ta'minlaydi. turmushni yo'lga qo'yish. Bolalar tarbiyasini yo'lga qo'yishda ota-onalar bilan ijtimoiy-pedagog hamkorlikka erishishda ota-onalarning nafaqat pedagogik-psixologik bilimlarga egaliklari, balki ularning ruhan tetik va ijtimoiy jihatdan faol ekanliklariga ham e'tibor qaratish lozim:

-barcha kasalliklarning asosi asabdan ekanligi ma'lum ekan, oilaviy munosabatlarni yo'lga qo'yish va kasbiy faoliyatni tashkil etishda asabiylashmaslikka harakat qilish, o'zaro ijtimoiy munosabatlarini tashkil etish jarayonida boshqa sub'ektlarning qadr-qimmatini saqlashga intilish; -atrofdagilar bilan suhbatlashish va har qanday yumush bilan band bo'lishdan qat'iy nazar samimiy bo'lishga intilish;

-bekorchilik insonda turli noxush o'y-fikrlarni keltirib chiqishini yodda tutgan holda hamisha biror bir foydali yumush bilan band bo'lish;

-oila a'zolari yoki yaqin kishilarning muammolari, shuningdek, ularni qiziqtiruvchi mavzularga nisbatan befarq munosabatda bo'lmaslik, ularni doimo qo'llab-quvvatlash, ularga yordam ko'rsatish va yaxshiliklar qilishga intilish;

-hayotni va atrofdagi kishilarga mehr qo'yish, zero, mehr-muhabbat insonga ruhiy kuch bag'ishlaydi, jismoniy va ruhiy imkoniyatlarni oshiradi;

-doimo harakatchan bo'lish;

-imkon qadar kamtar bo'lish, zero, manmanlik umr zavolidir. Oila inson uchun mehnat qobiliyatini tiklash va dam olish joyi. Shuningdek, oila muhim tarbiya o'chog'i hamdir. Demak, oila - tarbiyaviy jamoa va hech kim hech qanday holatda oilaning vazifasini bajara olmaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Inomova M. Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi – T.: 1999.
2. Karimova O. Oila huquqi asoslari. – T.: 2003.
3. Karimova V. Oilaviy hayot psixologiyasi. – T.: 2006.
4. Munavvarov A.K. Oilaviy tarbiya samaradorligining pedagogik shartsharoitlari. T.: an. 1989.
5. Munavvarov A. Q. Oila pedagogikasi – T.: O'qituvchi, 1994
6. Musurmonova O. Oila ma'naviyati – milliy g'urur. – T.: O'qituvchi, 1999.

RAHBAR FAOLIYATNI O'RGANISHNING NAZARIY-METODIK XUSUSIYATLARI

**Boboyeva F.,
NavDPI magistranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Rahbar faoliyati eng avvalo faoliyatning murakkab ko'rinishlaridan biri bo'lib, insonlar bilan ishlashdir. Aynan, mana shu ma'lumot menejering psixologik tayyorgarligi muhim ekanini ko'rsatadi. Rahbar rahbarlar bilan o'zini qanday tutishini ularning holatiga qarab o'z xulq-atvorini korreksiyalash rahbarlarni kuchli tomonlarini ko'rsata olishi hamda kamchiliklarini ajrata bilgan holda ish taqsimotini amalga oshira bilishi zarur.

Аннотация: В данной статье Лидерство является одним из самых сложных аспектов работы, работы с людьми. Эта информация показывает, что психологическая подготовка менеджера важна. Корректируя свое поведение по положению руководителя, следует уметь показать сильные стороны лидеров и уметь произвести разделение труда, выделив их недостатки.

Annotation: In this article, Leadership is one of the most complex aspects of work, working with people. This information shows that the psychological training of the manager is important. Correcting one's behavior according to the situation of the leader should be able to show the strengths of the leaders and be able to make a division of labor by distinguishing their shortcomings.

Boshqaruv faoliyatini tadqiq qilish 1930-yillardan boshlangan. Birinchi bo'lib boshqaruv uslubi tushunchasini K. Levin qo'llagan. Uning boshchiligida o'tkazilgan eksperimental laboratoriyalar 3 ta asosiy boshqaruv uslublarini samaradorligini qiyoslashga qaratilgan edi. Boshqaruv uslublari: avtoritar, demokratik, liberal. Shuni ta'kidlash, joizki hozirgi kunda boshqaruv uslublarini sinonimlari (avtoritar uslub – direktiv, demokratik uslub – tenglik, konsultativ, hamkorlik, passiv uslub – anarxik, liberal) keng qo'llanilganligi bilan ularning mazmuni o'zgarmagan. K. Levin boshchiligidagi tadqiqotlarning ko'rsatishicha, faoliyatdan qoniqish demokratik uslubda, mehnatning samaradorligi esa avtoritar uslubda yuqori bo'ladi. Biroq, avtoritar uslubdagi boshqaruv jarayonida past darajadagi motivatsiya, ishdagi ijodkorlikning pastligi, guruhdagi do'stona munosabatning yo'qligi, guruhiy fikrlashning pastligi, agressiyaning kuchliligi kuzatiladi. Passiv boshqaruv uslubida faoliyat samaradorligi va sifati past bo'ladi.

K. Levin tomonidan ajratib ko'rsatilgan an'anaviy boshqaruv uslublarini ko'rib chiqamiz.

Avtoritar uslub – bu eng avvalo barcha xukmronlik va mas'uliyatni boshqaruvchini qo'lida bo'lishiga yo'naltirilgan, uning barcha ko'rsatmalari aniq ravshan, keskin bo'lib, individual mavqeiga yo'naltirilgan. Demokratik uslub – bu rahbarlarga tenglik berish, qaror qabul qilish jarayonida ularning fikrini inobatga olish, ishdagi tirshqoqlik bilan ishlayotgan rahbarlarga o'z qobiliyatlariga qarab ish taqsimlash va boshqalardan iborat. Shuningdek, o'zaro hamkorlik, mustaqil fikrlash demakdir. Passiv uslub – rahbar o'z mas'uliyatini his etmaydi, boshqaruvni yuritishdan bosh tortadi, rahbarlar o'zini o'zi boshqaradi, muloqot “Gorizontal” asosga qurilgan bo'ladi.

K. Levin tadqiqotlari bu borada ko'pgina ma'lumotlar berdi va keyingiz izlanishlariga turtki bo'ldi. Ayniqsa, 1960-yillarga kelib, bu borada ko'pgina ishlar qilindi. Shundan beri Michigan universitetida R. Leykart boshchiligida samarali boshqaruvni tashkil etish borasidagi tadqiqotlar olib borildi. Biroq, bu erda o'zgacha yondashuv kuzatildi, ya'ni

yuqori va past darajadagi ishlab chiqarish mehnati kuzatilgan guruh rahbarlari qiyosiy tahlil qilindi. Ishlab chiqarishdagi farqqa boshqaruv uslubi ta'sir qiladi deb hisoblanar edi. Lekin ushbu korxona rahbarlari ishga yo'nalganligi va odamlarga yo'nalganligi bilan bir-biridan farqlanishi aniqlandi

Izlanishlar natijasida samarali boshqaruv rahbarlarning qaror qabul qilishdagi ishtiroki va qo'llab-quvvatlashiga bog'liq degan xulosaga keldilar. R.Layker menejerlarning 2 ta asosiy kategoriyasini ajratib bergan: ishga yo'nalgan va ishchilarga yo'nalgan.

Ishga yo'nalgan rahbar uchun ish qo'yilgan maqsadga erishish, loyihalarni amalga oshirish, mehnat samaradorligini oshirish uchun rag'batlantirish tizimini ishlab chiqish muhimroqdir. Insonlarga yo'nalgan rahbar uchun ishchi muhim hisoblanadi. Bunda u mehnat samaradorligi oshirish uchun insoniy munosabatlarini yaxshilashga ahamiyat qaratadi. Bunday rahbar rahbarlarni doim qo'llab-quvvatlaydi.

R.Layker tadqiqotlaridan kelib chiqib rahbarlarga yo'nalgan boshqaruvda ishlab chiqarish samaraliroq bo'lishini aniqlagan.

Tadqiqotlarni davom ettirish natijasida tizim 1, 2, 3, 4 deb nomlanuvchi 4 ta bazaviy boshqaruv uslublari ajratib ko'rsatilgan tizim 1. Kuchli avtoritar uslubga yo'nalgan bo'lib, a) e'tibor topshiriqlarni aniq va tez bajarishga qaratilgan. Bu tizim rahbarlari avtoritardirlar. 4 tizimda esa qaror qabul qilishda rahbarlarning ishtirokini qo'llab-quvvatlaydi. R.Layker fikricha, aynan mana shu uslub samaralidir. Bunday rahbarlar o'z xodimlariga to'liq ishonadilar. Rahbar va xodimlar orasidagi munosabatlar do'stonadir. 2 va 3 tizimlar oraliq uslublardir. 2 tizim avtoritar uslubga moyilroqdir. 3 tizimda esa hammasi yaxshi, biroq, rahbarlarga nisbatan biroz ishchanlik etishmaydi. Muhim qarorlarni rahbariyatning o'zi hal qiladi.

Ogayo Gitati universitetida E.Fleyshman, E.Xarrislar tomonidan boshqaruv uslubining ikki tomonlama modeli ishlab chiqildi. Rahbarning faqatgina ishchi yoki ishchilarga yo'nalganligi haqiqatdan yiroqdir.

Mana shu asosda boshqaruv uslubining ikki faktorli modeli ishlab chiqildi. Klassifikatsiya asos qilib quyidagi ikki jihat olindi: munosabatlar tuzilishi va mana shu tuzilish doirasidagi munosabatlar. Birinchisini, mohiyati guruhdagi munosabatlarni tashkil qilish va strukturalashtirish metodidadir. Ikkinchisi, rahbar va xodim o'rtasidagi munosabatlar darajasi va sifatini aks ettiradi.

Tadqiqotlar davomida yuqoridagi 2 omillar turli samaradorlik mezonlar orasidagi aloqalar aniqlandi. Shunday qilib, 2 omil yuqori bo'lgan rahbarlarda boshqaruv faoliyati samarali tashkil etiladi. Uzoq yillar davomida 2 omilni yaxshi darajada bo'lishi boshqaruv uslubini yaxshilashga xizmat qiladi degan faraz ilgari surilgan. Lekin, hozirda o'tkazilgan test, so'rovnomalar buning aksini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'aybullaev O. Shaxs ma'naviy kamoloti va estetik madaniyat /Monografiya. T., Chashma print. 2008.
2. Nurmatova M. Shaxs kamolotida axloqiy va estetik qadriyatlar uyg'unligi. /Monografiya. T., Universitet, 2009.
3. Rahbarlar uchun muomala qoidalari. // Bozor, pul va kredit. 2009-y. №1
4. Психология и этика делового общения. Учебник для Вузов. //Под ред. В.Н. Лавриненко, 2010

5-SHO'BA: TA'LIMDA INSON RESURSLARIGA AHAMIYAT, BAHOLASH VA SIFAT KO'RSATKICHI MASALALARI

YOSH AVLODNI MA'NAVIY-AXLOQIY VA INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHNING MUHIM OMILLARI

Djurayeva P.S.,

Navoiy viloyat XTXQTMOHM dotsenti.v/b.

Annotatsiya: Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishning muhim omillari, holat va jarayonni xolis o'rganish, milliy dasturimizni xalqaro standart mezonlariga xos bilim, ko'nikma malaka va kompetensiyaviy talablar asnosida tashkil etish, professional kadrlarni tayyorlashdan iboratdir.

Аннотация: Важные факторы духовного, нравственного и интеллектуального развития подрастающего поколения, объективно изучение ситуации и процесса, организация национальной программы на основе знаний, навыков, компетенций, требуемых международными стандартами, обучение профессиональных кадров.ë

Annotation: Important factors in the spiritual, moral and intellectual development of the younger generation, an objective study of the situation and the process, to organize our national program on the basis of knowledge, skills, competencies and competence requirements of international standards, training of professional staff.

Ta'lim sohasidagi islohatlarni tizimning oddiydan murakkablikga tamoyili asosida tashkil etilishi – eng quyi qatlamdagi aniq vaziyat, holat va jarayonni xolis o'rganish, tadqiq etish, ilmiy yondashuv negizida izlanish, asl muammo ildizini bartaraf etish chora-tadbirlarini xulosaviy yechim sifatida qabul qilish, ijobiy natijaviyliknigina tatbiq qilish hamda kutilayotgan samaradorlikga erishish aspektlari hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan ta'lim sifatini yangi darajada yuksaltirish zamon talabi bo'lmoqda. Islohotlar zamirida milliy dasturimizni xalqaro standart mezonlariga xos bilim, ko'nikma malaka va kompetensiyaviy talablar asnosida tashkil etish, baholash omillari sifatida O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni¹ qabul qilingan. Farmonda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash va PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish; uzluksiz ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish; o'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish; yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish kabi bir nechta vazifalar nazarda tutildi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni

Ushbu Farmonga muvofiq "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-son Farmoni¹ tasdiqlandi. Farmon ijrosini ta'minlash maqsadida, Xalq ta'limi vazirligi tomonidan AQSH Xalqaro Tadqiqot Agentligi (USAID) va RTI International (Trayangl tadqiqot instituti) bilan hamkorlikda umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va matematika fanlaridan bilimlarini aniqlash dasturini (Early grade math/reading assessment – EGRA/EGMA) amalga oshirish yuzasidan 2021-yil 28-oktabrda 02-01/14-2907 sonli buyrug'i chiqarildi² va respublikamizning turli viloyatlarida seminar, baholashlar o'tkazilmoqda.

Tabiiyki savol tug'iladi - Ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish O'zbekistonga nima beradi?

- Tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o'rni to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi;

- Xalqaro tadqiqotlar ta'lim sohasidagi milliy tadqiqotlarni sifatli o'tkazishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi;

- Xalqaro standartlar darajasida yuqori iqtisodiy samaraga asoslangan milliy baholash tizimini yaratish imkonini beradi;

- O'zbekiston dasturli tashkilotlarning yetakchi mutaxassislarini jalb qilgan holda xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish orqali mahalliy mutaxassislarimizda monitoring tadqiqotlarini o'tkazish madaniyati rivojlanadi, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarga moslashuviga olib keladi;

- Milliy ta'lim sifatini baholashdagi nazorat materiallarini xalqaro tadqiqotlarda qo'llaniladigan nazorat materiallari sifati darajasida ishlab chiqish imkonini beradi.

Mazkur xalqaro baholash dasturlari Respublikamiz ta'lim tizimini mazmunan yangilash, innovatsion ta'lim muhitini yaratish, ta'lim sifatini orttirishni talab etadi va quyidagi vazifalarni amalga oshirish zaruratini keltirib chiqaradi: masalan, ayni kunlarda 1-noyabrdan 7-dekabrgacha o'tkazilishi belgilangan Boshlang'ich sinfda o'qish ko'nikmalarini baholash (EGRA) va Boshlang'ich sinfda matematika ko'nikmalarini baholash (EGMA) tadbirlarini o'tkazish bo'yicha baholovchilarni tayyorlash uchun mo'ljallangan;

Milliy EGRA va EGMA tadqiqoti Tadqiqot sharhi, ilmiy izlanish axloqi masalalari hamda ma'lumot sifati; tarkibi jihatidan Xalq ta'limi vazirligini 22560 o'quvchiga mo'ljallangan 940 ta maktabda o'tkaziladigan Boshlang'ich sinflarda o'qish va matematika ko'nikmalarini baholash bo'yicha Milliy dasturni qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

Ushbu dasturda tadqiqot va ma'lumotlar sifati tamoyillari:

Axloq jihatidan: Rozilik (Consent), Rizolik (Assent), Anonimlik, Maxfiylik, Qulay muhit, Xolislik, Ma'lumot sifatiga qaratilgan qo'shimcha choralar, ya'ni Baholovchi Bahosining Aniqligi (BBA). Har bir inson baholashni va suhbatlarni o'tkazish uchun planshetlar va Tangerine dasturiy ta'minotidan foydalanishga o'rgatiladi.

Shuningdek, boshlang'ich ta'lim yo'nalishida pedagoglarimiz ham O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8- dekabrda 997-son "Xalq ta'limi

¹ "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-son Farmoni

² O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi 2021-yil 28-oktabrda 02-01/14-2907 sonli buyrug'i

tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori¹ bilan xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilganligi haqidagi ma'lumotlarni o'zlashtirib, kuzatib borishlari zarur deya e'tirof etmoqchiman. Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari belgilanib olinganligini, Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda O'zbekiston Respublikasining ishtirok etishiga tayyorgarlik ko'rish bo'yicha «Yo'l xaritasi» ishlab chiqilganligi bo'yicha ham manbalarni bilishlari kerak.

Xalqaro tadqiqotlardan masalan, PISA tadqiqoti - Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti IHTT(OECD – Organisation for Economic Cooperation and Development) tomonidan amalga oshiriladigan dastur hisoblanib, Singapur matematikasi dunyo mamlakatlari orasida eng ustuvor ta'lim sifatida baholanib kelinishi va uning mohiyati to'g'risida ham batafsil manbalar bilan tanishib borishi asnosida dars jarayonlariga yangiliklarning tamaltoshini sifatli singdira olgan bo'ladi.

Vaholanki, Singapur matematikasi - 1995 yildan boshlab singapurlik o'quvchilar matematikadan o'tkazilayotgan turli xalqaro olimpiadalar g'olibi bo'lib kelishmoqda. Buning siri nimada? Ko'pgina davlatlar Singapur matematikasini butunligicha joriy etishga yoki undan nusxa olishga urinib kelishmoqda. AQSH, Yaponiya, Isroil, Rossiya va Koreya davlatlarida ham bu yondashuvni asos qilib olib, Singapur matematikasi uslubiyotini matematika fanini o'qitishda joriy etib kelishmoqda.

Singapur matematikasining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim jarayonining mohiyati katta hajmdagi o'quv materialini o'rganishga emas, balki kiritilayotgan matematik atama va faktlarni tushunish chuqurligiga e'tibor beriladi. Odatdagi, xususan bizning maktab matematika fani o'quv dasturlarimizda buning aksi: dasturlarimiz o'quv yuklamasi juda katta, o'rganilishi kerak bo'lgan mavzular juda ko'p, vaqtimiz esa cheklangan. Buning oqibatida bu mavzularni chuqur o'rganish imkoniyatlari cheklangan.

2. Ta'lim jarayoni muayyan amaliy tajribadan boshlanadi va abstrakt tushunchalarga tomon boriladi.

3. Juda katta e'tibor (model drawing) modellashtirishga qaratiladi. Bu bilan berilgan masala sharti ko'rgazmali qilib vizuallashtiriladi. Masala modellashtiriladi va berilganlardan qulay ravishda foydalanish tashkil qilinadi va bosqichma-bosqich masalani yechishga kirishiladi.

4. Hamkorlikda o'rganish va o'zaro muloqotga katta e'tibor beriladi. Singapur matematikasidagi ko'pgina masalalar shartini "Qara!" va "So'zlab ber!", - deb tavsiflash mumkin. Bu masallalarni yechishda o'quvchilarga matematik tushunchalarni va masalalar bo'yicha o'z fikrlarini bildirishi, ularni birgalikda muhokama qilish va boshqalar fikrini ham tinglash imkoniyati yaratiladi. Natijada o'quvchilar tushunchani yaxshiroq o'zlashtirishadi, matematika tilidan to'g'ri foydalanishga o'rganishadi, ba'zi hollarda u yoki bu masalaning bir necha yechimi bo'lishi mumkinligini tushunib yetishadi. Darslikdagi masalalarning

¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8- dekabrda 997-son "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori

deyarli ko'pchiligida, masala sharti, uni yechish usullari va yechimi haqida har safar sinfdoshlariga yoki o'qituvchiga ovoz chiqarib so'zlab berishga undov bor. Bu esa o'z navbatida mavzuni, masalani yechish yo'llarini yaxshiroq eslab qilishlarini ta'minlaydi.

5. Har bir mavzu chuqurroq o'rganiladi. O'quvchilar oldin o'rganilgan mavzuga uni takrorlash uchun emas, balki chuqurroq o'rganish maqsadida qayta-qayta murojat qilishadi. Ya'ni, mavzuga uni jiddiyroq darajada chuqurroq o'rganish uchun yana qaytiladi.

6. O'quvchilarni eslab qolishga emas, masala yechish (problem solving)ga o'rgatiladi.

Ta'kidlaganimdek, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishning muhim omillari sifatida respublikamizda ta'limiy yo'nalishda qabul qilingan me'yoriy hujjatlar va hamkorlikdagi tashabbuslarni amaliy ko'rinishi, aminmanki, ta'lim sohasidagi islohotlar samaradorligini ko'tarishda xolisona xizmat qiladi. Zamon bilan hamnafas bo'layotgan har bir zamondosh pedagog, umid qilamanki, ijobiy o'zgarishlar mohiyatiga hamohang ravishda o'zining fidokorona mehnati, fikrlash doirasi va qarashlarini aks ettirgan holda hissani qo'sha oladi. Zero, fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifa ekanligini qayd etib, "fikrning quvvati, ziynati, kengligi, muallimning tarbiyasiga bog'liqdir", - deydi alloma Abdulla Avloniy.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni.
2. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 29-aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi 2021-yil 28-oktabrda 02-01/14-2907 sonli buyrug'i.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8- dekabrdagi 997-son "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori.
5. www.markaz.tdi.uz
6. www.centeroko.ru
7. t.me/milliymarkaz

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ БАРКАМОЛ АВЛОД ТАРБИЯСИДАГИ ЎРНИ

Бахронов Б.Б.,

Бухоро табиий ресурсларни бошқариш институти ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада миллий анъаналаримиз ва асрий қадриятларимизнинг ҳаётимиздаги ўрни, тарихий манбаларда аждодларимизнинг битмас-туганмас маънавий мероси ва тарихий анъаналари ҳақидаги фикрлар ўз ифодасини топган.

Калит сўзлар: анъана, қадрият, урф-одат, таълим, тарбия, маънавий камолот, оқибатлилик, қаноатлилик, мурувватлилик.

Аннотация: В данной статье отражена роль наших национальных традиций и вековых ценностей в нашей жизни, неисчерпаемое духовное наследие и исторические традиции наших предков в исторических источниках.

Ключевые слова: традиция, ценность, традиция, образование, воспитание, духовная зрелость, следствие, довольство, доброта.

Annotation: This article reflects the role of our national traditions and age-old values in our lives, the inexhaustible spiritual heritage and historical traditions of our ancestors in historical sources.

Keywords: tradition, value, tradition, education, upbringing, spiritual maturity, consequence, contentment, kindness.

Жамият тараққиётининг барча даврларида ҳам ривожланишнинг моҳияти, унинг суръатлари инсонларнинг маънавий камолоти даражасига боғлиқ бўлган. Қайси ерда маънавий камолот юксак бўлиб маърифий-тарбиявий тадбирлар оқилона йўлга қўйилган бўлса, шу жамият гуллаб ривожланган, тараққий этган.

Биз кураётган демократик-хукукий жамиятнинг уч муҳим томони бор: иқтисодийёт сиёсат ва маънавият. Бу томонлар қанча мустаҳкам ва бақувват бўлса келажагимиз равнақи ҳам бақувват бўлади. Мустақил Ўзбекистонимиз олдида турган иқтисодий, ижтимоий сиёсий таълим ва тарбия ишини такомиллаштириш билан чамбарчас боғлиқ. Таълим тизимидаги вазифаларга замонавий ёндашув-давлатимизнинг бу соҳага ниҳоятда катта эътибор бераётганида қабул қилинган бир қатор ҳужжатларда ўз ифодасини топди. Юксак маънавий бурчлар кеча ёки бугун ўйлаб топиш эмас. Улар инсониятнинг минг йиллик тарихи ота-боболаримизнинг неча-неча авлодлари тажрибаси давомида юзага келган. Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аجدодлар ўғити билан сингиб келган.

Бугунги кунда маърифий ва маънавий ҳаётимизда сезиларли ўзгаришлар юз бермоқда. Миллий анъаналаримиз ва асрий қадриятларимизнинг ҳаётимиздаги ўрни янада мустаҳкамланмоқда. Тарихий манбаларда аجدодларимизнинг битмас-туганмас маънавий мероси ва тарихий анъаналари асрлар давомида сақлаб келинганлиги ўз ифодасини топган. Миллатимизнинг асрий анъана ва урф-одатлари, миллий хусусиятларимизни билмасдан, ҳисобга олмасдан туриб миллий мафқурани шакллантириш мумкин эмас. Жамият ҳаётида тотувлик ва ижтимоий тарбияни ташкил қилишда маҳалланинг аҳамияти беқиёсдир. Табиат қийинчиликларини, ташқи хавф-хатарларни биргаликда енгиш, қурилиш ва ободонлаштириш ишларини ташкил этишда кучларни бирлаштириш, яхши-ёмон кунларда бир-бирига елкадош бўлишга интилиш туйғуси ўзаро меҳр-оқибат сингари ноёб инсоний фазилатлар маҳаллаларда шаклланган ва авлоддан-авлодга ўтиб келган. Маҳаллани узини ўзи бошқариш мактаби, таъбир жоиз бўлса демократия дарсхонаси, деб аташ мумкин.

Анъанавий характерга эга бўлган ўзбек халқининг меҳмондўстлиги ҳам ҳозирги даврда янги ижтимоий мазмун касб этиб, халқлар дўстлиги ва бошқа халқ вакилларига бўлган ҳурмат-эҳтиромимизни кўрсатувчи омил сифатида намоён бўлмоқда.

Ҳеч бир авлод ўзигача яратилган ва тўпланиб келинган маданий меросларсиз, билим ва анъаналарсиз яшай олмайди. Маълум бир жамиятда яшар экан у, аجدодлар томонидан тўпланган меросларни ҳаётининг биринчи куниданоқ ўзлаштириб боради. Шунинг учун ҳам халқ ҳаётига сингиб кетган урф-одат ва анъаналарни ҳеч қандай фармойиш ва маъмурий йўл билан йўқотиб бўлмайди.

Лекин маданий меросимизни ўрганишда илғор урф-одат ва анъаналарни эски анъаналардан фарқлашда баъзан нотўғри ёндошишлар ҳам бўлганлигини таъкидлаш керак. Масалан, яқингача аҳоли ўртасида кенг тарқалган. “Наврўз байрам”ига асоссиз равишда диний тус берилиб, нотўғри асосда танқид қилиниб, ман этиб келинди. Келиб чиқиши ва мазмунига кўра “Наврўз” байрамини диний ҳам, консерватив ҳам, деб бўлмайди. Уни ўтказиш расм-русумлари, удумлари баҳор фаслининг кириб

келиши ва ризқи-рўз бўлган экин-тикин ишларини бошлаб юбориш қувончларини тараннум этадиган халқ тантанасидир. Наврўз - Шарқ халқларида Янги йилнинг кириб келишидир

Урф-одат ва анъаналар ҳар бир халққа абадул-абад берилган ва ҳеч ўзгармайдиган нарса эмас. Ҳаёт уларни ғалвирдан ўтказиб, пучагини пучакка, сарасини саракка ажратиб беради. Янги даврга мослаша олгани сақланиб қолади. Шунинг билан бирга ҳар бир давр ўзининг удум ва маросимларини, урф-одат ва анъаналарини яратади. Янги вужудга келаётган урф-одатлар ўз-ўзидан, қуруқ ерда пайдо бўлмасдан, асосан икки манъба - биринчиси, илгари мавжуд бўлган илғор анъаналар замон руҳига мослаштирилади, иккинчиси, бошқа халқлар билан бўладиган иқтисодий, маънавий алоқалар натижасида улардаги илғор анъаналар ўзлаштирилади.

Кейинги йилларда ҳукуматимиз томонидан жамият ичидаги «кичик жамият» номини олган маҳаллаларга катта эътибор бериш билан биргаликда, маҳалланинг жамиятни бошқаришдаги вазиятларини кенгайтириб, мавқени ошириб бораёпти. Давлатни бошқаришнинг айрим функциялари унга ўтаяпти. Маҳалла савдо ва ҳунармандчилик мавзеларини ифодаловчи арабий сўз бўлиб, X асрдаёқ мавжуд бўлган. Хозирги кунда шаҳар бўйича энг яхши маҳалла, маҳалла раиси, хотин-қизлар кенгаши раисаси, посбонлар сардори, намунавий оила каби танловлар ўтказилади бу ҳам янги давр руҳи билан тугилиб анъана тусини олаётган маросимдир. Янги маросим, урф-одат ва анъаналарнинг вужудга келишини ўз ҳолига ташлаб қўйилмасдан, уни яратишга бутун жамоатчилик бош-қош бўлиб туриши, унга ижодий ёндошиш керак бўлади. Жамият, халқнинг турмуш тарзига ва этник хусусиятларига мос келадиган ижтимоий ғоялар билан суғорилган янги урф-одат, анъана ва маросимларга кенг йўл очиб, турмушга сингдириб бориш зарур. Албатта бунда сунъийликдан, маъмурий буйруқбозлик билан таъсир кўрсатишдан қочиш керак.

Баъзи жойларда эски, қолоқ урф-одатларнинг сақланиши, одамларга ёққанлиги ёки унга кучли эътиқод қилганликлари учун эмас, балки уларни инкор этувчи, сиқиб чиқарувчи, улар ўрнини босувчи янги маросим ва урф-одатларнинг йўқлигидир. Улар кучли ва жозибали, янги урф-одат ва маросимлар билан сиқиб чиқарилади.

Қадриятлар халқимизнинг ўзлигини англаб етишда, миллий ғурур шаклланишида беқийс хизмат қилиши мустақил давлатимиз фуқароларининг руҳий жиҳатдан истиқлол ва истиқбол учун фидойиликка етаклашининг шarti ва кафолатидир. Ўтмиш меросни билиш ҳамда эъзозлаш мақсадга мувофиқдир. «Ўтмиш қадриятларига, анъаналарига ва турмуш тарзи»га бефарқ қарамаслик лозим. Маънавий қадриятлар инсон шаклланишининг бир омилidir.

Буюк мутафаккирларимиз қайси замонда яшамасин, қайси тилда асар яратмасин, ўз элини, унинг қадриятлари, урф-одатларини унутмаганлар, доимо миллатни, миллий ўзликни улуғлаганлар.

Ўзбекистон қадим-қадимдан ҳунармандчилиги, пазандалиги, деҳқончилиги, илм-фани, санъати ва миллий қадриятлари билан оламга машҳурдир. Болажонлик, меҳмондўстлик, одамгарчилик, ота-онага ҳурмат, оилавий бирдамлик, оқибатлилик, қаноатлилик, мурувватлилик халқимизга хос одатлардир. Бу урф-одатлар, қадриятлар халқимизнинг қатор инсоний фазилатларида мужассамдир. Кишиларнинг ўз халқи урф-одатлари ва анъаналарига амал қилмасликлари халқ қадриятларини билмасликка олиб келади. Қадриятларда миллий рух, маънавият, қадр-қиммат каби инсоний

фазилятлар ўз ифодасини топади. Ўз кадр-қимматини билиш кишини худбинликдан асрайди, ўзини бошқалар томонидан камситилишига йўл қўймайди, у фақат яхшилик қилишни ўйлайди.

Мустақиллик туфайли ёш авлодни миллий руҳда тарбиялаш шахнинг миллийлигига бевосита алоқадор бўлган фазилятларни сингдириш тамойилидан келиб чиқиб белгиланади.

Меросимиз дурдоналаридан келажак авлод тарбиясида фойдаланиш, уларни ёшлар ҳаётига тадбиқ қилиш орқали болаларда давр талаби асосида ахлоқий, эстетик, меҳнат ва жисмоний фазилятларини такомиллаштириш мумкин.

Дарсларда, адаб сабоқларида, синфдан ташқари тадбирларда, тарбиявий соат машғулотларида маънавий қадриятларимиздан фойдаланиш орқали болалар ўқишини, тафаккурини, билим олишга қизиқишини ривожлантириш лозим.

Миллий мустақиллик даврида биз ёшларимизга сабоқ берар эканмиз, уларни ўзлигини англашга ўргатар эканмиз, меросимиз, қадриятларимиз, мутафаккирларимизнинг одоб-ахлоқ тўғрисидаги таълимотларидан фойдаланишимиз ва ёш авлодни баркамол инсон қилиб тарбиялашга ҳаракат қилишимиз лозим.

Фақат билимли, маърифатли инсонгина демократик тараққиётнинг барча афзалликларини кадрлай олади. Анъанавий қадриятларни ҳозирги демократик жамият қадриятлари билан уйғунлаштириш келажакда раванг топишнинг гаровидир.

Хулоса қилиб айтганда, миллий қадриятлар ўзлигимизни танишга, унинг қадрига етишга, тараққиётимиз қафолатининг барқарорлиги учун муҳим шарт бўлиб қолади, Ўзбекистонимиз мустақиллигини мустаҳкамлашга ва унга амал қиладиган инсонларни тарбиялашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. «Баркамол авлод – Ўзбекистон келажакнинг пойдевори». Т.:1997
2. Каримов И.А. «Юсак маънавият – енгилмас куч». Тошкент. «Маънавият» 2008.
3. Ramazonov, J. J. (2021). The role of self-governance in providing personal perfection. Scientific progress, 2(2), 1075-1078.
4. Ramazonov, J. (2021). Reflexive Mechanism-As The Main Form Of Controlling Students' Psychological Conditions. Центр Научных Публикаций (buxdu. uz), 7(7).
5. Рамазонов, Ж. Ж. (2021). Ўзини ўзи идора қилиш ижтимоий-психологик феномен сифатида. Scientific progress, 2(4), 306-314.

TA'LIM MENEJMENTIDA INNOVATSION YONDASHUVNING MOHIYATI

Xatamova G.Q.,

NavDPI katta o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yangi O'zbekiston sharoitida ta'limda bo'layotgan o'zgarishlar va uning o'ziga xos xususiyatlari, ta'lim menejmentida innovatsion yondashuvning asosiy bosqichlari, innovatsion munosabat yoki jarayonga yangilik kiritishning dinamik tizimi haqida so'z yuritiladi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются изменения, происходящие в образовании в условиях Нового Узбекистана и его особенности, основные этапы инновационного подхода к управлению образованием, инновационный подход или динамическая система инноваций в процессе.

Annotation: This article discusses the changes taking place in education in the context of New Uzbekistan and its peculiarities, the main stages of the innovative approach to

education management, the innovative approach or the dynamic system of innovation in the process.

Tayanch soʻzlar: Innovatsiya, menejment, menejer, innovatsion faoliyat, innovatsion texnologiya, motivatsiya

Respublikamiz ijtimoiy hayotiga shiddatli tezlikda axborotlar oqimi kirib kelmoqda va keng koʻlamni qamrab olmoqda. Axborotlarni tezkor surʼatda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosalash hamda talabaga yetkazib berishni yoʻlga qoʻyish taʼlim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Yangi Oʻzbekiston sharoitida taʼlim jarayonida mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, yaratuvchanlikka intiluvchi shijoatkor, kadrlar yetishtirishga katta eʼtibor berilmoqda. Maʼlumki, barcha davrlarda ham oʻqitish mazmuni, taʼlim tizimi ijtimoiy taraqqiyot bilan oʻzaro muvofiqlikda rivojlanib kelgan. Roʻy bergan ijtimoiy oʻzgarishlarning barchasi muayyan darajada taʼlim mazmunida oʻz aksini topadi. Buni ilm-fan, texnika va texnologiya sohalarida roʻy bergan oʻzgarishlarning oʻqitish jarayoniga tatbiqi misolida ham koʻrish mumkin. Yoshlarni taʼlim olishga moyilligi, layoqatlari, bilim va koʻnikmalarini rivojlantirish, ularning tanlagan kasblarini egallashlari uchun umumkasbiy fanlarni oʻqitish, mustaqil va ijodiy ishlashlarini samarali tashkil qilish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Respublikamizga turli sohalarida keng qamrovli tafakkuri rivojlangan, mustaqil fikrlay oladigan mutaxassislar zarur.

Respublikamiz ijtimoiy hayotiga shiddatli tezlikda axborotlar oqimi kirib kelmoqda va keng koʻlamni qamrab olmoqda. Axborotlarni tezkor surʼatda qabul qilib olish, ularni tahlil etish, qayta ishlash, nazariy jihatdan umumlashtirish, xulosalash hamda talabaga yetkazib berishni yoʻlga qoʻyish taʼlim tizimi oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Taʼlim-tarbiya jarayoniga pedagogik texnologiyani tatbiq etish yuqorida qayd etilgan dolzarb muammoni ijobiy hal etishga xizmat qiladi.

Mohiyatiga koʻra innovatsiyalar munosabat yoki jarayonga yangilik kiritishning dinamik tizimi sanaladi. Oʻz-oʻzidan tizim sifatida yangilik kiritish munosabat yoki jarayonning, birinchidan, ichki mantigʻini, ikkinchidan, kiritilayotgan yangilikning muayyan vaqt oraligʻida izchil rivojlanishi va atrof-muhitga koʻrsatadigan oʻzaro taʼsirini ifodalaydi.

Oʻzbekiston sharoitida innovatsiyalarni oʻrganish, uni taʼlim jarayoniga tatbiq etish taʼlim tizimini isloh qilish masalalari bilan bogʻliq ravishda tayyor axborotlarni berishga asoslangan anʼanaviy oʻqitish turidan, talabalarni izlanishga, maʼlumotlarni oʻzlari izlab topishga oʻrgatadigan taʼlim tizimiga oʻtish yoʻlidagi harakatlar bilan asoslanadi. Shunga koʻra yangi bilimlarga ehtiyoj, yangilik innovatsiya, innovatsion jarayonlar kabi tushunchalar mohiyatini anglashga ehtiyoj kuchayadi. Innovatsion faoliyat yangi ijtimoiy talablarning anʼanaviy meʼyorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan gʻoyalarning mavjud gʻoyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmualiy muammolarni yechishga qaratilgan faoliyat hisoblanadi.

Mohiyatiga koʻra innovatsion faoliyat ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba-sinov ishlari olib borish, fan-texnika yutuqlaridan foydalanish asosida yangi takomillashtirilgan mahsulotni yaratishdan iborat.

Pedagogning innovatsion faoliyati quyidagilar bilan belgilanadi:

- yangilikni qoʻllashga tayyorgarligi;
- pedagogik yangiliklarni qabul qilishi;
- novatorlik darajasi;
- kommunikativ qobiliyatning rivojlanganligi;

- ijodkorligi.

Ta'lim menejmentida innovatsion faoliyat pedagogning ruhiy, aqliy, jismoniy kuchini ma'lum maqsadga yo'naltirish asosida bilim, ko'nikma va malakalarni egallash, amaliy faoliyatni nazariy bilimlar bilan to'ldirib borish, bilish, loyihalash, kommunikativ nutq va tashkilotchilik mahoratini rivojlantirishni talab etadi.

Pedagogik innovatsion faoliyat quyidagi belgilar asosida namoyon bo'ladi:

- ijodiy faoliyat falsafasini egallashga intilish;
- pedagogik tadqiqot metodlarini egallash;
- mualliflik konsepsiyalarini yaratish qobiliyati;
- tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olish;
- o'zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglarning tajribalarini qo'llay olish;
- hamkasblar bilan hamkorlik;
- fikr almashish va metodik yordam ko'rsata olishlik;
- ziddiyatlarning oldini olish va bartaraf etish;
- yangiliklarni izlab topish va ularni o'z sharoitiga moslashtirish.

Pedagogik innovatsiyalar tegishli sohada ijobiy o'zgarishlarni sodir etish, sifat jihatdan yuqori natijalarga erishish maqsadida qo'llaniladi. Bu turdagi innovatsiyalarni asoslash muayyan bosqichlarda kechadi.

Ular:

- 1- bosqich - yangi g'oyaning tug'ilishi yoki yangilik mohiyatini yorituvchi konsepsiyaning ishlab chiqilishi (ixtiro bosqichi);
- 2- bosqich - yangi g'oyaga tayangan holda yangilikning asoslanishi;
- 3- bosqich - asoslangan yangilikning amaliyotda qo'llanilishi;
- 4- bosqich - yangilikning yoyilishi va keng ko'lamda amaliyotga tatbiq etilishi;
- 5- bosqich - muqobillik, almashtirish orqali sohada yangilikni qo'llash doirasini qisqartirish.

Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida taraqqiyotining yangi istiqbollarini ochib berdi. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib keldi.

Mazkur yondashuvlarning mohiyati so'nggi yillarda umumiy tarzda "modernizatsiyalash" tushunchasi yordamida ifodalanib kelinmoqda. "Modernizatsiya" tushunchasi lug'aviy jihatdan qanday ma'noni anglatadi? Ushbu tushuncha negizida qanday holat tavsiflanadi? Modernizatsiya (ingl. "modern" – zamonaviy, ilg'or, yangilangan) – ob'ektning yangi talablar va me'yorlar, texnik ko'rsatkichlar, sifat ko'rsatkichlariga mos ravishda yangilanishi sanaladi.

Odatda modernizatsiya jarayonida mashinalar, dastgohlar, ishlab chiqarish qurollari hamda texnologik jarayonlar yangilanadi. Biroq, ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyalarning rivoji tufayli jamiyat ham rivojlanishning muayyan bosqichidan yanada takomillashgan bosqichga o'tadi. Falsafiy talqinda ifoda etganda miqdor o'zgarishlari tub sifat o'zgarishlariga aylanadi. Ijtimoiy modernizatsiya hozirda jamiyatning ijtimoiy tizimdan ochiq fuqarolik jamiyatiga aylanishini anglatadi. Ushbu turdagi modernizatsiya negizida jamiyatning ijtimoiy qatlamlarida umumiy yoki xususiy xarakterdagi yangilanishlar sodir bo'ladi. Jumladan, ta'lim sohadagi yangilanishlar ham shular jumlasidandir.

Ta'lim tizimining modernizatsiyasi jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ehtiyojlarini, uning malakali kadrlarga, shaxsning esa sifatli ta'lim olishga bo'lgan talabini

qondirish, ta'lim tizimini barqaror rivojlanishini ta'minlash maqsadida mavjud mexanizmning qayta ishlab chiqilishi yoki takomillashtirilishidir.

Mazkur modernizatsiya shaxsni o'qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an'analarni saqlab qolgan va boyitgan holda majmuaviy xarakter kasb etib, ta'lim tizimining barcha sohalarini to'la qamrab oladi va jamiyatda qaror topgan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimini modernizatsiyalashda quyidagi ustuvor vazifalar hal qilinadi:

- har bir shaxsning to'laqonli ta'lim olishida boshqalar bilan teng huquqliligi va ta'lim olishning ochiqqligini ta'minlash;
- uzluksiz ta'lim tizimida yangi sifat ko'rsatkichlariga erishish;
- ta'limga yangi resurslarini jalb qilish va ulardan uzluksiz ta'lim tizimida samarali foydalanishning me'yoriy-huquqiy va tashkiliy- iqtisodiy mexanizmlarini shakllantirish;
- davlat va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi negizida ta'lim tizimi xodimlarining ijtimoiy maqomi va kasbiy kompetentligini rivojlantirish;
- ta'lim tizimining davlat va jamoatchilik boshqaruviga asoslanganlik.

Zamonaviy sharoitda ta'lim tizimini modernizatsiyalashning ustuvor yo'nalishlari quyidagilar sanaladi:

- elektron axborot-ta'lim resurslarini yaratish;
- o'qitishning mavjud va yangi texnologik shakllarini o'zaro muvofiqlashtirish;
- talabalar tomonidan o'quv va mutaxassislik fanlari asoslarining mustaqil o'zlashtirilishi uchun qulay pedagogik va texnologik shart-sharoitlarni vujudga keltirish

Ta'lim texnologiyasi – ta'lim maqsadiga erishish jarayonining umumiy mazmuni, ya'ni, avvaldan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida, bosqichma-bosqich amalga oshirish, aniq maqsadga erishish yo'lida muayyan metod, usul va vositalar tizimini ishlab chiqish, ulardan samarali, unumli foydalanish hamda ta'lim jarayonini yuqori darajada boshqarish hisoblanadi.

Ta'lim metodi – o'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan o'qituvchi va talabalarining birgalikdagi faoliyati usuli bo'lsa, ta'lim metodikasi esa muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimidir.

O'qituvchining samarali faoliyat ko'rsatishga undovchi darsning metodik ishlanmasini puxta ishlab chiqishdan farqli o'laroq, ta'lim texnologiyasi talabalar faoliyatiga nisbatan yo'naltirilgan bo'lib, u talabalarining shaxsiy hamda o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyatlarini inobatga olgan holda, o'quv materiallarini mustaqil o'zlashtirishlari uchun zarur shart- sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish pedagogik faoliyatning muhim ko'rinishi bo'lib, u quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

Pedagogik vazifaning hal etilishiga o'qituvchi va talaba faoliyatlarining mazmuni, vositalarini loyihalash orqali erishiladi. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish uni loyihalashga nisbatan yangicha yondashuv, ya'ni, ta'lim jarayonini texnologik strukturasiga muvofiq yoritish zaruratini taqozo etadi.

O'qituvchi kasbiy faoliyatini tashkil etishda ta'lim jarayonini loyihalash alohida ahamiyatga ega. Har bir o'quv kursini o'rganish alohida mavzu va bo'limlarni loyihalash asosida amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonini loyihalash – pedagogik faoliyat ko'rinishi bo'lib, u ta'lim jarayonining texnologik tuzilma hamda o'qitish natijasini kafolatlovchi metod va vositalar yig'indisiga egaligi bilan tavsiflanadi.

Loyihalash mahsuli ta'lim jarayonining loyihasi sanaladi.

Pedagogik amaliyot mohiyatini tahlil etish natijasida ta'lim jarayonini loyihalashning bir necha qonuniyatlari ajratildi.

Ular:

-ta'lim jarayonining loyihalash samaradorligi barcha tarkibiy qismlar (texnologik boshqaruv, vosita, axborot, ijtimoiy-psixologik muhit)ning loyihada maqsadga muvofiq yoritilishi asosida ta'minlanadi;

-ta'limning texnologik vositalari talabalarning individual xususiyatlariga bog'liq holda tanlanadi.

Ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini loyihalash ikki darajada:

a) o'qituvchi faoliyati darajasida (ta'lim jarayonining alohida qismlarini loyihalash);

b) ta'lim menejeri faoliyati darajasida (ta'lim jarayonini yaxlit loyihalash) amalga oshiriladi.

Ta'lim jarayonini loyihalashda nafaqat har bir tarkibiy qism, balki ular orasidagi aloqalar ham modellashtiriladi hamda loyihalash qonuniyatlari loyihalash tamoyillarining nazariy asoslarini ishlab chiqishga, pedagogik faoliyat amaliyotida qo'llashga zamin tayyorlaydi.

Innovatsion yondashuvlar ta'lim tizimini modernizatsiyalashning va ta'lim samaradorligiga erishishning asosiy shartidir.

Bugungi kunda yoshlar orasida pedagogik faoliyatga layoqatli va qiziqishi bor o'quvchi-talabalarni to'g'ri tanlay bilish, ta'lim-tarbiyada erishadigan yutuqlarning ko'rsatkichi samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Pedagogik jarayonlarni innovatsion yondashuvlar asosida qurish, ta'lim jarayonida talabalarni ijtimoiy faollikka yo'naltirishda qiziqarli, faol, noan'anaviy, yangi innovatsion usullardan foydalangan holda ularga kasbiy ta'lim asoslarini o'rgatish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Hozirgi davrda ilm va fanning jadal taraqqiy etishi, zamonaviy axborot kommunikatsiya tizimlarining keng joriy etilishi, turli fan sohalarida bilimlarning tez yangilanishi, texnika va texnologiyaning kun sayin o'zgarib borishi mustaqil ta'lim olishga imkoniyat bo'lib, elektron darsliklarni yaratishni va amalda joriy etish metodikalarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Ta'lim menejmenti fanini o'qitishga innovatsion yondashuv sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

- o'qitishni texnologiyalashtirishga asosiy e'tiborni qaratish;

- fanlar bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini loyihalashtirishda innovatsion ta'lim texnologiya va metodlarni mavzuning mazmunidan kelib chiqqan holda tanlash;

- o'quv materiallari va taqdimot slaydlarini barcha foydalanuvchilarga mo'ljallab qiziqarli, jozibali tayyorlash;

- ta'lim jarayonida ta'lim oluvchining rolini oshirish, o'quv markazida faqat o'qituvchi emas, ta'lim oluvchi bo'lishini ta'minlash;

- ta'lim oluvchilarni qo'llab-quvvatlash, individual ta'lim olishda talabaga yordam berish;

- o'qituvchi ham zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda har bir ta'lim oluvchi bilan qaytar aloqa o'rnatish.

Ta'lim menejmenti fanida innovatsion texnologiyalardan foydalanish jarayonida o'qitishning metodik usullarini samarali qo'llash pedagogik maqsadga erishish omili sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S.G'ulomov, G.Qosimov, D.Xolmirzaeva, S.Saidaxmedov. Darslik. Toshkent., 2013 y
2. Malikov TS., Haydarov N.H. Byudjet daromadlari va xarajatlari. / O'quv qo'llanma. - T.: «Iqtisod-moliya», 2017. - 244 b.

KOMIL INSONNI VOYAGA YETKAZISHDA “USTOZ – SHOGIRD” XARAKTERNI ISLOH QILISH

Xudoyorova M.N.,

Ashurova M.A.,

G'ozg'on shahar 1-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada komil insonni voyaga etkazishda “ustoz – shogird” xarakterni isloh qilish tarbiyaning qanday amalga oshirilishiga, haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Dastur, poydevor tushunchasi, xarakter, aqliy kamolot, dunyoqarash, insoniy ijodkor, ijtimoiy, yondashuv, barkamol insonni.

Аннотация: Эта статья дает вам краткий обзор того, как воспитать характер «учитель-ученик» в развитии идеальной личности.

Ключевые слова: Программа, концепция, основа, характер, психическая зрелость, мировоззрение, творчество человека, социальный подход, гармонично развитая личность.

Annotation: This article gives you a brief overview of how to develop the teacher-student character in developing the ideal personality.

Key words: Program, concept of foundation, character, mental maturity, worldview, human creativity, social, approach, harmoniously developed person.

Hozirgi kunda yosh avlodni kasbga yo'llash, ularga ta'lim o'rgatish ishlarini amalga oshirishda «Ustoz-shogird» ananalariga asoslanilmoqda.

Qadimda ota-bobolarimiz farzandlarini komil inson bo'lib yetishishiga katta e'tibor bilan qarashgan, ya'ni bobolarimiz uslubiga ko'ra xarakter faqat yetuk ustozlar tarbiyasi asosidagina hosil qilinadi. Unga ko'ra, farzandning saodatmand bo'lib o'sishini istagan ota-ona nuridiydasi zamonaning mashhur ustoziga topshirgan. O'z navbatida ustoz bolaning ma'naviy va jismoniy sog'lom bo'lib o'sishi ma'suliyatini zimmasiga olgan. Chunki etuk farzand vaqti kelib oilani, ustozni va jamiyatni, Vatanni shon-shuhratga burkagan. Shu sababli ustoz qo'lidagi tarbiya oluvchining o'z farzandidek aziz deb bilgan. Bizda biror bir mashhur zot uchrasa birinchi navbatda uning ustozini, so'ng nasl-nasabi so'rab surishtirilar edi. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya muassalarida olib borilayotgan ustoz-shogird tizimida aynan shogirdlarni tarbiyalashda uning xarakter xususiyatlari inobatga olinmoqda. Ushbu maqolada o'quvchilarning komil inson bo'lishlarida ustozlarning o'rni hamda ularni o'rganishda psixodiagnostik metodlardan foydalanish, shuningdek ta'lim-tarbiya jarayonining samarali usullari yoritib berilgan. Komil insonni voyaga etkazishning – “Ustoz” instituti qadim jamiyatimizda yillar davomida shakllanib kelgan. Unga ko'ra ustoz, o'z shogirdini quyidagi uslublarga ko'ra tarbiyalagan.

Birinchi: shogird xarakteridagi kuchli va zaif tomonlarni anglab olish. Agar shogirda ijobiy xislatlar ko'p bo'lsa, uni kuchaytirish. Bordi-yu salbiy xususiyatlar ustivor bo'lsa, har xil yumushlar buyurish bilan isloh qilish. Misol uchun Jalollidin Rumiy m'eyoridan ortiq mag'rur bo'lgani uchun ustozini Shams Tabriziy unga mahallama-mahalla yurib, odamlarning uylarini tozalashni buyurgan. Natijada Rumiy qalbi pok oddiy odamlarga nisbatan mag'rurlikni tashlaydi va oddiy fuqaroparvar bir inson bo'lib qoladi.

Ikkinchi: Shogirdning qiziqish olamini anglab olish, agar unda ezgulikka havas bo'lsa, bu tuyg'u takomillashtirilgan. Agar yovuzlikka moyillik bo'lsa, isloh qilingan. Mashrab hurfikrlikka moyil edi. Ilk ustoz Bozor Oxund Mashrabni o'zidan kuchliroq bo'lgan Hidoyatulloh Ofoq Hojaga jo'natadi. Bozor Oxund shogirdini fikrini bo'g'ib qo'yishi mumkin edi va mashrab Ofoq xo'ja huzurida valiy bo'lib etishadi. Fuzayl Ayozning o'g'irlikka moyilligi bor edi. Ustoz unga o'g'irlikni buyurdi va uyushtirilgan holda qo'lga tushirib Fuzaylni odamlar orasidan olib o'tkazdi. Fuzayl keyinchalik o'g'irlarni hayotga qaytarish tarbiya konsepsiyasini ishlab chiqdi. Bugun biz tarbiyalanuvchilarning qiziqish olamini to'g'ri anglab olishimiz va to'g'ri yo'naltira bilishimiz lozim.

Uchinchi: Shogird xarakterini shakllantirishda ustozning namuna bo'lishi, Fariddin Attor mo'g'ul bosqinchilari qo'lga tushib qoladi. Shogirdlari mo'g'ul askarlar ketidan ergashishadi. Bir mo'g'ul askari sherigiga deydi: Shu qari cholni menga sot, o'n oltin tanga beraman" dedi. Attor asr olganga dediki: "Sotma men bundan qimmat turaman" Bir oz yurishgach yana bir mo'g'ul askari cholni menga sot, bir qop somon beraman dedi. Attor asir olgan kishisiga dediki, "Tez sot men bundan qimmatiga arzimayman". Johil mug'ul askari bu gapni eshitib attorni chopib tashladi. Voqeaning guvohi bo'lgan attorning shogirdlari yig'ilishib xulosa qilishdi.

Xalqimizda bir ibratli maqol bor "Ustozdan o'tmagan shogird-shogird emas" . Bugungi "Ustoz-shogird" maktablarida faoliyat olib borayotgan shogirdlar kelajakda o'z ustozlari kabi bilimli va mahoratli ustozlar bo'lib yetishsagina, biz bugungi kun ustozlari bilan faxrlana olamiz va ta'lim oldidagi sharaflı burchimizni bajargan bo'lamiz.

Shogirdning ustoz oldidagi burch va vazifalari quyidagilardan iborat:

- ustozga itoatli bo'lish va ustoz an'analarini davom ettirish;
- ustozni yuzini yerga qaratmaslik, uning obro'sini ko'tarish. Ustozning sha'niga iliq so'zlar olib kelish;

Birovning narsasiga ko'z olaytirmaslik, ustozga cheksiz hurmat bilan munosabatda bo'lish deganda – shogird o'z kasbini sevishi, ishga e'tiqod qo'yishi va o'ta ishonishi ustoz oldida hokisor bo'lishi nazarda tutilgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ustoz maqomiga ega bo'lgan tajribali pedagog avvalo oliy ma'lumotli o'z ixtisosi bo'yicha yetarlicha mehnat stajiga ega bo'lishi, yangilikka intiluvchan, doimiy tarzda bilimlarini oshirib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.,1998
2. E.G'oziyev. Umumiy psixologiya. I-kitob, Toshkent, 2002 yil.

TA'LIM TIZIMINING INSON KAPITALINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

Зиётова А.Э.,

Самарқанд давлат архитектура-қурилиш институти катта ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада бугунги кунда жамиятимизда долзарб масалалардан бири бўлган инсон капиталига эътибор қаратилган. Шунингдек, ижтимоий тизимда инсон капиталини шакллантиришдаги таълим тизимининг аҳамияти ҳар томонлама ёритилган.

Аннотация: Статья посвящена человеческому капиталу, который на сегодняшний день является одной из самых актуальных проблем в нашем обществе. Также

подробно освещена роль системы образования в формировании человеческого капитала в социальной системе.

Annotation: The article is devoted to human capital, which today is one of the most urgent problems in our society. The role of the education system in the formation of human capital in the social system is also covered in detail.

Калит сўзлар: инсон, таълим тизими, жамият, ривожланиш, иқтисод, келажак.

Ижтимоий тараққиётнинг пировард мақсади ишлаб чиқаришни мумкин қадар ошириш эмас, балки инсонларни яхши яшаш шароитини яратиш, унумли меҳнат қилиши, узоқ умр кўриши, соғлом яшаши (касал бўлмаслиги), таълим ва билим олишлари учун имкониятлар яратишдир. Ҳар қанай даврда ҳам ҳар бир инсон ҳаётининг моҳиятини белгилашда таълим олдинги ўринга чиқади.

Инсон дунёқарашининг шаклланишида, ҳаёт сир-асрорларини ўрганиб олишида, ҳаётда ўз ўрнини топишида, ҳуллас, индивидни ўзи яшайдиган жамиятнинг бир бўлаги – инсон сифатида шаклланишида унинг билим олиши жуда муҳим ўрин тутади. Бинобарин, инсоннинг таълим тизимида керакли билим ва кўникмаларни олиши унинг касбий фаолиятига ва ўз имкониятларини, меҳнат қилиш салоҳиятини ҳаётда амалга оширишда пойдевор яратади. Айнан шу сабабли инсон капитали назариясида аҳолининг таълим даражаси унинг асосий қийматини ташкил этувчи муҳим компонент ҳисобланади, таълим олиш ва ўз билим-кўникмаларини ошириш эса инсон меҳнат фаолиятининг таркибий қисми деб тан олинади [1. 15].

Ўз даврида улуғ рус кимёгар-олими Д.И.Менделеев «Таълим- инсоннинг сарфлаган вақт ва меҳнати эвазига орттирган инсоний донолиги ва бебаҳо капиталидир. Ҳақиқий ўқимишли киши қачонки унинг билимлари ва ғояларига ҳукуматнинг ёки жамиятнинг эҳтиёжи мавжуд бўлганида ўз ўрнини топади, акс ҳолда у ортиқчадир», деб ёзган эди. Ўқимишли, зиёли кишиларнинг капитали ҳақиқатан ҳам уларнинг олган таълими – орттирган билим ва кўникмаларидир.

Инсон капиталининг турлича таърифи ва талқинлари бўлишидан қатъий назар, унинг тамалини инсонда пировард натижада билим, савия, кўникма, маҳорат каби ўзига хос хусусият ва хислатларни шакллантирган таълим ташкил этиши бугунги кунда барча биладиган ҳақиқат. Таълимсиз ҳеч қандай инсон капиталини шакллантириш, ундан фойдаланиш ёки фойда олиш мумкин эмас. Бундан келиб чиқадики, таълим инсон капиталининг асосий компонентларидан биридир ва у таълим тизими, таълим хизмати, таълимнинг сифати ва ижтимоий ҳамкорлик каби тушунчалар билан чамбарчас боғлиқдир. Шунингдек, бугунги кунда дунёда таълим барча китъалар, мамлакатлар, ижтимоий қатламлар орасида шу қадар оммалашдики, энди у ҳар қандай давлат ва жамиятнинг моддий ва номоддий капиталлари қаторидан жой олди.

Таълим капиталини инсонларнинг таълими (бошланғич, ўрта, ўрта махсус ва олий таълим, олий таълимдан кейинги таълим) ва касбий таълим (қайта тайёрлаш, малака ошириш) жараёнлари учун умр бўйи давлат, оила, жамият, ҳомийлар тарафидан сарф этилган маблағлар ташкил этади. Бу маблағлар инсон капитали шаклланиши учун узоқ вақт давомида системали равишда сарфланади, чунки таълим жараёни таълим турига қараб бир неча йил (ой, ҳафта) давом этади.

Таълим конкрет бир шахс учун маълум бир ҳажмдаги харажатларни ҳам талаб қилади (шартнома тўловлари, таълим олиш даврида яшаш учун ва ўқиш учун керакли ашёлар- тураржой, электроник жиҳозлар, китобдафтар, идора ашёлари ва ҳакозолар учун сарфламалар). Таълим олиш инсон учун ўз турмуш фаровонлиги учун маблағ

сарфлаш кабидир, чунки таълим унинг меҳнат бозоридаги имкониятларини ва кийматини оширади, унинг иш ўрнининг доимий сақланиб қолишига кўмаклашади. Шунингдек, таълим олган инсон мансаб пиллапояларидан тез юқорилайди, катта жисмоний куч талаб қилмайдиган, завқ-хузур берадиган ишларда ва юқори маошли вазифаларда ишлайди. Натижа ўлароқ бундай шахс шаҳарларнинг энг обод ва хавфсиз қисмларида яшайди, соғлом турмуш тарзига эга бўлади, стресс ва бошқа нохуш ҳолларга камдан-кам тушади. Аслида Ислом ақидаларида ҳам умр бўйи ўқиш-изланишни тарғиб қилувчи сура, ҳадис ва ҳикматлар кўп: «Билим олиш муслим ва муслималарга фарз қилингандир», «Илмни Хитойга бориб бўлса ҳам ўрганинглар», «Бешикдан то қабргача илм изла» каби саҳиҳ ҳадислар бунга мисолдир.

Таълимнинг моҳиятини белгилаб берувчи тамойиллардан бири ҳам унинг инсон олдида қўйган мақсадларига эришиш учун ўз қобилиятларидан фойдаланишни ўргатишидир. Шу билан бирга таълим аслида мутлақо бир инновацион соҳа бўлиб, у доимо янги билим ва технологияларни қўллашни талаб этади. Шу сабабли таълим соҳасида ишлаётган кадрлар ҳам ҳар доим ўзининг билим ва кўникмаларини бойитиб боровчи, шу билан бирга фандаги энг янги ғоялар, тамойиллар ва концепцияларни ўқувчилар ва талабаларга тақдим қиладиган тоифадир. Шу сабабли таълим берувчиларни мамлакат интеллектуал салоҳиятининг энг фаол қисми дейиш мумкин. Дарвоқе, ана шу салоҳиятдан узоқ вақт ва унумли фойдаланиш масаласи ҳам мавжуддир.

Инсоний тараққиёт индекси кўрсаткичларидан икkitаси айнан таълим билан боғлиқдир. Булар: 1) катта ёшдаги аҳоли ўртасида саводхонлик; 2) 6-24 ёшдаги болалар ва ёшлар ўртасида ўқиётганларнинг миқдори [2: 48] каби кўрсаткичлардир.

Умуман, дунёнинг ривожланган мамлакатларида сўнги ўн йилликларда таълим тизими бу атом ва электроника, билим ва технологиялар даврида барқарор ривожланишнинг бош омили ва калити эканлигини ҳукуматлар, сиёсий элита ва аҳоли тарафидан чуқур англаб етилгани кузатилади. Бугунги кунда таълимни инсонларга хос бир машғулот, бир ижтимоий имтиёз, қизиқиш ёки фаолият тури деб таърифлаш ўз ўрнини “таълим - ҳар қайси инсон учун турмуш тарзи ва ҳаётини зарур категория” сифатида тушунишга ўз ўрнини бўшатиб бермоқда. Чунки, бугунги кунда таълим инсоннинг ўз-ўзини реализация қилишида, инсоний потенциалини вақобилиятларини рўёбга чиқаришида асосий восита бўлиб бормоқда. АҚШ ва Япония каби ривожланган мамлакатларда буни англаб етганларига анча бўлди. Шу сабабли бу мамлакатларда таълим тизими учун ажратилган маблағлар йилдан-йилга ортиб бормоқда. Натижа ўлароқ бу мамлакатларда таълим савияси ва стандартлари йилдан-йилга ошиб бормоқда. Хусусан, XX-асрнинг сўнги чорагида АҚШ да таълим соҳасига ажратилган маблағлар яппи миллий маҳсулот (ЯММ) ҳажмига нисбатан олганда икки барабар ошиб, таълимга ажратилган маблағлар ҳатто мудофаа учун ажратилган маблағлар ҳажмидан ортиб кетди. Бугунги кунда бу мамлакатда 17 ёшдан 23 ёшгача бўлган ёшларнинг 55 фойизи олий маълумот олмоқдалар. Бошқа бир фан, инновация ва технология мамлакати Японияда эса охириги 30 йилда таълимга ажратилган молиявий маблағларнинг (ҳар йили миллий бюджетнинг 8-10 фойизи атрофидаги сарфламалар) натижаси сифатида 17 ёшдан 23 ёшгача бўлган ёшларнинг 60 фойизи олий маълумот олмоқда, қолган ёш граждандар ҳам касб-хунар коллежи даражасидаги таълимдан баҳраманддирлар [3: 104]. Хуллас, инсон ва жамиятнинг тараққиёти ягона жараёндир. Бу жараёнларнинг калити таълим тизими ва инсонга бериладиган таълимнинг сифати ва ҳажмидир. XX асрнинг машҳур социолог ва

иктисодчи олими Питер Друкер айтганидек, “Таълим бугунги кунда реал бир капиталдир. Халқ таълимини ривожлантириш эса капитал ҳосил қилишнинг энг муҳим воситасидир. Ўқимишли кишиларнинг сони, улар олган таълимнинг сифати ва бу билимларни амалиётда қўллаш – мамлакатнинг бойлик ярата билишининг яққол кўрсаткичидир” [4: 59].

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бочарова И.О. Роль современного образования в развитии человеческого потенциала.\\ economyar.narod.ru/bocharova.pdf (December, 2014)
2. Ананьева, А. Пенсионный возраст в разных странах // welbipensions.com/d.phpDOCS=10025 (January, 2015)
3. Доклады о развитии человека// <http://www.un.org/ru/development/hdr/> (January, 2015)
4. Drucer P. The Educational Revolution// Education Economy and Society. – New-York-London, 1969. – С. 19.

O‘QUVCHILARNI KASBIY DIAGNOSTIKA QILISH ORQALI KASBNI TO‘G‘RI VA ONGLI TANLASH KOMPETENTLILIGINI SHAKLLANTIRISH

Aripov I.Yu.,

Navoiy viloyati XTXQTMOHM katta o‘qituvchisi,

Nazarova D.,

Zarafshon shahar 11-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Yoshlarga xalq hunarmandchiligi kasblarini o‘rgatish orqali xalqning milliy ruhini saqlab qolish, an’analarini tiklash va rivojlantirish, qiziqishlari va moyilliklari, qobiliyatlarini ilmiy-metodik faoliyati xamda o‘quvchilarning o‘quv-tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog‘liqdir.

Аннотация: Внедрение в практику ДТС, сформированных на основе компетентностного подхода, требует модернизации других компонентов учебно-воспитательного процесса: методов, средств и форм обучения за счет внедрения инноваций.

Annotation: The introduction into the practice of DTS, which is formed on the basis of the competency criterion, requires modernization through the introduction of other components of the educational process: teaching methods, tools and forms of innovation.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida texnologiya fanining tutgan o‘rni. Respublikamiz o‘qituvchilari oldida umumiy o‘rta ta’lim, kasb-hunar maktabini isloh qilish, yangi davr talabiga mos yetuk kishilarni, bozor iqtisodiy talabiga javob beradigan ta’lim-tarbiya jarayonini yanada takomillashtirish, maktab haqidagi konsepsiyani amalga tadbiiq qilishdek muhim vazifalar turibdi. Birinchi darajali vazifa o‘rta maktabni bitirgan o‘quvchilar fan asoslaridan chuqur bilim olishlari, ommaviy ishchi kasblaridan 2-3 tasini egallashlari, o‘qish bilan birga ishlab-chiqarishda ham ishtirok etishlari lozim. 1. O‘quvchilarni mehnat va kasb olamiga olib kirishning har-xil yo‘llari orasida “Texnologiya” fani muhim o‘rin tutadi. Uning metodikasini takomillashtirish, moddiy jihozini mustahkamlash, maktabni o‘z atrofidagi sanoat ishlab chiqarish sohasi bilan aloqasini mustahkamlash, ijtimoiy foydali, unumli mehnatni tashkil etish, uning tarbiyaviy iqtisodiy samaradorligini oshirish, ta’lim bilan qo‘shib olib borish, o‘quvchilarni mehnatga tayyorlashni yaxshilash bilan shug‘ullanadi.

Texnologiya fani darsi maktabdagi boshqa fanlar uchun umumiy didaktik prinsiplarni qo'llasada, uning o'ziga xos xususiyatlari ham mavjud. O'quvchilar bilish faoliyati bilan emas, balki yaratish faoliyati bilan shug'ullanadilar.

Texnologiya fani predmetlari, qurollari, jarayonlari oddiy o'rganish ob'ekti sifatida emas, balki o'quvchilar ishlarini faollashtiruvchi ko'rsatmalilik vositasi, didaktik material, ta'limning texnik vositasi sifatida xizmat qiladi.

Texnologiya fani o'quv fani sifatida ana shu va boshqa xususiyatlarini o'rgatadi. Mustaqillik yillarida mamlakatda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati qurishga, erkin bozor munosabatlariga va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishga, xalq osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoitlar yaratishga, ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirishga, xalqaro maydonda O'zbekistonning munosib o'rin egallashiga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 1. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risidagi qarorning qabul qilinishi ta'lim tizimini tubdan modernizatsiya qilinayotganligidan dalolat beradi, deb o'ylaymiz. 1. Texnologiya fani o'quvchilar shaxsini har tomonlama kamol topishiga, mehnatning turmush bilan aloqasini mustahkamlashga o'quvchilarda ongli dunyo qarashni shakllanishiga va asosiy ravishda kasb tanlashga tayyorlashda yordam beradi. Texnologiya fanini o'qitish metodikasi ustaxonada o'tkaziladigan mashg'ulotlar bilan boshqa o'quv fanlarini (ijtimoiy-siyosiy, tabiiy matematik) o'qitishning o'zaro didaktik bog'liqligini ochib beradi, shuningdek, quyi, o'rta va yuqori sinflardagi Texnologiya fanining izchilligini ta'minlash yo'llarini ko'rsatadi. Texnologiya fani jarayonida o'quvchilarda mehnatga muhabbat, jismoniy mehnat kishilariga hurmat va shaxsning boshqa ahloqiy sifatleri shakllanishiga imkon beradi. Bu sifatlar og'zaki tushuntirish bilan emas, balki o'quvchilarni unumli mehnatga katnashtirish yo'li bilan shakllantiriladi.

Kasb tanlashga yo'llash butun pedagoglar tomonidan xal etiladigan umummaktab vazifasi hisoblanadi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va kasbga yo'naltirishda texnologiya fani alohida o'rinni egallashini esdan chiqarmaslik kerak. Bunga sabab shuki, texnologiya fanida alohida "Kasb tanlashga yo'naltirish" bo'limi o'qitiladi. O'quvchilarni kasb tanlashga yo'naltirish faqat nazariy jihatdangina emas, amaliy jihatdan ham olib boriladi. Ma'lumki, kasb to'g'risida tasavvur ana shunday tarzda berilgandagina u haqda to'liq tasavvurga ega bo'lish mumkin bo'ladi. Kasb tanlashga yo'llash ishi butun fan davomida olib boriladi, lekin uning vazifalari o'zining turli boskichlarida o'zgarib turadi. 5-7-sinflarda asosan kasb haqida ma'lumot beriladi. O'quvchilar kanday ommaviy ishchi kasblar borligi bilan tanishadilar. Bu kasblarning elementlari o'quvchilarning ustaxonadagi faoliyati mazmunini tashkil etadi. Bu hol o'qitishning shu davrida o'quvchilarni umumtexnik tayyorlash vazifasiga to'la mos keladi. 6-sinfda va ayniksa, 7-sinfda kasb to'g'risida ma'lumot berish bilan bir qatorda kasbiy tarbiyalash ishlari ham olib boriladi. Bunga sabab shuki, 7-sinfni bitirish arafasida o'quvchilar bo'lgusi mehnat tayyorgarlikning profili (yo'nalishi)ni tanlab olishlari zarur. Har bir profil ko'plab ommaviy ishchi kasblarni o'z ichiga oladi. Bular ustaxonadagi mashg'ulotlarning mazmuni bilan izchil aloqada bo'lgan kasblar bo'lishi (masalan, metall va yog'ochga, gazlamaga ishlov berishga oid kasblar) yoki ular bilan hech qanday aloqador bo'lmagan kasblar bo'lishi mumkin. Mehnat tayyorgarligining profilini tanlashda ko'pincha munozarali vaziyatlar vujudga kelib, bu munozarada o'quvchilarning ota-onalari ham ishtirok etishlari mumkin. Mehnat tayyorgarligining ayrim profillari guyo e'tiborsizdek tuyulib, hech kim bu kasbni tanlashni xohlamaydi. Boshqa profillarga esa, aksincha,

keragidan ko'proq o'quvchilar qiziqib qolishadi.

Shu munosabat bilan texnologiya faniga alohida umid bilan qaraladi.

Kasbga yo'naltirish – bu har bir shaxsning o'ziga xos individual xususiyatlari va mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda, o'z kasbiy o'rnini topishi uchun shaxsga ta'sir etishning ilmiy asoslangan shakl, usul va vositalar tizimidir. U insonning kasbiy qiziqishi va imkoniyatlari hamda jamiyatning aniq bir kasbiy faoliyat turiga ehtiyojlarining mutanosibligiga erishishga yo'naltirilgan.

Kasbga yo'naltirish quyidagi qismlarini o'z ichiga oladi:

Kasbiy axborot – ma'lum bir kasbni egallash hohishi bo'lgan shaxsga, turli mutaxassisliklarni egallashning shakl va sharoitlariga, kasbiy malakalarning o'sish imkoniyatlariga, mehnat bozorining holati va ehtiyojiga, kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga, shaxsning istak va ko'nikmalariga qo'yilgan talablar hamda zamonaviy kasblarning istiqboli va mazmuni to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, targ'ibot qilish chora-tadbirlaridir.¹

Kasbiy maslahat – kasb tanlash, kasbni yoki faoliyat turini o'zgartirishda yordamga muhtoj bo'lgan shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, shaxsiy fazilatlarini, kasbiy qiziqishlari, moyilligi, sog'ligi va mehnat bozori ehtiyojlarini o'rganish asosida psixolog-maslahatchi bilan ilmiy tashkil etilgan o'zaro muloqot tizimidan iborat. 1. Kasbiy tanlov va saralash – kasbiy faoliyatning alohida turlariga yaroqlilik darajasini aniqlashga yo'naltirilgan shaxsning psixofiziologik xususiyatlari (tanlash) yoki aniq bir kasbga bo'lgan psixofiziologik me'yoriy talablar (saralash) asosida shaxsni har tomonlama o'rganish tizimidir.

Kasbiy moslashish – ishlab chiqarishda kasbiy faoliyatning ijtimoiy-psixologik va tashkiliy-texnik sharoitlariga shaxsni moslashtirishga, uni muvoffaqiyatli ravishda kasbni egallashi uchun shart sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan choralarning kompleks tizimidir. Professiografiya – (axborot, tashxis, korrektsiyalovchi, shakllantiruvchi) va kasbiy tashxis (shaxsni o'rganishning psixologik, psixofiziologik, tibbiy va boshqa usullarining majmui) kasbga yo'naltirishning axborot uslubiy ketma-ketligining asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O'zbekiston", 2017.-488 b.
2. Sharipov Sh.S., Qo'ysinov O.A., Abdullayeva Q. Texnologiya: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. – T.: "Sharq", 2017.-240 b.
3. Ashurov N. O'quvchilarni mehnat va kasbga yo'naltirishda milliy qadriyatlarining o'rni.- T.: «San'at», 2006 y.

ВЗГЛЯДЫ УЧЕНЫХ НА ЦЕННОСТЬ ДЕНЕГ В ЭПОХУ РЕНЕССАНСА И РАННЕГО НОВОГО ВРЕМЕНИ

**Хасанов Ш.Р.,
Преподаватель НавГПИ**

«Деньги – это не вещь, а общественные отношения»

К. Маркс

Аннотация. В данной статье автором описывается эволюция понятия «ценность денег» в период Ренессанса и раннего Нового времени, изменение представлений о ценности денег, соотношение ценности денег и других ценностей в социумах указанных эпох.

Ключевые слова: ценность денег, деньги, ценности, философия экономики, социально-экономические аспекты.

Annotation. In this article, the author describes the evolution of the concept of “value of money” during the Renaissance and early Modern times, the change in ideas about the value of money, the ratio of the value of money and other values in the societies of these epochs.

Keywords: value of money, money, values, philosophy of Economics, socio-economic aspects.

Как нам известно, деньги – являются универсальным платежным средством, всемирным эквивалентом, ценность денег в обычной экономической среде субъективно оценивается субъектами экономических отношений, что и предопределяет возможность обмена.

Ученые стран и народов всегда задумывались о ценности денег и искали секрет Богатства, и примером тому служит появление экономической философии меркантилизма. Само название, появилось позднее, и принадлежит оно яркому критику меркантилистской системы Адаму Смиту, что весьма точно выражает суть этого направления. Итак, слово «меркантилизм» происходит от итальянского «мерканте» — что в переводе на русский язык означает купец, торговец. Действительно, меркантилизм отражал взгляды и интересы нарождавшегося торгового капитала.

Меркантилизм является не только и даже не столько философией, сколько определенной политико-экономической практикой, получившей свое социально-философское обоснование¹.

Для меркантилизма характерны следующие основные черты:

Во-первых, деньги рассматриваются как абсолютная форма богатства.

Во-вторых, в качестве предмета исследования выступает сфера обращения.

В-третьих, источником роста богатства государства является торговля, а именно внешняя торговля, а также запасы благородных металлов.

Основными представителями меркантилизма в Англии были Уильям Стаффорд и Томас Ман, во Франции — Антуан де Монкретьен, в Италии — Лоренсо Скаруффи, Антонио Серра, в Испании — Оливареси Сантис-Ортис. А также, к числу меркантилистов относится известный экономист и финансист Томас Грешэм (1519—1579 гг.), один из авторов знаменитого закона Коперника-Грешэма. Суть этого экономического закона в том, что «плохие» деньги вытесняют из обращения «хорошие», которые тезаврируются населением, т. е. накапливаются в виде сокровищ. Философский смысл этого закона состоит в том, что имеется объективная ценность денег и при принудительном, или субъективном, увеличении этой стоимости люди продолжают отдавать предпочтение деньгам, в наиболее полном виде сохраняющим именно объективную, а не субъективную стоимость.

Гоббс четко различает различную природу ценности разных видов денег: «А так как серебро и золото имеют свою ценность от их материала, то они имеют, во-первых, ту привилегию, что их ценность не может быть изменена властью одного или нескольких государств, ибо они являются общим мерилom товаров всех стран. Деньги

¹ Сорочайкин А.Н. Homo economicus: антропологические предпосылки и эпистемологические допущения экономических теорий: монография. Самара: Офорт, 2009. 352 с.

же, сделанные из неблагородных металлов, легко могут быть повышены или понижены в своей стоимости. она подвержена изменениям в связи с изменениями законов, так что ее стоимость может быть снижена, часто к ущербу тех, кто ею обладает» [2].

Другой великий английский философ Джон Локк, икона либерализма, упоминал о деньгах не только метафорически, говоря, что «. истина важнее и ценнее денег»¹, но и обращал внимание на то, что ценность любых денег также договорной акт. «Люди согласились, что маленький кусочек желтого металла, который может сохраняться, не истираясь и не ржавея, будет обладать такой же ценностью, как огромный кусок мяса или целая куча зерна» [4]

Для наших целей наибольшую значимость будет представлять точка зрения Тюрго, изложенная в его основных работах «Размышления о создании и распределении богатств» (1766 г.) и «Ценности и деньги» (1769 г.). По мнению Тюрго, под словом «ценность» люди понимают пригодность вещи по отношению к их потребностям.

В основе появления ценности лежат субъективные оценки полезности, имеющиеся у разных людей. Тюрго называет их «ценности значения». Тюрго особо обращает внимание на субъективность ценности значения, отмечая, что ее величина зависит от индивидуальных особенностей людей, места и времени. Главными факторами ценности значения являются полезность предмета, иначе говоря, интенсивность потребности, удовлетворяемой данной вещью, а также ее редкость.

Интересен проведенный Тюрго анализ меновой ценности. Допустим, что есть два владельца разных товаров. Чтобы возник обмен, каждая из сторон должна оценивать желаемый товар выше, чем имеющийся. В процессе обмена стороны приходят к соглашению по поводу разницы уровней ценностей значения и тем самым устанавливают меновую ценность. В итоге обмен увеличивает богатство обменивающихся в том смысле, что обмен «...дает им с теми же средствами большее количество наслаждений»².

Подводя итог, можно сказать, что период Ренессанса и раннего Нового времени — это эпоха, когда формируются современные системы ценностей, такие как гуманизм, складывается договорная теория общественного развития. Также необходимо отметить рациональность знания, в первую очередь опытного знания, его направленность на результат, когда закладываются основы современной экономической науки. Деньги в целом выводятся из пространства низкого в пространство позитивных ценностей человеческого общества.

Список литературы

1. Бартольд В. В. Избранные произведения по истории кыргызов и Кыргызстана / Бартольд В. В. Бишкек: Шам., 1996. 608 с.
2. Гумилев Л. Н. Древние тюрки / Гумилев Л. Н. Бишкек: «Ариал-Принт», 1999. 544 б. (на кырг.яз.).
3. История Киргизской ССР: С древнейших времен до наших дней. В 5-ти томах. Т. 1. Фрунзе: «Кыргызстан», 1984. 800 с.
5. Кляшторный С. Г. Степные империи: рождение, триумф, гибель. / Кляшторный С. Г., Савинов Д. Г. Степные империи древней Евразии. СПб., 2005. 346 с.

¹ Локк Дж. Опыт о человеческом разумении // Локк Дж. Сочинения: в 3 т. / под ред. И.С. Нарского. М.: Мысль, 1985. Т. 1. 623 с.

² Тюрго А.Р.Ж. Избранные экономические произведения. М.: Соцэкгиз, 1961. 172 с.

BUYUK ALLOMALARIMIZ ASARLARINING ZAMONAVIY ILM- FAN TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

**Mustafayeva D.E.,
Xatirchi tumani 51-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,
Muhiddinova B.E.,
Nurobod tumani 63- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi**

Boy tarixiy merosimizni qadrlash, buyuk ota-bobolarimizdan qolgan ma'naviy-ma'rifiy boyliklarni asrab-avaylash, uni kelajak avlodga yetkazishga mustaqilligimizning dastlabki yillaridanoq katta diqqat va e'tibor qaratib kelinmoqda.

O'zbekiston xalqini ma'naviy olamini yuksaltirish, yosh avlodni ajdodlar qoldirgan o'lmas merosni chuqur o'rganish, anglash, qadrlash bilan birga, umumbashariy qadriyatlar, zamonaviy ilm-fan cho'qqilarini egallash ruhida tarbiyalash bugungi davrning dolzarb masalasi hisoblanadi.

Ulug'bek qalamiga mansub ilmiy asarlardan biri uning ziji. Bu asar "Ulug'bek ziji"yoki "Ziji Ko'ragoniy"nomlari bilan mashhur.

"Zij" forscha "Zik" so'zidan olingan va u "jadval"degan ma'noni bildiradi. "Ulug'bek ziji"avval fors tilida yozilgan, keyin esa uni G'iyosiddin Jamshid al-Koshiy arab tiliga tarjima qilgan.

Shuni ta'kidlash lozimki, ba'zi astronomiya fani tarixchilari "Ulug'bek ziji"ni Ulug'bek yozmagan, uni boshqa olimlar bitib, Ulug'bekka atashgan, degan da'voni qilishadi. Bu da'voni "Ulug'bek ziji" bevosita tadqiq etayotgan olim Ashraf Axmadov o'zining "Ulug'bek" nomli risolasida rad etadi: "Kirish qismining boshida Qur'onda yulduzlar va sayyoralarga taalluqli oyatlar keltiriladi. Ulug'bek bu bilan astronomik kuzatishlarning zarurligini nazariy jihatdan asoslamoqchi bo'ladi."

Muqaddimaning keyingi qismida Ulug'bek ushbu so'zlarni bitgan: "So'ng, parvardigor bandalarining faqiru-haqiri, ulardan Allohga eng intiluvchisi Ulug'bek ibni Shohruh, ibni Temur Guragon bunday deydi..." Bu so'zlardan ko'rinadiki, mazkur "Zij"ning muallifi Ulug'bekning o'zi bo'lgan".

"Ulug'bek ziji" kirish, ya'ni nazariy qism (bu qism qoida sifatida beriladi, unda isbot bo'lmaydi), rasadxonada o'tkazilgan kuzatishlar اساسida tuzilgan jadvallardan iborat.

"Zij"ning birinchi kitobi eralar va turli taqvimlarga bag'ishlangan. Unda hijriy, yunon va Yazdigard eralari ularni hisoblash usullari, ular orasidagi munosabatlar qaraladi. Bundan tashqari, Malikshoh erasi, Xitoy va Uyg'ur eralari bor.

Yil hisobida Kabisa yilini topish masalasi qaraladi. Ulug'bekning aytishicha har 30 yilga 11 ta kabisa yili to'g'ri keladi.

"Zij"ning ikkinchi kitobi matematika va sferik astronomiyaga bag'ishlangan uchinchi kitobi trigonometrik jadvallarga bag'ishlangan. Bu kitoblarda sinuslar va tangenslar jadvali berilgan. Ular o'nta o'nli xona aniqligida hisoblangan, bu 15- asr uchun juda katta aniqlik hisoblanadi.

Mana shunday katta hisoblash ishlari bizni Ulug'bekning rasadxonasida hisoblash markazi bo'lganmi, ular hisoblashining o'ziga hos texnik vositalaridan foydalanganmi? degan muammoga olib keladi. Albatta, bunday katta hisoblash ishlarini bajarish uchun hisoblash markazi bo'lishi ya'ni qator hisoblash qoidalarini yaxshi biladigan kishilar hamkorligida ishlashlari kerak edi. Bunga "Ulug'bek ziji"ning trigonometrik jadvallari masalasi bilan shug'ullangan Rahmatullo Ibodov ham ijobiy javob beradi. Ammo, hisoblashda qanday texnik vositalaridan foydalanilgani hali noma'lumligicha qolmoqda.

Agar texnik vositalar qatoriga kiritish mumkin bo'lsa, Nasriddin Tuseyning (1201-74) "Tuproq va taxta yordamida hisoblash" nomli risolasini eslaymiz. Bu risolada keltirilishicha, katta matematik hisoblashlarni bajarishda ustiga tuproq sepilgan taxtadan foydalanilgan. Bunda raqamlar qalam singari o'tkirlangan cho'pda tuproqqa yozilib zaruriy amallar bajarilgan. Kerakli sonlar alohida yozib qolinib, oraliq hisoblashlar o'chirib yuborilgan. Ulug'bekning hisoblash markazida ham, agar boshqa hisoblash vositasi bo'lmasa, ana shu kabi vositadan foydalanilgan bo'lishi kerak.

Ulug'bek jadvallari bir daqiqadan oralatib tuzilgan. Demak, Ulug'bek bir darajaning sinusi va kosinuslarini hisoblash usullarini bilishi kerak edi. Shunday ekan, uning "Bir daraja sinusini aniqlash haqida risola" nomli asari bo'lib, u bizgacha butun holda yetib kelmagan. Bu asarning bir qismi Jamshid al-Koshiyning "Arifmetika kaliti" asarida, bir qismi Qozi Zoda Rumiyning nabirasi Mirim Chalabiyning "Dasturul amal va tasxixal-jadval" jadval nomli risolasida keltirilgan.

Ashraf Ahmedov Husayn Birjandiyning "Ulug'bek ziji" ga yozgan sharhini o'rganish jarayonida Ulug'bekning "Bir daraja sinusini aniqlash haqida risola" sining bir qismini topgan.

Umuman bir daraja sinusini aniqlash quyidagi ko'rinishdagi

$$4x^3 - 3x - a \text{ yoki } \cos^3 x - 3\cos x - a$$

uchinchi darajali tenglamani yechishga keltiriladi.

"Zij" uchinchi kitobining amaliy astronomiyaga tegishli qismida ekliptikaning ekvatorga og'maligi, osmon yoritgichlarining koordinatalarini aniqlash, yulduzlar va sayyoralar orasidagi masofalarni aniqlash kabi masalalar qaraladi.

"Ulug'bek ziji" ning yulduzlar katologiga doir qismi ham diqqatga sazovor, bu bo'limda u 1018 ta yulduzning har birini yulduz turkumlari bo'yicha joylashtirib chiqqan: ularning raqami, qisqach tarifi, 1437-yilning teng kunlik nuqtasiga keltirilgan uzunligi va kengligi berilgan.

"Zij" ning oxirgi to'rinchi kitobi ilmi nujum, ya'ni astrologiyaga bag'ishlangan. Ilmi nujumda sayyoralarning turlicha mos turishlariga qarab kishilarning tole'nomasini tuzish, sayyoralarning turli- tuman joylashuvining kishilar taqdiriga ta'siri masalalari qaralgan.

"Ulug'bek ziji" dunyo kutobxonalarida va shaxsiy kitob yig'uvchilar orasida eng ko'p tarqalgan asar, desak xato qilmagan bo'lamiz, chunki hozirgi kunda bu asarning 150 dan ortiq nusxasi ma'lum.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, "Ulug'bek ziji" 8-9-asrlarda boshlangan zij tuzish an'anasini davom ettirgan bo'lsa-da, o'zining ilmiyligi va aniqligi nuqtai - nazaridan o'zidan oldin tuzilgan zichlardan bir pog'ona yuqori turadi. Shu tufayli ham u dunyo kutobxonalarida juda ko'p uchraydi.

YOSHLARNING MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA BADIY ADABIYOTNING AHAMIYATI

*Tillayeva M.,
Yodgorova M.,*

Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar o'rtasida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish, avvalo, badiiy, ma'rifiy, ilmiy-ommabop, tarbiyaviy hamda yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan adabiyotlarni chop etish, ular

bilan ta'lim muassasalarini ta'minlash, milliy va jahon adabiyoti namoyandalarining yetuk asarlarini saralash kabi fikrlar yoritilgan.

Аннотация: Данная статья направлена на повышение культуры чтения и чтения среди молодежи, в первую очередь, издание литературы, направленной на повышение художественного, учебного, научно-популярного, воспитательного и интеллектуального потенциала молодежи, обеспечение ее воспитательной учреждений, национальных и таких, как подборка зрелых произведений представителей мировой литературы.

Annotation: This article is aimed at improving the culture of reading and reading among young people, first of all, the publication of literature aimed at increasing the artistic, educational, scientific-popular, educational and intellectual potential of young people, providing them with educational institutions, national and such as the selection of mature works by representatives of world literature.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-yanvardagi "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida" gi Farmoyishida kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha vazifalar belgilab berildi. Farmoyishda ushbu muhim soha rivoji bilan bog'liq aholi, xususan, yoshlar o'rtasida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish, avvalo, badiiy, ma'rifiy, ilmiy-ommabop, tarbiyaviy hamda yoshlarning intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan adabiyotlarni chop etish, ular bilan ta'lim muassasalarini ta'minlash, milliy va jahon adabiyoti namoyandalarining yetuk asarlarini saralash, tarjima qilish ishlari tashkil etish vazifalari belgilab berildi.

Kitobga muhabbat, kitobni asrab-avaylab saqlash va kitobxonlik qadimiy an'analarimizdan biri bo'lib, xalqimiz ma'naviy kamolotida muhim o'rin tutib kelayapti. Kitobxonlik-ma'naviy komilli asoslaridan sanalarkan, buni ajdodlarimiz tomonidan uch yarim ming yil ilgari yaratilgan "Avesto" qismati yaqqol tasdiqdaydi.

Ajdodlarimiz o'zining ma'naviy obidalarini turli yo'llar bilan saqlab qolishga uringan. Chunonchi, Abu Rayhon Beruniy shaxodaticha, "Avesto" yoqib yuborilganidan keyin oradan ikki asr o'tganiga qaramay, uni yodlaganlar xotirasidan qayta yozib olinib, bizgacha yetib kelgan. Yoki yaqin o'tmishdan yana bir misol. Turkiy xalqlarning ilk yozma obidalaridan biri Yusuf Xos Xojibning "Kutadg'u bilig" asarining Namangan nusxasining Muhammadxoji eshon Lodaresh qo'lida avaylab saqlangani va uning 1924 -yilda Abdurauf Fitrat tomonidan ilmiy iste'molga olib kirilgani barchaga ayon. Bunday kishilar qatorida Amir Temurning o'ziga mansub deb qaralayotgan "Tuzuklar" kitobining elga tanishtirilgani yoki buxorolik adabiyotshunos olim, professor S.A. Aliyevning XX asrning 50-yillari arafasida bozor oralab yurganida bir nosfurush oldida turgan eski kitoblarni ko'rib, ular orasida Ubaydiyning hal bilan bitilgan yagona devoni qo'lyozmasini ajratib sotib olib, uni O'zbekiston Davlat Sharqshunoslik instituti jamg'armasiga topshirgani singari ko'pgina dalillarni keltirish mumkin. Shularning o'ziyoq xalqimizning kitobsevarlik fazilati naqadar boy ekanligini yorqin ko'rsatib turibdi.

Kitob bolalar aqliy, axloqiy va estetik tarbiya olishida, nutqini har taraflama rivojlantirishida va boyitishida katta ta'sir etuvchi vosita hisoblanadi. Badiiy adabiyot bolalarga jamiyat hayotini va tabiatni, kishilik dunyosining ichki his-tuyg'ularini va o'zaro munosabatlarni poetik obrazlarda ochib berali, tushuntiradi. U bolaning his-tuyg'ularini rivojlantiradi, xayolini tarbiyalaydi va o'zbek adabiyotining eng yaxshi namunalari bilan

tanishtiradi. Bu namunalar o'zining ta'siri jihatidan xilma-xildir: hikoya orqali bolalar so'zlarning aniqligini, ma'nodorligini anglab oladilar; she'rlardan esaularning musiqaviyligini, kuylanuvchanligini, ohangdorligini bilib oladilar, xalq ertaklari bolaiaiga tilning ifodaliligini, mazmundorligini ochib beradi, nutqning xilma-xilligini. hazil-mutoyibaga boyligini bolalarning ko'z oldida namoyon qiladi.

Badiiy kitoblar bolalarga kishilarning hayoti va mehnatlari, ishlari va qahramonliklari, bolalikdagi eng qiziqarli voqealar, ularning o'yinlari, mehnatlari haqida hikoya qilib bradi.

Kitob bolalarga hayotni tushuntiradi va shu orqali bola hayotiy tajribasining onib borishiga ta'sir etadi. Badiiy adabiyot kishilarning ichki dunyosini, ularning his-tuyg'ularini, xarakterlarini ochib berishi bilan bolalarni hayajonlanishga, qahramonlarning xatti-harakatlarini baholashga va uni muhokama qilishga o'rgatadi.

O'quvchi-yoshlarni kutubxonaga jalb qilish, ularida kitobga mehr -muhabbat uyg'otish, kitobsevarlik muhitini yaratish oson ish emas. Kutubxonaga kitobxonlarni jalb qilish, o'quvchilarni qatnov samaradorligi yanada oshirish borasida zamonaviy texnologik usullaridan keng foydalansa, kutubxonada mavjud to'garak mashg'ulotlardan ushbu yo'nalishlar bo'yicha treninglar va adabiyot darslarini o'tkazib borilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Chunki bu texnologik usullar-faollik omilidir. Xullas, o'quvchi yoshlarning ma'naviyatini shakllantirishda kitobxonlikning o'rni katta. Hozirgi davrda axborot qudratlidir. Axborot urushi butun insoniyatni tashvishga solayotgan, atom urushidanda daxshatli bo'lgan xurujdir. Unga qarshi turish uchun inson ko'p bilimga - axborotga ega bo'lishi, tafakkurni doimo charxlab borishi kerak.

OILADA OTA-ONALARNING FARZANDLARI OLIDIDAGI BURCHI

Ziyoyeva S.,

Namozova D.,

Zarafshon shahar 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlodning har jihatdan barkamol bo'lib voyaga etishi uchun kerakli imkoniyatlar yaratilib, ko'pgina xayrli ishlar amalga oshirilmoqda. Onalik va bolalikning ijtimoiy muhofazasi, sog'lom oila muhitini, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, bolalarning bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish kabi fikrlar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье даны необходимые возможности для того, чтобы подрастающее поколение росло гармоничным во всех отношениях, и проводится большая хорошая работа. Такие вопросы, как социальная защита материнства и детства, формирование здоровой семейной среды, здоровый образ жизни, правильная организация досуга детей.

Annotation: This article provides the necessary opportunities for the young generation to grow up harmonious in all respects, and a lot of good work is being done. Issues such as social protection of motherhood and childhood, the formation of a healthy family environment, a healthy lifestyle, the proper organization of children's leisure time.

Mamlakatimiz o'z oldiga ozod va obod Vatan erkin va farovon hayot barpo etish, rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olish, demokratik jamiyat qurish kabi ezgu maqsadlarni qo'ydi. Xalqimizning bebaho qadriyatlaridan biri shuki, har bir bola kattalarning bag'rida tarbiyalanishi lozim, bir bolaning taqdiri uchun nafaqat ota-ona, balki yetti mahalla mas'ul, degan hikmatli so'z chuqur ma'noga ega.

Yurtimizda yosh avlodning har jihatdan barkamol bo'lib voyaga etishi uchun kerakli imkoniyatlar yaratilib, ko'pgina xayrli ishlar amalga oshirilmoqda. Onalik va bolalikning ijtimoiy muhofazasi, sog'lom oila muhitini, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, bolalarning bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etish, ularni sportga, qo'shimcha ta'limga jalb etish, sog'lomlashtirish va profilaktika, kasbga yo'naltirish, har taraflama uyg'un rivojlangan yetuk shaxsni tarbiyalash borasidagi say' - harakatlar e'tiborga molikdir.

Har qanday davlatning taqdiri, kelajagi yosh avlodga, uning jismoniy, ma'naviy kamolotiga bog'liq. Jismonan baquvvat, imon e'tiqodli, bilimli, ma'naviyati yuksak, vatanparvar avlod – barkamol avlod – jamiyat tarqqiyotining asosi ekanligi ko'z oldimizda gavdalanadi. Bunday komil yoshlar tarbiya maskani bo'lmish oilada ulg'aymoqda.

Psixologik adabiyotlarda “Do'sting kimligini ayt, men sening kimligingni aytib beraman” degan qoida bor. Xuddi shunday, bizda “Mahallangni ayt – kimligingni bilib olaman” qabilida fikrlar mavjud. Ya'ni, mahalla hamisha fuqarolarining xulq-atvori, oilalarning yashash tarzidan xabardor bo'ladi, kerak bo'lsa xulqiga yaxshigina ta'sir ko'rsata oladi.

Yosh avlod tarbiyasida o'zaro chambarchas bog'liq uch omil – oila, mahalla va ta'lim muassasalari hamkorligi muhim ahamiyatga egadir. Ular orasidagi samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish o'smirlar orasida turli salbiy illatlarning oldini olishda, bugungi kunning ma'naviy etuk yoshlarini tarbiyalashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarga tarbiya berish jarayonida “Qush uyasida ko'rganini qiladi” degan dono maqol azaliy haqiqat ekanligiga alohida e'tibor qaratilmog'i lozim.

Sog'lom va oqila ona, tadbirkor va ibratli ota bo'lish, sog'lom, aqlli, zukko, barkamol farzandni tarbiyalash, yoshlarga ijtimoiy hayotning barcha yo'nalishlaridan saboq berish, yomonliklardan, turli balo-qazolardan, xavf-hatardan, yot mafkuralardan himoya qilish, jamiyatga ilmiy, fozil kishilar qilib etkazish har bir oila, mahalla oldidagi muhim vazifadir. Oila – insoniyat tarixining hamma davrlarida jamiyatning negizi bo'lib kelayotgan muqaddas dargohdir. O'zbekistonliklar uchun oila – yuksak qadriyat bo'lib, mana necha yuz asrlar davomida e'zozlanib kelinmoqda. Oila - tarbiya maskani bo'lib, shaxsning kelajagi shu maskanda tarbiyaning qanday amalga oshirilishiga, tarbiyachi hisoblanmish ota-onaning o'z burch va vazifalariga qanday munosabatda bo'lishiga bog'liqdir. Oiladagi har bir kishining o'z burch va vazifalariga mas'uliyat bilan yondashishi oila mustahkamligi, jamiyat farovonligiga erishishning omilidir.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o'zlarining “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch” asarlarida ta'kidlaganlaridek, “Insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Bolaning fe'l-atvori tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar, yaxshilik va ezgulik, olijanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir”.

Oila jamiyatning asosiy bug'ini, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi jarayonida ota-onalar asosiy buyurtmachi sifatida quyidagi vazifalarni o'z zimmasiga oladi:

- oilada sog'lom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, farzandlar uchun ota-ona har tomonlama o'rnak bo'lishi, farzandlarning ota-onasiga, Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish, o'zaro g'amxo'r bo'lishni ta'minlash;

- oilada huquqiy tarbiyani yaxshilash, oila a'zolarining o'z huquq va burchlarini anglab yetishlarini va ularga rioya qilishlarini ta'minlash;

- farzandlariga chuqur dunyoviy bilim asoslarini berish, ma'rifatli va ma'naviyatli kishilar bo'lib yetishishlarini ta'minlash;

- bozor munosabatlariga mos bo'lgan kasb-hunar o'rgatish, iqtisodiy tushunchalarni farzandlar ongiga singdirish;
 - bolalarning ma'naviy barkamol va jismonan sog'lom bo'lishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;
 - bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqloq g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
 - bolalarning bo'sh vaqtlarini pedagogik nuqtai nazardan kelib chiqib unumli tashkil qilish, ularga qo'shimcha ta'lim berish;
 - farzandlarida mavjud bo'lgan iste'dod kurtaklarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratish;
 - o'z farzandlarining maktab, mahalla, davlat va jamiyat oldidagi burchlarini to'la ado etishlari uchun oilada mas'uliyatli bo'lish;
 - ota-onalar o'zlarining pedagogik va psixologik bilim saviyalarini doimo oshirib borishi;
 - bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlikning ma'naviy axloqiy tomonlarini shakllantirish;
 - oilada milliy va umuminsoniy tarbiyaning barcha yo'nalishlarini uyg'un holda bosqichma-bosqich amalga oshirishga mas'ullikni ta'minlash;
 - sanitariya-gigiyenik, ekologik ko'nikmalarni singdirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi tarbiyani amalga oshirish;
 - oila, maktab va mahalla oldida o'z farzandlarining barcha xatti-harakatlari uchun javobgardir;
 - sog'ligida va aqlida nuqsonlari bo'lgan farzandlariga hayot talablariga mos ravishda bilim va kasbkor o'rgatishdan iborat.
- Ota-onaning farzand oddidagi burchi, o'zbekona ta'bir bilan aytganda, farzandga yaxshi nom qo'yish, yaxshi muallim qo'lga topshirib savodini chiqarish, ilmiy, kasb-hunarli qilish, oilali va uyli-joyli qilishdan iboratdir.

MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIK O'ZBEK XALQINING YUKSAK QADRIYATIDIR

Shukurova G.,

Qiziltepa tumani 43-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Bugun mamlakatimizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari bir oila farzandlaridek ahil va inoq yashamoqda. Ular umumiy uyimiz – O'zbekistonimiz ravnaqi yo'lida birlashib, barcha soha va tarmoqlarda fidokorona mehnat qilmoqda, rivojlangan bozor iqtisodiyoti va kuchli fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishga munosib hissa qo'shmoqda.

Shavkat Mirziyoyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik, o'zbek xalqiga xos bo'lgan chinakam diniy bag'rikenglik, yoshlarimizni diniy bag'rikenglik xarakteri bilan tarbiyalash ularga oiladanoq ma'naviy immunitet hosil qilishi kabi mavzular ochib berilgan.

Kalit so'zlar: diniy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik, oila, milliy qadriyat.

Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik demokratik jamiyatning asosiy tamoyillaridan biri sanaladi. Bag'rikenglik fuqarolar orasida totuvlikni ta'minlaydi, jamiyatda tabiiy ravishda uchraydigan ijtimoiy farqlarning keskinlashuviga, ijtimoiy

nizolarning yuzaga kelishiga yo'l qo'ymaydi. Bugun nafaqat yurtimizda, balki butun yer yuzida diniy bag'rikenglik, diniy konfessiyalararo o'zaro hurmat, bir-birini tushunish asosiy hayotiy tamoyilga aylanmoqda.

Zamonaviy davlatning maqsadi jamiyatda hamjihatlik va barqarorlik, inson huquq va erkinliklarining samarali himoya qilinishini ta'minlashdan iborat. Zero, mamlakatimizning taraqqiy etishi avvalambor, undagi barqarorlik, millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglik muhitining saqlanishiga bog'liq.

Mamlakatimizda 2017-2022 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq, xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy ruhdagi tashqi siyosat yuritishga yo'naltirilgan davlatimiz mustaqilligi va suverenitetini mustahkamlash, O'zbekistonning yon atrofida xavfsizlik, barqarorlik va ahil qo'shnichilik muhitini shakllantirish, mamlakatimizning xalqaro nufuzini yanada oshirish borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash bilan bog'liq masalalarni shu kabi anjumanlar doirasida o'rganish fuqarolar va ayniqsa yoshlarimizning mamlakatimizda demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishning yangi bosqichida amalga oshirilayotgan qat'iy islohotlarning mazmun-mohiyatini yanada chuqurroq anglab yetishi, bunda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini mustahkamlash va mamlakatdagi barqarorlikni saqlash bilan bog'liq ishlarda faol ishtirok etishi hamda bu yo'lda ularga ruhiy kuch-quvvat berishi shubhasiz.

Millatlararo totuvlik, bag'rikenglik, tenglik, birdamlik. Bir-biriga bog'liq ushbu tushunchalar sotsial-demokratiyani boshqa siyosiy oqimlardan yaqqol ajratib turadi. Birdamlik insoniy mehr-oqibat timsoli sifatida jamiyat a'zolarining o'zaro ahil va bahamjihat yashashini bildirsa, tenglik – ijtimoiy, milliy, irqiy, gender va boshqa turdagi tafovutlardan qat'iy nazar, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi va mas'ulligini anglatadi.

Bag'rikenglik o'zbek xalqiga xos bo'lgan chinakam insoniy fazilatdir. Bag'rikenglik bu samimiy bo'lish. Har bir inson, ayniqsa yoshlar shunday tarbiyalansa, kelajak hayoti samimiylikdan iborat bo'ladi. Chunki o'z atrofidagi har bir insonga, uning har qanday muomalasidan qat'iy nazar unga xush muomalada bo'lish, albatta atrofda qilarning unga nisbatan fikrining ijobiy tomonga o'zgarishiga olib keladi. Xo'sh, samimiylilik va bag'rikenglikka qanday erishiladi. Bunga jilmayish, sukut, yaxshi muomalada va har qanday holatda ham jahlni jilovlay olish orqali erishiladi. Hozir yoshlarimizda aynan shu narsa yetishmayapti. Ular juda asabiy, ruhiy zo'riqishlar holatida yuradilar. Bu ichki holat keyinchalik ularning turmush tarzida ham namoyon bo'lib, salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Har bir inson, ayniqsa yoshlarimiz bag'rikeng, samimiy bo'lishlari uchun, avvalo o'zlari ichki xotirjamlikka erishishlari kerak. Biz har doim ham yetarli e'tibor bermaydigan ruhiy zo'riqishlar ham o'ziga xos kasallik hisoblanadi. Bunday ruhiy zo'riqishlardan chiqish uchun eng oddiy va samarali sinalgan usul bu o'zini boshqarish, o'z his-tuyg'ularini nazorat qilishga intilishdir. Insonda doimo pozitiv yo'nalganlik bo'lishi lozim. Shunda inson ruhiy stressdan chiqib xotirjam bo'ladi. Xotirjam inson esa, bosiq, muloyim, bag'rikeng bo'la oladi, o'ziga ishonchi ortadi. Qadimgi yunon olimi Paratselsning so'zlari tasdiqlangan «ishonch mo'jiza yaratadi». Yosh oila barqarorligi uning a'zolarining salomatligini belgilaydi. Inson salomatligi – uning tafakkurining to'g'ridan to'g'ri oqibati hisoblanadi. Ya'ni insonning ruhiy va jismoniy holatlari o'rtasida bevosita bog'liqlikning mavjudligi hech kimda gumon uyg'otmaydi. Psixologik qonunlarning birida aytilishicha: «Sevgi,

simpatiya va qoyil qolishni soʻz orqali ifodalash, u kimga yoʻnaltirilgan boʻlsa, shu insonning hayotiy energiyasini kuchaytiradi». Qahrli va yovuz soʻzlar esa tinglovchining energiyasini kamaytiradi. Shu sababli samimiy va bagʻrikeng boʻlish, oʻz hayotimizning poydevorini yaratib beradi, oilamizni mustahkamlaydi. Shu holda qadimgi donishmandlar maslahatiga quloq tutish zarur. Yaʼni, qanchalik ogʻir boʻlmasin, hayotdan quvonish kerak. Shunday qilib, inson sogʻligʻi, hayoti va taqdiri uning fikrlari bilan bevosita bogʻlangan. Yaxshilikni oʻylasang – yaxshilikni kut. Yomonlikni oʻylasang, oʻylaganingni olasan. Inson doimo oʻylab yuradigan narsalar ishonchga aylanib, shu narsa sodir boʻlishi kerakligiga zamin yaratiladi va bu eʼtiqod amalga oshadi. Oilaviy nizolarni bartaraf etishda ham aynan insonning ruhiy barqarorligi muhim omil boʻlib hisoblanadi. Ruhiy barqarorlik esa insonga bagʻrikeng boʻlish imkoniyatini beradi.

Yoshlarimiz oiladayoq maʼnaviy immunitet hosil qilishi, dinga boʻlgan ehtiyoji qondirilishi lozim. Zero oilada mazkur ehtiyojni qondirilmasligi, chetdan bilib bilmagan holda turli notoʻgʻri diniy maʼlumotlar bilan toʻldirilishiga olib keladi. Shuning uchun ham fikrimizcha diniy bilimlarning dastlabki ilmiy asoslari aynan oilalarimizda shakllantirilmogʻi lozim. Haqiqiy maʼrifiy islomning mohiyatini anglab ulgʻaygan yoshlar esa diniy bagʻrikenglik, millatlararo totuvlikning mohiyatini, qadriyatlarimizni ham anglab yetadi. Hech qanday yot gʻoyalarga ergashmaydi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev taʼkidi bilan aytganda: “Biz muqaddas dinimizni azaliy qadriyatlarimiz mujassamining ifodasi sifatida behad qadrlaymiz. Biz muqaddas dinimizni zoʻravonlik va qon toʻkish bilan bir qatorga qoʻyadiganlarni qatʼiy qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosa qila olmaymiz.

Zero, “Bugungi shiddatli davrda chinakam maʼnaviyatli va maʼrifatli odamgina inson qadrini bilishi, oʻz milliy qadriyatlarini, milliy oʻzligini anglashi, erkin va ozod jamiyatda yashash, mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatida oʻziga munosib oʻrin egallashi uchun fidoyilik bilan kurasha olishi mumkin. Ana shunday yuksak maʼnaviyatli, maʼrifatli, mustahkam irodali, serqirra, oʻzini-oʻzi tashkillashtira oladigan haqiqiy ijodkor insonlarni tarbiyalashda, kamolotga yetaklashda oiladagi maʼnaviy muhitning, diniy tarbiyaning taʼsiri juda muhim. Bugungi kunda 16-noyabr kuni “Xalqaro diniy bagʻrikenglik” kuni sifatida eʼtirof etilishi ham dunyo xalqlari oʻrtasida millatlararo totuvlik va diniy bagʻrikenglikni qaror toptirishda muhim omillardan biridir. Shu oʻrinda aytib oʻtishimiz lozimki, mamlakatimizdagi 16 diniy konfessiyaga mansub 2224 ta diniy tashkilot va 140 ga yaqin milliy madaniy markazlar faoliyat koʻrsatayotganligi ham davlatimizning bagʻrikenglik masalasidagi oqilona siyosat olib borayotganligi namunasi sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, diniy bagʻrikenglik jarayonini tahlil etish yaqin oʻtmishdan boshlab tadqiqot mavzusiga aylangan boʻlsa-da, uning gʻoyalari ildizi uzoq oʻtmishga yaʼni ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan bebaho maʼnaviy meros namunalariga borib taqaladi

Diniy bagʻrikenlik mohiyatini anglab yetish va oilalarimizda shu asosda farzandlarimizni tarbiyalash jarayoni bugungi kunning muhim va dolzarb vazifasi sanaladi. Bu oʻz navbatida insoniyat, tabiat, jamiyat taraqqiyoti, rivoji uchun oʻz-oʻzini tarbiyalash, oʻz-oʻzini saqlash, asrash, oʻz-oʻzini nazorat qilish, vaholanki, oʻz-oʻzini tashkillash gʻoyalarining ahamiyati va qimmatini, naqadar muhim ekanligini ochib beradi. Yuksak maʼnaviyatli, maʼrifatli, mustahkam irodali, serqirra, oʻz-oʻzini tashkillashtira oladigan haqiqiy ijodkor insonlarni tarbiyalashda, kamolotga yetaklashda oqilona diniy tarbiyaning taʼsiri juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham oilalarimizdagi maʼnaviy tarbiyada eng maqbul, izchil yoʻlni izlab topish hamda zamonaviy metodologik prinsiplar asosida yondashish bugunning asosiy vazifasi boʻlib qolaveradi.

MILLIY QADRIYATLAR SOG'LOM TURMUSH TARZI ASOSI**Murtozoyeva N.,****Nurimova M.,*****Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari***

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixiy manbalarda ajdodlarimizning bitmas-tuganmas ma'naviy merosi va tarixiy an'analari asrlar davomida saqlab kelinganligi o'z ifodasini topganligi, millatimizning asriy an'nana va urf-odatlarini, milliy xususiyatlarimizni bilmasdan, hisobga olmasdan turib milliy mafkurani shakllantirish mumkin emasligi kabi fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье отражен тот факт, что бескрайнее духовное наследие и исторические традиции наших предков веками сохранялись в исторических источниках.

Annotation: This article reflects the fact that the endless spiritual heritage and historical traditions of our ancestors have been preserved for centuries in historical sources. such ideas are explained

Tarixiy manbalarda ajdodlarimizning bitmas-tuganmas ma'naviy merosi va tarixiy an'analari asrlar davomida saqlab kelinganligi o'z ifodasini topgan. Millatimizning asriy an'nana va urf-odatlarini, milliy xususiyatlarimizni bilmasdan, hisobga olmasdan turib milliy mafkurani shakllantirish mumkin emas.

Jamiyat hayotida totuvlik va ijtimoiy tarbiyani tashkil qilishda mahallaning ahamiyati beqiyosdir. Tabiat qiyinchiliklarini, tashqi xavf-xatarlarni birgalikda yengish, qurilish va obodonlashtirish ishlarini tashkil etishda kuchlarni birlashtirish, yaxshi-yomon kunlarda bir-biriga yelkadosh bo'lishga intilish tuyg'usi o'zaro mehr-oqibat singari noyob insoniy fazilatlar mahallalarda shakllangan va avlodlardan avlodga o'tib kelgan. Mahallani o'zini-o'zi boshqarish maktabi, ta'bir joiz bo'lsa demokratiya darsxonasi, deb atash mumkin.

An'anaviy xarakterga ega bo'lgan o'zbek xalqining mexmondo'stligi ham hozirgi davrda yangi ijtimoiy mazmun kasb etib, xalqlar do'stligi va boshqa xalq vakillariga bo'lgan hurmat-ehtiromimizni ko'rsatuvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Hech bir avlod o'zigacha yaratilgan va to'planib kelingan madaniy meroslarsiz, bilim va an'analarsiz yashay olmaydi. Inson ma'lum bir jamiyatda yashar ekan, ajdodlar tomonidan to'plangan meroslarni xayotining birinchi kunidanoq o'zlashtirib boradi. Shuning uchun ham xalq hayotiga singib ketgan urf-odat va an'analarni xech qanday farmoyish va ma'muriy yo'l bilan yo'qotib bo'lmaydi.

Lekin madaniy merosimizni o'rganishda ilg'or urf-odat va an'analarni eski an'analardan farqlashda ba'zan noto'g'ri yondoshishlar ham bo'lganligini ta'kidlash kerak. Masalan, yaqinlashgan aholi o'rtasida keng tarqalgan "Navro'z bayram"iga asossiz ravishda diniy tus berilib, noto'g'ri asosda tanqid qilinib, man etib kelindi. Kelib chiqishi va mazmuniga ko'ra "Navro'z" bayramini diniy ham, konservativ ham deb bo'lmaydi. Uni o'tkazish rasm-rusumlari, udumlari bahor faslining kirib kelishi va rizqi-ro'z bo'lgan ekin-tikin ishlarini boshlab yuborish quvonchlarini tarannum etadigan xalq tantanasidir. Navro'z - Sharq xalqlarida Yangi yilning kirib kelishidir.

Urf-odat va an'analarni xar bir xalqqa abadiy berilgan va xech o'zgarmaydigan narsa emas. Hayot ularni g'alvirdan o'tkazib, puchagini puchakka, sarasini sarakka ajratib beradi. Yangi davrga moslasha olgani saqlanib qoladi. Shuning bilan birga, har bir davr o'zining udum va marosimlarini, urf-odat va an'analarni yaratadi. Yangi vujudga kelayotgan urf-odatlar o'z-o'zidan, quruq yerda paydo bo'lmasdan, asosan ikki manba:

birinchisi, ilgari mavjud bo'lgan ilg'or an'analar zamon ruhiga moslashtiriladi, ikkinchisi, boshqa xalqlar bilan bo'ladigan iqtisodiy, ma'naviy aloqalar natijasida ulardagi ilg'or an'analar o'zlashtiriladi.

Keyingi yillarda xukumatimiz tomonidan jamiyat ichidagi «kichik jamiyat» nomini olgan mahallalarga katta e'tibor berish bilan birgalikda, mahallaning jamiyatni boshqarishdagi vaziyatlarini kengaytirib, mavqeni oshirib borayapti. Davlatni boshqarishning ayrim funksiyalari unga o'tayapti. Hozirgi kunda shaxar bo'yicha eng yaxshi mahalla, mahalla raisi, xotin-qizlar kengashi raisasi, posbonlar sardori, namunaviy oila kabi tanlovlar o'tkaziladi, bu ham yangi davr ruhi bilan tug'ilib, an'ana tusini olayotgan marosimdir. Yangi marosim, urf-odat va an'analarning vujudga kelishini o'z holiga tashlab qo'yilmasdan, uni yaratishga butun jamoatchilik bosh-qosh bo'lib turishi, unga ijodiy yondoshishi kerak bo'ladi. Jamiyat, xalqning turmush tarziga va etnik xususiyatlariga mos keladigan ijtimoiy g'oyalar bilan sug'orilgan yangi urf-odat, an'ana va marosimlarga keng yo'l ochib, turmushga singdirib borish zarur. Albatta, bunda sun'iylikdan, ma'muriy buyruqbozlik bilan ta'sir ko'rsatishdan qochish kerak.

Ba'zi joylarda eski, qoloq urf-odatlarning saqlanishi, odamlarga yoqqanligi yoki unga kuchli e'tiqod qilganliklari uchun emas, balki ularni inkor etuvchi, siqib chiqaruvchi, ular o'rnini bosuvchi yangi marosim va urf-odatlarning yo'qligidir. Ular kuchli va jozibali, yangi urf-odat va marosimlar bilan siqib chiqariladi.

Qadriyatlar xalqimizning o'zligini anglab yetishda, milliy g'urur shakllanishida beqkiyos xizmat qilishi mustaqil davlatimiz fuqarolarining ruhiy jihatdan istiqbol va istiqbol uchun fidoiylikka yetaklashining sharti va kafolatidir. O'tmish merosini bilish hamda e'zozlash maqsadga muvofiqdir. O'tmish qadriyatlariga, an'analarga va turmush tarziga befarq qaramaslik lozim. Ma'naviy qadriyatlar inson shakllanishining bir omilidir.

Buyuk mutafakkirlarimiz qaysi zamonda yashamasin, qaysi tilda asar yaratmasin, o'z elini, uning qadriyatlari, urf-odatlarini unutmaganlar, doimo millatni, milliy o'zlikni ulug'laganlar.

O'zbekiston qadim-qadimdan hunarmandchiligi, pazandaligi, dehqonchiligi, ilm-fani, san'ati va milliy qadriyatlari bilan olamga mashhurdir. Bolajonlik, mehmondo'stlik, odamgarchilik, ota-onaga xurmat, oilaviy birdamlik, oqibatlilik, qanoatlilik, muruvvatlilik xalqimizga xos odatlardir. Bu urf-odatlar, qadriyatlar xalqimizning qator insoniy fazilatlarida mujassamdir. Kishilarning o'z xalqi urf-odatlari va an'analarga amal qilmasliklari xalq qadriyatlarini bilmaslikka olib keladi. Qadriyatlarda milliy ruh, ma'naviyat, qadr-qimmat kabi insoniy fazilatlar o'z ifodasini topadi. O'z qadr-qimmatini bilish kishini xudbinlikdan asraydi, o'zini boshqalar tomonidan kamsitilishiga yo'l qo'ymaydi, u faqat yaxshilik qilishni o'ylaydi.

Mustaqillik tufayli yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash shaxsning milliylikiga bevosita aloqador bo'lgan fazilatlarni singdirish tamoyilidan kelib chiqib belgilanadi.

Merosimiz durdonalaridan kelajak avlod tarbiyasida foydalanish, ularni yoshlar hayotiga tadbqiq qilish orqali bolalarda davr talabi asosida axloqiy, estetik, mehnat va jismoniy fazilatlarini takomillashtirish mumkin. Darslarda, adab saboqlarida, sinfdan tashqari tadbirlarda, tarbiyaviy soat mashg'ulotlarida ma'naviy qadriyatlarimizdan foydalanish orqali bolalar o'qishini, tafakkurini, bilim olishga qiziqishini rivojlantirish lozim. Milliy mustaqillik davrida biz yoshlarimizga saboq berib, ularni o'zligini anglashga o'rgatar ekanmiz, merosimiz, qadriyatlarimiz, mutafakkirlarimizning odob-axloq to'g'risidagi ta'limotlaridan foydalanishimiz va yosh avlodni barkamol inson kilib tarbiyalashga harakat qilishimiz lozim.

Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlar o'zligimizni tanishga, uning qadriga yetishga, taraqqiyotimiz kafolatining barqarorligi uchun muhim shart bo'lib qoladi, O'zbekistonimiz mustaqilligini mustahkamlashga va unga amal qiladigan insonlarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

A.NAVOIY ASARLARIDA SOG'LOM AVLODNI TARBIYALASH MASALALARI

Safarova D.A.,

Navoiy shahar 17-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada A.Navoiy asarlarida sog'lom avlodni tarbiyalash masalalari, Hazrat Alisher Navoiy ijodining salmoqli qismini uning nasriy asarlari tashkil qilishi, Alisher Navoiy o'zining barcha nasriy asarlarini umrining so'nggi 10 yili mobaynida yaratgani, Navoiyning bunday kech qo'l urishi o'sha davrlarda nazm nasrdan ustun bo'lganligi an'anasi bilan ham izohlanishi kabi fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы воспитания здорового поколения в творчестве А. Навои, тот факт, что значительную часть творчества Хазрата Алишера Навои составляют его прозаические произведения, все свои прозаические произведения Алишер Навои создал в течение последних 10 лет. годы его жизни.его идеи объяснялись еще и традицией, что поэзия в те времена была выше прозы

Annotation: This article deals with the issues of upbringing a healthy generation in the works of A. Navoi, the fact that a significant part of the works of Hazrat Alisher Navoi is his prose works, Alisher Navoi created all his prose works during the last 10 years of his life. The idea that poetry was superior to prose in those days is also explained.

Hazrat Alisher Navoiy ijodining salmoqli qismini uning nasriy asarlari tashkil qiladi. Alisher Navoiy o'zining barcha nasriy asarlarini umrining so'nggi 10 yili mobaynida yaratgan. Navoiyning bunday kech qo'l urishi o'sha davrlarda nazm nasrdan ustun bo'lganligi an'anasi bilan ham izohlanadi. Lekin Navoiy hayot mazmunini ancha kengroq ifodalay olish imkoniyatiga ega ekanligini tushundi.

Navoiy 15dan ortiq nasriy asarlar yaratdi: "Muhokamat ul-lug'atayn", "Mezon ul-avzon", "Majolis ul-nafois", "Xamsat ul-mutahariyyirin", "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Vaqfiya", "Tarixi muluki ajam", "Tarixi anbiyo va hukamo" va boshqalar. "Mahbub ul-qulub" A.Navoiyning eng yirik nasriy asari bo'lib, u 1500-yilda yozilgan. Bu asar shoirning mazmunli va sermashaqqat hayoti davomida to'plagan juda boy turmush tajribasi va xulosalarini o'z ichiga olgan. Bu asarni Navoiy insonlarga o'rnak bo'lish, go'zallikni ardoqlash, yaxshilik qilish, ezgulikka intilish va komil insonni tarbiyalashda yordam berishini ko'zda tutgan. Komil inson haqidagi ta'limot insonni har jihatdan insoniy, axloqiy, ilmiy, e'tiqodiy va boshqa sohalarda eng yuksak kamolotga yetgan xislatlarini ko'zga tutadi. Komillik bu-insonning elga qilgan hamma ishlarini shu ruhiy va ruhoni e'tiqod bilan sug'orilishir. Haqqa intilishi, haqiqatga, yorug'likka yaqinlashish sari hayotning va inson vijdonidagi dog'lar, nuqsonlarning, gunohlarning ravshanroq ko'ra bilish yo'lidir.

Asarning ikkinchi-yaxshi va yomon xislatlar to'g'risidagi qismida insonga xos turli fazilatlar: saxiylik, mehribonlik, kamtarlik, vafodorlik, sadoqatlilik, muloyimlik, rostgo'ylik, ilmsevarlik va insoniylikni madh etadi. Insoniy fazilatlarga zid bo'lgan illatlar: yalqovlik, takabburlik, baxillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, fitna-furuj kabilar qattiq qoralanadi.

Asarda bu fazilatlarining har biri izohlanib, ta'riflab beriladi. Ular she'riy xulosalar va hikoyalar bilan to'ldirilgan. A.Navoiy o'z asarida insonlarni komillikka yetaklaydigan fazilatlaridan bo'lmish kamtarlik xislatiga to'xtalib, fikrlarini hikoyatlar bilan dalillaydi.

Avvalo, kamtarlik deganda nimani tishunish kerak. Kamtarlik bu-o'z tengdoshlari va boshqalar oldida o'zini ulug' ko'rsatmaslik, o'z kuch-qudratini namoyish qilib maqtanmaslik, o'zini ustun deb hisoblamaslikdir. Kamtarin inson hech qachon o'zining yutug'i bilan, boy-badavlatligi bilan, ilm-hunari bilan maqtanmaydi, hamma vaqt kamtar, sodda bo'ladi. Kamtarin inson mansabini ham, yutug'ini ham hech qachon ko'z-ko'z qilmaydi. Ammo insondagi kamtarlik samimiy bo'lmog'i zarur.

“Mahbub ul-qulub” asarida mutafakkir kamtarlik va odob haqida quyidagi fikrlarni bayon etdi: “Tavozu' xalqni kishi muhabbatig'a oshefta qilur va ulusni foul mavaddatig'a firifta qilur. Do'stlug' gulshanida nazorat gullari ochar va ul gulshandin uns va ulfat bazmida turluk gullar ochar. Mutakabbur dushmang'a mulazamat sari yo'l ko'rguzur va mu'jib xasm xotirig'a insoniyat zavqin o'lturguzir...” Ya'ni kamtarin kishi xalq muhabbatini o'ziga jalb qiladi va odamlarni shu ishini bajaruvchi bilan do'stlashtiradi. U do'stlik deb atalmish chamanzorda gullaydi va shu gullardan oshnalik va ulfatlik bazmiga xilma-xil gullar sochadi. Takabbur va gerdaygan odam o'zini xalqdan ko'nglini qoldiradi. Xalq ularni yomon ko'radi.

Navoiy taboze va adab birligini quyidagicha ifodalaydi: “Muhabbatg'a zebu piroya adabdin etar va mabbaddatg'a ravnaq va baho adab tarkidin ketar. Adab va tavozu' do'stlug' ko'zg'usig'a jilo berur, ikki jonibdin yorluq yetkurur ” Ya'ni odob muhabbatga chiroy va bezak bag'ishlaydi. Odob bilan kamtarlik do'stlik degan oynani yarqiratadi hamda ikki tomondan ham yorug'lik bo'ladi

Shoir tavoze' va odob haqidagi o'z qarashlari va fikrlarini bir hikoya bilan isbotlaydi.

Xusrav Parvez otlig' bir podsho ov paytida tojidagi gavharini yo'qotib qo'yibdi. Bu gavhar toj bezagi va mamlakatning boyligi edi. Xalqqa e'lon qilinib, gavharni topgan kishiga katta mukofot beriladigan bo'ldi. Bu voqelardan xabarsiz Muqbil bilan Mudbir shaharda yurgan edilar. Shu payt oldilaridan xalqni boshlab chiqqan kishi o'tdi. Mudbir gerdayib, takabburlik bilan unga qaramay o'tdi. Muqbil esa boshliqqa odob va tavoze' bilan salom berib, boshini egdi va oyog'i ostida yotgan gaharni ko'rdi, darhol uni olib boshliqqa berdi. Boshliq mamnun bo'lib, Muqbilni qo'lidan ushlab shaharga qaytdi va bo'lib o'tgan voqeani Xusravga aytib berdi. U Muqbilga haddan ziyod in'omlar beradi. Mudbir esa gerdayish oqibatida shunday in'omlardan bebahra qoldi. Shoir hikoyani quyidagicha xulosalaydi:

Mutakabbir kezibon shaharda xoru mardud,

Mutavoziyni g'aniy ayladi durru maqsud

Haqiqatdan ham, kamtar va odobli inson har joyda izzat-hurmatda bo'ladi. Axir, xalqimiz ham “Kamtarga kamol-manmanga zavol”, -deb bejizga aytmagan.

A.Navoiy ushbu asarida ta'riflagan kamtarlik va odob bilan birga sabr va qanoat ham insonlarni kamolga yetkazadigan fazilatdir. Mutafakkir sabrga shunday izoh beradi: “Sabrning o'zi achchiq narsa, ammo u faqat manfaat keltiradi, u qattiq narsa, lekin zararni daf etadi. Ayting kim sabr qilib niyatiga erishmadi, sabr qilib mushkullari oson bo'lmagan kim bor,” -deydi. Yana shu fikrlarini davom ettirib, sabrni tabibning achchiq dorisiga o'xshatadi. Hech kim uni xushlamaydi, lekin ana shu achchiq dori keyinchalik insonga shifo baxsh etadi.

Sabrning jufti bo'lgan qanoatni Navoiy shunday ta'riflaydi: “...Qanoat chashmayedurkim, suvi olmoq bila qurimas va maxzanedurkim, naqdi sepamoq bila

o'ksumas. Tuzme izzat va shavkat bar berur va shajaraedurkim, shoxi istig'no va hurmat samar kelturyr..." Qanoat buloqqa o'xshaydi,-deydi shoir, suvidan olgan bilan tugamaydi, qanoat xazinadir—dur-u gavharlarini sochgan bilan kamaymaydi; qanoat—ekinzordir uzumi izzat va shavkat mevasini beradi, u yana shoxlari tortinchoqlik va hurmat mevasini beradigan daraxtga qiyoslanadi. Navoiy qanoatli darveshning quruq noni ta'magir podshoning xitoycha bezatilgan dasturxonidan yaxshiroq,- deydi.

Har kimki, qanoat tarafi nisbati bor
Barcha el aro mavozun izzati bor,
Ul kim ta'mai hirs bila ylfati bor,
Yaxshi-yomon ichra zallatu nakbati bor.

Demak, sabr-qanoatli kishi har bir ishda diyonatli, adolatli bo'ladi. U boshqalarning kamchiligidan kulmaydi, aksincha unga yaqindan yordam beradi. Shu bois, sabr bilan qanoat bir-biriga qadimdan do'st bo'lib kelmoqda. Xulosa qiladigan bolsak, A.Navoiy o'z ijodida insonlarning oliy fazilatlarini ulug'ladi, mana shu xislatlar ularning kamolga yetishlarida, yetuk shaxs sifatida shakllanishida asosiy vosita ekanligini ta'kidlab o'tdi.

MA'NAVIY YETUK, JISMONAN BARKAMOL YOSHLAR TA'LIM-TARBIYASINING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Mahmudova L.,

Kamolova G.,

Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda, mamlakatimizda izchil amalga oshirilayotgan bunyodkorlik, ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi islohatlar, ma'naviy-ma'rifiy tizimdagi yangilanishlar zahirida hayotimizning asl mazmuni farzandlarimiz uchun barkamol turmush tarzini yaratish, ularni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash bo'yicha fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье основной целью нашей жизни является создание гармоничного образа жизни для наших детей, воспитание их полноценными взрослыми.

Annotation: In this article, the main purpose of our life is to create a harmonious lifestyle for our children, to bring them up as full-fledged adults. explained.

Jamiyatning kundan-kunga o'zgarishi har bir pedagogdan tashabbuskorlik, faoliyati, mustaqil fikrlash, samarali pedagogik texnologiyalarni joriy etishni talab etadi. Bugungi kunda, mamlakatimizda izchil amalga oshirilayotgan bunyodkorlik, ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi islohatlar, ma'naviy-ma'rifiy tizimdagi yangilanishlar zahirida hayotimizning asl mazmuni farzandlarimiz uchun barkamol turmush tarzini yaratish, ularni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalashdek ulug' maqsad mujassam. Mamlakatimizda qabul qilinayotgan Davlat dasturlari va ular asosida amalga oshirilayotgan keng qamrovli, ulkan bunyodkorlik ishlari zahirida ham aynan farzandlarimizni manan yetuk shaxs qilib tarbiyalash, har tomonlama tarbiyalangan komil insonni tarbiyalash orzusi yotadi.

Bugungi pedagoglarning asosiy vazifalardan biri ta'lim tizimini zamonaviy o'quv adabiyotlari va yangi pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlashdan iboratdir. Bu vazifani amalga oshirish o'quvchilarni o'qitishga yangicha yondashish, o'qituvchilarni o'z kasbiga va o'zgalarga, ya'ni ta'lim oluvchilarga o'ta talabchanlik bilan munosabatda bo'lishni taqazo etadi. Ta'lim jarayonining eskirib qolgan texnologiyasini yangisiga almashtirish,

zamonaviy maktablarga davr talablari asosida yondashish, darsga esa yangicha usullarning loyihasini tadbqiq etish asosiy vazifalardan biriga aylanmoqda.

Yangi pedagogik texnologiyaning muhimligi zamon sinovidan o'tib, interfaol darsning sifat va samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi o'z samarasini topmoqda.

Pedagog muvaffaqiyatining siri nafaqat u qo'llayotgan texnologiyalarda, balki pedagog-tarbiyachi sifatidagi mahoratida, o'quvchi qalbiga yo'l topa olishida ko'rinadi. Har bir o'qituvchining u qanday texnologiyani qo'llamasin, pedagogik muomalasi betakrordir. Chunki har qanday texnologiya jonli, hissiyotlarga to'la insoniy munosabatlar, pedagogik muomala hamda mahoratning o'rnini bola olmaydi. O'qituvchining ramzlar, ishoralar, qochirimlar, istioralardan foydalana olishi, nutq ohangiga, so'z jazibasiga e'tibor berishi va ifodali o'qish san'atini egallashi katta mahoratni(texnologiyani) talab etadi. Ta'lim texnologiyasi pedagog faoliyatini, dars jarayonini tashkil etish va olib borishni to'liq amalga oshirishdir. Shuning uchun ham darslarning maqsad va vazifalari doimo o'qituvchining diqqat markazida turmog'i kerak. Bu xususiyatlar kelajakda ta'lim oluvchilar qobiliyatini rivojlantirishga, o'z kasblariga qiziqish va ma'sulyatni oshishiga yordam beradi. Ta'limning mohiyati, maqsadi va mazmuni jamiyatning madaniy taraqqiyoti, fan - texnikaning rivojlanganligi, ishlab – chiqarish texnologiyalarini amalga joriy etish darajasi kabilar bilan belgilanadi. Har bir yangi g'oya va o'zgarishlar, texnika va texnologiyalarning so'ngi yutuqlarini o'quv jarayoniga tadbqiq qilib borish kerak. O'quvchini oquv mehnat faoliyatiga qaratishda ularda xursandlik, yutuq, omad tuyg'ularini shakllantirish, oldinga harakatlantirish va rivojlantirish pedagogik mahoratni siri hisoblanadi. O'qituvchi hayotni, odamlarni, dunyoni sevuvchi, jodkor insonni shakllantirish jarayonini boshqaradi. Jarayon mahorat bilan boshqarilsa, insonning o'zligini anglash uchun negiz yaratiladi, beriladigan bilimlar esa asosiy vositalar hisoblanadi. Agar shunday bo'lmasa, ta'lim o'zining asl qimmatini yoqotadi. Shuning uchun ham o'qituvchi darsning ijodkori, u tayyor texnologiyallarning oddiy ijrochisiga aylanmasligi, pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'z yo'lini, izlanishi va zakovatini namoyon etib, faoliyatga kirishishi lozim. Inson qaysi kasb sohibi bo'lishidan qat'iy nazar o'z ishiga, mashg'ulotiga qunt bilan, mehr bilan yondashsa, uning butun sir-asrorini, usul vositalarini mukammal egallaydi, shu bilan birga o'z-o'zini anglaydi, shu sohada kamol topadi. O'qituvchi kimni o'stirsa, tarbiyalasa o'zi ham o'sadi, ulg'ayadi, donishmandlik kasb eta boradi.

OTA –ONA VA FARZAND MUNOSABATLARDA KONFLIKT MUAMMOSI

Simobova N.M.,

Karmana tumani 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ota –ona va farzand munosabatlarda konflikt muammosi, konflikt (nizo)larning asl sabablarini aniqlash hodisalar va kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikning butun zanjirini chuqur tahlil qilish kabi fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема конфликтности в детско-родительских отношениях, выявление первопричин конфликта (событий) и глубокий анализ всей цепочки событий и взаимодействий между людьми.

Annotation: This article discusses the problem of conflict in parent-child relationships, identifying the root causes of conflict (events) and in-depth analysis of the whole chain of events and interactions between people.

Konflikt (nizo)larning asl sabablarini aniqlash hodisalar va kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikning butun zanjirini chuqur tahlil qilishni taqozo etadi.

Turli konfliktlardagi taraflar xatti-harakatlari sabablarini tahlil etishda ularning odatda o'z manfaatlarini qondirishga bo'lgan intilishlaridan kelib chiqishini tushunish qiyin emas. Xususan, g'araz, o'ch olish, hasadgo'ylik, ko'rolmaslik, qabul qilingan qarordan qoniqmaslik, bugungi kunda yoki kelgusida o'zini moddiy yoki ma'naviy jihatdan ta'minlashga bo'lgan intilish kabilar aksariyat turmush konfliktlariga sabab bo'lib hisoblanadi. Guruhii konfliktlarning motivlari bulardan farqlansa-da, ular ham o'ziga xos xilma-xil, masalan, iqtisodiy qiyinchiliklar, siyosiy ehtirolar, rahbarlik yoki liderlikka intilish, milliy g'urur va boshqalarda namoyon bo'ladi. Konfliktlarning kelib chiqish sabablarini aniqlash, o'z navbatida:

- konfliktli vaziyat sabablari va tarixini, shuningdek, joriy hodisalarni tushunish;
- faqat asosiy yoki aniq ko'rinib turgan taraflarni emas, balki konfliktga jalb qilingan barcha ishtirokchi (guruh)larni aniqlash;
- konflikt ishtirokchilarining nuqtai nazarlari va ularning o'zaro munosabatlarini bilish;
- konflikt negizida yotgan omillar va tendensiyalarni aniqlash;
- muvafaqqiyatsizliklar va yutuqlardan tegishli xulosa va saboqlar chiqarish uchun zarurdir.

Ko'p hollarda ijtimoiy notenglik konflikt manbai sifatida maydonga chiqadi. Ijtimoiy notenglikning asosiy belgilari bo'lib, mulkchilik, hokimiyat, maqom munosabatlaridagi farqlar hisoblanib, ushbu xususiyatlar u yoki bu darajada jamiyatning ijtimoiy-siniy tuzilmasida aks etadi, ijtimoiy guruhlar, individlar o'rtasidagi munosabatlarda namoyon bo'ladi.

Moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratish, ularni ayirboshlash va taqsimlash yuzasidan bo'ladigan ijtimoiy harakatlar ayrim holatlarda ijtimoiy guruhlar o'rtasida tanglikka, muayyan sharoitlarda esa ochiq konfliktga olib kelishi mumkin.

Xavfsizlikka, tan olinishga, o'xshashlikka, ijtimoiy mansublikka va shu kabilarga bo'lgan ehtiyojlar faqat alohida individga emas, balki ijtimoiy guruhlariga, etnik uyushmalarga, butun jamiyatga va davlatlarga xos bshlishi mumkin. Dj.Bertonning fikricha, "asosiy insoniy ehtiyojlarni to'liq qanoatlantiradigan tashkiliy intilishlar, harakatlar konfliktni haqiqiy yakunlanishiga olib kelishi mumkin". SHu munosabat bilan aksariyat mualliflar konfliktning psixologik sababi deganda asosiy insoniy ehtiyojlarning birortasiga tahdid solishni tushunadilar. Konfliktida kurashuvchi taraflar o'z maqsadlari sari harakat qiladilar, biroq, bu maqsadlarga bir vaqtning o'zida ikki tomonning bir-birlariga zarar yetkazmasdan turib erishishlari istisno qilinadi.

Konfliktli vaziyatning kelib chiqish sabablari va omillarini o'rganishda, ungacha bo'lgan hodisalarni aniqlash lozim bo'ladi. Ular quyidagi ikki guruhdan ya'ni, qarama-qarshi kurashuvchi taraflar ishtirok etayotgan ob'ektiv hayotiy vaziyat va taraflarning o'zi - muayyan manfaatlarga ega shaxslardan iborat.

Ma'lumki, hayotiy vaziyat o'zining ko'p jihatlari bo'yicha turlicha namoyon bo'ladi. Inson turmushi yoki ijtimoiy guruh mavjud bo'lishi holatlari o'zgaruvchan, tezlik bilan yoki aksincha, sekinlik bilan kechuvchi, uzoq vaqt o'zgarmaydigan tarzda o'tishi mumkin. Uning qay tarzda kechishi muayyan ma'naviy muhit va u yoki bu darajadagi moddiy ne'matlar bilan tavsiflanadi.

Konfliktli vaziyat - ijtimoiy sub'ektlar o'rtasida real qarama-qarshilik uchun ob'ektiv tarzda negiz yaratadigan insonlar manfaatlari bilan bog'liq holatlarning jamlanishi tushuniladi.

Ushbu ta'rifning mazmunidan ko'rinib turibdiki, vaziyatning bosh xususiyati bu konflikt predmetining vujudga kelishidir. Vaziyat, konfliktidan oldin yuzaga kelishi uchun u taraflar tomonidan hali foydalanmasligi va to'la ma'noda anglanmagan bo'lishi lozim. Masalan, ilmiy muassasada shtatlar qisqarishi kutilmoqda. Ko'p xodimlar, ayniqsa, nafaqa yoshidagilar bu tadbir ta'siri ostiga tushishlari mumkin. U yoki bu lavozimlarni tugatish haqidagi masala kun tartibiga aniq qo'yilmaganligi uchun konfliktni vujudga kelganligi haqida gapirish ertalik qiladi. Biroq, konfliktli vaziyat bor, chunki bo'lishi kutilayotgan kelishmovchiliklar predmeti va kurash mavjud, jamoada tanglik paydo bulgan, bu vaziyat ishtirokchilarining keyingi harakatlarini yuzaga chiqaradi va belgilab beradi.

Ingliz faylasufi Frensis Bekon qarashlarida, ayrim psixologik omillar inobatga olinganligini ko'rish mumkin. U ijtimoiy tartibsizliklarning moddiy, siyosiy va psixologik shart-sharoitlarini sinchiklab o'rgangan holda, ularni bartaraf etish yo'llari to'g'risida o'z mulohazalarini bayon etgan. Xususan, u ijtimoiy tartibsizlik – nizoning asosiy psixologik omili sifatida “rahbarlarning tilidan chiqqan keskin va achchiq so'z”, “jamiyat hayotidagi ko'rolmaslik illati”, “jamiyatda odamlar o'rtasida tez-tez ko'tariladigan va oson tarqaladigan mish-mishlar, yolg'on yoki bo'hton tashviqotlar” kabilarni alohida e'tirof etgan.

F. Bekon qarashlarida nizolarning oldini olish, uni bartaraf etishda siyosiy manyovra san'ati alohida xususiyat kasb etgan. U shunday yozgan: “Odamlarni bir umiddan ikkinchisiga yetaklash norozilikning oldini oladigan eng yaxshi vosita. Insonlarning ehtiyojlarini qondira olmasalarda, ularni kelajakka faqat umidlar bilan ishontira oladigan, har qanday adovatni o'z vaqtida orzu va umid uchqunlari bilan yumshata oladigan hukumat oqildir; bu narsa aytarli mushkul emas, zero, shaxslar va ba'zan butun boshli partiyalar o'z istiqbollari ishonmasalarda, baribir, orzu-umidlar to'g'risida ochiq gapirib, o'zlarini ana shular bilan ovutadilar”

Yangi davr ingliz demokratlari va fransuz ma'rifatparvarlaridan D. Pristli, SH. Monteske, D. Didro, J. Russo, Volterlar nizolarni ko'proq salbiy jarayon sifatida baholashgan. Ulardan tashqari, I.Kant, T. Gobss, Gegel, T. Maltus, CH. Darvin, G. Spenser, U. Samner, L. Gumplovich, G. Zimmel, R. Park kabi sotsiolog, faylasuf, iqtisodchi olimlarning asarlarida ham mazkur muammo, bevosita jamiyat miqyosida, siyosiy jarayonlar doirasida o'rganilganligini ko'rishimiz mumkin. Bu esa, o'z navbatida tadqiqot predmetini aniqlash va umumiy xulosalar chiqarish jarayonida muhim manba bo'lib xizmat qildi.

Amerikalik amaliyotchi psixolog Charlz Likson, nizolar va ularni keltirib chiqaruvchi omillar to'g'risida to'xtalib, muammoning inson psixikasiga salbiy ta'siri va vaziyatdan chiqishning yetti yo'lini kitobxonlar hukmiga havola etib: “Nizo – bu hayot normasi”, – deb yozadi. U ko'p yillik advokatlik va amaliyotchi psixologlik tajribasidan kelib chiqqan holda, oilaviy nizolar xususida o'zining mazmunli fikrlarini bayon etadi. Uning fikricha, oilaviy nizo ma'lum ma'noda shaxs taraqqiyotini boshlab beruvchi ilk nuqtadir. SHu bois, bunday nizolar pozitiv nuqtai nazardan baholanishi mumkin. Zero, nizo yuz berayotgan jarayonda er, xotin hamda bolalarning, unga nisbatan bahosi hamisha salbiy bo'ladi.

- a) tashkilotlarning tarkibiy bo'linmalari o'rtasida texnologik aloqalarning noaniqligi;
- b) farmoyishlar beruvchi ko'p sonli mansabdor shaxslarning mavjudligi;
- v) bir boshliqqa bo'ysunuvchi xodimlarning ko'p mikdorda bo'lishi;

g) mas'uliyatni bir xodimdan ikkinchisiga o'tkazish va buning oqibatida umumiy mas'uliyatsizlik holatining yuzaga kelishi;

d) ayrim xodimlarning shaxsiy va ishchanlik sifatlarining sustligi. Tabiiyki, bunday sharoitlarda jamoada konflikt va ziddiyatlarning yuzaga kelish ehtimoli yuqori bo'ladi

INQIROZLI HOLATLAR VA UNING SHAXS IJTIMOY-PSIXOLOGIK XULQIGA TA'SIRI

Qurbonova G.,

Navbahor tumani 34-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inqirozli holatlar va uning shaxs ijtimoiy-psixologik xulqiga ta'siri, insonning jamiyat bilan bo'ladigan ko'plab murakkab munosabatlari, motivlar va boshqalarni anglash kabi fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье описывается кризисная ситуация и ее влияние на социально-психологическое поведение личности, многие сложные взаимоотношения человека с социумом, понимание мотивов и др.

Annotation: This article describes the crisis and its impact on the socio-psychological behavior of the individual, the many complex relationships of man with society, the understanding of motives, etc.

Mamlakatimizning bugungi va ertangi taqdiri yosh avlodning ma'naviy taraqqiyoti, jismoniy sog'lomligiga bog'liqdir.

Ma'lumki, biologik va ijtimoiy kelib chiqish xususiyatlariga ega bo'lgan inson – shaxsdir. Insonning jamiyat bilan bo'ladigan ko'plab murakkab munosabatlari tizimida barkamollikka intilishi ya'ni, yetuk shaxs sifatida rivojlanishi, uning jamiyat ravnaqiga xizmat qilishini kafolatlaydi.

Shaxsning turli moddiy, maishiy shart-sharoitlarga, jamiyatga, insonlarga, o'ziga, o'zining shaxsiy burchlariga munosabatlari o'z navbatida shaxsning axloqiy qiyofasini, uning ijtimoiy ustanovkalarini, ijtimoiylashuvini belgilaydi. Xususan, K.A.Abulxanova-Slavskaya fikricha, shaxs avvalo o'zligini, yetukligini, yaxlitligini o'zi uchun anglashi – uning ijtimoiy faolligining shakllanganligini, ijtimoiy ta'sirlarga tayyorligini bildiradi.

Ijtimoiylashuv – inson tomonidan kishilik madaniyatining, xususan milliy madaniyat an'analarining o'zlashtirib borilishi jarayoni sifatida ham talqin qilinishi mumkin. Madaniy muhitga moslashish sifatida ijtimoiylashuv shaxsning butun umri bo'yi davom etadi, biroq bu jarayon bolaning ikki yoshdan olti yoshgacha bo'lgan davrida boshlanishini nazarda tutsak, bunda oilaning o'rnini naqadar muhimligini ko'ramiz.

Ijtimoiy rivojlanishning zamonaviy sharoitlari shaxsda faollikni, tashabbuskorlikni, mustaqillikni, samarali natija beruvchi faoliyatni yo'lga qo'yish va yuzaga kelgan masalalarni mustaqil tarzda yechish, ma'suliyatlilik kabi xususiyatlarni rivojlantirishga imkon yaratmoqda. Albatta, sanab o'tilgan ushbu xususiyatlar ijtimoiy hayotda, shaxs rivojlanishida tabiiy ravishda yuzaga keluvchi **inqirozli holatlarni** muvaffaqiyatli, konstruktiv tarzda yenggan va yangi rivojlanish bosqichiga o'tgan shaxsda tarkib topadi.

Inqirozning psixologiyada qo'llaniladigan atamasi **krizisdir**. Shu o'rinda krizis, krizis holati kabi psixologik atamalarning ilmiy mazmuniga to'xtalib o'tamiz. **Krizis** (grekcha "kreses" – qaror qabul qilish, keskin burilish, chiqish yo'li, natija) qandaydir sabab bilan yuzaga kelgan og'ir holat yoki shaxs hayotidagi keskin o'zgarish kabi ma'nolarni anglatadi. Krizis so'zi xitoy piktogrammasida krizisning mohiyatini aks ettiradi. Ya'ni u ikkita:

imkoniyat va xavf-xatar ma'nosidan tashkil topgandir. Krizislar ushbu holatning davomiyligi va kuchliligi bilan farqlanadi. Psixologlar turli sabablar bilan yuzaga keluvchi uch xildagi krizislarni ajratadilar: rivojlanish, psixologik jarohat olish va yo'qotish krizislari.

“Psixologik lug‘at”da krizisga shunday ta’rif beriladi: “Krizis – bu shaxsning o‘zidan va tashqi munosabatlardan qoniqmaslikning uzoq davom etishi natijasida yuzaga keluvchi ruhiy buzilish xolatidir”.

Demak, krizisli holat kechinmalariga stress va noaniqlik xos bo‘lib, u o‘z navbatida zo‘riqish va xavotirlilikni yuzaga keltiradi. Krizis shaxs odatlanib qolgan hayotiy shaklning, turmush tarzining buzilishi, yo‘qotilishi bilan xarakterlanadi hamda shaxsga ma’lum bo‘lmagan yangi turmush tarziga o‘tish imkonini beradi. SHunday qilib, shaxsning ichki krizisli holati tashqi shaxslararo ziddiyatlar, nizolar bilan birgalikda kechishi va ushbu muammolarni ijobiy yengish orqali shaxs yangi rivojlanish bosqichiga o‘tishi mumkin. Aksincha, ushbu yangi ehtiyojning tashqi ijtimoiy talablar bilan bo‘g‘ilishi, krizisning yanada zo‘rayishiga, cho‘zilishiga olib keladi. Bunda shaxs krizisdan ijodiy kuchlarini safarbar etib chiqishning o‘rniga (ma’lum qadriyatning yo‘qotish: o‘lim yoki ko‘ngilxiralik holatida), beta’sirlik, “qalin teri qoplash” orqali tashqi olam va atrofdagilar bilan kurashda o‘zini mudofaa qiladi.

Shunday qilib, shaxs krizisdan chiqishda qo‘llaniladigan barcha destruktiv yo‘nalishlarning umumiy belgisi bu, shaxsning o‘z muammosini xal qilishni istamasligi yoki uni xal etishga layoqatsizligidir. Bunda shaxs mustaqil qaror qabul qilishga tayyor bo‘lmaydi va buni xoxlamaydi, ma’suliyatni zimmasiga olishdan qochadi, oqibatlaridan qo‘rqadi va shuning uchun hamma muammolar o‘z-o‘zidan xal bo‘lishini kutadi. Oqibatda, xal etilmagan muammolar yig‘ilib borib, yanada negativ, chuqur, og‘ir, davomli shaxsiy krizisga olib keladi. Bunday xolatdagi shaxs to‘laqonli yashashga qobiliyatsiz bo‘lib, hayotning tabiiy keskinliklarida o‘ziga xos usul, hayotiy strategiya sifatida - agressivlik, ziddiyatlilik, kasllikka berilish, moslashmaslik, alkoholizm, reduksiya, giyoxvandlik qatorida suitsidni tanlashi mumkin.

Suitsid (lot. sui – o‘zini + caedere - o‘ldirish) –insonning «o‘zini-o‘zi hayotdan maxrum etish niyatidagi xulq» ma’nosini anglatadi hamda deviant xulqning bir ko‘rinishi hisoblanadi. Respublikamizda o‘z joniga qasd qilish xolatlarning sezilarli qismi xotin-qizlarga to‘g‘ri kelishini hamda ushbu suitsident ayollarning aksariyatining oilasi, turmush o‘rtog‘i, farzandlari borligini, qizlarning esa o‘smir-o‘spirin yoshidaligini nazarda tutsak, jamiyat ravnaqiga jiddiy ziyon yetkazuvchi xotin-qizlar suitsidini oldini olish, muhim vazifa sifatida yuzaga keladi.

Xulosa shuki, voqeilikni qanday bo‘lsa shundayligicha qabul qilish, yuzaga kelgan vaziyatni tahlil etish, birinchi va ikkinchi darajali qadriyatlarni farqlash, muammoning tarkibiy qismlarini aniqlash va uni bosqichma-bosqich xal etish orqali shaxsiy ziddiyatlar va krizislarni konstruktiv tarzda yengish mumkin. SHuningdek, inson shaxsida irodalilik, muloqatmandlik, me’yoridagi hissiyotlilik, voqelikka ijobiy munosabat, ijobiy yo‘nalgan mustaqil fikrlilik, tashabbuskorlik, ma’suliyatlilik, qat’iyatlilik, me’yoriy ijtimoiylashuv, adekvat moslashuv kabi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarni rivojlantirish orqali ularning hayotga bo‘lgan ishtiyoqini rag‘batlantirish va krizisli holatlarda suitsidal moyillikka berilmasliklarini ta’minlash mumkin bo‘ladi.

O'SMIRLIK DAVRIDAGI "MEN -KONTSETSIYA"NING ZIDDIYATLI VAZIYATDA JAVOB TURINING NAMOYON BO'LISHIDAGI ROLI

Bozorova O.,
Nurota tumani 1-IDUM psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada "Men-kontseptsiya"ning psixologiya fanidagi talqini, bolaning o'smirlarga aylanishi va ular bilan olib boriladigan muomala-ma'daniyati, o'z-o'zini anglash va "men-kontseptsiya"ning rivojlanishi, motivatsion ziddiyatlarning paydo bo'lishi va ularni oldini olish kabi mavzular yoritilgan.

Kalit so'zlar: "Men-kontseptsiya", o'z-o'zini anglash, motivatsiya, individuallik, ota-ona munosabatlari, shaxslararo ziddiyat.

Аннотация: В данной статье речь идет о трактовке «Я-концепции» в психологии, развитии ребенка в подростковом возрасте и культуре взаимодействия с ним, развитии самосознания и «Я-концепции», возникновении мотивационных противоречий, и профилактика.

Ключевые слова: «Я-концепция», самосознание, мотивация, индивидуальность, родительские отношения, межличностный конфликт.

Annotation: This article deals with the interpretation of "I-concept" in psychology, the development of the child into adolescence and the culture of self-awareness, the development of self-awareness and "self-concept", the emergence of motivational contradictions. and prevention.

Keywords: "I-concept", self-awareness, motivation, individuality, parental relationships, interpersonal conflict.

Ilmiy tushuncha sifatida "Men-kontseptsiya" psixologiya fani terminologiyasida nisbatan yaqinda qo'llanila boshlandi, ehtimol, uzoq vaqt davomida ham mahalliy, ham xorijiy adabiyotlarda uning yagona talqini bo'lmaganligi bilan bog'liqdir; unga eng yaqin ma'no "o'z-o'zini anglash" tushunchasining ta'rifi bo'lsa, "men-tushuncha" kamroq neytral tushuncha bo'lib, o'z-o'zini anglashning baholash jihatini ham o'z ichiga oladi. O'smirlik davrida ziddiyatning kuchayishi, nomuvofiqlik, "kattalik tuyg'usi" ning paydo bo'lishi, o'zini tengdoshlari bilan solishtirish xarakterlidir. Shu bilan birga, o'smirlik - bu fikrlashni rivojlantirish va o'z-o'zini anglashni shakllantirish davri bo'lib, uning yakuniy "mahsuloti" bu davrning yangi shakllanishi bo'lgan o'smirning "o'zini o'zi tushunchasi" dir. Xulq-atvorni tartibga solishda "Men-tushuncha"ning shakllanishi katta ahamiyatga ega.

Bolaning o'smirlarga aylanishi asta-sekin va bir vaqtning o'zida kutilmaganda sodir bo'ladi: ba'zilar uchun bu tez o'sish davri bilan bog'liq, ular o'zlarini layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma'lum darajada o'rtoqlari va o'qituvchilariga ko'rsatishga intiladilar. O'smirlik davrining mohiyati o'zini topishda, "Men kimman?" degan savolga javob topishdadir. Voyaga etganidan so'ng, bola "o'ziniki" deb tan olinishi uchun oila, maktab, guruh, ko'cha boshqa xatti-harakatlar uslubini talab qilishini tushunadi. O'smir nihoyatda taqlidchan bo'lib ular hali aniq fikr, dunyoqarash shakllanmagan bo'ladi. Ular tashqi ta'sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchan bo'ladi. Shuningdek, ularga mardlik jasurlik ham xosdir. Tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik o'smirda shaxsiy fikrni yuzaga kilishiga sabab bo'ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat hollarda asoslanmagan bo'ladi. Bizning fikrimizcha, o'smirlarning konfliktlari ham motivatsion, ham qiymat va faollik xarakteriga ega bo'lishi mumkin. Va bu qarama-qarshiliklarning paydo bo'lishining sababi o'z-o'zini anglash va "men-kontseptsiya"ning rivojlanishi bo'ladi, xususan, agar o'spirinlarda ko'proq darajada bola bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan nizolarning motivatsion xususiyatini hisobga

olsak, manfaatlar to'qnashuvi eng aniq namoyon bo'ladigan ota-ona munosabatlari, shuning uchun ota-onalar bilan munosabatlarda nizolarning paydo bo'lishi o'zini o'zi, individuallik, o'z manfaatlarini anglash oqibatidir. Bundan tashqari, o'smirlik davrida shaxsiy rivojlanishning vazifasi ham, natijasi ham ota-ona oilasidan ajralishdir, bu muqarrar ravishda manfaatlar to'qnashuvi bilan bog'liq bo'ladi. O'smirlik davrining oxiriga kelib, "men-kontsepsiya" yetarlicha barqaror tuzilish xususiyatlariga ega bo'lganda va o'spirinning o'zi endi o'zini tengdoshlar guruhi bilan so'zsiz tanishtirishga, tengdoshlari bilan bir xil bo'lishga intilmaydi. aksincha, o'zini boshqalardan ajratib turadi, motivatsion ziddiyatlarning paydo bo'lishi, ya'ni manfaatlar bilan bog'liq to'qnashuvlar, o'smir o'zining individuallikka bo'lgan huquqini himoya qilishga intilganida, uning "men"i shakllanishining o'ziga xos "ko'rsatkichi" bo'ladi. unga o'xshagan odamlar orasida.

O'smirlik davridagi nizolarning kognitiv tabiati, birinchi navbatda, kattalar tomonidan har doim ham qabul qilinmaydigan "kattalar dunyosi" qadriyatlarini o'zlashtirish bilan bog'liq. Ammo tengdoshlari bilan kognitiv nizolar tez-tez uchraydi, chunki o'smir o'zining o'ziga xosligini va o'ziga xosligini anglashga intiladi.

Nihoyat, faoliyat xarakteridagi nizolar, ulardan biri rol ziddiyatlari, o'smirning oilasida ham, o'qituvchilar bilan munosabatlarda ham paydo bo'lishi mumkin, ya'ni. o'zaro munosabatlar ommaviy yoki so'zsiz qabul qilingan qoidalar va qoidalar bilan tartibga solinadigan munosabatlarda.

Tashqi vaziyatni konflikt sifatida talqin qilgan o'smir, har qanday odam kabi, o'zini konfliktli o'zaro munosabatlar qoidalariga muvofiq tuta boshlaydi va shu bilan vaziyatni konfliktga aylantiradi. Shu bilan birga, ikkita o'tish nuqtasi fundamental ahamiyatga ega bo'lib, hozirgi vaziyatni nizo sifatida qabul qilishni qanday omillar aniqlaydi va vaziyatni konflikt deb belgilagandan so'ng, konfliktli o'zaro ta'sirga o'tish qanday amalga oshiriladi. Bizning fikrimizcha, bunday o'tish ko'p jihatdan sub'ektning o'ziga qanday munosabatda bo'lishi, u qanchalik ishonchli ekanligi, o'z e'tiqodida qat'iy va boshqalar bilan bog'liq.

K.U. Tomas va R.H. Kilmenom 1972 yilda konfliktlardagi xatti-harakatlarning beshta asosiy strategiyasini o'rganib chiqdi va aniqladi. Ulardan birinchisi - qochish uslubi bo'lib, u konfliktidan sub'ektni olib tashlashni o'z ichiga oladi, bu shaxsiy qat'iyatning etishmasligi va uni hal qilish uchun boshqalar bilan hamkorlik qilish istagi bilan bog'liq. Odatda, bu holatda, odam mojarodan chetda turishga harakat qiladi, neytral bo'lishga intiladi. Ushbu uslub muammo unchalik muhim bo'lmaganda, odam uni hal qilish uchun kuch sarflashni xohlamasa, odam o'zini noto'g'ri his qilganda yoki boshqa odam ko'proq kuchga ega bo'lganda qo'llaniladi. Ushbu uslubdan foydalanish shaxsning konfliktni rivojlantirish imkoniyatini berish qarorini anglatishi mumkin. Bu uslub, shuningdek, keskinlik va umidsizlikdan nafratlanish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ba'zi hollarda mojarodan qochishga urinish uning intensivligini kamaytirishi mumkin. Biroq, kelishmovchilikka e'tibor bermaslik ko'proq norozilikka olib kelishi mumkin. Mojaroga bunday yondashuv bilan har ikki tomon yutqazadi.

Raqobat yoki nizolarni kuch bilan hal qilish uslubi nizoni hal qilishda katta shaxsiy ishtirok va manfaatdorlik bilan tavsiflanadi, ammo boshqa tomonning pozitsiyasini hisobga olmagan holda. Bu g'alaba qozonish uslubi. Ushbu uslubni qo'llash uchun kuch yoki jismoniy ustunlik talab qilinadi. Bu uslub ayrim hollarda individual maqsadlarga erishishga yordam beradi. U talab qiladi irodaviy sifatlardan foydalanadigan odamdan. Biroq, boshqalar bu uslubni qo'llagan shaxs haqida noqulay taassurot qoldiradilar.

Hamkorlik uslubi ham undagi shaxsning yuqori darajada ishtirok etishi, ham shaxslararo ziddiyatni hal qilishda o'z sa'y-harakatlarini boshqalar bilan birlashtirishga

kuchli intilishi bilan ajralib turadi. Ushbu yondashuv bilan har bir tomon g'alaba qozonadi. Ushbu uslubdan foydalanadigan odamlar odatda quyidagi xususiyatlarga ega:

- konfliktni oddiy hodisa sifatida ko'rish, yordam berish va hatto to'g'ri boshqarilsa ham, yanada ijodiy yechimga olib keladi;

- boshqalarga nisbatan ishonch va ochiqlik ko'rsatishda;

- mojaroning bunday o'zaro qoniqarli natijasi bilan uning barcha ishtirokchilari umumiy yechim doirasida majburiyatlarni o'z zimmlariga olishlarini tan olish;

- konfliktning har bir ishtirokchisi uni hal qilishda teng huquqlarga ega ekanligiga va har kimning nuqtai nafari mavjud bo'lish huquqiga ega ekanligiga ishonish;

- hech kim barchaning manfaatlari yo'lida qurbon bo'lmasligi kerakligiga ishonish.

Ko'pincha bunday odamlar boshqalarning ijobiy fikriga ega bo'lgan dinamik tabiat hisoblanadi.

Sizni boshqa tomonning pozitsiyasiga kirishga undaydigan sozlash uslubi - bu boshqalar bilan hamkorlik qilish istagiga asoslangan xatti-harakatlar, ammo bu hamkorlikka kuchli qiziqish uyg'otmasdan. Ushbu uslub "g'alaba qozonish" turiga kiradi va altruizm ohangiga ega. Ushbu uslub boshqalarda shaxslararo nizolarni hal qilishda hamkorlikka yo'naltirilganlikni rivojlantirish uchun uzoq muddatli strategiyani ifodalashi mumkin. Ushbu uslub boshqalarning istaklarini amalga oshirishga intilishda yordam beradi. Ushbu uslubning egalari odatda atrofdagilar tomonidan ijobiy baholanadi, lekin boshqalar tomonidan zaif tabiat sifatida qabul qilinadi, boshqalarning ta'siriga osonlik bilan mos keladi.

Murosaga kelish uslubi shaxslararo nizolarni hal qilishda tomonlarning har birining manfaatlarini o'rtacha darajada hisobga oladigan bunday xatti-harakatlardan iborat. Ushbu uslubni amalga oshirish muzokaralar bilan bog'liq bo'lib, uning davomida tomonlarning har biri ma'lum imtiyozlar beradi. Murosa nizolarni hal qilishda keng qo'llaniladi va undan foydalanadiganlar odatda boshqalar tomonidan ijobiy baholanadi. Bu yutqazmaslik uslubi. Ko'pgina hollarda, murosaga kelish uslubi, ayniqsa, tomonlardan biri aniq afzalliklarga ega bo'lgan hollarda, nizoni tezda hal qilish imkonini beradi.

Shunday qilib, mojarolarda xatti-harakatlarning beshta asosiy strategiyasi mavjud: qochish uslubi, murosaga kelish uslubi, raqobat uslubi, moslashish uslubi va hamkorlik uslubi. Muayyan ziddiyatdagi xatti-harakatlar uslubi jamoa a'zosi o'z manfaatlarini qondirishni xohlaydigan o'lchov bilan belgilanadi (faol yoki passiv harakat qilish) - boshqa tomonning qat'iyligi va manfaatlarini (birgalikda yoki yakka tartibda harakat qilish) - hamkorlik.

- «Men-kontseptsiya» - bu shaxsning o'zi haqidagi g'oyalarning nisbatan barqaror, o'zmi-ko'pmi ongli tizimi bo'lib, uning asosida u o'ziga murojaat qiladi va boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarini quradi. Ko'pgina tadqiqotlarda uning uchta asosiy elementi ta'kidlangan: "Men" obrazi - shaxsning o'zi haqidagi qiyofasi, o'zini o'zi qadrlash - bu g'oyani affektiv baholash, har xil intensivlikka ega bo'lishi mumkin, chunki tasvirning o'ziga xos xususiyatlari. "Men" ni qabul qilish yoki qoralash bilan bog'liq ko'proq yoki kamroq kuchli his-tuyg'ularni keltirib chiqarishi mumkin, potentsial xulq-atvor reaksiyasi, ya'ni men va o'z-o'zini hurmat qilish qiyofasi sabab bo'lishi mumkin bo'lgan o'ziga xos harakatlar.

- "Men-kontseptsiya"ning shakllanishi o'smirlik davrida "kattalik tuyg'usi" ning paydo bo'lishi, o'spirinning o'zini o'zi taqqoslaydigan va taqqoslaydigan tengdoshlari bilan munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, "tananing o'ziga xos xususiyatlari" bilan vositachilik qiladi. tasvir "", chunki bu yosh bosqichida jismoniy rivojlanish hal

qiluvchi rol o'ynaydi. "Men-kontseptsiya" o'smirlik davridagi o'z-o'zini bilish jarayonining yakuniy mahsuloti hisoblanadi, bu yosh shaxsning xatti-harakatlarini keyingi, ongli yoki ongsiz ravishda shakllantirishga yordam beradi, asosan o'smir shaxsining ijtimoiy moslashuvini belgilaydi; uning xulq-atvori va faoliyatini tartibga soluvchi hisoblanadi.

- shaxslararo ziddiyat - odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar holati, ularda ular mos kelmaydigan maqsadlarni ko'zlaydilar yoki mos kelmaydigan qadriyatlar va me'yorlarga rioya qiladilar, ularni bir-biri bilan munosabatlarda yoki shu bilan birga shiddatli raqobat kurashida amalga oshirishga harakat qiladilar; qarama-qarshi tomonlardan faqat bittasi erisha oladigan bir xil maqsadga erishishga intiling.

- xulq-atvor asosida shakllangan "men" obrazi aynan shu xulq-atvorga ta'sir qiladi, konfliktli vaziyatdagi xatti-harakatlar turi sub'ektdagi "men" obrazining ma'lum bir aksi bo'ladi;

INSON SHAXSINI KAMOL TOPISHIDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING QARASHLARI

Murtazoyeva S.,

Xatirchi tumani 34-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada komil inson tarbiyalash, o'zbek milliy tarbiyashunoslik ilmi va amaliyotining asosini tashkil qiluvchi bebaho merosiga nazar, o'rta asr Sharqining mashhur mutafakkirlarining komil inson tarbiyalash bo'yicha fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье раскрываются взгляды известных мыслителей Ближнего Востока на воспитание совершенного человека, несмотря на бесценное наследие, составляющее основу узбекской национальной науки и практики воспитания.

Annotation: This article reveals the views of famous thinkers of the Middle East on the education of the perfect man, despite the invaluable heritage that forms the basis of the Uzbek national science and practice of education.

Komil inson haqida gapirar ekanmiz, o'zbek milliy tarbiyashunoslik ilmi va amaliyotining asosini tashkil qiluvchi bebaho merosiga nazar tashlamaslik mumkin emas. O'zbek xalqining ta'lim-tarbiya an'analari zardushtiylik davridan boshlab Islom dininig vujudga kelishi-yu, musulmonlar dunyosi davri iymon-e'tiqodini ifoda etib kelayotgan Qur'oni karim ta'limotida, hadis-shariflarda, xalqimizning ertak va dostonlari, milliy qadriyatlari-yu, urf-odatlarida o'z aksini topgan.

O'rta asr Sharqining mashhur mutafakkiri Abu Nasr Forobiy inson shaxsini kamol toptirishning yo'l-yo'riqlarini ko'rsatib, tarbiyalash ikki xil uslub yordamida, ya'ni, ixtiyoriy-majburiy tarzda olib borilishi mumkinligi, agar tarbiyalanuvchi aqliy va axloqiy xislatlarni, bilimli bo'lish, hamda to'g'rilik, haqiqatni sevish, jasurlik, do'stlarga sadoqat kabi fazilatlarni egallashga intilmasa, uni tarbiyachi, muallim o'rgatishi kerakligi va bunday fazilatlar esa insonni yetuk baxtga, saodatga yetaklashi haqida fikr bildiradi.

Etuk shaxsning shakllanishida talabchanlik va qattiq qo'llik haqida Hazrat Xo'ja Bahovuddindan "Qahr bilan tolibga ta'sir qilish to'g'rimi?" - deb so'rganlarida u kishi shunday javob beradilar: "Qahr, ya'ni g'azab ikki xil ma'noga ega bo'ladi: haqiqiy qahr-g'azab kamolot sifatidir. Bunda tarbiyalanuvchini loqaydligi uchun unga g'azab bilan to'g'ri yo'lga yo'naltiriladi. Sababsiz qahr-g'azablanish zararlidir... Ahli irshod (piru ustozlar) sayyod (ovchi) kabiturlarki, noziklik bilan vahshiy hayvonni qo'lga oladilar va tolibni vahshiylik sifatidan odamlilik maqomiga yetkazadilar..." deydi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy deyarli barcha asarlarida komil insonning ta'lim-tarbiyasi masalalariga alohida e'tibor berib tarbiya jarayonlarini, vositalarini talablarini ko'rsatib, ta'limda ilmiylik, asoslanganlik, tarixiylik kabi talablarni asos qilib olish kerakligini aytadi.

Zamonasining peshqadam ziyolisi bo'lgan Abdulla Avloniy bolalarni mustaqil mantiqiy fikrlashga o'rgatishda ularning fikriy tarbiyasiga to'xtalar ekan, bu - muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur. "fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog'liqdur",- deb fikr bildiradi.

Buyuk bobokalonlarimizning aql-zakovati bilan bunyod etilgan komil inson tarbiyasi haqidagi ilmiy ma'naviy meroslar bugungi zamonaviy ta'limimizni yuksaltirishga va undan ijodiy o'zlashtirishimizga asos bo'lib xizmat qiladi. Zero, prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov "Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch" asarlarida "Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi - bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi" deb bejizga aytmaganlar.

Zamonaviy ta'lim jarayonida yangiliklarni amalga oshirish chog'ida milliy an'ana va qadriyatlar ijtimoiy - madaniy hayotimizdagi uslublarining vorislik rishtalari uzib yuborilmasligi kerak.

Zamonaviy ta'lim mazmunining markaziy komponenti o'zida g'oyalarning eng maqbul majmuasini eng umuminsoniy qadriyatlarni mujassamlashtirishi zarur. Taniqli ruhshunos olim L. S. Vigotskiy jamiyat taraqqiyotidan ilgarilab ketgan ta'limgina samarali bo'lishi mumkinligini ta'kidlagan edi. Bugun bola kattalar yordamida amalga oshirayotgan ishini ertaga o'zi bajarishi kerak. Bunga bolani har tomonlama rivojlantiradigan, uni fikrlashga o'rgatadigan, qobiliyati qadamba - qadam o'sishini imkon yaratadigan tafakkurining yangi-yangi qirralarini ochadigan ta'lim va tarbiyaga, pedagogik metodlarga ega bo'lingan taqdirdagina erishish mumkinligi haqida ta'kidlaydi.

Muhammad Quronovning "Ezgu g'oyalar ro'yobi" nomli kitobida jahonning eng rivojlangan davlatlari yoshlarni ertangi kunning yuksak talablariga puxta tayyorlab kirib borganligi, ya'ni, masalan, Koreyada yuksalish arafasida "Tabiiy resurslar cheklangan, ijodga esa chegara yo'q" degan shior ko'tarilganligi va bu yuksak intellekt komil inson fazilatlarining gultojisi ekanligi, Yaponiyada esa, ta'lim muassasalari uchun chiqarilgan "Ideal yaponning fazilatlarini" deb nomlangan hujjatda yapon yoshlarida 16 ta fazilatni shakllantirish belgilab berilganligi va bu fazilatlar 4 ta guruhga bo'linib ya'ni bular: 1) shaxsiy sifatlar: erkinlik, o'ziga xoslikni rivojlantirish, mustaqil bo'lish, o'z xohishlarini idora qila olish, piyaset (ehtirof) tuyg'usiga egalik; 2) oila boshlig'iga xos sifatlar: o'z uyini mehr-muhabbat, halovat va tarbiya maskaniga aylantira olish; 3) ijtimoiy sifatlar: o'z ishiga sadoqat, jamiyat farovonligiga hissa qo'shish, ijodkorlik, milliy (ijtimoiy) qadriyatlarni hurmat qilish; 4) fuqarolik sifatleri: vatanga sodiq bo'lish, davlat ramzlarini qadrlash, ijtimoiy faollik, eng yaxshi milliy fazilatlar sohibi bo'lish. Bu fazilatlar jamiyat taraqqiyoti uchun yuksak ahamiyatga ega ekanligi va bizning O'zbekistonimizda ham komil insonlarni tarbiyalash ishlarining ilmiy tizimi va qudrati yaratilgan bo'lib kamolotga eltuvchi uch metodologik mezon asoslab berilganligi haqida fikr bayon qiladi. Ular :

- fazilatlar ma'nosini anglash ;
- ularga ega bo'lish ;
- ularga amal qilib yashash;

Bundan tashqari yurtboshimiz asarlarida bugungi zamonning komil insonlarga xos bo'lgan 200 dan ortiq fazilatlar bayon qilinganligi va ularni XXI asrning "Sharqona fazilatlar guldastasi" deb nomlab komil insonga xos bo'lgan barcha sharqona, umuminsoniy

va zamonaviy fazilatlar uyg'unlashgan sifatlar ko'rsatilgan bo'lib mustaqil O'zbekistonimiz barkamol insonlarni yetishtiruvchi mamlakatga aylanganligi va komil insonni tarbiyalash uchun barcha shart sharoitlar muhayyo etilganligi haqida bayon etiladi.

Xulosa o'rnida Jo'ra Yo'ldoshevning "Ta'limimiz istiqloli yo'lida" nomli kitobida bayon qilingan **komil insonni tarbiyalash vazifasi** to'g'risidagi ibratli fikrlarini keltirishni maqsadga muvofiq deb topdik: "Endigi vazifa – dunyoviy bilimlarga, yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan komil insonni tarbiyalash bo'lar ekan, ma'naviy qadriyatlarimizni bugungi avlod mulkiga aylantirish, ajdodlarimizning an'ana va tajribalarini o'rganish juda muhim. Inson ma'naviyatini nurlantirib, kamolot sari yetaklaydigan bunday bilimlarni o'quvchi va talabalarning yoshi va idrokiga moslab sinfxonalarga oliy maktab tahsilxonalariga olib kirishni paysalga solib o'tirmay, ishga kirishmoq lozim. Buning uchun esa shu sohaning haqiqiy mutaxassisleri, ruhshunoslari, ilohiy bilim sohiblarining kuch-g'ayratlarini jamlash va maqsad sari yo'naltirish kerak.

O'SMIRLARDAGI AGRESSIV HOLATLAR VA MAFKURAVIY PROFILAKTIKA MUAMMOLARI

*Naxalova Y.,
Normamatova B.,*

Uchquduq tumani 18- umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologlari

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlardagi agressiv holatlar va mafkuraviy profilaktika muammolari, deviant xulq-atvorni kelib chiqishiga asos bo'luvchi agressiv holatlarni, ya'ni o'smirlarda agressiyaning qaysi turi ko'proq namoyon bo'lishini aniqlash bo'yicha fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются агрессивное поведение у подростков и вопросы идеологической профилактики, а также идеи о том, как выявить агрессивные состояния, приводящие к девиантному поведению, т.е. какой вид агрессии чаще встречается у подростков.

Annotation: This article discusses aggressive behavior in adolescents and ideological prevention issues, as well as ideas on how to identify the aggressive conditions that lead to deviant behavior, i.e. which type of aggression is more common in adolescents.

Bugungi kunda O'zbekistonning o'z mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan respublikamiz yoshlarini yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash - shu kunning dolzarb va ustuvor vazifalaridan biridir. Hozirgi kunda respublikamizda amalga oshirilayotgan isloxotlarning taqdiri yoshlarning ma'naviy qiyofasiga, shaxsiy barkamolligiga bog'liq. Bu vazifalarni amalga oshirish insoniy o'zaro munosabatlarda demokratik tamoyillarni ongga to'la singdirishni taqozo etadi. Insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar Sharqda o'ziga xos va har bir millat psixologiyasiga mos holda shakllantirishdir.

Yaratilayotgan imkoniyatlar pedagoglar oldiga yoshlarni ma'naviy dunyosini boyitish, ularning ongiga milliy g'oya asoslarini singdirish, vatanparvarlik hissini tarbiyalash, o'tmish va buyuk kelajak haqida fikrlash, u bilan fahrlanish hissini, yangicha tafakkurni shakllantirish, bozor iqtisodiyotiga mos keladigan muloqot madaniyatini o'zlashtirishni ta'minlash kabi maqsadlar qo'yiladi. Kishi o'z faoliyatda qiyinchiliklar oldida bo'sh kelmasligi, aksincha, o'zining irodaviy fazilatlarini, matonatligini namoyon qilgan holda muvafaqqiyat bilan haqiqiy intilishlar o'rtasidagi o'zaro maqbul nisbatni saqlab, ularni

yengishi kerak. Lekin ayrim odamlarning intilishlar darajasini pasaytirib yuborgan holda o'zini hurmat qilishni saqlab qolishning ikkinchi yo'lini tanlab olishga, ya'ni o'zining "Men –siymosi"ni psixologik jihatdan sust muhofaza qilishga urinayotganligiga duch kelishimiz mumkin.

Masalan, psixologik muhofazaning mexanizmlaridan biri, kishi maqsadiga erishish yo'lidagi g'ovlarni bartaraf eta olmagan va frustratsiyaga tushgan paytda ro'y beradigan tajovuzkorlikdan iborat. Tajovuzkorlik ba'zida boshqa odamlarga to'g'ridan – to'g'ri hujum qilish shaklida yuz beradi, ba'zan esa faqat to'siq paydo bo'lishiga olib keladi. Shu bilan birga shaxslarga nisbatan do'q – po'pisa, qo'pollik, dushmanlik qilishdan emas, tevarak-atrofdagi barcha kishilarga nisbatan "jahldorlik"da ifodalanadi. Ayrim hollarda frustratsiya kishining hayolida yashirilib qolgan tajovuzkorlikka olib keladi. Hafa bo'lgan odam amalda hech qanday chora tadbirni boshlamasdan o'ch olish manzarasini tasavvurida amalga oshiradi. Ba'zan frustratsiya kishining o'ziga qarshi qaratilgan tajovuzkorlik bilan hal qilinadi. Nihoyat, frustratsiya shaxsning bartaraf etib bo'lmaydigan to'siq bilan bog'langan faoliyatini uning uchun ancha yengil faoliyat bilan almashtirishga olib kelishi mumkin. Bolalar orasidagi ijtimoiy og'ish uning o'sha jamiyatda salbiy sifatlar ta'sirida tarbiyalanishi, salbiy ijtimoiy guruxga kirishi, ijtimoiy rolni egallab, ijtimoiy tajribalarni o'rganishi sifatida xarakterlanadi. Bu biz uchun masalaning g'oyaviy jihati, deviant hulq-atvor shakllaridan biri – g'oyaviy deviantlikka olib kelishi mumkin.

Keyingi yillarda voyaga yetmaganlarning deviant faoliyati keskin ortib ketdi. Agar o'smir xulq – atvori ma'naviyat – ijtimoiy vaziyat – deviant faollik uchligi nuqtai nazaridan kelib chiqib, baholanadigan bo'lsa, ijtimoiy psixologik va pedagogik omillarni to'g'ri baholabgina vaziyatni baholash mumkin. Voyaga yetmaganlarning hulqini to'g'ri tushunish uchun tadqiqotning muqobil usullari zarur bo'ladi. Shu sababli, bizningcha, bolalar va o'smirlar orasida olib boriladigan mafkuraviy profilaktika muayyan xususiyatlarga egadir.

Biz deviant xulq-atvorni kelib chiqishiga asos bo'luvchi agressiv holatlarni, ya'ni o'smirlarda agressiyaning qaysi turi ko'proq namoyon bo'lishini aniqlash maqsadida, Bassa-Darki tavsiya etgan 75 ta dan iborat savolnomani o'tkazdik. Bu savollar orqali biz o'smirlardagi 8 xil agressiyani aniqladik, ya'ni bular: jismoniy agressiya, bilvosita agressiya, jahldorlik, negativ(salbiy)lik, hafa bo'lish, yolg'on gumonsirash, verbal agressiya hamda gunohkorlik hissi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, guruh a'zolarining agressiyasi 57,2 foizdan iborat bo'ldi. Bundan 8,0 foizni jismoniy agressiya, 6,28 foizni bilvosita agressiya, 5,2 foizni jahllilik, 7,98 foizni negativlik, 7,6 foizni hafa bo'lish, 5,17 foizni yolg'on gumonsirash, 7,4 foizni verbal agressiya, 8,85 foizni gunohkorlik hissi tashkil etdi.

Sinaluvchilarimizdan olingan natijalardan ham ko'rinib turibdiki, o'smirlar o'rtasida gunohkorlik hissi boshqa agressiv holatlarga qaraganda yuqoriroq. Buning sababini o'rganish maqsadida biz manbalarga va o'z kuzatishlarimizga tayandik hamda shunday xulosaga keldik: agressiya holati yuzaga kelishiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

Nasliy ta'sir – bu asosan hayvonlarga nisbatan ishlatiladi. Nasliy boshqarish yo'li bilan agressiyani kuchaytirish yoki susaytirish mumkin. Masalan urushqoq xo'rozlar, urushqoq itlar yetishtiriladi.

Bioximik omil – qonning ximik tarkibi agressiv stimullarga nerv sistemasining sezgirligini oshiradi. Qondagi serotonin miqdori ozayib agressiya kuchayadi.

Aversiv holatlar – hayajon, ommaviy madaniyat va guruh kontekst.

Bundan tashqari, agressiyaga yana oila, OAV, jamiyat, ijtimoiy muhit, tengdoshlar orasidagi munosabat, shaharlarda binolarning zich joylashganligi, ko'chalarning iflos xolda bo'lishi ham ta'sir etishi mumkin.

Insonning ruhiy holatida uning yetarlicha yetuklikka, ongli munosabatga va emotsional barqarorlikka ega bo'lishi muhim hisoblanadi. Ayrim o'smirlar o'z xatti-harakatlari, xulqi, kiyinishi, tashqi ko'rinishi, maqsadlariga nisbatan atrofdagilardan salbiy munosabat kutib, o'zini odamlar orasida noqulay sezib, doimiy hijolat bo'lib yashaydi. Bu ularning "ijtimoiylashuv" darajasiga bog'liq bo'ladi. "Ijtimoiylashuv", ya'ni bolaning jamiyat a'zosi bo'lib qolishiga imkon beruvchi qoida, xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashidir. Ijtimoiy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiylashuvning buzilishi befarqlik tufayli sodir bo'ladi, ya'ni bunda:

doimiy me'yordan chiqish holati kuzatiladi;

asabiy, jazavani qo'zg'ashi va doimiy xafaqonlik xolatiga tushib qoladi;

ijtimoiy passivlik buzg'unchi g'oyalarga nisbatan faollikka ulanib ketadi;

boshqa xildagi ma'naviy buzilishlar mafkuraviy "patologiya" omili sifatida ro'y beradi.

Bu nuqsonlar shaxsga o'z imkoniyatlarini to'la namoyon qilishga halaqit beradi, ba'zan noto'g'ri xulq shakllanishiga va doimiy kuchli hayajonlanish, depressiya, og'ir somatik hamda ruhiy siljishlarga ham olib kelishi mumkin. To'plangan salbiy energiya individual nevrozlarga yoki ijtimoiy nevrozlarga sabab bo'ladi. Nevrozning har ikkala turi ham inson salomatligi va jamiyat barqarorligi uchun xavflidir. SHunday ekan shaxs uchun vaqti-vaqti bilan to'plangan agressiyani chiqarib tashlash, psixik taranglikni yumshatib turish muhimdir. Energiyaning uzoq vaqt to'planib turishi esa bir kun kelib uning vulqon ko'rinishidagi keskin harakatlarga aylanib ketishiga sabab bo'lishi mumkin. Psixik taranglikni yumshatish uchun dastlab shaxs o'zi uchun vaqt ajratishi, o'ziga e'tibor bilan qarashi, madaniy hordiq olishi uchun imkoniyat yaratishi, ommaviy bayram tadbirlarida, ommaviy mehnat faoliyatlarida ishtirok etib turishi muhimdir.

Mafkuraviy profilaktika muammolarini hal etishga qaratilgan chora tadbirlarni ishlab chiqarish uchun bolalar va o'smirlar orasida oila, maktab va mahalla hamkorligi yetarli darajada muvofiqlashtirilgan bo'lmog'i lozim.

SHARQ MUTAFAKKIRLARI MA'NAVIY MEROSIDA SO'LOM BOLA TARBIYASI TALQINI

Suyunova D.,

Sulaymonova D.,

Qiziltepa tumani 4-IDUM o'qituvchilari,

Suyunova H.,

Qiziltepa tumani 9-umumiyb o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sharq mutafakkirlari ma'naviy merosida so'lom bola tarbiyasi talqini, "Qobusnoma" asariga davr va shart-sharoitlar, Yusuf xos Xojibning «Kutadgu bilig» Muslixiddin Sa'diyning «Guliston» va «Bo'ston» Nosiriddin Rabguziyning «Qissai Rabg'uziy» kabi durdona asarlar asrlar mobaynida farzandlar tarbiyasi bo'yicha fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье речь идет о трактовке воспитания здоровых детей в духовном наследии восточных мыслителей, периоде и условиях произведения

«Кошмар», Кисай Рабгузий» был источником вдохновения для детей на протяжении веков

Annotation: This article deals with the interpretation of the upbringing of healthy children in the spiritual heritage of Eastern thinkers, the period and conditions of the work “Nightmare”, “Qissai Rabguziy” has been a source of inspiration for children for centuries

Buyuk mutafakkirlar farzand tarbiyasiga alohida e'tibor berib kelganlar. Sharqda «Kalila va Dimna» nomi ila mashhur bo'lgan hindlarning «Panchatantra» («Besh xikmat»), «Tutinoma» nomi ila shuxrat qozongan «Shukastapta» («Tutining etmish besh hikoyasi»), Yusuf xos Xojibning «Kutadgu bilig» («Baxt saodatga yulllovchi bilim») Muslixiddin Sa'diyning «Guliston» va «Bo'ston» Nosiriddin Rabguziyning «Qissai Rabg'uziy» kabi durdona asarlar asrlar mobaynida farzandlar tarbiyasi dastur vazifasini o'tab kelmoqda. Bu ganjina kitoblar necha-necha avlodga poklik, rostguylik, juvonmardlik fazilatlarini singdirib borgan sir emas. Kaykovus qalamiga mansub «Qobusnoma» asari Sharq xalqlar orasida ma'lum va mashxur. Mo'jaz rivoyatlar, kichik- kichik hikoyatlar kitobning yanada jozibali, ukishli bulishini ta'minlagan.

Ammo “Qobusnoma” asariga davr va shart-sharoitlar, siyosiy qarashlar ta'sirida qay darajada soya tashlanmasin, bu asar mashhur hind asari “Kalila va Dimna”, izom ul-Mulkning “Siyosatnoma”, Nosir Xisravning “Saodatnoma”, Yusuf Xos Hojibning “Kutadg'u bilig”, Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'atit turk”, Sa'diyning “Guliston”, Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq”, Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Voiz Koshifiyning “Axloqi muhsiniy”, Davoniyning “Axloqi Jaloliy” kabi axloqiy-ta'limiy asarlari bilan bir qatorda Sharq pedagogik fikr taraqqiyotida inson kamolotini shaqllantirishda muhim orinni egallaydi. Unda Sharq pandnomalaridagi an'anaga binoan va X asrda paydo bolgan yoshlar jamoasi juvonmardlik tarbiyasi ifodalanadi. Kaykovusning «Qobusnoma» asari qirq to'rt bobdan iborat. “Qobusnoma” Sharqda, xususan Evronning o'zida ham saqlanib kelayotgan an'anaga ko'ra pand-nasihat tarzida yozilgan bo'lib, mana bir necha asrlardan beri xalqlarni, jumladan yoshlarni hayotga, amaliy faoliyatga tayyorlashda, ularni har tomonlama etuk inson qilib tarbiyalashda muhim qo'llanma bo'lib kelmoqda. Kaykovus “Qobusnoma” asarida jismoniy tarbiyaga ham katta ahamiyat bergan. Zero, Kaykovus asarini juvonmardlar tarbiyasiga bag'ishlar ekan, ularning eng avvalo jismonan sog'lom bo'lib kamolga etishini alohida ta'kidlaydi.

Buni asardagi “Shikorga chiqmoq zikrida”, “Urush qilmoq zikrida”, “Chavgon o'ynamoq zikrida”, “Sipohsolarlik shartlari va odatlari zikrida” va boshqa boblarda bayon etilgan.

Inson salomatligida tug'ri va oqilona ovqatlanish ham katta ahamiyatga ega. Bunga Kaykovus alohida Baland qadr va oliy ta'b bo'lmoq bayoni bobida bir kecha-kunduz ikki mahal — erta tong va peshinda ovqatlanishni tavsiya etadi. Kechki ovqatni esa tavsiya etmaydi. U ohista, shoshilmasdan, hamtovoqlari bilan suhbatda bulib, ularning luqmasiga boqmasdan ovqatlanishni ma'qul kuradi.

Kaykovus inson o'z tanining toza, pokiza bo'lishiga ham e'tibor berishi kerak, deydi. Uning “Hammonga borish zikrida”, “Uxlamoq va osuda bo'lmoq zikrida”, “Tamkin sharofatining va taom tartibining bayoni” kabi boblarida uxlamoq, emoq-ichmoq, hammonga bormoq qoidalari asosida yoshlarga jismoniy-axloqiy tarbiya asoslari singdirilgan.

Kaykovusning o'zi ta'kidlaganidek, butun bir asar ana shu oxirgi bobida ta'rif bergan juvonmardlar tarbiyasiga bag'ishlangan. Kaykovus unda “... barcha fikr va tushunchalarimning sening uchun kitobga yozdim va har bir ilm, ham hunar va har

peshakim bilur edim, hammasini qirq turt bobda bayon etdim” 1, deyish bilan har bir yoshning aqliy, axloqiy, jismoniy tarbiyasiga oid turmush tajribasi bilan bog‘lagan holda kamolga yetkazish yo‘llari va usullarini bayon etgan. Kitobda juvonmardlar egallashi zarur bo‘lgan quyidagi yo‘nalishlarda ta’lim-tarbiya berish nazarda tutilgan:

1. Bilim olish haqida.
2. Hunar va turli kasb egalari haqida.
3. Turmush va xulq-odob qoidalari haqida.
4. Jismoniy etuklik haqida.

Chunki har bir juvonmard uchun tan, jon, havos va maoniy, ya’ni ham sipohiylik, ham ma’rifat, ham donishmandlikka ega bulish zarur bulib, bu xislatlar ana shu yuqoridagi turt yunalishda zikr etilgan. Kaykovus ilmni uchga buladi: biror kasb-hunarga bog‘liq bulgan ilm; ilm bilan bog‘liq kasb-hunar hamda xayr va dalolatga taalluqli odat.

Kaykovus «Kobusnoma» asarinining oxirida farzandiga aytgan dil so‘zlarida xar bir yosh egallashi zarur bulgan aqliy, axloqiy, jismoniy tarbiya bilan boglik faoliyat turlarini bilish kabilar xam uz ifodasini topgan.

«Ey farzand, bilgilki, men shu qirq turt bobda har xil ishlar to‘grisida so‘z dedim va har bob haqidagi masallar yuzasidan pand-nasixat qildim. Ammo aqlilik bobini zo‘rlilik bilan ayta olmasman. Aqlni kishiga zo‘rlilik bilan o‘rgatib bo‘lmas. Bilgilki, aql ikki xildur: biri tugma aql, uni azaliy derlar, ikkinchisi kasbiy aql, buni muktasib derlar, kasbiy aqlga donish xam derlar. Agar oqil bo‘lmoq tilasang, xikmat o‘rgangil, aql xikmat bila kamolga etar. Donishdin : «Oqilning quvvati nimada?» - deb so‘rabdurlar. Donishmand: «barcha kishining kuchi ovqatdadir, aqlning kuchi esa hikmatdadir», - deya javob bermishdur.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim-tarbiya jarayonida o‘tmish merosimiz Sharq allomalarining bebaho asarlaridan to‘gri foydalana olish, nafaqat milliy qadriyatlarimiz va ma’naviyatimizni yuksaltiradi, balki komil inson shaxsini shakllantirishda ham muhim hissa qo‘shadi. Chunki inson hayoti davomida qadrlanib, rivojlantirilib kelayotgan nazariy va amaliy sayqal topgan yaxshilik, adolat, do‘stlik, tinchlik, tenglik, erkinlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, ota-ona, keksalarga hurmat, iymon, e’tiqod, ustoz va shogird va boshqa umuminsoniy fazilatlar keyinchalik milliy qadriyatlarning asosiy tarkibiy qismlariga aylanib qolgan. Demak, Kaykovusning “Kobusnoma” asari XI asrda yuzaga kelgan yirik tarbiyaviy asardir. Bunda o‘sha davrga xos har bir yosh egallashi zarur bo‘lgan aqliy, axloqiy, jismoniy tarbiya bilan bog‘liq faoliyat turlari: otda yurish, merganlik, suvda suzish, harbiy mashqlar san’ati, ifodali uqish, hattotlik san’ati, she’r yoza olish, musiqiy bilimga ega bulish, shatranj va nard uyinini bilish kabilar ham uz ifodasini topgan.

Kaykovusning katta xizmati shundaki, u yoshlarni hayotga tayyorlashda ularni har tomonlama kamolga etkazishning nazariy masalalarini amaliy faoliyatga tatbiqi nuqtai nazaridan ifodalashi bilan hamma zamonlarda, har qanday tuzumda ham uz qimmatini yuqotmadi va amaliy hayot dasturi sifatida uz urniga ega buldi.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK FIKRLARI JAHON PEDAGOGIKASI TARIXIGA QO‘SHILGAN ULKAN HISSALARI

*Do‘stova S.B.,
Klicheva Ch.S.,*

Zarafshon shahar 13- AFCHO‘IM o‘qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada sharq mutafakkirlarining pedagogik fikrlari jahon pedagogikasi tarixiga qo‘shilgan ulkan hissalari o‘qituvchi, tarbiyachilarning asosiy vazifasi

ta'lim-tarbiya berish, haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, ilmu ma'rifat, mahsuli, ijtimoiy, yondashuv, metodlar, axloqiy, irodaviy, taqlidchanlik, estetik.

Аннотация: В данной статье приведены сведения о большом вкладе педагогических идей восточных мыслителей в историю мировой педагогики, главной задачей просветителей является воспитание.

Ключевые слова: Воспитание, наука, просвещение, продукт, социальный, подход, методы, нравственный, волевой, подражательный, эстетический.

Annotation: This article provides information about the great contribution of the pedagogical ideas of Eastern thinkers to the history of world pedagogy, the main task of educators is to educate.

Key words: Education, science, enlightenment, product, social, approach, methods, moral, volitional, imitation, aesthetic

Sharq mutafakkirlarining pedagogik fikrlari jahon pedagogikasi tarixiga qo'shilgan ulkan hissadir. Ularning boy merosi pedagoglarning axloqiy qiyofasi va kasbiy yetukligini takomillashtirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Mutafakkirlar tomonidan ilgari surilgan qarashlar inson, uni tarbiyalash, insonparvarlik g'oyalarining mazmunini boyitish bilan birga barcha davrlar uchun birdek ahamiyatga ega ma'naviy-axloqiy Konsepsiyaning shakllanishin ta'minlaydi.

Abu Nasr Forobiy g'arbu-sharqda Aristoteldan keyin Muallimi soniy (ikkinchi muallim) deb tan olingan buyuk olimdir. U qomusiy olim bo'lib juda ko'plab sohalarga doir asarlar yozgan. Shuning bilan birgalikda ta'lim-tarbiya sohasiga ham o'zining asarlarida alohida ahamiyat bergan. Forobiy yoshlarni o'qitishning metodlari tasnifini ishlab chiqqan. Ularni nazariy va amaliy metodlarga ajratgan. Shu tariqa o'qitishning hayoti, hamda kundalik faoliyati bilan bog'liqligi g'oyalarini olg'a surgan. Mutafakkir o'qitishning tajriba ko'rsatmali, induktiv, deduktiv, amaliy metodlariga alohida ahamiyat bergan. Barcha metodlarni o'quvchining hayotiy tajribasiga, mantiqiy tafakkuriga tayangan holda birlashtirgan. O'quvchilarga materialni tushunitirishda nimalarga alohida ahamiyat berish haqida eng muhim narsalarni fanga ishonchli bilimlar beradigan va shubhalantirmaydigan dalillar bilan yoritish va boshqalar ilmi bo'yicha o'qituvchilar uchun qimmatli bo'lgan tavsiyalarni bayon qilgan.

Forobiy matematika fani misollari asosida o'qitishning ilmiylik, ko'rsatmalilik, tushunarlilik va izchillik prinsiplarini ishlab chiqqan. Bilish jarayonining va fandagi bilim shakllarining mohiyatini yoritdi. Olim bilish jarayonini tashkil etish masalalari bo'yicha ancha tavsiyalarni ishlab chiqqan. Uning fikricha o'quvchilarga turli bilimlar berish bilan birga o'zlarimustaqil holda bilim olish yo'llarini ko'rsatish, ularni bilimlarning zarurligiga ishontirish kerak deydi. Forobiy bolaning fe'l-atvoriga qarab tarbiya jarayonida "qattiq" va "yumshoq" usullardan foydalanish kerak deb uqtiradi.

Agar bola o'qish va o'rganishga moyil bo'lsa yumshoq usul.

Tarbiyalanuvchi o'zboshimcha, itoatsiz va yalqov bo'lsa, qattiq usul qo'llanish lozim degan.

Mutafakkir ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchining roli alohida ahamiyatga ega ekanligini uqtiradi.

Abu Nasr Forobiy o'qituvchi quyidagi hislatlarga ega bo'lishi kerak degan:

- Sezgi organlari mukammal, kuchli xotira, kuzatuvchanlik, notiqlik san'atiga ega va bilimga muhabbatli;

- Ovqat, kayf qiluvchi ichimliklar va ortiqcha ko'ngilxushlikdan tiyishi, boylikka o'ch bo'lmasligi lozim.

Qomusiy ilm sohibi Abu Rayhon Beruniy o'zining "O'tmish yodgorliklari", "Xindiston", "Geodeziya", "Minerologiya", "At Tafxiy", "Xorazmlik buyuk zotlar", "Saydana", "Ma'sud Qonuni" kabi asarlarida va arab tilidan turk tiliga tarjima qilgan qator dostonlarida insonlar tarbiyasiga alohida e'tibor bergan.

Sharq mutafakkirlarining shuningdek, ulardan biri bo'lgan Abu Rayhon Beruniyning ham pedagogik qarashlari jahon pedagogikasi rivojiga qo'shilgan ulkan hissadir. Ularning boy merosi o'qituvchilarning ma'naviy, axloqiy qiyofasi va kasbiy yetukligini takomillashtiradi muhim asos bo'lib xizmat qiladi. O'rta asr sharoitida inson, uni tarbiyalash, shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi omillar, insonparvarlik g'oyalarini mazmunan boyitish bilan birga barcha davrlar birdek ahamiyatga ega ma'naviy va axloqiy konsepsiyaning shakllanishini ta'minladi. Shuningdek, Abu Rayhon Beruniy o'zining barcha asarlarining birinchi bobini falsafaga ya'ni insonlarning axloq-odoyuiga bag'ishlagan. Mutafakkir yoshlarni ilm ma'rifatga chorlaydi. "Ilm dargohiga kirar ekansan qalbing kishining qalbini ko'r qilib qo'yuvchi illatlardan, odamni yo'ldan ozdiruvchi holatlardan, qotib qolgan urf-odatlardan, xirsdan, raqobatdan, ochko'zlikdan, mansabparastlikdan ozod bo'lmog'i lozim" degan. Yoshlar uchun kasb-hunarning suv bilan havodek zarurligini, ularning kelajagi shu bilan bog'liq ekanligini ta'kidlagan.

Xulosa qilib shuni ta'kidlaymizki, Beruniy ta'lim-tarbiyaga o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, mashg'ulotlar davomida o'quvchilarning zerikib qolmasligi uchun ta'lim olishning turli yo'llari, shakl va metodlarini ko'rsatib beradi. Abu Rayhon Beruniy yozadi: "Bizning maqsadimiz o'quvchini toliqtirib qo'ymaslikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev J.G'. Ta'limimiz istiqloq yo'lida. – T.: Sharq, 1996 y.
2. Pedagogika tarixidan xrestomatiya. Tuzuvchi: Hasanboev O.T. – T: O'qituvchi, 1992 y.

DEVIANT XULQ ATVORNING SOTSIOLOGIK ASPEKTLARI

Jumayeva M.,

Karmana tumani 11- umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada deviant xulq-atvor - jamiyatda o'rnatilgan axloq me'yorlariga mos kelmaydigan insoniy faoliyat yoki xatti-harakat, ijtimoiy hodisa bo'lib, yolg'onchilik, dangasalik, o'g'rilik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, o'z joniga qasd qilish va boshqa ko'plab shu kabi holatlar ushbu xulq-atvor xususiyatlari kabi fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье под девиантным поведением понимается деятельность или поведение человека, не соответствующее установленным нормам морали в обществе, социальное явление, такое как ложь, лень, воровство, алкоголизм, наркомания, суицидальные мысли и многие другие. подобные случаи выявили такие мысли, как эти поведенческие черты

Annotation: In this article, deviant behavior is a human activity or behavior that does not conform to the established norms of morality in society, a social phenomenon, such as lying, laziness, theft, alcoholism, drug addiction, suicidal ideation and many other similar cases have revealed thoughts such as these behavioral traits

Deviant so'zi - lotincha "deviatio" so'zidan olingan bo'lib, chekinish, buzilish degan ma'noni anglatadi. Deviant xulq-atvor - mavjud jamiyatda o'rnatilgan axloq me'yorlariga

mos kelmaydigan insoniy faoliyat yoki xatti-harakat, ijtimoiy hodisadir. Deviant xulq-atvor - jamiyatda o'rnatilgan axloq me'yorlariga mos kelmaydigan insoniy faoliyat yoki xatti-harakat, ijtimoiy hodisa bo'lib, yolg'ochilik, dangasalik, o'g'rilik, ichkilikbozlik, giyohvandlik, o'z joniga qasd qilish va boshqa ko'plab shu kabi holatlar ushbu xulq-atvor xususiyatlari hisoblanadi.

Deviant xulq deganda, quyidagilar nazarda tutiladi:

a) jinoyatchilik. Muayyan davlatda o'rnatilgan qonun va me'yorlarga nisbatan ayrim shaxslarning salbiy munosabati jinoiy faoliyat, mazkur shaxs esa jinoyatchi hisoblanadi.

b) ichkilikbozlik. Bu borada ilmiy adabiyotlarda bir necha tasniflar mavjud: 1) Alkogolni har zamonda iste'mol qilish. 2) Alkogolni ko'p iste'mol qilish - spirtli ichimliklarni muntazam, ya'ni xaftada bir martadan bir necha martagacha yoki, birvarakayiga o'rtada tanaffus bilan ko'p miqdorda (200 ml. dan oshiq). Bu ko'pincha alkogolizmga olib keladi. 3) Alkogolizm - spirtli ichimliklarga patologik (muttasil) o'rganib qolish bilan tavsiflanuvchi kasallik.

v) giyohvandlik. Giyohvand yoki unga tenglashtirilgan vositalarga doimiy ro'ju qo'yish va tibbiy ko'rsatmalarsiz iste'mol qilish.

Deviant xulq-atvor yozilgan va yozilmagan me'yorlarga mos kelmaydigan har qanday xatti-harakat va faoliyatni nazarda tutadi. Ayrim jamiyatlarda an'analardan chetga chiqish jiddiy xato, nojo'ya ish kabi keskin qoralangan. Masalan, ayrim jamiyatlarda inson sochining uzunligi ham, ko'rinishi ham, xulq-atvori ham nazorat ostida bo'ladi.

Shaxs xususiyatlarining shakllanishida asosan 3 ta omil muhim ahamiyat kasb etadi, bular: 1) Irsiy omillar; 2) Psixofiziologik omillar; 3) Shaxsning bilim darajasi.

Shuningdek, ijtimoiy og'ishlarning yuz berishiga shaxsning qat'iyatli yoki qat'iysizligi, prinsipiiallik yoki prinsipsizligi, qoidalarga bo'ysunish yoki bo'ysunmaslik odatlari, biron bir qarorga kela olish imkoniyati, tashqi ta'sirga qanchalik berilishi, irodasi va boshqa shu kabi psixofiziologik holatlari, mijozi ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy buzilishlarni o'rganishda muammoli vaziyat muhim ahamiyat kasb etadi. Muamoli vaziyat shunday holatki, u sub'yektdan echimini talab qiladi, uning yechimi ijtimoiy me'yorlarda ko'rsatilgan bo'lsada, u yoki bu sabablarga ko'ra, ushbu me'yorlarni qo'llash qiyinroq bo'ladi.

Eng katta muammoli vaziyat ziddiyatli holatlarda, ya'ni turli shaxslar yoki guruhlarining manfaatlari bir-birlariga to'qnash kelganda yuz beradi. Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki, o'z joniga qasd qilishlarning 40%i oilaviy ziddiyatlar oqibatida sodir etiladi.

Deviant xulq-atvor turlariga kiruvchi ichkilikbozlik, giyohvandlik, o'z-o'zini o'ldirishlar bilan bog'liq ijtimoiy illatlarning har biri yuzaga kelishi va ijtimoiy oqibatlariga ko'ra mohiyatan farqli jihatlarga egadir.

Bunaqa holatlarning keyingi farqi shundaki, ko'pincha sub'yekt ularni hal qilishning noto'g'ri yo'llarini tanlaydi. Oilaviy va ishdagi janjallar odatga aylanib qolganda, bundan «qutulishning» noto'g'ri xayoliy yo'llari, ichkilik, giyohvand vositalar va hokazolarga murojaat etiladi. Biroq bu yo'l ziddiyatning chuqurlashuviga va turmush tarzini zararlantiruvchi faktorga olib keladi.

Deviant xulq-atvorni fanda turlarga ajratib o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Fanda ushbu jarayonlarni turlicha tasniflash mavjud bo'lib, shulardan biri ularning ham ob'ektiv ham sub'ektiv tomonlari bilan bog'liq bo'lgan tasniflashdir. Bunga ko'ra deviant xulq-atvor turlari 2 guruhga bo'linadi;

a) tashqi muhitga yo'naltirilgan xulq-atvor (ekstravertiv (masalan, jinoyatchilik));

b) shaxsning o'ziga yo'naltirilgan xulq-atvor (intravertiv (masalan, ichkilikbozlik)).

Ijtimoiy me'yor jamiyat boshqaruvining ajralmas qismi bo'lib, shaxs yoki ijtimoiy guruh xulq-atvorini muayyan ijtimoiy muhitga moslashtiruvchi qoidalar majmuidir. Ijtimoiy me'yorning bir necha turlari mavjud bo'lib, huquqiy, axloqiy, diniy hamda urf-odatlariga oid me'yorlar shular jumlasidandir.

Ijtimoiy me'yorning afzalligi shundaki, yoshligidanoq muayyan me'yorlarga moslashtirib borilgan shaxslar ko'pchilik tomonidan qabul qilingan tamoyillar doirasidan chetga chiqmaydi va boshqalardan ham shuni kutadi. Jamiyat taraqqiy etib borgan sari o'rnatilgan me'yorlar ham eskirib boradi va yangi me'yorlar o'rnatiladi. Yangi me'yorlarni o'rnatish jarayoni jamiyatda o'rnatilgan mavjud me'yorlar doirasini kengaytirish va o'zgartishdan iboratdir.

Jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilmasdan, balki unga to'siq bo'luvchi me'yordan og'ish holatlari ham mavjud bo'lib, sotsiologiyada bu narsa «deviantlik holatlari», undan tug'iluvchi xulq-atvorni «deviant xulq-atvor» deb nomlanadi.

Deviant xulq-atvor bir shaxsning salbiy xulq-atvordan iborat faoliyatini, shuningdek, muayyan guruhning og'ma xulq-atvorlarini ham ifodalovchi tushunchadir.

Prezidentimiz I.A.Karimov o'zining "Barkamol avlod orzusi" asarida shunday fikrlar yuritadi: "Bola tug'ilgan kunidan boshlab oila muhitida yashaydi. Oilaga xos an'analar, qadriyatlar, urf odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. Eng muhimi, farzandlar oilaviy hayot maktabi orqali jamiyat talablarini anglaydi, his etadi."

Inson xatti-harakati, xulq atvori va faoliyatini ta'lim muassasalari, mahalla, mehnat jamoasi, umumdavlat miqyosida esa, huquqni muhofaza etuvchi organlar (sud, prokuratura, militsiya) ham nazorat qilib boradi va ushbu shaxsga nisbatan ijtimoiy nazorat institutlari vazifasini bajarishadi.

Mafkuraviy va ijtimoiy institut sifatida oila omilining mustahkamlanishi, bir tomondan, oilaga davlat va jamiyat e'tiborining kuchayishiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, oilaning sub'ektiv, ya'ni ichki imkoniyatlarini to'laroq yuzaga chiqarish bilan bogliq. Oilaga davlat va jamiyatning munosobati turli siyosiy, ijtimoiy mexanizmlar yordamida maydonga chiqadi. Oilaning ichki imkoniyatlari, deganda, oila tarkibi, oila a'zolarining ijtimoiy mo'ljallari, o'z oldilariga qo'yayotgan maqsadlari, farzandlar tarbiyasi, ta'lim, shaxsning individual taraqqiyoti, axloqiy tarbiya, mehr-sadoqat, sabr, muhabbat omillarining oila muhitida amal qilishi tushuniladi.

Oila millat sharafiga yuqori martabaga ko'taradigan mehr-muruvvat, madaniyat, ma'rifat o'chog'i ham hisoblanadi.

Jamiyat ravnaqining muhim tamoyillaridan biri erkin fuqaro shaxsini shakllantirish bilan bog'liqdir. Erkinlik esa oiladagi ijtimoiy tarbiya yo'nalishining mahsulidir.

Oiladagi munosabatlar ta'sirida bolalikdan o'z burchiga sodiqlik, vatanparvarlik, qat'iylik, inson qadr-qimmatini anglash kabi yuksak insoniy xislatlar shakllanadi boradi. Turmushdagi samimiylilik, oqilona munosabatlar, iliq psixologik iqlim ta'siri natijasida oila a'zolari kamtarlik, samimiylilik, iltifotlilik, yaxshilik, ezgulik, sabrlilik, to'g'rilik, yumshoqlik, dilkashlik kabi xislatlar axloqiy tarbiya asosida tarkib topadi. Agar oiladagi turmush munosabatlari qo'pollik, andishasizlik negizida qurilgan bo'lsa, u holda oila a'zolari ruhiy dunyosida o'jarlik, qaysarlik, manmanlik kabi xislatlar shakllanadi. Bu oilada axloqiy hamda huquqiy tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yilmaganidan dalolat beradi. Shuning uchun ota-ona o'zlari tomonidan berilayotgan tarbiyaning bolaga qanday ta'sir ko'rsatayotganini kuzatib borishi, bolada nojo'ya sifatlar ko'zga tashlansa, sezilsa, tarbiyaning samarali usullarini qo'llashlari zarur.

Keyingi yillarda ommaviy ko'ngilochar munosabatlar sharoitida yoshlarimiz ongiga G'arb mamlakatlarining qadriyatlari, an'analari suqilib kirmoqda. Bu an'analar bilan birgalikda yoshlarimiz ongiga manfaatparastlik, individualizm, behayollik, axloqsizlik singari salbiy illatlar ham kirib bormoqda. Bu juda tashvishli holat. Qachonki yoshlarimiz hayotiy pozistiyasi zaif, mustaqil fikrlarga o'rganmagan va yaxshi oilaviy tarbiya olmagan bo'lsa, bunday illatlar osongina shunday yoshlarni asir qilib oladi. Bunday holatda ham mafkuraviy immunitet rolini sog'lom ijtimoiy muhit o'ynaydi.

O'QITUVCHILIK KASBI HAQIDA SHARQ VA G'ARB MUTAFAKKIRLARINING QARASHLARI

Karimov G'.A.,

Boboyorova A.,

Xatirchi tumani 75- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu jamiyat tomonidan o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan talablar o'z davrida Sharq mutafakkirlari hamda G'arb ma'rifatparvarlarining asarlarida o'z aksini topganligi, Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida o'qituvchi bolalarga ta'lim berishdek mas'uliyatli burchni bajarishi, Alisher Navoiy o'z davrining ayrim maktabdorlari ega bo'lgan sifatlar bo'yicha fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: Требования общества к учителю отражены в трудах восточных мыслителей и западных просветителей, а Абу Али ибн Сина в своих произведениях подобен обучению детей Раскрыты взгляды Алишера Навои на качества, которыми обладают некоторые школьники его времени.

Annotation: The demands of the society on the teacher are reflected in the works of Eastern thinkers and Western enlighteners, and Abu Ali ibn Sina in his works is like teaching children. Alisher Navoi's views on the qualities possessed by some schoolchildren of his time were revealed.

Mamlakatimizda xalq ta'limi sohasida o'rta qo'yiladigan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchi – tarbiyachilarga bog'liq. Tadbiriq etilayotgan yangi ta'lim tizimini to'laqonli amalga oshirish, o'quvchilarning xilma – xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odob- axloqli, mehnatkash, talabchan va umuman komil inson bo'lib etishishlarida, hozirgi zamon talabidagi bilimlarni berish mohir tarbiyachi - o'qituvchilarning zimmasiga yuklatilgan.

Jamiyat tomonidan o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan talablar o'z davrida Sharq mutafakkirlari hamda G'arb ma'rifatparvarlarining asarlarida o'z aksini topgan. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy hamda Abu Rayhon Beruniylar o'qituvchining ma'naviy-axloqiy jihatdan etuk bo'lishlariga alohida ahamiyat qaratadilar. Ularning fikrlaricha, yaxshi o'qituvchi boshqalardan bir jihati bilan farq qiladi, ya'ni, u o'zi ega bo'lgan bilimlarni yoshlarga beminnat o'rgatadi, har bir ishda ularga namuna bo'la oladi.

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida o'qituvchi bolalarga ta'lim berishdek mas'uliyatli burchni bajarishi zarurligini uqtirar ekan, ularga faoliyatda muvaffaqiyatga erishish garovi bo'lgan quyidagi tavsiyalarni beradi: bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy bo'lish; berilayotgan bilimning talabalar tomonidan o'zlashtirilishiga e'tiborni qaratish; ta'limda turli shakl va metodlardan foydalanish; talabaning xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilishi; fanga qiziqitira olishi; berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olishi; bilimlarni talabalarga tushunarli, uning yoshi, aqliy darajasiga

mos ravishda berish; har bir soʻzning bolalar hissiyotini uygʻotish darajasida boʻlishiga erishish¹.

Mashhur Naqshband tariqatida shunday hikmat bor “... Adab bu xulqni chiroyli qilish, soʻzni va feʼlni soz qilishdir. Xizmat odobi ulugʻ baxtdan yaxshiroq, uning belgisi amalning qabuli, tugʻyon esa amalning buzuqligidir. Adabni saqlash – muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxti, yana muhabbat urugʻi hamdir”.

Alisher Navoiy oʻz davrining ayrim maktabdorlari ega boʻlgan sifatlar, xususan, qattiqqoʻllik, taʼmagirlik va johilliklarni qoralar ekan, oʻqituvchining maʼnaviy qiyofasiga nisbatan jiddiy talablarni qoʻyadi. Xususan, «mudarris kerakki, gʻarazi mansab boʻlmasa va bilmas ilmni aytishga urinmasa, manmanlik uchun dars berishga havas koʻrgazmasa va olgʻirlik uchun gap-soʻz va gʻavqo yurgizmasa, nodonlikdan sallasi katta va pechi uzun boʻlmasa, gerdayish uchun madrasa ayvoni boshi unga oʻrin boʻlmasa. ... Yaramasliklardan qoʻrqsa va nopoklikdan qochsa, nainki, oʻzini olim bilib, necha nodonga turli xil fisq ishlarni mumkin, balki halol qilsa, qilmas ishlarni qilmoq uchun sodir boʻlsa va qilar ishlarni qilmaslik unga qoida va odat boʻlib qolsa. Bu mudarris emasdir, yomon odatni tarqatuvchidir»².

Ayni oʻrinda oʻqituvchi mehnatining mashaqqatli ekanligini taʼkidlab oʻtadi: «Uning ishi odam qoʻlidan kelmas, odam emas, balki dev ham qila bilmas. Bir kuchli kishi bir yosh bolani saqlashga oʻzlik qilardi, u esa bir toʻda bolaga ilm va adab oʻrgatadi, koʻrkim bunga nima etsin.

Shunisi ham borki, u toʻdada fahm-farosati soʻzlar boʻladi, unday kishiga yuzlarcha mashaqqat kelsa qanday boʻladi. Har qanday boʻlsa ham, yosh bolalarga uning haqqi koʻpdir. Agar shogird podshohlikka erishsa ham unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi.

Haq yoʻlida kim senga bir harf oʻqitmish ranj ila,
Aylamak boʻlmas ado oning haqin yuz ganj ila»¹.

Yan Amos Komenskiy oʻz davrida oʻqituvchining bola dunyoqarashini rivojlantirishdagi roliga katta baho berib, oʻqituvchilik «er yuzidagi har qanday kasbdan koʻra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb» ekanligini taʼkidlaydi. Muallifning fikricha, pedagog oʻz burchlarini chuqur anglay olishi hamda oʻz qadr-qimmatini toʻla baholay bilishi zarur. Ya.A.Komenskiy oʻqituvchi obrazini tasvirlar ekan, uning shaxsida quyidagi fazilatlarining namoyon boʻlishi maqsadga muvofiqligiga urgʻu beradi: vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli, oʻz ishini sevuvchi, oʻquvchilarga otalaridek muomala qiluvchi, ularda bilimga havas uygʻotuvchi, oʻquvchilarni oʻz ortida ergashtiruvchi va diniy eʼtiqod.

K.D.Ushinskiy oʻqituvchi maʼnaviyati va kasbiy faoliyatiga yuqori baho beradi hamda ularning kasbiy malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borish maqsadga muvofiq ekanligi toʻgʻrisidagi fikrni ilgari suradi. Mazkur gʻoyaning ijtimoiy ahamiyatini tasdiqlovchi tizim – oʻqituvchilarni tayyorlovchi tizimni ilk bor asoslaydi.

Oʻqituvchilik kasbining pedagogik, psixologik qirralarini tadqiq qilgan F.N. Gonobolin oʻzining “Oʻqituvchi haqida qissa” risolasida oʻqituvchi Vera Aleksandrovna Raush nomidan fikr yuritib mahoratli oʻqituvchini quyidagicha taʼriflaydi. “Menimcha yaxshi oʻqituvchi boʻlib etishish uchun eng avval haqiqiy hayot kechirish, muayyan maqsadga yoʻnaltirilgan, toʻla qonli hayotga intilish kerak. Tabiatni oʻrganib, uning qonuniyatlarini kuzatib borish, kitob mutoala qilish, musiqa tinglash, teatrlarga borish,

¹Раҳимов С. Абу Али ибн Сино таълим ва тарбия ҳақида. – Тошкент, Ўқитувчи, 1967. – 75-бет.

² Навоий, Алишер. Маҳбуб ул-улуб. Асарлар. Ўн беш томлик. 13 том. – Тошкент, Бадий адабиёт нашриёти, 1966. –189-190-бетлар.

³ Навоий, Алишер. Маҳбуб ул-қулуб. Асарлар. Ўн беш томлик. 13 том. – Тошкент, Бадий адабиёт нашриёти, 1966. 192-193-бетлар.

sayyohatga chiqish singari ishlar bilan shug'ullanish kerak. Keyinchalik boshqalarga ulashish uchun pedagogning qalbi juda ko'p narsani o'zida singdirishi zarur. Shuning uchun men uzluksiz ravishda kitobga murojaat qilaman, tabiatdan o'rganaman, doimo o'qiyman, astoydil o'qiyman.”¹

Demak, o'z kasbining mohir egasi bo'lish uchun o'qituvchi muntazam o'z ustida ishlashi, tabiatdan, san'atdan, hayotdan, fandan bahra olib, rivojlanib, mukammallashib borgandagina maqsadga erishadi. Inson psixologiyasining mohir ustasi F.N. Gonobolin ta'kidlaganidek, o'qituvchi o'zining butun kuch – quvvatini, irodasini, bilimini, o'zida bor hamma yaxshi narsalarini o'z shogirdlariga, xalqqa beradi. Ammo, u o'zida bor narsalarning hammasini bugun, ertaga, indinga bersa-yu, o'z bilimini, kuchini, quvvatini yana va yana to'ldirib bormasa, u holda o'zida hech narsa qolmaydi. O'qituvchi bir tomondan o'zida borini berishi, ikkinchi tomondan bulut singari, hayotdan, fandan, nimaiki yaxshi narsalar bo'lsa olishga odatlanmog'i, xalqning eng ilg'or kishilari bilan hamkorlikda ishlamog'i lozim. Ana shunday bo'lganda, u o'z talabalariga qancha ko'p narsa bermasin, agar xalqdan, hayotdan, fandan oziqlanib, eng yaxshi xislatlarni o'qiy olsa, u holda, unda o'z talabalari uchun bunday rizqli shiralar hamisha ortig'i bilan mavjud bo'ladi.²

Binobarin, buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg yozganidek:- “O'qituvchi muntazam ravishda fan bilan shug'ullanmog'i lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o'xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bera olmaganidek, kelajakda bu o'qituvchidan hech natija kutib bo'lmaydi”.

BARKAMOL AVLOD RIVOJLANISHIDA SOG'LOM MUHIT

*Amonova Z.,
Sodiqova D.,*

Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim oluvchilarning ijodiy va intellektual qobiliyatini rivojlantirish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy salohiyatini oshirish, barkamol avlod rivojlanishida sog'lom muhit, bo'yicha fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье рассматриваются взгляды студентов на развитие творческих и интеллектуальных способностей, повышение творческого потенциала подрастающего поколения, здоровую среду для развития гармонично развитого поколения.

Annotation: This article discusses the views of students on the development of creative and intellectual abilities, increasing the creative potential of the younger generation, a healthy environment for the development of a harmoniously developed generation.

Ma'lumki, aqliy rivojlanish bosqichma bosqich bo'lganligi sababli, ta'lim ham shu qonunga qaratilishi maqsadga muvofiq. Bu esa uzluksizlik tizimini talab qiladi. Shu masalada ko'pincha xatoga yo'l qo'yilib, uzluksizlikni o'quv predmetidan, ob'yektdan qidirilgan. Uzluksizlik faqat sub'yektga, ya'ni insonga, o'quvchiga taalluqlidir. Bir o'quvchiga oid uzluksizlik ikkinchisiga nisbatan boshqacha bo'lishi mumkin. Masalan, bitta insonni oyog'i kichkina bo'lsa, ikkinchisining juda katta, biri mayda qadam tashlaydi, ikkinchisi katta. Ammo tabiat ularni tez yurishiga qarab imtiyoz bermaydi, buni tabiat deydi. Uzluksizlik tizimini yaxshiroq aniqlab olish uchun quyidagi fikrni keltiramiz:

⁴Гоноболлин Ф.Н. Ўқитувчи ҳақида қисса. – Т.: 1967, 66- бет.

⁵Гоноболлин Ф.Н. Ўқитувчи ҳақида қисса. – Т.: 1967, 67 - бет.

qaysi ta'lim o'quvchini pog'onama pog'ona mustaqil va tabiiy o'zlashtirishiga imkon bersa o'sha ta'lim uzluksiz sanaladi. Demak, birinchi o'rinda sub'yektini inobatga olish kerak, bu Pestalotsining sub'yektiv metodiga ham to'g'ri keladi. Bizga ma'lumki, o'quvchining rivojlanishi hamma joyda birinchi darajali hisoblanadi. Ob'yektiv metod esa sub'yektiv bo'lgandagina o'rindidir. Bu bahs gap talashishga o'xshaydi. Balki, haqiqiy sub'yektiv metodni (ta'lim usulini) topish uchun, ob'yektini chuqurroq o'rganish kerakdir. Haqiqiy uzluksizlik tizimiga asoslanganlik tizimi yaqin turadi. Shuning uchun, shu erda ushbu tizimni ham ko'rib o'tamiz. Asoslanganlik tizimining teskarisi yuzakilik. Shuning uchun «asosli (mustahkam) o'rgat» - shiorini hamma tan oladi. Ammo bu shiorni ham noto'g'ri tushunish mumkin. Mustahkam o'qit degani, biror fanni o'rgatishda shu fanni oxirigacha, noma'lum savoli qolmaguncha o'rgatish degani emas. Masalan, o'quvchiga didiaktikaga oid barcha tushunchalarni birdaniga o'rgatilmaydi. Bu tushunchani o'quvchi har tomonlama o'rganguncha boshqa mavzuga o'tmaydigan professor-o'qituvchi xato qiladi. O'quvchi keyingi bosqichda shu tushunchani mustaqil bajaradigan darajadagina o'rgatish kerak. Aslida, hech qaysi fanni insonga oxirigacha o'rgatib bo'lmaydi. Aqlni charxlash uchun vaqti vaqti bilan qiyin mavzularga yana va yana qaytib, uni takrorlab turish kerak. Turli bosqichlarda turlicha, borgan sari qiyinroq mavzular bilangina fanni chuqurroq o'rgatish mumkin. Insonni bilim saviyasini bilmay turib, uni o'qitib bo'lmaydi. Chunki, nimadan boshlash, nimani nima bilan bog'lash noma'lum bo'lgan bir mahalda natijaga kafolat bo'lmaydi. Bu jarayon kitob yozish bilan barobar. Agar muallif kitobini qiziqarli chiqishini istasa, u kitobxonlarini madaniyati, bilim saviyasini bilishi kerak. Bo'lmasa uning o'qi mo'ljalga tegmaydi. Batafsil izohni o'rniga qisqacha axborot, qisqacha gap o'rniga esa uzundan-uzoq bayonot qiladi.

Ammo, o'quvchi haqidagi umumiy, yuzaki tasavvur etarli emas. –pedagog-o'qituvchi o'quvchi haqida to'la ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Bunga qanday erishish mumkin? Buning uchun, hayotni bilish, yoshlarni bilish kerak, ilmni hali egallamagan, ammo aql-farosati joyida, kundalik hayotiy tajribaga ega bo'lgan oddiy inson haqida bilimga ega bo'lish lozim. Yosh bo'lishiga qaramay o'quvchilarda ozmi-ko'pmi tajriba bo'ladi. Bu esa juda muhim. Shunga asoslangan holda ta'lim tarbiyani olib borish kerak. O'quvchilarimizni tajribasi bor, ammo bu tajriba hali juda oz. Insonning o'zi shuni tushunishi, o'z so'zlari bilan ifoda qilishi, shunga iqror bo'lishi kerak. O'quvchiga beriladigan bilim uning tajribasini boyitishini, uni yuqori cho'qqilarga ko'tarishini, ilmiy tushunchalarga ega bo'lishini yoki noto'g'ri tasavvurlar o'rniga to'g'ri ta'lim olishini anglab etishimiz kerak. Shuning uchun berilayotgan bilimlarnin qaysi joyida to'g'ri yoki xato tasavvur bo'lishini aniq bilish zarur, o'quvchini noto'g'ri xulosa chiqarishdan saqlash o'qituvchining ishi. Shu masalada o'ta ehtiyot bo'lish kerak. Bunday holda to'g'ri yo'l tutish o'qituvchining mahoratiga bog'liq, buni pedagoglarga o'rgatib bo'lmaydi, buni qoidasi ham yo'q. Har bir pedagog-o'qituvchi o'z o'quvchilari uchun aql, zakovat mash'ali bo'lishi kerak, noto'g'ri fikrga ega bo'lgan quvchisini haqiqat yo'lga yo'naltirish kerak. Yuqorida aytib o'tilganlarni ba'zilar tushunmasliklari mumkin, ba'zilar uchun esa ko'nglidagi gap bo'lishi mumkin. Har bir shogird tayyorlaydigan ustozning o'zining siri bo'lgani kabi, shu sirni o'rganish uchun shogirdlar yillab o'qigan. Yuqorida aytib o'tganimiz aynan o'sha sirlardan biridir. Ayrimlar bu sir emas, oddiy qoida, hamma vaqt bo'lgan, hammaga ma'lum bo'lgan soddadan murakkabga qarab o'rgatish deyishlari mumkin. Ammo aynan o'sha hamma bilgan qoida, umumiy qonun bo'lsada, aslida eng muhim sirdir. Bu borliqning birinchi qonuni. Bu qonunga tabiatning rivojlanish jarayoni, fikrlashning rivojlanish jarayoni va boshka psixologik jarayonlar ham bo'ysunadi.

Fanni o'qitish usuli, albatta shu fanning tabiatiga ham bog'liq. Turli fanlarni bir usulda o'rgatish mumkin emas. Ammo yoshlarni o'qitishda bu ob'yektiv nuqtai nazar hal qiluvchi emas, balki sub'yektivlik hal qiluvchi bo'ladi. Shuning uchun u yoki bu fanni o'quvchining bilim darajasiga va odam tabiatining rivojlanish konuniga uyg'un asosda o'rgatish kerak. Bitta fan 12 yoki 14 yoshdagi insonga turlicha o'rgatiladi. Bir so'z bilan aytganda, o'quvchining rivojlanish darajasi biror fanni o'qitish usulini aniqlaydi. Fanlar bilan tanishish, ularni tashqi belgilari orqali ajrata olish har bilimning birinchi bosqichidir. Juda kichkina bola daraxtni uydan, kemadan ajrata olish bilan birga, o't yoki butadan ham ajratadi. O'qitishni boshlash uchun shuning o'zi etarli. Til ham huddi shunday. Kimki fanni o'rganishni uning mohiyati, sirlaridan boshlamoqchi bo'lsa u adashadi, hech narsaga erisha olmaydi, yosh miya shunday chalg'iydiki, hatto tabiiy aqliy bilishni ham yo'qotadi. Noto'g'ri bilim olish, bilimsizlikdan yomon. Bilmaydigan o'quvchini o'rgatishidan, noto'g'ri bilimga ega bo'lgan o'quvchini o'rgatish qiyinroq. Shunga o'xshash noto'g'ri tushunchalar, hozir ham amaliyotda ko'plab uchrab turadi. Ko'pincha, o'qituvchilar oldindan ko'proq bilimga ega bo'lishi kerak deb isbotlashga harakat qilinadi va manbani keng, batafsil bayon etadilarki, o'quvchining aqli hali o'sha hajmdagi bilimni o'zlashtira olmaydi. Bunday holatlarda o'quvchi bu manbadan foydalanish u yoqda tursin, hatto u zarur narsalarni bilishga, oldinga muvoffaqiyatli intilishga halaqit beradi. Bundan tashqari Talabning xotirasi chalg'iydi, ilg'ab olish xususiyati va o'qishga bo'lgan qiziqishi, ishtiyoqi so'nadi. Hozir qo'llanilmaydigan, oldinga yurish uchun zarur bo'lmagan narsani o'rgatish kerak emas. Iloji boricha kamroq o'qit! Faqat shu holda pedagog-o'qituvchi, o'quvchiga eng zarur, eng muhim materialni bermog'chi bo'lib unga astoydil tayyorlanadi va o'quvchining xotirasida bir umrga saqlanib qoladigan betakror dars o'tadi. o'quvchi esa nimadir bildim, o'zlashtirib oldim deb quvonadi. O'qishga borgan sari qiziqishi ortadi, tetiklashadi, ishonchi ortadi. Asosli, uzoq muddatga asqotadigan bilimga ega bo'ladi. Olg'a yurishga yaroqsiz bo'lgan, asoslanmagan bilimni o'quvchidan talab qilishni o'zi noto'g'ri usul hisoblanadi.

МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТ ВА МАФКУРАВИЙ ПРОФИЛАКТИКА

Бобожонова М.,

Қизилтепа тумани 27 умумий ўрта таълим мактаби амалиётчи психологи,

Ҳосилова Г.,

Қизилтепа тумани 28 умумий ўрта таълим мактаби амалиётчи психологи

Аннотация: Ушбу мақолада мафкуравий иммунитет маънавий, маърифий, сиёсий, иқтисодий билимларни тушуниб етиш, мафкуравий кўникма ва малакаларнинг ҳосил бўлиши каби фикрлар очиқ берилан.

Аннотация: Этот идеологический иммунитет объясняет такие идеи, как понимание духовных, просветительских, политических, экономических знаний, формирование мировоззренческих навыков и компетенций.

Annotation: This ideological immunity explains ideas such as the understanding of spiritual, enlightenment, political, economic knowledge, the formation of ideological skills and competencies.

Мафкуравий иммунитет маънавий, маърифий, сиёсий, иқтисодий билимларни оддийгина қабул қилиб олишини эмас, балки уларни онгли равишда тушуниб етишни, бу билимларни замонавий ижтимоий воқеаларга мафкуравий курашлар воқелигидан

келиб чиқиб, муносабат билдириш кўникмаларини шакллантириш, айрим носоғлом ғояларга жавоб бериш, уни қабул қилмаслик ҳолатидир.

Мафкуравий кўникма ва малакаларнинг ҳосил бўлишида миллий ғоя негизлари муҳим роль ўйнайди. Агар мафкуравий таҳдид сезилса, нима қилиш кераклигини ўйлаб ўтирмай ғояга ғоя билан жавоб бериш амалда бажариладиган бўлса, мафкуравий иммунитет амалий шаклланади, деб ҳисоблаш мумкин.

Мафкуравий иммунитет миллий мустақилликнинг афзалликларига бўлган ишонч асосига қурилади. Бу ишонч эса ишонтириш, тушунтириш натижасида ҳосил бўлади. Масалан, Ўзбекистон – дунёвий давлат. Дунёвий давлат фаолиятининг асосий тамойиллари, афзалликлари унинг диний давлат билан қиёслаганда тўлиқ тушунчалар беради. Бу эса дунёвий миллий - демократик тузумнинг моҳияти ва афзалликларини англаб етишга олиб келади.

Бу каби мисоллар мафкуравий иммунитетни синдириш, бўшлиқ ҳосил қилиб, ўз ғоясини сингдириб, халқнинг онгини ва қалбини эгаллаш, ўз ғояларини оммаллаштиришнинг жуда кўп намуналари учрайди. Чунки мафкуравий кураш-лар тарихи жуда олисларга бориб тақалади.

Мафкуравий профилактика – ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган турли шаклдаги ғоявий-мафкуравий ишлар мажмуи бўлиб, у бутун ғоявий тарбия тизимини қамраб олади. Мафкуравий профилактика ғоявий бўшлиқни тугатиш, мафкуравий профилактиканинг олдини олиш ёки бирор-бир ҳудуд, қатлам, гуруҳни ёт ва зарарли ғоялар таъсиридан халос қилиш мақсадида амалга оширилади. Бунда ғоявий таъсирнинг хилма-хил усул ва воситаларидан фойдаланилади.

Мафкуравий профилактика тезкор ва қисқа суръатда ёки аста-секин, босқичма-босқич амалга оширилиши мумкин. Биринчи ҳолатда зудлик билан чора-тадбирлар қўллаш лозим бўлса, иккинчи ҳолда доимий ва собит қадамлик билан иш олиб бориш кўпроқ натижа беради. Мафкуравий иммунитет тизимини шакллантиришда ҳам мафкуравий профилактиканинг ўрни катта. Зеро, у моҳиятан ёт ғояларнинг кириб келишининг олдини олиш ва уларни йўқотишга қаратилган чора-тадбирлага таянади. Таълим тарбия ва тарғибот ва ташвиқот тизими мафкуравий профилактикани амалга оширишга ёрдам беради.

Соғлом мафкурани халқ қалби ва онгига сингдиришга хизмат қиладиган ижтимоий тузилмалар, оила, мактаб, маҳалла, давлат ва жамоат ташкилотлари ҳам унда ўз ўрнига эга. Шунингдек, Ватан, халқ мафаатларини, дўстлик ва биродарликни, ўзаро ҳурмат ва бағрикенгликни тарғиб-ташвиқ этувчи эртақлару дostonлар, кўшиқлару рақслар, турли кўринишдаги ва мазмунга эга бўлган маънавий-маърифий тадбирлар мафкуравий профилактикани амалга ошириш шаклидир.

Юқорида таъкидланганидек, мафкуравий профилактика мафкуравий имму-нитет тушунчалари узвий алоқадор бўлиб, муайян бир яхлитликни ўзида ифода этади. Зеро, тарғибот ва ташвиқот ишлари ва унинг усул ва воситалари мафкуравий иммунитетнинг шаклланишига олиб келади.

Одамларни у ёки бу мақсадга йўналтириш, тарбиялаш икки томонлама жараён бўлиб, бунда тарғибот субъектлари (тарғиботчилар, ТВ, радио, матбуот) ва тарғибот объектлари (шахс, аҳоли) иштирок этади, бу эса ўз ўрнида профилактика ишларининг самарадорлигини белгилайди. Тарғибот ва ташвиқот самарадорлиги халқ, жамоа сиёсий онгида **тарғиботгача** ва **тарғиботдан кейинги даражалар** орасидаги фарқда билинади. Жамоа мафкурасидаги ўзгаришлар илмий ютуқларга

асосланган ҳолда олиб борилса, тарғибот ва ташвиқот самарасини аниқлаш ва такомиллаштириш мумкин бўлади.

Мафкуравий профилактика самарадорлиги, энг аввало жамиятни мафкуравий тарбиялашдан натижа қандай бўлиши керак эканлигини аниқ белгиланишига боғлиқ. XXI асрда ҳам ғоявий зиддиятлар ва тортишувлар тўхтамаяпти, балки мураккаблашмоқда. Шу боис халқимизнинг мафкуравий иммунитетини таъминлаш ғоявий табиянинг изчил, доимий асосга қўйилишини тақозо этади.

Миллий мафкуравий иммунитет ҳар бир йигит-киз, фуқародаги мустақилликнинг сиёсий моҳияти, ички ва ташқи сиёсатга доир чуқур билимларга таянади. Ҳар бир киши ёки жамоа, жамият мафкуравий иммунитетни **беш даражага** бўлиб ўрганиш, баҳолаш ва шу асосда такомиллаштириш мумкин. Бунда:

Биринчи, яъни мафкуравий иммунитетнинг қуйи даражаси-шахс, жамоа, жамият юқоридаги билимлардан хабардор эмас; бузғунчи мафкуравий ғояларга бефарқ, лоқайд;

Иккинчи даражаси - билимлар бор, лекин улар ҳис қилинмаган, системалашмаган, шу сабабли уларни бузғунчи мафкуравий ғояларга қарши ишлатишга тайёр эмас;

Учинчи даража – мафкуравий билимларга эга, лекин улар назарий, шахс, жамият уларни қўллашга қийналади.

Тўртинчи даража - асосий билимларга эга, вазиятни тўғри баҳолай олади, ички ва ташқи сиёсий, мафкуравий таъсирларга қарши иммунитетни шаклланган ва уни онгли равишда ишлатади.

Бешинчи – олий даража - мукаммал ғоявий, сиёсий, иқтисодий билимларга эга ва бу билимларни бемалол амалда қўллаб, бузғунчи мафкуравий, сиёсий ғояларни доимо ҳамма жойда фаол фoш қила олади.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, кейинги йилларда айрим ёшларда миллатга, Ватанга фойда келтиришни ўйлаш, мустақилликни мустаҳкамлашда фойдали инсон бўлиб етишиш ҳисси махсус, илмий асосда шакллантирилмаганлиги туфайли шахсий манфаатни ўйлаш, енгил йўллар билан тўқис ҳаётга интилиш ҳисси намоён бўлмоқда. Шу билан бирга, айрим фуқаролар орасида маънавий чекланганлик, дунёқарашнинг торлиги, миллий одоб меъёрларига риоя қилмаслик, сўз ва иш орасидаги тафовут, миллий ғурурнинг сустлиги каби нохуш кўринишлар учраб турадики, уларни биргалашиб бартараф қилиш лозим.

Мафкуравий иммунитет шахс томонидан Ватан, миллат учун кўнгилли, ғоявий асосланиб амалга ошириладиган кундалик ишларда намоён бўлади. Бу фаоллик миллий бирлик, маънавий юксалишга ҳалақит бераётган сифатлар, ёт қарашлар, миллий хавфсизлигимизга, ички ва ташқи таҳдидларга очиқ ва мардона қарши туришни ҳам ўз ичига олади. Бошқача қилиб айтганда,- Элим деб, юртим деб яшашнинг ҳар бир кишида, жамоада, жамиятда намоён бўлишини англатади. Бу эса миллий ғояни амалий кучга айлантириш ва бузғунчи мафкуравий таъсирлардан аҳолини, ёшларимизни ҳимоя қилишнинг шартларидан биридир. Зеро, “Фикр ва сўз амалиётга йўналтирилганда, уларнинг ҳар иккиси ҳам моддиятга – нарсага айланади.”

Мафкуравий таъсир ва таҳдидлар ҳақида гап кетар экан, уларни аниқлаш, баҳолаш хусусиятлари ва мафкуравий иммунитетини ҳосил қилишнинг таъсирчан ҳамда самарали усул ва воситаларини яққол кўрсатиш лозимдир. Ана шу тушунчаларнинг мазмунини ойдинлаштиришда ҳозирги дунёда кечаётган мафкуравий жараён-ларнинг характерини янада яққолроқ тассавур қилиш имкони

туғилади. Шундай экан, вояга етаётган ҳар бир фарзандимизни маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун, кучли мафкуравий иммунитетга эга шахс сифатида тарбиялаш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этишининг асосий шартларидан бири бўлиб қолаверади

TA'LIM JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI AXLOQIY TARBIYALASH

*Farmonova M.H.,
Zarafshon shahar 5-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim sifatini oshirishda ta'lim sifatini oshirishda boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy va tetik tarbiyalash haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ma'naviy, axloqiy va estetik, irodaviy, odamiylik, do'stlik, to'g'rilik, adolatparvarlik, mehnat, poklik.

Аннотация: В данной статье основное внимание уделяется нравственно-мотивационному воспитанию учащихся начальных классов в повышении качества образования.

Ключевые слова: Духовный, нравственно-эстетический, волевой, гуманный, дружелюбный, честный, справедливый, трудолюбивый, чистый.

Annotation: This article focuses on the moral and motivational education of primary school students in improving the quality of education.

Key words: Spiritual, moral and aesthetic, will, humanity, friendship, honesty, justice, hard work, purity.

Mustaqil O'zbekistonning siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy yo'nalishlarini rivojlantirishda va demokratik, insonparvarlik jamiyatini qurishda xalq ta'limi tizimini takomillashtirish, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi ish faoliyatini yuqori darajaga ko'tarish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kelajagimizning taqdiri hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim bosqichi maktablarida ilm olayotgan bolalarning tarbiyasiga bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov o'zining "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida." kitobida, - "Agar ertangi kunimizni o'ylab ish qilmoqchi bo'lsak, kelajakda ishimizni davom ettiradigan bugungi yoshlarimizga sharoit yaratib, ularning hayoti haqida qayg'uradigan bo'lsak, avvalo. mahalliy yoshlarni tarbiyalash ishiga munosabatimizni mutloqo o'zgartirishimiz kerak".¹-deb ta'kidlaydi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, axloqiy va estetik tarbiya dastlab oilada, bog'chada keyinchalik boshlang'ich sinflarda bilim olayotgan bolalarda shakllanadi. Ta'limning poydevori qanchalik mustahkam bo'lsa, o'quvchining axloqiylikka va estetikaga oid dunyoqarashi shunchalik rivojlanadi. Shuning uchun ham birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov «...bolaning dunyoqarashi, didi, salohiyati shakllanadigan boshlang'ich sinflarga eng yetuk, eng tajribali murabbiylar biriktirib qo'yilishini oddiy mantiqning o'zi talab etadi. Zamonaviy boshlang'ich ta'limning o'zi nimadan iborat bo'lishi kerak? Bola 1-4 sinflarda qanday bilimga ega bo'lishi lozim? Uning tarbiyasi qanday bo'lishi kerak? Shu masalalarga javob topishimiz zarur.² O'zbekiston mustaqilligi tufayli boshlang'ich ta'lim mazmuni tubdan o'zgardi. Milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida yangi dasturlar, darsliklar, o'quv metodik tavsiyalar, ilmiy-metodik qo'llanmalar yaratildi. Dunyoqarashi, Mustaqil Respublikamizda

¹ Islom Karimov. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: "O'zbekiston" NMIU, 2011 yil, 70-71-betlar.

² Islom Karimov. "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" T., "Ma'naviyat". 2008 yil.

boshlang'ich sinf o'quvchilarni yangi talab asosida o'qitish va tarbiyalashga alohida e'tibor berildi. Boshlang'ich sinflar bo'yicha davlat ta'lim standarti, boshlang'ich ta'lim kontseptsiyasi yaratildi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida I-IV sinflarda o'qitiladigan «O'zbek tili», «Ona tili», «O'qish», «Odobnoma», «Tabiat», «Musiqi madaniyati», «Tasviriy san'at», «Mehnat», «Jismoniy tarbiya» kabi fanlar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy-estetik tarbiyani tarbiyalashning poydevori qo'yiladi. Chunki, ushbu fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilar ongiga axloqiy-estetik tarbiyaning maqsad va vazifalarini singdirish, inson va jamiyat hamda uning taraqqiyoti haqidagi tushunchalar, bilimlar haqida muayyan tasavvurni hosil qilish, ma'naviy-axloqiy hatti-harakatlarni o'zlashtirish, shaxsning ijtimoiy yo'nalishi haqidagi ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. Ya'ni, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy-estetik tarbiyani shakllantirish 1-sinfdan IV sinfgacha bo'lgan davr mobaynida muhim o'zgarishlarga uchraydi. Bu yoshning oxirgi davrlariga kelib axloqiy-estetik tarbiya haqidagi bilimlar tasavvurlar va mulohazalar sezilarli darajada boyiydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarda axloqiy-estetik tarbiyani shakllantirish asosida ularda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, o'z vatani uchun iftixor tuyg'usini kamol toptirishda o'qish darslari muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy-estetik tarbiyani tarbiyalash jarayonida o'qituvchi quyidagi vazifalarni amalga oshirishlari lozim.

1. Bolalarda axloqiy-estetik hatti-harakatlarini tarbiyalash;

2. O'quvchilarda odamiylik, do'stlik, to'g'rilik, adolatparvarlik munosabatlarini kamol toptirish;

3. O'quvchi shaxsida ma'naviy - axloqiy fazilatlarni shakllantirish;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarda axloqiy-estetik tarbiyani tarbiyalashda o'qituvchilar qo'yidagi vazifalarni amalga oshirishi maqsadga muvofiqdir.

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarga axloqiy-estetik tarbiya haqidagi bilimlarni berish;

2. O'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan axloqiy-estetik tarbiya haqidagi bilimlarni chuqurlashtirib borish;

3. O'quvchilarda axloqiy-estetik tarbiya haqidagi bilimlarni o'rganishga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishni yuzaga keltirish;

4. O'quvchilarda axloqiy-estetik tarbiyaga oid ongli yondoshuvni qaror toptirish;

5. O'quvchilarni har qanday ko'rinishdagi odobsizliklarga qarshi kurashga rag'batlantirish;

6. O'qish» darslarini samaradorligini tahlil etib borish.

7. Har bir dars, mashg'ulotning ijtimoiy hayot bilan aloqadorligiga erishish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axloq odobga oid hadis namunalari T.: Fan.1990 y.-169 b.

2. Mavlonova R. Raxmonqulova N. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi . T.: O'qituvchi, 2006. 96 b.

QANDAY QILIB YAXSHI OTA –ONA BO‘LISH MUMKIN YOHUD FARZAND TARBIYALASH SIRLARI

Ergashova O.E.,

Navbahor tumani 14-umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada farzand tarbiyasida ota-ona munosabatlarining farzand psixologiyasiga ta’siri, ularni korreksiyalash usul va samarali muloqot yo‘llari bosqichma-bosqich ko‘rsatilgan.

Аннотации: В статье поэтапно показано влияние родительских отношений на психологию ребенка в воспитании детей, способы их коррекции и эффективный способы общения.

Annotation: This article shows the impact of parental relationships on child psychology in child rearing, the method of their correction and effective ways of communication step by step.

Kalit so‘zlar: farzand tarbiyasi, yaxshi ota-ona bo‘lish “retsept”i ong osti, simpatiya, instinkt.

Psixologlarning ta’kidlashlaricha, bolalarning ong osti 3 yoshacha ochiq bo‘ladi. Bu vaqtga qadar u atrofida bo‘layotgan suhbatlarni tushunmasa-da, xotirasiga joylayveradi. Bola ulg‘aya brogan sari uning ongiga muhirlangan axborotlar asta –sekin namoyon bo‘la boshlaydi. Ba’zan yonimizda o‘ynab yurgan faezandimizga e’tibor bermay, turli muammolarni muhikama qilamiz. Vaqt o‘tib esa, uning gapirish ohangi, so‘zlari ozimizning takrorimiz ekanini payqamaymiz. Farzandingiz yonida axloqqa zid keladigan so‘zlardan foydalanmang. Ular sizning ma’noli va go‘zal so‘zlaringiz bilan ulg‘aysin.

Psixologik taqiqotlarga qaraganda, bola umri davomida bilishi kerak bo‘lgan hayotiy voqeayliklarning 70%ni besh yoshgacha o‘zlashtirib olar ekan. Avvalo, farzandingizni tarbiya qilishdan maqsadingiz nima ekanligini yaxshilab o‘ylab ko‘rganmiz? Javob berishga shoshilmang siz chin ko‘ngildan unning porloq kelajagini xohlaysizmi?

Bir hayotiy voqeani misol keltiramiz. Bir yigit nogironlar aravachasida o‘tirib, ishga qabul qilinishidan oldin bo‘ladigan suhbat chog‘ida shunday so‘zlarni ko‘zlarida yosh bilan aytadi: “Bolaligimda a’lo baholarga oqir edim, oilamiz esa juda nochorlikda kun kechirar edi. Ota-onam esa tinmay farzandimiz bizni bu nochorlikdan, albatta, qutqaradi, u bizni boy qiladi, derdi. Men esa qo‘rqa boshladim, boy bo‘la olmasam nima bo‘ladi, ota-onam xohlaganday pulni topa olmasamchi....?” Oxir-oqibat bu qo‘rqinchli savollar meni to‘rtinchi qavatdan sakrashga majbur qilgandi va oyoqlarimdan ayrildim....”

Darxaqiqat, farzandingizni qulog‘iga qanday gaplarni singdirib ulg‘aytiraymiz, ularni tarbiya qilishingizdan maqsadingiz nima o‘zi? Mana shu savollar haqida jiddiyoq o‘ylab ko‘rganmisiz? Javob berishga aslo shoshilmang!

Qanday qilib yaxshi ota-ona bo‘lish mumkin?

Agar hali bu haqida jiddiyoq o‘ylab ko‘rmagan bo‘lsangiz quyidagilarni diqqat bilan o‘qib chiqing va o‘zingiz uchun yaxshi ota yoki ona “retseptini” tayyorlab oling. Nima qilish kerak?

Bolangiz qilgan mehnatining natijasi uchun unga pul to‘lamang va jazolamang. Shunchaki bolangizning qilgan mehnati uchun maqtang. Lekin aslo qilinmagan va chala qilingan ishi uchun maqtamang balki uni ishni oxirigacha yetkazishiga undang. Farzandingizga uni qilayotgan har bi rishi oilangiz faravonligiga hissa qo‘shayotganini tushintirib boring.

Bolangizga mehr-oqibat va muhabbatsiz shaxsiy qadr-qimmatga erishib bo'lmasiligini o'rgating.

Ota-ona maqomiga egamisiz? Demak, siz farzandingizni har qadamda ruhan, ma'nan va jismonan qo'llab-quvvatlashingiz zarur. Siz har doim unga sen, albatta, buni uddalaysan, bu, albatta, seni qo'lingdan keladi, sen topshirasan, sen, albatt, raqs tanlovida g'olib bo'lasan, sen, albatta, futbol musobaqasida eng yaxshi o'yinchi bo'lasan kabi maqtov va qo'llab-quvvatlashlarni bildirib borsangiz, farzandingiz, albatta, o'zi ruhan va jismonan dadil tuta boshlaydi.

Asosiysi – bu muomala.

Bu eng asosiy qoida va buni hech bironta-ona nazardan qoldirmasligi kerak. Bolakichkina odamgina emas, alohida shaxs hamdir. Shuning uchun uni izzat qilish, muloqot mobaynida hurmatni izhor etib turishi zarur. Siz ota yoki ona sifatida shaxsiy namunangiz yordamida boshqa insonlar bilan muloqot o'rnatib bo'lmaydi.

Bolaga simpatiya(xush ko'rish) bilan munosabatda bo'ling. Bolalar ota-onalari ularni yaxshi ko'rishga qattiq ishonoshadi. Bu tug'ma hissiyot. Hatto bolaga e'tibor qaratilmagan yoki ularni jazolagan paytida ham ular ota-onasining mehr-oqibatiga ishonadi. Biroq yoqimlilik, xush ko'rish bilan gapirish, mehr ko'rsatish umuman boshqa arsa, ko'plab bolalar sovuq va loqayd munosabatlarni darrov payqab qolishadi. Ota-onalik muhabbati tabiiy hissiyot, instinktadir. Unga simpatiyani uyg'unlashtirsangiz, bola tarbiyasidagi kata yutuqni qo'lga kiritasiz. Axir farzandingizga murojat qilishingizda, hech bo'lmasa, "jonim bolam" deb gapirish qo'lingizdan kelar?

Yaxshisini oshirib, yomonini yashiring.

Mazkur qoida birinchi qarashdayoq, tushunarli, ularning yaxshi harakatlariga e'tibor qarating. Har bir qilingan to'g'ri va yaxshi harakatlari uchun uni erkalab, maqtab qo'ying. Yomonini yashiring degani esa uni har qanday yomon qiliqlariga ko'z yuming degani emas, balki uning turli xil mayda inijliklariga kamroq e'tibor qilsangiz, u o'z-o'zidan e'tiborsiz qolayotgan inijliklariga nuqta qo'yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.A.Tilovov, Z.Adashova. Tarbiya. Toshkent. "Sano-standart".2019.
- 2.G'.B.Shoumarov. Oila psixologiyasi. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Uchinchi nashr. Toshkent. "Sharq".2010
- 3.D. Abdullayeva, R. Yargulov, N. Atabayeva. Oila psixologiyasi. Toshkent. "Tafakkur Bo'stoni". 2015.

O'QUVCHI - YOSHLAR DUNYOQARASHI SHAKLLANISHIDA MILLIY TARBIYANING AHAMIYATI

Amonova M.V.,

Zarafshon shahar 12- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda o'quvchi - yoshlar dunyoqarashi shakllanishida milliy tarbiyaning ahamiyati yoritilgan.

Annotation: This article discusses the role of national education in shaping the worldview of students today.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение национального образования в мировоззрении школьников сегодня.

Kalit so'zlar: Tarbiya, ta'lim, milliy tarbiya, o'quvchi-yoshlar, qadriyat, ma'rifat.

Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga mahkumdur. Tarbiya - shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon, insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora-tadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi. Ma'lumki, tarbiya o'z mohiyat-e'tibori bilan milliy, umuminsoniy va gumanistik mazmunga egadir. Har bir jamiyat o'z oldiga yetuk, har tomonlama kamol topgan, o'zida butun ijobiy, oliyjanob fazilatlarini birlashtirgan avlodni tarbiyalashni orzu qiladi. Tarbiyasi og'ir, ma'naviyati qashshoq yoki ma'naviyatdan mahrum bo'lgan odamdan biror ezgulik kutish mumkin emas. Chunki, u yaxshilik va ezgulik haqida umuman o'ylamaydi. Atrofga va hatto ota-onasi, qarindosh-urug'lari taqdiriga ham befarq, loqayd holda yashaydi. Tarbiyali, ma'naviyatli inson bugungi kun va kelajak haqida fikr yuritadi, shuningdek, kelgusi hayot va turmushning ravnaqi uchun o'z hissasini qo'shishga intiladi. Zotan, bugun xalqimizning "Milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" buyuk maqsadiga erishuvida ma'naviyati yuksak, barkamol insonlar zarur.

Milliy tarbiya muayyan shaxsning ma'naviy rivoji, dunyoqarashi, axloqiy qiyofasi, estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Buni oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari amalga oshiradilar. Milliy tarbiya orqali o'quvchi-yoshlarda milliy g'ururni yuksaltirishga xizmat qiladigan timsollar, ramzlarning har biri – katta bir darslik, kuchli tarbiya vositasi hisoblanadi. Yoshlar yangi qadriyatlar asosida tarbiyalanadilar, ular qalbiga tarixni anglash va qadrlash, o'tmishga hurmat bilan yondashish, ularni asrab-avaylash, shu xalqqa mansubligi bilan g'ururlanish tuyg'ulari singdiriladi. Bizga ma'lumki, har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki, ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki ma'naviy-axloqiy sifatlari qaror topishi ham tezlashadi. Ana shu sababdan ham ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu - ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilganlar.

O'quvchi - yoshlar ongiga milliy-ma'naviy qadriyatlarimizni singdirish uchun biz juda katta boy merosga egamiz. Jumladan, zardo'shtiylik dinining muqaddas diniy asari hisoblanmish "Avesto" dan unumli foydalanish samarali hisoblanadi. Chunki, ajdodlarimizning eng mo'bar qo'lyozma asarining mo'barligi, qimmatli shundan iboratki, bu asar diniy, falsafiy, siyosiy, ijtimoiy – tarixiy ma'lumotga ega bo'lish bilan bir qatorda ta'limiy – tarbiyaviy ahamiyatga egaligidir. Shuning uchun ham bu asar bizning ma'naviy boyligimiz hisoblanadi. O'quvchi – yoshlarimizni milliy-ma'naviy qadriyatlar bilan boyitishda "Avesto" bilan birga "Qur'oni Karim" va "Hadisi Sharif" kabi muqaddas manbalarning ahamiyati beqiyos.

Buyuk yunon olimi Aristotelning "Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi", degan so'zlari bor. Zardushtiylik uch asosiy axloqiy qoidaga tayanadi: "Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal". Shu uchalasiga rioya qilgan odam kamolotga yetgan hisoblangan. Imom Buxoriy bu xususda yana-da yorqinroq so'z aytgan: "Bolaning tabiati rivojlanishga moyil bo'ladi, uni qanday g'oyalar bilan to'ldirish ota-ona va ustozga bog'liq". Forobiyning ta'lim-tarbiya yo'llari, usullari, vositalari haqidagi qarashlari ham qimmatlidir. U "Insonda go'zal

fazilatlar ikki yo'l — ta'lim va tarbiya yo'li bilan hosil qilinadi. Ta'lim faqat so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa, amaliy ish, tajriba bilan, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo'lgan ish-harakat, kasb-hunarga berilgan bo'lishi, o'rganishidir", deya ta'kidlaydi. Olim, o'z navbatida, ta'limda barcha fanlarning nazariy asoslari o'rganilsa, tarbiyada ma'naviy-axloqiy qoidalar, odob me'yorlari o'rganiladi, kasb-hunarga oid malakalar hosil qilinadi, deb uqtiradi. Shuning uchun ushbu g'oyalardan jamiyatning tarbiyaviy-ta'lim salohiyatini mustahkamlashda, ma'naviy-axloqiy muhitni yaxshilashda foydalansa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Demak, Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni bo'lib, har qanday tuzum va zamonda ijtimoiy munosabatlar mazmunini aniqlash, ularni tashkil etish asosi bo'lib kelgan.

Umuman olganda, yoshlarning etnik qiyofasi millatning bugungi milliy tarbiyasi, mentaliteti, madaniyatining o'zaro dialektik munosabati vositasida shakllanadi. Ma'naviy jihatdan yaxshi tarbiya olgan shaxs o'z aqli, o'z tafakkuri, o'z mehnati, o'z mas'uliyati bilan ongli ravishda, ozod va hur fikrli inson bo'lib yashaydi.

BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA ININTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH

*Saloxiddinova Sh.U.,
Nurota tumani 25-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Har bir dars o'quvchi uchun yangi axborotdir. Ayniqsa, yangi o'quv materiali orqali o'quvchilarni bilim va ko'nikmalarini shakllantirish asosiy ta'lim sifatini ta'minlovchi omildir.

Аннотация: Каждый урок – это новая информация для ученика. В частности, формирование у учащихся знаний и умений с помощью новых учебных материалов является ключевым фактором обеспечения качества базового образования.

Annotation: Each lesson is new information for the student. In particular, the formation of students' knowledge and skills through new learning materials is a key factor in ensuring the quality of basic education.

O'quvchilarga yangi bilimlarni berish va olingan yangi bilimlar asosida ko'nikmalarni shakllantirish uchun kichik guruhlarda ishlash, vizuallashtirish, mustaqil ijodiy ishlash, o'yin mashqlari va rolli o'yinlar kabi noan'anaviy ta'lim metodlaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Mana shularni hisobga olgan holda, ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish borasida bugungi kunda juda ko'plab amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. O'quv jarayonining markazida o'quvchi shaxsi va qadri, ma'naviyati turar ekan, har bir o'qituvchi bu jarayonni samarali va qiziqarli qilib tashkil qila olishi kerak. Shuni e'tiborda turish kerakki, shaxsga qaratilgan ta'lim, o'quvchining o'quv-biluv mehnatini tashkil etishni harakatlantiruvchi, uning qiziqish, xohish, talab-istaklarini ro'yobga chiqaruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi. O'quvchi shaxsiga qaratilgan ta'lim, o'quvchining faolligini oshirish, mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatish, mustaqilligi va erkinligini ta'min etish, qiziqishlari asosida ish yuritish, ichki imkoniyatlarini ishga solish, o'z qiziqishlari orqali qo'shimcha ta'lim olishga yo'llash, o'z-o'zini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Aynan mana shu jarayonda katta natijalarga erishish maqsadida hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti yangi yo'nalish-innovatsion pedagogikani maydonda olib chiqdi. "Innovatsion

pedagogika” termini va unga xos bo‘lgan tadqiqotlar G‘arbiy Yevropa va AQSHda 60-yillarda paydo bo‘ldi. “Innovatsiya” (inglizcha innovation)-yangilik kiritish, yangilikdir. Ya’ni ta’lim tizimini tashkil qilishda har ikki tomon ya’ni o‘qituvchi va o‘quvchi orasida yangi metodla orqali darslarni tashkil qilish, turli interfaol usullar orqali bilimlar berish- bir so‘z bilan aytganda ta’lim jarayonida yangilik yaratishdir.

Interaktiv ingliz so‘zidan olingan bo‘lib, “Interakt”, ya’ni, Inter- bu “o‘zaro”, “akt”- harakat, ta’sir, faollik ma’nolarini bildiradi. Interaktiv metod-ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi harakatni oshirish orqali ularning o‘zaro harakati, ta’siri ostida bilimlarni o‘zlashtirishni kafolatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu usullarni qo‘llash dars sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Uning asosiy mezonlari-norasmiy bahs-munozalar o‘tkazish, o‘quv materialini erkin bayon etish, mustaqil bayon etish, mustaqil o‘qish, o‘rganish, seminarlar o‘tkazish, o‘quvchilarni tashabbus ko‘rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo‘lib ishlash uchun topshiriq, vazifalar berish, yozma ishlar bajarish va boshqalardan iborat. Interaktiv o‘zaro, harakat, ta’sirchanlik, o‘quvchi-o‘qituvchi, o‘quvchi-o‘quvchi (sub’ekt-sub’ekt) suhbatlarida sodir bo‘ladi. Interfaol metodlarning bosh maqsadi-o‘quv jarayoni uchun eng qulay muhit va vaziyat yaratish orqali o‘quvchining faol, erkin, ijodiy fikr yuritish, uni ehtiyoj, qiziqishlari, ichki imkoniyatlari ishga solishga muhit yaratadi.

Mana shularni hisobga olib o‘rta maxsus ta’lim bosqichida ham darslarni noan’anaviy tarzda tashkil qilish, hamda innovatsion metodlar asosida bilimlar berish o‘ziga kelayotgan yosh avlod tarbiyasida katta yordam va samara bermoqda. Ta’limning bu bosqichida biologiya fani darslarini ham interaktiv usullar asosida olib borish, o‘quvchining tushuncha va nazariyalarni to‘g‘ri anglab, bu bilimlarini amaliy va laboratoriya darslarida mustaqil sinab ko‘rish ko‘nikmalarini hosil qilmoqda. Jumladan, akademik litsey va kasb hunar kollejlari uchun “Biologiya” darsligida “Evolutsion tushunchalarning paydo bo‘lishi” mavzusini turli interaktiv usullardan foydalangan holda tashkil qilish mumkin.

“Keys stadi” usuli-(case inglizcha-to‘plam, aniq vaziyat, study-o‘rganish)- bu usul odatiy hayotni tashkillashtiruvchi vaziyatlarni yaratuvchi va ta’lim oluvchilardan maqsadga muvofiqroq yechim izlashni talab qiluvchi, hayotdan olingan odatiy vaziyatlarni tashkillashtirish yoki isun’iy yaratilgan vaziyatlarga asoslanadi. Bunga ko‘ra o‘qituvchi avvaldan mashg‘ulotning mavzusi hamda maqsadi topshiriq sifatida beradi. Bundan kutilayotgan natijani o‘quvchilarga tushintiradi. Yuqoridagi mavzu asosida guruhda bahs-munozarali muhitni tashkil qilish uchun, dastlab savollar o‘rtaga tashlanadi. Guruhdagi o‘quvchilar bu savollar asosida o‘z fikr mulohazalarini bayon qilishlari so‘raladi. Masalan, 1. Ch.Darvinning “Bigl” kemasida qilgan sayohati va uning ahamiyati; 2. Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sinoning evolutsion qarashlari; singari fikrlarlar ketma-ketligini talab qiluvchi savollar beriladi. Qarashlar va bahslarni jonlantirish maqsadida turli video-lavhalar, rasmlardan ham foydalanish mumkin.

Yuqoridagi savollarga o‘quvchilar guruh bo‘lib taqdimotlar ishlab chiqadilar. Har bir guruh fikrlari tinglanadi va qarama-qarshi fikrlarga izoh talab qilinadi. O‘qituvchi o‘quvchilarni to‘g‘ri bahsga kirishishga yo‘naltiradi. Keys-ta’lim oluvchilarga muammoni ifodalashni va maqsadga muvofiqroq yechim izlashga yo‘naltiruvchi, bir guruh insonlar yoki alohida shaxslarni hayotiy tashkillashishidan olingan ma’lum sharoitlarini bayonli taqdim etilishidan iborat. Keys-stadi qo‘llanilgan mashg‘ulot oxirida o‘qituvchi bahs-munozaralar xususida o‘z xulosalarini keltiradi, tushintirishlar beradi.

“Evolutsion tushunchalarning paydo bo‘lishi” mavzusini yana “Namoyish usul”idan foydalanib ham tashkil qilish mumkin. Bunda o‘quvchilarga shu mavzu yuzasidan nazariy

bilimlar beriladi. Namoyish-ta'lim oluvchilarni obekt va hodisalar, jarayonlarni ularning tabiiy ko'rinishida ko'rgazmali-hissiy tanishtirish usulidir. Bu usulning yetakchi vazifasi o'qitish hisoblanadi. Mazkur mavzu yuzasidan o'qituvchi quyidagicha namoyish materiallarini ishlab chiqishi mumkin:

1-slayd

Tabiatning tuzilishi, unda ro'y beradigan voqea hodisalar haqidagi tushinchalar eramizdan bir necha ming yillar ilgari qadimgi sharq mamlakatlarida paydo bo'lgan: Ta'lim oluvchilar namoyish qilinayotgan obektni yaxshi ko'rishlari va imkon qadar unda nimalar aks etganligini xotirasida saqlay olishlari lozim bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida o'qituvchining pedagogik mahorati bilan belgilanadi.

Shuningdek, "Evolutsion tushinchalarning paydo bo'lishi" mavzusini "Aqliy hujum", "Orkestr", "BAhs", "Pinbord" texnikalaridan foydalangan holda ham tashkil qilishi mumkin.

Shunday qilib, har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Mustaqillikni mustahkamlashning strategic yo'lida og'ishmay davom etayotgan va iqtisodiyotni rivojlantirish yo'liga kirib borayotgan mamlakatimizda ta'lim tizimini isloh qilish, unga rivojlangan mamlakatlarning ilg'or texnologiyalarini joriy qilish, milliy qadriyatimizni singdirgan holda ta'limni tashkil etish, bu jarayonni puxta va samarali amalga oshirish ishlari bugungi kunda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bu yo'lda har bir pedagogdan talab qilinadigan asosiy vazifa esa sidqidildan mehnat qilish va ta'lim tizimini yaxshilashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. H.T.Omonov, N.X.Xo'jayev "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" T-"Iqtisodiyot moliya"-2009
2. A.Xoliqov "Pedagogik mahorat" T-2009
3. "Biologiya" (Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun)

PEDAGOGNING INNOVATSION YONDASHUVI - TA'LIMNING SIFAT VA SAMARADORLIK OMILI

Raximova M.R.,

Qiziltepa tuman 11-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, hamda bugungi kun yoshlariga ta'lim-tarbiya berishning samarali usullari, tarix fanini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari yuzasidan fikr va mulohazalar keltirilgan

Аннотации: В данной статье представлены мнения и мнения о реформах, осуществляемых в системе образования в нашей стране, а также об эффективных методах обучения и воспитания современной молодежи, особенностях преподавания исторических дисциплин

Annotation: In this article, the reforms carried out in the educational system of our country, as well as effective methods of teaching and education of today's youth, views and comments on the specific features of teaching historical science are given

Keyingi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlariga hamda xalqaro standartlar talablariga mos keladigan ta'lim tizimini yaratish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Ayni paytda o'qitish samaradorligini oshirish, o'quvchilarning davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim, ko'nikma va mala-

kalarni to'la egallashlariga erishish, mustaqil bilim olishlarini ta'minlash, iqtidorli, iste'dodli hamda ayrim fanlarni o'zlashtirishi qiyin bo'lgan o'quvchilarga individual yondashish, bolalarning eng yaxshi fazilatlarini rivojlantirish, yoshlarning qiziqishi, ehtiyoji, qobiliyati, intellektual xususiyati va shaxsiy sifatlarini aniqlagan holda darslarni tashkil etishga jiddiy e'tibor qaratish dolzarb vazifalardandir.

Barcha fanlardan yangidan-yangi ta'lim texnologiyalari va interfaol usullar ishlab chiqilib, muntazam modernizatsiyalashtirilmoqda. Tarix fanlarini o'qitishda tarixiy bilim, tushuncha va tasavvurlarni egallash, ularni izohlash, ko'nikma va malakani shakllantirish orqali o'quvchilar intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularga kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim berishni ta'minlash va qiziqishini oshirish maqsadida innovatsion dars usullari ishlab chiqilmoqda. Tarix fanlarini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari shundan iboratki, o'quvchilarning tanlagan kasbi bilan bog'liq bo'lgan tarixiy bilim, tushuncha, tasavvurni yanada rivojlantirish hamda o'zining sohasiga doir tarixiy bilimlar bilan tanishtirish ularni hayotga va kasbiy faoliyatiga tatbiq etishni o'rgatishdir.

O'qituvchining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga o'qituvchining tayinli muloqoti, aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida o'qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi.

O'qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi kabi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi. Yangilik kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tug'dirishdir. Muloqotning yangi vaziyati - bu o'qituvchining o'z mustaqillik mavqeini, dunyoga, pedagogik fanga, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish qobiliyatidir. O'qituvchi o'z nuqtai nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi. Bunday vaziyatlarda o'qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi. Keyingi sharti - bu o'qituvchining madaniyat va muloqotga shayligi. O'qituvchining innovatsion faoliyati voqelikni o'zgartirishga, uning muammolari va usularini yechishni aniqlashga qaratilgandir. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi, innovatsion faoliyat shartlaridan biridir. Yangi munosabatlar, an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan xoli bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyat bu o'qituvchi va o'quvchining ijoddagi hamkorligidir. Innovatsion faoliyat quyidagi asosiy funksiyalar bilan izohlanadi:

- kasbiy faoliyatning ongli tahlili;
- me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;
- kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;
- dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;
- (o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatda mujassam qilish).

Demak, o'qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konseptsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi. Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida o'qituvchi innovatsiya faoliyatiga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi:

- ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilashni talab qiladi;

- o bunday sharoitda o'qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'ladi;
- o mazmunini insonparvarlashtirish, doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;
- o pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o'qituvchining munosabati, xarakteri o'zgarishi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan me'yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me'yorlarga - yangilik, maqbullik (optimalnost), yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo'llash imkoniyatlari kiradi. Yangilik pedagogik yangilik me'yorlari sifatida o'zida taklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. Pedagog olimlar yangilikning qo'llanish mashhurligi darajasi va sohasiga ko'ra farqlanadigan mutlaq, chegaralangan mutlaq, shartli, subektiv darajalarini farqlaydilar. Maqbullik me'yorlari o'qituvchi va talabaning natijaga erishish uchun sarflangan kuch va vositalarini bildiradi. Natijalilik o'qituvchi faoliyatidagi muayyan muhim ijobiy natijalarni bildiradi. Pedagogik yangilik o'z mohiyatiga ko'ra ommaviy tajribalar mulki bo'lib qolishi lozim. Pedagogika yangilikni dastlab ayrim o'qituvchilarning faoliyatiga olib kiradi. Keyingi bosqichda - sinalgandan va obektiv baho olgandan so'ng pedagogik yangilik ommaviy tatbiq etishga tavsiya etiladi. V.A.Slastenin o'tkazgan tadqiqotlar o'qituvchining innovatsion faoliyatga kasbiy tayyorgarligini aniqlash imkoniyatlarini beradi. Ular quyidagi tavsiflardan iborat:

- o mo'ljallangan yangilikni yalpi va uning alohida bosqichlari muvaffaqiyatini bashorat qilish;
- o kelgusida qayta ishlash maqsadida yangilikning o'zidagi va uni tatbiq qilishdagi kamchiliklarni aniqlash;
- o yangilikni boshqa innovatsiyalar bilan qiyoslash, ulardan samaradorlarini tanlab olish, ularning eng ahamiyatli va pishqlik darajasini aniqlash;
- o yangilikni tatbiq etishning muvaffaqiyatlilik darajasini tekshirish;
- o yangilikni tatbiq etadigan tashkilotning innovatsiya qobiliyatiga baho berish.

O'qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va kontseptsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berish kabilarni qamrab oladi. Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi.

O'SMIRLIK DAVRIDA SALBIY EMOTSIONAL HOLATLAR TURLARI

Qurbonova G.,

Navbahor tumani 34- umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlik davrida salbiy emotsional holatlar turlari, Salbiy emotsional holatlar barcha yosh kategoriyalari uchun xosdir. Ularning shu holda vujudga kelishi yosh kategoriyaga mansub ehtiyojlardan qoniqmaslik holati bilan bog'liq fikrlari ochib berilgan

Аннотация: В данной статье виды негативных эмоциональных состояний в подростковом возрасте, Негативные эмоциональные состояния характерны для всех возрастных категорий. Выявлены их взгляды на состояние неудовлетворенности потребностей младшей категории.

Annotation: In this article, the types of negative emotional states during adolescence, Negative emotional states are specific to all age categories. Their views on the issue of dissatisfaction with the needs of the younger category are revealed.

Salbiy emotsional holatlar barcha yosh kategoriyalari uchun xosdir. Ularning shu holda vujudga kelishi yosh kategoriyaga mansub ehtiyojlardan qoniqmaslik holati bilan bog'liq bo'lib, asosiy o'ziga xos xarakteriga qo'shimcha tarzda qoniqmaslik xususiyatini vujudga keltiradi.

Emotsiyalar – bu psixik jarayon bo'lib, insonning atrof muhitga va o'ziga nisbatan sub'ektiv munosabatidir. Ular psixik faoliyatdagi va somatik namoyon bo'lishdagi o'lchashlarning o'zgarishida o'z aksini topgan, psixik jarayonlarning vujudga keladigan integrativ holatini (shaklini) bildiradi. Emotsiyalar bir qator xususiyatlarga ega: sifat, mazmun – mohiyat, yo'nalish, davr, namoyon bo'lish, vujudga kelish asosi va hokazo. Emotsional holatlarning asosiy sifatlari shaxsning ob'ektiga nisbatan sub'ektiv munosabatiga bo'lgan muhim belgilari sifatida namoyon bo'ladi. Ular: ijobiy, salbiy, ikki yo'qlama va noaniq (mavhum) munosabatlardir.

Emotsional namoyonlik: emotsional holat, munosabat va reaksiyaga bo'linadi. Emotsional holat – bu odatda psixopatik tabiatli sub'ektning umumiy somatopsixik xususiyat bilan bog'liq bo'lgan qandaydir bir ruhiy holatda bo'lishidir.

Emotsional munosabat aniq sub'ekt bilan ob'ekt orasidagi munosabat bo'lib, uning faol jihatini sub'ektiv baholashda namoyon bo'ladi. Emotsional reaksiya – ma'lum bir ta'sirga bevosita javobidir.

Salbiy emotsional holatlar simptomi ko'p qirrali va turli tumandir.

“Emotsional buzilishi” – aniq termin hisoblanadi, lekin Tibbiyot sohasida uning ma'nosi – klinik simptomlar (belgilardan) aniq guruhi yoki axloqiy belgilar ko'p hollarda qayg'u keltirib, shaxsiy faoliyatga qarshi ta'sir o'tkazadi.

Tibbiyot sohasida quyidagi emotsional xastaliklar ko'rsatilgan: bezovtalanish, depressiya, xotirjamsizlik, asab tarangligi va g'azablanish.

Yuqorida qayd etilganidek ko'p belgili modelda quyidagi emotsional xastaliklar aniqlangan: depressiv, bezovtali va somatomorf.

Emotsional xastalanish simptomologiyasi bo'yicha (unumli) foydali va zararli xususiyatga egadir.

Unumli (foydali) emotsional xastalanish sezish tipi potologiyasi emotsional giperesteziya va giposteziyani o'z ichiga oladi.

Emotsional giperesteziya – sezish tipining buzilishi, bunda odamga his etish holati kuchaygan emotsional moslasha olmaslik va haddan tashqari emotsiyalarga rang berish (bo'rttirish).

Emotsional giposteziya - sezish tonining buzilishi, odamga his etish holati pasaygan emotsional reaksiyaning sustlashishi.

Emotsional holatlar, munosabatlar va reaksiyalar patologiyasi gipotimiya, paratimiya va emotsiyalar tizimiga buzilishidan iborat.

Gipotimiya. Sog'inch (qumsash) emotsional holati bo'lib, qayg'urish natijasida barcha psixologik jarayonlardan ustun turadi. Sog'inch – yurak qisilishi ko'krak qafasida siqilish kabi holatlarda namoyon bo'lib, yurak oldi xuruji deb nomlanadi.

Depressiv, nevrotik va depressiv – paranoid, oneyroid sindromi disforiyasi tizimiga mansub bo'ladi. Bezovtalanish - emotsional holat yoki reaksiya bo'lib, ichki hayajon, xotirjamsizlik, uyalish va ko'krak qismida lokal siqilish xususiyati bilan xarakterlanadi. Oldindan kelgusidagi voqea hodisalardan xavotirlanish holatlarida namoyon bo'ladi.

Sog'inch (qo'msash)dan ko'ra bezovtalanish holati affekt holatni qo'zg'atuvchi sifatiga ega. Nevrotik, depressiv – bezovtalanish, o'tkir sarosimalik va ongning zaiflashuvi sindromlari tizimiga mansub bo'ladi. O'zini yo'qotish (o'zini anglay olmaslik) – sarosimalik. O'zgaruvchan, labil emotsional holat bo'lib, nochorlik, biror narsaga aqli yetmasligidan qayg'urish bilan namoyon bo'ladi. Ongning xiralashuvi, affekt, affektiv - paranoid o'tkir sarosimalik sindromlari tizimiga mansub bo'lib, o'ziga xos o'tkir holatda namoyon bo'ladi.

Sog'inch qumsashdan ko'ra bezovtalanish holati affekt holatni qo'zg'atuvchi sifatiga ega, nevrotik depressiya bezovtalanish, o'tkir saromasalik, affektiv sarosimalik va ongning zaiflashuvi sindromlari tizimiga mansub bo'ladi. O'zini yo'qotish (o'zini anglay olmaslik sarosimalik-o'zgaruvchan, labil emotsional holat bo'lib, nochorlik, biror narsaga aqli yetmasligidan qayg'u bilan namoyon bo'ladi. Ongning xiralashuvi affekt, affektiv paranoid o'tkir sarosimalik sindromlari tizimiga mansub bo'lib, o'ziga xos o'tkir holatda namoyon bo'ladi.

Qo'rquv – emotsional holat yoki reaksiyalar bo'lib, o'z hayoti yoki farovonligi (xotirjamligini) yo'qotishdan qo'rqib yashash holatida namoyon bo'ladi. Fobik, o'tkir sarosima sindromi tizimiga mansub bo'lib, o'tkir gallyusinoza, ongning, aqlning xiralashuvi (zaiflashuvi), gipotalamik paroksizm, tungi va kunduzgi bolalar qo'rquvi kabi xususiyatlardan iborat.

Gipertimiya. Eyforiya – emotsional holat bo'lib, xursandchilik, “yuzidan nur yog'iladigan”, “oftobday yarqiragan” baxtiyorlik hissi va faoliyatga yuqori darajadagi talpinish bilan intilish. Bu holat manikal, manikal sarosimalik, oneyroid, parafren sindromi va demensiya sindromidan ba'zi ko'rinishlar, alkogolik, narkomanlik va taksikomanlikdan mastlik holatida namoyon bo'lishi mumkin.

Ko'ngilchanlik – mamnunlik hissidagi emotsional holat bo'lib, faoliyatga umuman intilmaslik. Ekstaz – emotsional holat bo'lib, ko'tarinkilik ruhiyati, ekzol'tatsiya, ko'pincha diniy, mistik kechinmalar orqali namoyon bo'ladi.

Jahldorlik – salbiy ta'sirlanishning yuqori darajasi, atrofdagilardan norozi holatda agressiyaga va buzg'unchilik harakatiga moyillik.

Emotsional noadekvatlik – emotsional reaksiyani qo'zg'atuvchi holatga sifat jihatidan mos kelmaslik. Emotsional noadekvatlik holatiga misollardan biri bu oilaviy (ya'ni avloddan-avlodga o'tib keluvchi) nafrat. Ikkala simptom ham negativ shaxsiy ko'ngilsizliklar tizimiga mansub. Emotsional noadekvatliklik sababsiz xursandchilik o'zini boshqarolmay axmoqlik qilish, bolalikka xos sho'xlik, hazilkashlik, noadekvat holatlar orqali namoyon bo'lsa, demak bu holat geberfrenlik mavjud. “Shisha va daraxt” simptomi - bu emotsional tushkunlikning yuqori ta'sirchanlik va ko'ngilsizlikdan tez ta'sirlanish holatlari yig'indisidir. Bu esa shizofreniyada mavjud bo'ladigan shaxsiy ko'ngilsizliklar tizimini tashkil etadi.

OILADA FARZAND TARBIYASI, UNING PSIXOLOGIK MOHIYATI VA SOG'LOM RUHIYATNI SHAKLLANTIRUVCHI IJTIMOIIY OMILLAR

Zaripova Sh.,

Navbahor tumani 20-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning e'tiqodi, e'tiqodlilik va ularni shakllantiruvchi omillarga ishonch muammosi ijtimoiy psixologiyadagi omillar, e'tiqodlilik insonning

hayotiy tajribasi va jamiyat bilan bo'lgan munosabatlari bog'liqligi bo'yicha fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема убеждений человека, убеждений и убеждений в факторах, которые их формируют, факторы в социальной психологии, вера в то, что убеждения зависят от жизненного опыта человека и отношений с социумом.

Annotation: This article discusses the problem of a person's beliefs, convictions and beliefs in the factors that shape them, the factors in social psychology, the belief that beliefs depend on a person's life experience and relationships with society.

Shaxsning e'tiqodi, e'tiqodlilik va ularni shakllantiruvchi omillarga ishonch muammosi ijtimoiy psixologiyadagi muhim masalalardan biridir. Adabiyotlarda e'tiqod odatda shaxsning anglangan hayotiy muhim qadriyat-lariga mos keladigan ehtiyojdir, deb ta'riflanadi. E'tiqod shaklida ifodalanadigan ijtimoiy ehtiyojlar odatda tabiat va jamiyatni ma'lum ma'no-mohiyatini aks ettiradi. Shu tarzda qarashlar ma'lum bir tizimga birlashgach, bu majmua shaxsning dunyoqarashini tashkil etadi. Shaxsda barqaror e'tiqodning mavjudligi uning ijtimoiy faolligini bildirib, bilimlar, e'tiqod va amaldagi xatti-harakatlar uyg'unligini ifodalaydi.

Umuman, shaxs yo'nalishlari doirasida qaralganda, e'tiqodning ob'ekt-lari xilma-xil bo'lishi mumkin. Masalan, Ollohg'a e'tiqod, Vatanga e'tiqod, kasb-hunarga nisbatan e'tiqod, insonlarga e'tiqod, oilaga e'tiqod va shu kabilar. Biz o'zimizning tadqiqotimizda shaxs e'tiqodining faqat bir jabhasini, ya'ni, oilaga tegishli bo'lgan barcha muhim qadriyatlarga nisbatan e'tiqodni tanlab, uni tashkil etuvchi bilimlar, tushuncha va tasavvurlar aslida qanday ijtimoiy shart-sharoitlar ta'sirida shakllanishi mumkinligiga e'tiborni qaratdik. Ya'ni, bizning ilmiy nuqtai nazardan tanlagan ob'ektimiz – oila bo'lib, uning predmeti sifatida oilalarda eski azaliy qadriyatlar, qadimdan o'zini oqlab kelayotgan, ilg'or milliy an'analarimizga asos qilib olinishi mumkin bo'lgan tushuncha va tasavvurlardirki, ularni shakllantiruvchi ijtimoiy psixologik muhit sifatida oilaviy o'zaro munosa-batlar jarayoni tanlab olindi. Zero, bizning fikrimizcha, har qanday e'ti-qodning inson qalbidan o'rin olishi va ijtimoiy xulqida namoyon bo'lishiga turtki bo'ladigan ob'ektlar ijtimoiy bo'lib, ularning mohiyati va ahamiyati shaxs tomonidan shaxslararo munosabatlarda anglanadi. E'tiqod ob'ektlari orqali shakllangan shaxs fazilat-lari psixologiyada e'tiqodlilik deb yuritiladi.

Demak, e'tiqod tushunchasi **e'tiqodlilik** tushunchasi bilan bog'liqdir. E'tiqodlilik - shaxsning o'ziga xos sifati bo'lib, unda shaxs uchun ahamiyat kasb etgan qadriyatlar tizimi va yaxlit faoliyatning umumiy yo'nalishini belgilovchi mezonlar o'z aksini topgan bo'ladi. Bu sifatda shaxsning o'z xatti-xarakatlari va e'tiqodiga nisbatan sub'ektiv munosabati o'z ifodasini topadi. E'tiqodlilik asosida anglangan ehtiyojlar, qadriyatlar va ijtimoiy normalar uning real turmush-hayotiga shunchalik qorilib, singib ketadiki, shaxsning barcha harakatlari va xulqi to'lig'icha ularga bo'ysunadi.

E'tiqodlilik insonning hayotiy tajribasi va jamiyat bilan bo'lgan munosabatlari bog'liqdir. Shuning uchun ham bu sifat insonning dunyoqarashini tashkil etuvchi **bilimlari** bilan chambarchas bog'langan. Shu nuqtai nazardan bu sifat yana uning **irodasi** bilan bog'lanib, faoliyat motivlari, ijtimoiy ustanovkalar ham uning tabiatidan kelib chiqqanligi uchun ham e'tiqodli insonda mardlik, shijoat, dadillik, qat'iyat, iymon butligi kabi irodaviy sifatlari bo'ladi. Shaxs ijtimoiy faolligining asosi sifatida u jamiyat ehtiyojlari, uning ijtimoiy-tarixiy jarayonlari hamda shu jamiyatdagi axloq normalarini anglashiga yoki ulardan voz kechishiga imkon beradi. Ya'ni, agar o'sha ijtimoiy normalar undagi e'tiqod mazmuniga mos kelmasa, rad etadi, rad etish kuchiga qarab, shaxs e'tiqodli yoki e'tiqodsiz

deb e'tirof etiladi. Lekin shaxs u yoki bu normalarni tanqidsiz, tushunmay qabul qilishi ham mumkin, unda bu xolat undagi e'tiqodlilikni susaytirishi yoki butkul yo'qotishi ham mumkin.

Shunday sharoit, qay muhitda bo'lmasin, shaxsning turli ijtimoiy munosabatlar ta'sirida, shaxslararo o'zaro ta'sir muhitida bo'lishi psixologiyada isbotlangan holatdir. Oila ham aynan shunday bir ijtimoiy muhitki, undagi barcha harakatlar har bir oila a'zosiga ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sirlar eng avvalo ta'sirni qabul qiluvchining ijtimoiy tasavvurlarida, bilimlari tizimida, qadriyatlarga munosabatlarida, e'tiqodi va ishonchida o'z aksini topadi. Hayot va uning qadriyatlari, nikoh va oila munosabatlari borasidagi ilk tasavvurlar hamda ijtimoiy ustanovkalar ham aynan ota-onaning borligi va ularning tarbiyalovchan ta'siri tufayli ro'y beradi. Shuning uchun ham o'smir bolalarda oilaparvarlikka, yurtparvarlikka va insoniylik tuyg'ularining paydo bo'lishi va e'tiqodga aylanishi muammosini nazariy jihatdan to'laroq tahlil qilish uchun ilmiy adabiyotlarda, jumladan, g'arb adabiyotlarida qanday o'rin berilganligini tahlil qilamiz.

Shaxsda biron-bir e'tiqodni shakllantirish, uni tegishli soha va ma'lum bir g'oyaga ishontirish sof ijtimoiy-psixologik jarayon bo'lib, unga oxirgi yillarda yirik mutaxassislar, psixolog olimlar katta e'tibor bermoqda-lar. E'tiqodning shakllanish jarayoni oson emas, uning samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi eng birlamchi omil - bu axborotlardir, deb yozadi amerikalik ijtimoiy psixolog R. Aronson.

Ko'pgina g'arb olimlari fikrlarini umumlashtirib, Aronson ta'kidlaydi-ki, hozirgi yoshlar «axborotlar kasalligiga» duchor bo'lganlar. Ularning yozi-shicha, «axborot kasalligini, tabiiy, faqatgina axborotli dori-darmon bilan davolash» mumkin. Bu fikr bilan ular e'tiqod masalasi ko'proq targ'ibot va tashviqot ishlari bilan bog'liqligini e'tirof etishmoqda. Ijtimoiy psixologiya sohasidagi mutaxassislarning fikricha, ko'plab davlatlarda demokratiya nimaligini, uning imtiyoz va imkoniyatlarini anglaganlari sari, targ'ibot va tashviqot ishlari tobora kuchayib bormoqda.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MATEMATIKA DARSLARIDA FIKRLASH QOBILIYATLARINI O'STIRISH

*Rahmonqulova S.,
Navbahot tumani 5-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchi yoshlarda mustaqillik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish yo'nalishlari, arifmetik amallarning mazmuni, o'quvchilarni mustaqillik, erkinlik, talabchanlik, mehnatsevarlik, maqsadga intilishlikni rivojlantirish va tarbiyalash bo'yicha fikrlari ochib berilgan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены направления формирования и развития самостоятельности мышления у учащихся, содержание арифметических действий, представления о развитии и воспитании у учащихся самостоятельности, свободы, напористости, трудолюбия, целеустремленности.

Annotation: This article describes the directions of formation and development of independence thinking in students, the content of arithmetic operations, ideas on the development and education of students independence, freedom, assertiveness, diligence, purposefulness.

O'quvchi yoshlarda mustaqillik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish yo'nalishidagi ta'lim - tarbiya jarayonlari ilmiy asosda tashkil etiladi. Ta'lim samadorligini

oshirishda o'quvchilarning faolligini ta'minlash, ularda ijodiy yondashuv ko'nikmalari va qiziqishlarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etuvchi vazifalardan hisoblanadi. O'quvchi egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kelajakda amaliyotga tatbiq etish zaruriyatini anglab yetishi lozim. Buning uchun albatta o'qituvchi dars davomida texnik vositalardan foydalana olishi kerak bo'ladi.

Arifmetik amallarning mazmunini amallar orasidagi bog'lanishlarni amal komponentlari bilan natijalar orasidagi ochib berishda, har xil miqdorlar orasidagi bog'lanishlar bilan tanishishda mos sodda masalalardan foydalaniladi. Sodda masalalar o'quvchilarda murakkab masalalarni yechish uchun zarur, bo'ladigan bilimlar malakalar va ko'nikmalarni tarkib toptirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Masalalar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning foydali vositasi bo'lib odatda o'z ichiga ayrim bilimlarni oladi. Bu bilimlarni qidirish masala yechuvchidan analiz va sintezga mustaqil murojaat qilish faktlarni taqqoslash, umumlashtirish va hokazolarni talab qiladi. Bilishning bu usullarini o'rgatish matematika o'qitishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Masalalarni yechishda predmetga bo'lgan qiziqish rivojlanadi, umuman mustaqillik erkinlik, talabchanlik, mehnatsevarlik, maqsadga intilishlik rivojlanadi. O'quvchilarga tarbiya berishda ham hayotiy masalalar fikr doiralarni kengaytirishga yordam beradi. Masalalar ustida ishlar ekan sistemali ravishda va rejali asosda o'quvchilarning xususiy malakalarini takomillashtirishga olib keladi.

Masala ustida ishlash uning mazmunin o'zlashtirishdan boshlanadi. O'quvchilar hali o'qish malakasiga ega bo'lmagan dastlabki vaqtlarda ularni o'qituvchi o'qib beradigan masala matnini tinglashga shartning muhim elementlarini tovush chiqarib bajratishga o'rganish kerak shundan keyin masala shartini yaxshiroq o'zlashtirish maqsadida, har bir o'quvchi masala matni in itinglashga va masalani mustaqil o'qib chiqishi zarur. Buning uchun ularga masalani oldin ovoz chiqarmay o'qishni so'ngra esa tovush chiqarib ifodali o'qishni taklif qilish kerak.

Boshlang'ich sinflarda masalalarni o'rganish yangi tushunchalarni shakllantirish, sodda masalalarni yechishdan murakkablarni yechishga o'tish yordamida amalga oshiriladi. Bunda qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lishga doir har xil sodda masalalar ya'ni bir xil qo'shiluvchilarning yig'indisini topishga karrali va teng bo'laklarga bo'lishlarga doir sonni bir necha kattalashtirish va kichiklashtirishga oid masalalar sonlarni taqqoslashga amallarning noma'lum komponentlarni topishga doir sodda masalalar shuning dekturli murakkab masalalar shu jumladan keltirib yechiladigan masalalar, ikki ko'paytuvchining yig'indisini topishga doir va unga teskari masalalar yig'indisini so'ngra ko'paytirish bo'lishga keltiradigan va boshqa masalalarni ko'rib chiqamiz.

Sahnalashtirilgan masalalar. Sahnalashtirilgan masalalarga katta e'tibor beriladi. Bu masalalarda bolalarning kuzatgan, ko'pincha o'zlari bevosita bajargan harakatlari aks ettiriladi. Bu yerda savolga javob berish emas, balki bu berilgan sonlar ko'rgazmali asosida ko'rinib turishi muhimdir. Birinchi sinf bolalari ko'pincha masalani yechishni bilmaydilar, chunki ular u yoki bu harakatni ifodalovchi (sarf qildi, bo'lishib oldi, sovg'a qildi va hokazo)so'zlarning ma'nosini tushunmaydilar. Shuning uchun maktabda, tayyorlov guruhida u yoki bu harakatni ifoda etuvchi so'zlarni mazmunini ochib berishga alohida e'tibor berish kerak. Shu maqsadda masala asosiga qanday amaliy harakatlarni kiritish zarurligini hisobga olish kerak. Bunda qarama- qarshi harakatni: keldi-ketdi, yaqin kelishdi-uzoqlashdilar, oldi-berishdi, ko'tarishdi-tushirishdi, olib kelishdi- olib ketishdi, uchib ketishdi nazarda tutuvchi yig'indi va qoldiqni topishga oid masalalarni taqqoslash maqsadga muvofiqdir.

Masalalarni tasvirlash usuli. Masaladagi berilgan sonlarning nechtaligini ta'kidlashga va ular o'rtasidagi munosabatlarini aniqlay bilish ko'nikmasini rivojlantirishga imkon beruvchi eng muhim matn usuli-masalani tasvirlashdir. Bolalarning narsalarning chizmada tasvirlash usullari bilan tanishishi ham foydalidir. Dastlabki 1-2 ta masalani o'qituvchining o'zi tasvirla bchizadi. O'qituvchi doskaning ichiga 5 ta qo'ziqorin va uning oldiga bitta qo'ziqorin solingan savatchaning rasmini chizdi. Bolalar o'qituvchi qanday masalani chizganini topganlaridan kiyin o'zlari hohlagan narsalar haqida masala tuzadi. Bolalarni masalaning javobi emas, balki masala shartini chizish kerakligi haqida bosh qotirish kerak, o'qituvchi tez chiziladigan narsalarni tanlash haqida maslahat beradi. U bir nechta yaxshi chiqqan va 1-2 ta yaxshi chiqmagan rasmlarni tanlab oladi. Bolalar kim qanday masala tuzganini topadilar. Ular qaysi rasm bo'yicha masala tuzish mumkin, qaysi rasm buyicha.masla tuzib bo'lmasligini, nima uchun xatosi nimada ekanligini aniqlaydilar. Rasmda masalada berilgan sonlar ko'rsatilishi kerakli haqida ishonch hosil qilinadi o'zaro tekshirish olib borilsa yaxshi bo'ladi. Ayirishga oid masala tuzishda ko'pincha ikkita rasm chizishga to'g'ri keladi, birida kamayuvchi, ikkinchisida qoldiq va ayiruvchi chiziladi. Masalan: birinchisida 6 ta archa, ikkinchisida 5 ta archa chiziladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki ta'limning mazmuni o'quvchining bilimni egallashga qiziqishi va o'z mehnati natijasidan qanoatlanishi hissi bilan uzviy bog'liq. Bu his o'qituvchining rag'batlantirishi bilan namayon bo'ladi va o'quvchida samarali ishlash mayli, istagi, ishtiyoqini shakllantiradi. Matematika fanidan dars olib boruvchi o'qituvchi dars davomida o'quvchilar bilan turlicha ishchanlik o'yinlaridan foydalanishi, noan'anaviy uslublar, rollarni ijro etish, kasb darsi, KVN, tadbirkorlik, aksion, sinov, muloqot, tadqiqot darsi va boshqa turli o'yinlardan foydalanganda albatta pedagogik mahorat bilan foydalanishi lozimdir. O'qituvchidan bilimlilik, mahoratlilik, ijodkorlik, talabchanlik, qiziquvchanlik, tashabbuskor bo'lish talab etiladi. Albatta bunday darslar ta'lim samaradorligini oshirishga va o'quvchi yoshalrning mustaqil ijod qilishi va izlanishiga zamin yaratadi. O'qituvchi har bir darsida axborot kommunikasiya texnologiyadan unumli foydalanib dars olib borsa darsning samaradorligi oshadi va yangidan yangi zamonaviy usullardagi darsni tashkil etishi uchun zamin yaratiladi.

BARKAMOL YOSHLAR TA'LIM – TARBIYASIDAGI PEDAGOGIK XUSUSIYATLAR

Rajabova Sh.,
Karmana tumani 7-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,
Rashidova B.,
Zarafshon shahar 13-AFCHO'IM o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik mahorati ta'lim-tarbiya jarayonida asosiy omil ekanligi, hozirgi zamon o'qituvchisi o'z fanini mukammal bilishi, dars jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi, zamonaviy axborot texnologiyalarini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi kerakligi ochib berilgan

Аннотация: В данной статье раскрывается, что педагогическое мастерство является ключевым фактором образовательного процесса, что современный учитель должен досконально знать предмет, уметь использовать педагогические технологии на уроке, хорошо владеть современными информационными технологиями.

Annotation: This article reveals that pedagogical skills are a key factor in the educational process, that a modern teacher must have a thorough knowledge of the subject, be able to use pedagogical technologies in the classroom, be well versed in modern information technology

Bugungi kunda belgilangan ustuvor vazifalarni amalga oshirishda, yuksak ma'naviy va axloqiy fazilatlariga ega, yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda pedagoglarning o'рни beqiyosdir. Jamiyatni yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlashda, komil insonni tarbiyalashda, ta'lim sifatini ko'tarishda o'qituvchilarning salohiyati, ularning pedagogik mahorati ta'lim-tarbiya jarayonida asosiy omil hisoblanadi. Buyuk alloma A.Avloniy ta'kidlaganidek, "Ustoz - muallim birinchi navbatda bilimli, odob-axloqli, kiyinishi va yurish-turishi bilan faqat o'zining o'quvchi va talabalariga emas, balki butun insoniyatga namuna bo'lishi kerak". Ta'lim muassasalarida davlat ta'lim standartlari hamda fan dasturlarining to'liq va sifatli bajarilishi har tomonlama o'qituvchiga, uning bilim va malakasiga, mas'uliyatligiga, fidoiyligiga, qolaversa vijdoniga bog'liqdir.

Hozirgi zamon o'qituvchisi o'z fanini mukammal bilishi, dars jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi, zamonaviy axborot texnologiyalarini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi, ma'naviy-axloqiy pok va siyosiy dunyoqarashi yuqori bo'lmog'i lozim. Shu o'rinda, nemis pedagogi Adolf Disterveg "Har qanday ta'lim va tarbiyada eng asosiy figura - muallim, uning tafakkur dunyosidir" deb yozadi.

O'qituvchilik sharaflı, shu bilan birgalikda o'ta mas'uliyatli va mashaqqatli kasb. O'qituvchilik fidoiylıknı, halollikni, ko'p mehnatni, o'z ustida diomiy ishlashni, zamon bilan hamnafas bo'lishni, talabaniń ishonnch va hurmatini qozonishni, pedagogik mahorat va texnikani talab etadi. Binobarin, buyuk nemis pedagogi Adolf Disterveg o'qituvchining muntazam ravishda fan bilan shug'ullanishi haqida gapirib, shunday yozgan edi: "O'qituvchi muntazam ravishda fan bilan shug'ullanmog'i lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o'xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bera olmaganidek, kelajakda bu o'qituvchidan hech natija kutib bo'lmaydi".

Bugungi yoshlar ilimga chanqoq va intiluvchandir. Ularga faqat halol-pok bilim berish kerak. Bilim oluvchining izzat-nafsiga tegib bilim o'rgatib bo'lmaydi. Chunki, bilim olish ham ijodiy faoliyat hisoblanadi. Buyuk pedagog Ralf Uold Emereon "Ta'limning siri o'quvchiga hurmatda bo'lishdir" deb yozadi. O'qituvchi dars o'tishda o'ta madaniyatli, talabchan bo'lishi va tartib-qoidalarga qat'iy amal qilishi shart. "Namuna ko'rsatgan holdagina inson eng yuksak natijalarga erishadi" deb ta'kidlagan pedagog S.Sveyg.

Pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil qilish, boshqarish, kutilayotgan natijalarni oldindan loyihalashtirish va amalga oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchidan katta mas'uliyat talab qiladi. O'qituvchi pedagogik mahoratining asosiy xususiyatlarini quyidagilar tashkil qiladi: o'qituvchi shaxsiyatining insonparvar yo'nalishi; kasbiy bilimlar; pedagogik qobiliyat; pedagogik muomala; pedagogik ijod; pedagogik madaniyat; pedagogik nazokat; pedagogik texnika.

O'qituvchining shaxsiy sifatlarida yetakchi o'rinni insonparvarlik, sofdillik, poklik va adolat egallashi shart. Pedagogik muomala - o'qituvchi kasbiy faolligining bir ko'rinishi bo'lib, ta'lim-tarbiyada shu jarayon ishtirokchilarining o'zaro ta'siri va hamkorligini aks ettiradi. Pedagogik ijod - o'qituvchidagi yaratuvchanlikni, tashabbuskorlikni, pedagogik uddaburonlikni va yangilikka eltuvchi yo'lni anglatadi. Pedagogik madaniyat - o'qituvchilik burchi, mas'uliyati, qadr-qimmatı, vijdoni, axloqiy e'tiqodini nazarda tutib, uning talabchanligi, adolati, komilligi, rostgo'yligi, to'g'riligini ifodalaydi. Pedagogik nazokat - o'qituvchining pedagogik maqsadga muvofiq, foydali, qimmatli harakatlarining o'lchovi,

me'yori va ta'sir vositasining chegarasi sifatida xarakterlanadi. Pedagogik texnika – o'qituvchi faoliyatining tashkiliy shakli bo'lib, o'qitishda, ta'lim oluvchilarga ta'sir ko'rsatishda didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ malakalarni o'zida mujassamlashtiradi. Mazkur jihatlar o'qituvchining kasbiy xususiyatlarini boyitadi va uni mohirlik sari yetaklaydi va pedagogik mahorat malakalarining tarkib topishiga yordam beradi. Pedagogik mahorat tizimida uning asosiy komponentlaridan tashqari kasbiy xususiyatlar ham mavjud. Pedagogning kasbiy xususiyatlariga: o'z kasbini, talabalarni sevishi, ziyrakligi, hozirjavoblighi, vazminligi, pedagogik salohiyati, tasavvuri, iqtidori, tashkilotchiligi, chuqur va keng ilmiy saviyasi, kasbiy layoqatligi, ma'naviy boyligi, intellekti, yangilikni anglay va qo'llay olishi, kasbiy ma'lumotni muntazam oshirishga intilishi va boshqa fazilatlar kiradi. Mashhur Naqshband tariqatida shunday hikmat bor "... Adab bu xulqni chiroyli qilish, so'zni va fe'lni soz qilishdir. Xizmat odobi ulug' baxtdan yaxshiroq, uning belgisi amalning qabuli, tug'yon esa amalning buzuqligidir. Adabni saqlash - muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxti, yana muhabbat urug'i hamdir".

O'z kasbining mohir egasi bo'lish uchun o'qituvchi muntazam o'z ustida ishlashi, tabiatdan, san'atdan, hayotdan, fandani bahra olib, rivojlanib, mukammallashib borgandagina maqsadga erishadi. Inson psixologiyasining mohir ustasi F.N.Gonobolin ta'kidlaganidek "O'qituvchi o'zining butun kuch – quvvatini, irodasini, bilimini, o'zida bor hamma yaxshi narsalarini o'z shogirdlariga, xalqqa beradi. Ammo, u o'zida bor narsalarning hammasini bugun, ertaga, indinga bersa-yu, o'z bilimini, kuchini, quvvatini yana va yana to'ldirib bormasa, u holda o'zida hech narsa qolmaydi. O'qituvchi bir tomondan o'zida borini berishi, ikkinchi tomondan bulut singari, hayotdan, fandani, nimaiki yaxshi narsalar bo'lsa olishga odatlanmog'i, xalqning eng ilg'or kishilari bilan hamkorlikda ishlamog'i lozim. Ana shunday bo'lganda, u o'z talabalariga qancha ko'p narsa bermasin, agar xalqdan, hayotdan, fandani oziqlanib, eng yaxshi xislatlarni o'qiy olsa, u holda, unda o'z talabalari uchun bunday rizqli shiralar hamisha ortig'i bilan mavjud bo'ladi".

Pedagogning ish sohasida talabalar, ularning ota-onalari va hamkasblari bilan aloqasidan iborat yaxlitlik - pedagogik faoliyatning asosini tashkil etadi. "Pedagog, - deb yozadi Yan Amos Komenskiy, sof vijdonli, ishchan, sabotli, matonatli o'quvchilarga o'zi singdirishi lozim bo'lgan fazilatlarining ibratli kishisi bo'lishi, keng ma'lumotli va mehnatga layoqatli inson bo'lishi lozim. U o'z fanini behad sevishi, o'quvchilarga bamisoli otalardek muomalada bo'lishi va har bir ilm oluvchi qalbida bilimga havas tug'dirishi lozim". Buyuk rus pedagogi A.S.Makarenko aytganidek: "Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq yoki jahldor bo'lishini bilishi lozim. U o'zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati tarbiyalasin va o'qitsin".

Har bir o'qituvchi xalqimizning ta'lim-tarbiya sohasidagi boy tarixi, an'analari, buyuk ajdodlarimizning ilmiy meroslaridan foydalangan holda o'quv mashg'ulotlarini samarali tashkil etishi shart. Pedagogik faoliyatda yetarli mahorat va malakaga ega bo'lgan pedagog o'z-o'zini nazorat qila oladi, pedagogik faoliyati davomida sog'lom asab tizimini o'zida tarbiyalay oladi, asabiylashishdan, hissiy va aqliy zo'riqishlardan o'zini asraydi. Zotan, pedagogik mahorat va texnika - o'quv, bilim, ko'nikma, malaka, mashq va aql hosilasidir.

TALIM TARBIYA TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY VA SHARQONA TA'LIM UYG'UNLASHUVINING AHAMIYATI

Boboyeva F.A.,

Navoiy shahar Kasb hunar maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada barkamol insonni tarbiyalashda innovatsion texnika va texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish ya'ni bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha qarash va yangicha yondashib o'quvchilarda ijodkorlik, tashabbuskorlik, mustaqillik, bunyodkorlik sifatlarini tarkib toptirishda o'zbek xalqining milliy va umuminsoniy qadriyatlari bilan uyg'unlashgan zamonaviy sharqona ta'lim va tarbiya berish haqida bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье технология образовательного процесса с использованием инновационных приемов и технологий в воспитании гармонично развитой личности, короче новый подход к образовательному процессу и новый подход к формированию творческих, предприимчивых, самостоятельных, творческих качеств в студенческой среде современное восточное образование и воспитание в гармонии с национальными и общечеловеческими ценностями узбекского народа.

Annotation: In this article, the technology of the educational process using innovative techniques and technologies in the education of a harmoniously developed personality, in short, a new approach to the educational process and a new approach to the formation of creative, enterprising, independent, creative qualities in the student environment, modern oriental education and education in harmony with national and universal human values of the Uzbek people.

“Agar mendan sizni nima qiynaydi?” deb so'rasangiz, farzandlarimizning ta'lim va tarbiyasi deb javob beraman.

Shavkat Mirziyoyev

So'ngi yillarda mamlakatda ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, bog'cha tarbiyalanuvchilari, o'quvchi va talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimlari hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, milliy ta'lim-tarbiya tizimining amaldagi holati uni zamon talablari asosida modernizatsiya qilish, yoshlarni yuksak bilim-ma'rifat egalari, jismoniy va ma'naviy sog'lom insonlar etib tarbiyalash, ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog xodimlari nufuzini oshirish, ularning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish bo'yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etmoqda. Mamlakatimiz ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, bugungi kunning asosiy dolzarb vazifasidir.

Zamonaviy va sharqona ta'limning uyg'unlashuvi jamiyat taraqqiyoti va kadrlar salohiyati hamda yoshlarni jahon andozalari asosida tayyorlaydigan shunday ta'lim jarayoniki, bu ikki jarayonning hamohangligi yoshlarni fan cho'qqilarini kengroq egallashlariga, ma'naviy bilimlarining kengayishiga, o'zbekona va umuminsoniy qadriyat, an'ana va udumlarimizni ko'z qorachig'idek asrab-avaylashga o'rgatadi.

Mamlakatimizda qabul qilingan “Ta'lim to'g'risida”gi qonunda belgilangan vazifalarga muvofiq yoshlarning har tomonlama rivojlantirib, yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va tashabbuskor, qolaversa, tezkorlik bilan rivojlanib borayotgan bu davrda ularni vaqtdan unumli foydalanish, ishni puxta rejalashtirish va aqliy

imkoniyatlaridan oqilona foydalanish kabi xususiyatlarni tarkib toptirish zamonaviy ta'limimizning oldida turgan muhim talablardan biridir. Bu to'g'risida prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin"deb ta'kitlaydilar.

Zamonaviy ta'lim deganda, bugungi kun talablari asosida innovatsion texnika va texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish ya'ni bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha qarash va yangicha yondashib o'quvchilarda ijodkorlik, tashabbuskorlik, mustaqillik, bunyodkorlik sifatlarini tarkib toptirishdan iborat bo'lgan ta'lim jarayonini tushunamiz. Bu jarayonda esa ta'lim samarasi yangi bosqichga ko'tariladi, ya'ni:

- Talaba, o'quvchining qiziqishi, talabi, moyilligi, istak-xohishi uning imkoniyatlari darajasida qondiriladi;

- Talaba, o'quvchining o'quv mehnatiga mas'uliyati, javobgarligi oshadi;
- Talaba, o'quvchining bilimlarni mustaqil egallash malakalari shakllanadi;
- Talaba, o'quvchida o'z bilimini o'zi boyitishiga ishonch paydo bo'ladi;
- Talaba, o'quvchida mustaqillik, ijodkorlik, tashabbuskorlik ixtirochilik kabi sifatlar rivojlanadi;

- Yoshlarning jamiyatda o'z o'rnini tezroq topib olish uchun muhit yaratiladi.

Yoshlar egallaydigan bunday zamonaviy bilim, malaka va ko'nikmalar sharqona ta'lim bilan uyg'unlashtirilsa, ularda vatanga muhabbat tuyg'usi, iymon – e'tiqod, mehr-oqibat, milliy an'ana va qadriyatlarga hurmat kabi insoniylik fazilatlar rivojlanadi. Bu esa jamiyatimizning har tomonlama taraqqiy etishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" asarida "Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi - bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi" deb bejizga aytmaganlar.

Buyuk bobokalonlarimizning aql-zakovati bilan bunyod etilgan barkamol inson tarbiyasi haqidagi ilmiy ma'naviy meroslar bugungi zamonaviy ta'limimizni yuksaltirishga va undan ijodiy o'zlashtirishimizga asos bo'lib xizmat qiladi. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy deyarli barcha asarlarida barkamol insonning ta'lim-tarbiyasi masalalariga alohida e'tibor berib tarbiya jarayonlarini, vositalarini talablarini ko'rsatadi va ta'limda ilmiylik, asoslanganlik, tarixiylik kabi talablarni asos qilib olish kerakligini aytadi. Zamonasining peshqadam ziyolisi bo'lgan Abdulla Avloniy esa bolalarni mustaqil mantiqiy fikrlashga o'rgatishda ularning fikriy tarbiyasiga to'xtalar ekan, bu - muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog'liqdur",- deb fikr bildiradi.

Ulug' mutafakkirlarimiz Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy kabi buyuk insonlarning barkamol insonni tarbiyalashdagi sharqona qarashlari bilan yo'g'rilgan boy meroslari hamda o'zbek xalqimizning milliy va umuminsoniy qadriyatlarisiz zamonaviy ta'limimizni aslo tasavvur qila olmaymiz.

Ta'lim taraqqiyoti jarayonida o'zbek xalqining milliy an'ana va qadriyatlari ijtimoiy - madaniy hayotimizdagi uslublarning vorislik rishtalari uzib yuborilmasligi kerak. Qolaversa, bugungi zamonaviy ta'limimizning asosida sharqona ta'lim usullari mujassam.

Bu birlikni biz pedagoglar hech qachon unutmasligimiz va diqqat markazimizda doimo saqlashimiz lozim bo'ladi. Shunday ekan, bugungi zamonaviy ta'limimiz mazmunining markaziy komponenti o'zida g'oyalarning eng maqbul jihati hamda umuminsoniy qadriyatlarni o'zida mujassamlashtirishi zarur. Shuning uchun zamonaviy ta'limimizning asosiy maqsadi yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan barkamol insonlarni tarbiyalash, ma'naviy qadriyatlarimizni bugungi avlod mulkiga aylantirish, ajdodlarimizning an'ana va tajribalarini o'rganish asosida mustaqil fikrlaydigan, el-yurt sha'ni va qadr-qimmatini ko'klarga ko'taradigan, vatanining yuksalishi va taraqqiyoti uchun olijanob maqsadlar sari intiladigan, vatan ravnaqi, el-yurt tinchligi va farovonligi uchun kurasha oladigan barkamol insonlarni tarbiyalab voyaga yetkazish ta'lim sohasida ishlaydigan barcha o'qituvchi pedagoglarning oldida turgan, zimmasiga yuklatilgan oliy vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Miliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Asarlar 1-jild. –Toshkent.: “O'zbekiston”. 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. –Toshkent.: “O'zbekiston”. 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –Toshkent.: “O'zbekiston”. 2017.
4. Islom Abdug'aniyevich Karimov. “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”. Toshkent “Ma'naviyat” 2008 yil.

ОДАМ САВДОСИ ТУШУНЧАСИ ВА УНГА ҚАРШИ КУРАШИШ СОҲАСИНИ ЎРГАНИШГА ОИД ЁНДАШУВЛАР

Дусанов Э.Э.,

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси магистри

Аннотация: Мазкур мақолада Одам савдоси тушунчаси ва унга қарши курашиш соҳасини ўрганишга оид ёндашувлари мавусида олиб борилган илмий тадқиқот ишларининг натижалари одам савдоси билан боғлиқ жиноятларнинг олдини олиш бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: Терроризм, диний экстремизм, сепаратизм, гиёҳвандлик хавфсизлик, Одам савдоси, ташхис, генофонд, эрксизлик.

Аннотация: В данной статье представлены результаты исследования понятия торговли людьми и подходов к борьбе с ней, а также рекомендации по предупреждению преступлений, связанных с торговлей людьми.

Ключевые слова: Терроризм, религиозный экстремизм, сепаратизм, наркобезопасность, торговля людьми, диагностика, генофонд, свобода.

Annotation: This article presents the results of research on the concept of human trafficking and approaches to combating it, as well as recommendations for the prevention of crimes related to human trafficking.

Key words: Terrorism, religious extremism, separatism, drug security, human trafficking, diagnosis, gene pool, freedom.

Ҳозирда одам савдоси тушунчасининг моҳияти жиҳатидан давлатларнинг миллий қонунчилиқда ҳамда халқаро ҳужжатлар ўртасида турли ёндашувлар кўзга ташланмоқда. Бугунги кунда кўпгина қарашларнинг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, “одам савдоси” тушунчаси криминалогик тавсифини бериб, ўз ичига эксплуатация

мақсадида ёллаш, ташиш, топшириш, шахсларни олиш ёки яшириш каби тушунчаларни қамраб олади.

Халқаро миқёсида одам савдоси тушунчасини барча давлатлар учун ягона тушунча сифатида ишлаб чиқилган 2000 йил 15 ноябрдаги БМТ Бош Ассамблеяси томонидан қабул қилинган “Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши кураш ҳақидаги Конвенциясини тўлдирувчи Одамлар, айниқса аёллар ва болалар савдосини тўхтатиш, олдини олиш ва унинг учун жазо тўғрисида”ги Баённомасининг (кейинги ўринларда Палермо баённомаси) 3-моддаси “а” бандида қуйидагича таъриф берилган: “Одам савдоси” эксплуатация мақсадида куч билан қўрқитиш ёки куч ишлатиш, ёки мажбур қилишнинг бошқа йўллари, ёки ўғирлаш, фирибгарлик, алдов, ҳокимиятни суиистеъмол қилиш, ёки мавқеи заифлиги, ёки тўлов ёки фойда туридаги пора орқали бир шахсни назорат қилувчи бошқа шахс розилигини олиш орқали одамларни ёллаш, ташиш, бериш, беркитиш ва одамларга эга бўлишни англатади. Фойдаланиш камида фоҳишаликнинг бошқа шахслар томонидан фойдаланиш ёки шахвоний мақсадларда фойдаланишнинг бошқа шакллари, мажбурий меҳнат ёки хизматлар, куллик ёки кулликка ўхшаш урф-одатлар, тутқинлик ҳолати ёки инсон тана аъзоларини ажратиб олишдан иборат.¹

Одам савдосига оид миллий-ҳуқуқий тушунча Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда акс эттирилган. “Одам савдосига қарши кураш тўғрисида”ги қонунининг 23-моддасида “одам савдоси”га оид тушунчани шакллантиришда қонун ижодкори юқорида маълум қилинган БМТ нормалари инкорпорация усулидаги имплементация қилинган, яъни халқаро ҳуқуқий ва миллий-ҳуқуқий тушунчалар шакл ва мазмунига кўра фарқ қилмайди. Бундай тартиб, халқаро ҳамжамиятда одам савдосига ихтисослашган уюшган жиноятчиликка қарши кураш тизимини такомиллаштириш ва халқаро ҳамкорлик даврида бошқа мамлакатлар билан халқаро-ҳуқуқий ва сиёсий келишмовчиликларнинг олдини олиш мақсади билан асосланади.

“Одам савдоси” тушунчасининг тузилиши қуйидагилардан иборат:

- ҳаракатлар: одамларни ёллаш, олиб ўтиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилиш;
- воситалар: бошқа шахсни назорат қилаётган шахснинг розилигини олиш учун куч ишлатиб таҳдид солиш ёки ундан фойдаланиш ёхуд зўрлик қилиш, ўғирлаш, фирибгарлик қилиш, алдаш, ўзмансабини ёки ҳолатнинг заифлигини суиистеъмол қилиш, ёки тўловлар ва манфаатдор этиш эвазига оғдириб олиш;
- мақсад: бошқа шахсларнинг фоҳишалигидан фойдаланишни ўзига киритадиган эксплуатация ёки жинсий эксплуатациянинг бошқа шакллари, меҳнат ёки хизмат кўрсатишга мажбурлаш, куллик ёки кулликка ўхшаш одатлар, эрксизлик ҳолати ёки одам аъзоларини ажратиб олиш.

Бугунги кунда дунё олимлари одам савдоси муаммосини тадқиқ этишда асосан уч ёндашувга эътибор қаратган ҳолда илмий изланишлар олиб боришмоқда. Биринчи навбатда уларнинг изланишлари одам савдоси жинояти содир этилишини олдини олишга қаратилган. Иккинчи қарашларда содир этилган одам савдоси жиноятларни таъқиб этиш ва жиноятчиликка чек қўйиш масалаларига қаратилган бўлса, тадқиқотчиларнинг учинчи гуруҳи эса одам савдосидан жабрланганларни қайта

¹Исҳокова Л., Ҳамроева К. Одам савдосига қарши кураш соҳадаги миллий ва халқаро ҳуқуқ нормалари. –Т.: 2010. –Б. 135.

²Одам савдосига оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида Олий суд пленумининг қарори // Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг қарорлари. – Т.: 2009. – Б. 6-12.

тиклаш яъни реабилитация қилиш масалалари юзасидан ёндашувларни ўз ичига олмакда. Айрим тадқиқотчиларнинг илмий ишларини ўрганиш доирасида одам савдоси жиноятларининг табиати, келиб чиқиш сабаблари ҳамда ўзига хос жиҳатларини инобатга олган ҳолда тўрт ёндашувда изланишлар олиб борганлигини кўришимиз мумкин. Ушбу ёндашувларни қуйидаги гуруҳларга ажратган ҳолда ўрганиш мақсадга мувофиқ деб ҳисобланди. Яъни булар аёллар савдоси, болалар савдоси, меҳнат эксплуатацияси билан боғлиқ одам савдоси ҳамда тана аъзолари трансплантациясидир.

Аёллар савдоси. Халқаро ҳуқуқ доирасида “аёллар савдоси” тушунчаси кўп ҳолларда “аёллар траффиги” тушунчаси билан ифода этилади. “Траффик” ибораси луғавий жиҳатдан нисбатан ноаниқроқ бўлиб, бу сўзнинг ўзбек тилидаги асл маъносини тўлиқ англатмайди. Чунки, “траффик” лотин тилидаги “traffico” сўзидан олинган бўлиб, уни италияликлар муомалага киритган. “Траффико”, италянча “тижорат”, “савдо” маъносида ифода этилган. Бу сўз дастлаб уларда “табак траффик” шаклида қўлланилган бўлиб, ўзбекча “тамаки савдоси”, “тамаки билан тижорат қилиш” деган маънони англатади. Кейинчалик италияликлар уни қисқача “траффик” деб аташга одатланганлар. Шу тарзда “трафф” сўз ўзаги асосида янги сўз “траффикант”, яъни савдо қиладиган дўкон эгаси, дўкондор сўзи келиб чиққан. Олимлар ўртасида ушбу атаманинг инглиз тилидаги “traffic” ҳаракат, йўл ҳаракати маъноларида келишини асословчи фикрлар ҳам мавжуд. АҚШда ёки инглиз тилида сўзлашувчи бошқа мамлакатларда ушбу жиноий ҳодисани “trafficking” номи билан атайдилар.¹

Латвиялик олим А.Вилкснинг фикрига кўра, инглиз тилидаги бу сўз “ҳаракат”, “транзит” деган маъноларни англатади. Одам савдосинафақат “товар” жиҳатидан, балки ҳаракат, транспорт, у жойдан бу жойга кўчириш усуллари жиҳатидан ҳам ўз хусусиятига эга.²

Бугунги кунга қадар турли халқаро ташкилотлар “аёллар савдоси”га таъриф беришга ҳаракат қилиб келган. БМТнинг одам савдоси бўйича Ишчи гуруҳининг 1998 йилдаги сессиясида қабул қилган тавсияномасида “шаҳвоний эксплуатация қилиш мақсадидаги аёллар ва қизларнинг трансчегаравий савдоси куллиқнинг замонавий шакли саналади ва инсон ҳуқуқларининг жиддий поймол бўлиши билан ифодаланади” деб маълум қилинади.³

Болалар савдоси. Болалар савдоси билан боғлиқ биринчи йирик халқаро ҳужжат 2000 йилда қабул қилинган БМТнинг Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши Конвенциясини тўлдирувчи Палермобаённомасида ўз аксини топди. Ушбу ҳужжатга кўра бола савдоси сифатида болани эксплуатация қилиш мақсадида “қабул қилиш, ташиш, узатиш”ни назарда тутди.⁴ Ушбу таъриф асосан, трансмиллий ва/ёки уюшган жиноий гуруҳлар фаолиятини назарда тутди. Халқаро меҳнат ташкилотининг таърифига кўра, умумий тарзда ҳаракат ва эксплуатация бола савдосининг асосий

¹Ражабова М. Одам савдосига қарши кураш: ҳуқуқий асослар мустаҳкамланди // Ўзбекистон Республикаси Олий Судидаги ахборотномаси, 2008, №2 (77). – Б. 2.

²Вилкс А. Траффик людей: правовые и социальные аспекты. – Р.: Рига, 2005. – С. 42.

³Доклад Рабочей группы по современным формам рабства о работе ее двадцать третьей сессии, рекомендации 3 и 4, документ Организации Объединенных Наций E/CN.4/Sub/2/1998/14 (1998г.) <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/slaveryru.pdf>

⁴“Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children”. United Nations. 2000. Retrieved February 9, 2012. https://www.unicef.org/protection/convention_20traff_eng.pdf

жиҳатлари эканлиги таъкидлаб ўтилган.¹Халқаро нормаларга асосан, болалар савдоси суднинг қарори билан аввалроқ вояга етган деб топилмаган бўлса 18 ёшга тўлмаган ўғил ва қиз болаларга нисбатан қўлланилган одам савдоси билан боғлиқ фаолият тушунилади. Турли халқаро ташкилотлар, жумладан БМТ ва Халқаро Меҳнат Ташкилотитомонидан болалар савдосини кўп ҳолларда қашшоқлик билан боғлайдилар. Бироқ, қашшоқлик одам савдосига олиб келиши мумкин бўлган кўплаб ижтимоий “хавф омилларидан” бири ҳисобланади. Бундан ташқари, бола савдоси гендер тенгликни ҳам ўз ичига олади. Хусусан, кўпгина мамлакатларда жинсий эксплуатацияга жалб этиш мақсадида қизлар кўпроқ одам савдоси жабрланувчисига айланиб қолмоқда.

Жинсий эксплуатация асосан, фоҳишахоналар, дискотекалар, массаж заллари, барлар, меҳмонхоналар, ресторанлар ва бошқалар шу каби жойларда болалар фоҳишабозлигига жалб этиш мақсадида содир этилади. Жинсий эксплуатацияга жалб этилган болаларнинг сони 1,8 млндан ортиқ деб тахмин қилинади.

Қуrolли можароларда фойдаланишмақсадида тахминан дунёнинг 17 мамлакатада болалар жалб этилмоқда. Улар асосан ҳарбий ҳаракатларда бевосита қатнашиш, ёрдамчи фаолиятда (жосуслик каби), сиёсий устунлик мақсадида тарғибот ишларига жалб этилмоқда.

Фарзандликка қабул қилиш мақсадида одам савдоси билан шуғулланувчи шахслар томонидан ўғирлаш, меҳрибонлик уйларида қабул қилиб олиш, боланинг ота-онасини алдаш йўллари билан содир этилмоқда.

Тинланчиликка жалб этишбу ўн саккиз ёшга тўлмаган болаларни психологик ёки жисмоний мажбурлаш орқали амалга оширишни назарда тутди. ЮНИСЕФ маълумотларига кўра, Жанубий-Шарқий Европада одам савдоси жабрланувчисига айланган болаларнинг 13 % тинланчиликка жалб этилмоқда. Болалар тинланчилигига жалб этилганлар тўғрисида аниқ маълумотлар мавжуд эмас. Манбаларда таъкидланишича уларнинг сони 600 мингдан 1,5 млнгача ташкил этмоқда.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, халқаро ҳуқуқ нормаларида одам савдоси фонемени кенг қамровда ёритилиб борилмоқда. Илмий тадқиқот ишлари доирасида одам савдоси мавзусига оид қарашларни аёллар савдоси, болалар савдоси, меҳнат эксплуатацияси, тана аъзолари трансплантацияси бўйича тўрт гуруҳга таснифлаган ҳолда ўрганилган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Бутраменко В.Д. Трудовая эксплуатация как одна из форм торговли людьми. Молодой учёный №31 (269) август 2019 г.
2. Юлдашев С.Р. Ўзбекистонда одам савдосига қарши курашнинг сиёсий-ҳуқуқий чораларини тақомиллаштириш муаммолари: сиёсий ф. магистридис. – Т.: СТИБОМ, 2012. – Б.25;
3. Закирова У. Трансплантация: қонун ва жавобгарлик. Юридик фанлар ахборотномаси. –Т.: 2017 йил. 2-сон. 136-бет.

¹ Training Manual to Fight Child Trafficking in Children for Labour, Sexual and Other Forms of Exploitation – Textbook 1: Understanding Child Trafficking (PDF). Retrieved February 9, 2012. https://www.unicef.org/protection/Textbook_1.pdf

SANOAT CHIQINDILARI BILAN ATROF MUHITNI IFLOSLANISHIDA INSON RESURSLARINING AHAMIYATI

*Raximova N.,
Navbahor tumani 9 umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,
Samiyeva N.A.,
NavDPI magistranti*

Annotatsiya: Maqolada Zarafshon daryosi quyi oqimining sanoat korxonalari tomonidan ifloslanishi va buning tirik organizmlarga (suv jonzotlari, o'simliklar dunyosi) ta'siri haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Transchegaraviy daryo, sanoat korxonalari, oqizmalar, kislotali yomg'irlar, parnik» gazlari, "Navoiyazot" AJ, Navoiy IES.

Аннотация: В статье описывается загрязнение нижнего течения реки Зарафшан промышленными предприятиями и его влияние на живые организмы (водные организмы, флора).

Ключевые слова: Трансграничная река, промышленные предприятия, стоки, кислотные дожди, парниковые газы», АО «Навоиазот», Навоийская ТЭЦ.

Annotation: The article describes the pollution of the lower reaches of the Zarafshan River by industrial enterprises and its impact on living organisms (aquatic life, flora).

Key words: Transboundary river, industrial enterprises, effluents, acid rain, greenhouse gases ", JSC " Navoiyazot", Navoi TPP.

Yerdagi barcha qazilma boyliklar, suvlar va ularda yashab turgan jonzotlar barcha-barchasi inson uchun, uning uchun xizmat qiladi. Buni anglab yetgan insonlar tabiatga bo'lgan o'z mehrini oshirishga, uni asrab-avaylashga va tabiat qonunlari bilan kelishilgan holda yashashga harakat qilishi lozim. Lekin, ming afsuski bunga javoban ko'pchilik tabiatni qadrlamaydi, uni asrab-avaylamaydi.

Yer planetasi aholisi o'tgan asr boshidan 1,5 milliarddan yigirma birinchi asrning shu kunigacha 8-8,5 milliardgacha o'sdi. Bu esa o'z yo'lida yashash ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ularni ta'minlash uchun yerlar, tabiiy resurslar, energiya ning shiddat bilan ko'proq ishlatilishiga olib keldi. Shu kunlarda yerdan 100 milliard tonnadan ortiq tabiiy boyliklar qazib chiqarilmoqda. Tabiiy suv havzalariga 700 milliard m³ miqdorda sanoat va maishiy oqova suvlari tashlanmoqda.

Hozirgi kundagi iqlim o'zgarishlari, tabiiy ofatlarning ko'payishi (suv toshqinlari, kuchli shamol, bo'ronlarning ko'payishi, o'rmon yong'inlari va hokazolar) atmosfera havosi qatlamida «parnik» gazlari miqdorining oshganligi natijasida yuzaga kelgan deb ko'rsatish mumkin. Shu bilan bir qatorda atmosfera havosida chiqindi gazlarning to'planishi natijasida «kislotali yomg'ir»lar, smoglar hosil bo'lishiga va ulani yerga tushib, suv havzalari, hosildor yerlarning ishdan chiqishiga olib kelishi barchamizga ma'lum. Oqibatda yerlar zararlanishi natijasida yaroqsiz holatga, suvlardagi jonivorlar esa suvlarning ifloslanishi oqibatida halokatga mubtalo bo'lishi kuzatilmoqda. Yog'inlarda pH=4,15-4,5 1i sulfat kislotasining uchrashi hatto Olmaliqdan 50 km narida joylashgan G'arbiy Tyan-Shanning Chotqol biosferik qo'riqxonasida ham kuzatilgan bo'lib, bu yerda oltingugurtning konsentratsiyasi MHD bo'yicha eng yuqori natijaga ega. Statistik ma'lumotlaig a ko'ra hozir respublika bo'yicha yiliga atmosfera havosiga 1,84 mln.tonna zararli moddalar tashlanmoqda. Ushbu miqdordan 53%i uglerod oksidiga, 8%i uglevodorodlarga, 15%i oltingugurt angidridiga, 4%i azot oksidlariga, 15%i esa yuqori toksik ingredientlaig a to'g'ri keladi. Ushbu gazlarning barchasi atmosfera havosida turli xil o'zgarishlarni vujudga

keltirib, atmosfera havosinmg tarkibini buzilishiga sababchi bo'ladi. Atmosferada to'plangan zaharli birikmalar yomg'ir va qor orqali yerga qaytadi va natijada unumdor tuproq qatlamini, hamda suv havzalarini zararlaydi. Hozirgi kunda suv havzalari sanoat korxonalarining oqova suvlari bilan ham keskin ifloslanmoqda. Sanoatda ajralayotgan oqova suvlar tarkibida asosan turli og'ir metall ionlari va tuzlari, yuvuvchi vositalar, yog'lar, neft mahsulotlari, radioaktiv birikmalari ko'plab uchraydi. Hisoblarga ko'ra suv havzalariga 500 mingdan ortiq turli xildagi birikmalar tashlanar ekan. Og'ir metallar — Pb, Hg, Cu, Zn, Cd suvga tushib, hayvon va baliqlar organizmlariga o'tadi. Ulardan esa iste'mol orqali inson oiganizmiga ham o'tishi mumkin. Suvni me'yordan ko'p ishlatish ham qator daryolar, ko'llarning qurishiga olib keladi. Orol dengizining hozirgi kundagi ahvoli buning yorqin dalilidir. Hozirgi kunda Orol dengizining qurigan tubidan atmosfera havosiga har yili o'rta hisobda 70-75 mln.tonna tuz ko'tarilmoqda.

Zarafshon daryosi respublikamiz hududidan o'qituvchi transchegaraviy daryolarning biri hisoblanadi. Bu daryo Amudaryoning o'ng qirg'og'ida suv bilan eng kam ta'minlangan, o'z suv resurslarini tabiiy holda to'liq to'ldirish imkoniyatiga ega bo'lmagan hududdagi daryo hisoblanadi.

Navoiy viloyati respublikamizdagi yuqori darajada sanoatlashgan viloyatlarning biri hisoblanadi. Bugungi kunda viloyatda bir qancha yirik sanoat korxonalari faoliyat yuritib kelmoqda. Hududdagi "Navoiyazot" AJ, Navoiy issiklik elektrstansiyasi (NIES AJ) kabi sanoat korxonalari faoliyati Zarafshon daryosi bilan bog'lik.

Shu sababli Navoiy viloyati tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi tomonidan Zarafshon daryosi suvi tarkibi yillar mobaynida muntazam ravishda tekshirilib boriladi. Daryo suvi asosan, Navoiy issiklik elektrstansiyasiga kirish va chiqish qismidan, NIES AJ tashlamalari kollektoridan 500 m pastda joylashgan "Navoiyazot" AJ kollektori oqova suvlaridan, Zarafshon daryosining viloyatimiz xududida kirish va chiqish qismidagi nazorat nuqtalaridan har oida namunalar olinib, tahlil qilib boriladi.

Demak, har qanday chiqindi qaysi sanoat tarmog'idan tashlanishidan qat'i nazar, albatta ushlab qolinishi, tozalanishi va zararsizlantirilishi lozim, har bir korxonada ajralayotgan chiqindilarni alohida ko'rib chiqmoqlikka va ularni zarar keltirish darajasidan qat'i nazar, albatta ushlab qolinishiga hamda qayta ishlanib kerakli mahsulotga aylantirishga e'tiborini qaratishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гулямов Я. Г., Исламов У., Аскарлов А., Первобытная культура и возникновение орошаемого земледелия в низовьях Зарафшана, Т. 1966;
2. Sanoat chiqindilarini tozalash texnologiyasi asoslari M.Musayev
3. Navoiy viloyati Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish boshqarmasi ma'lumoti, 2021.

“SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH TEXNOLOGIYALARNING MOHIYATI VA TAMOIYILLARI”

**Narzullayeva O.,
Navoiy shahar 19-DIUM o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim mohiyati, o'ziga xos xususiyatlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlari yoritilgan.

Аннотация: В данной статье описывается сущность личностно-ориентированного образования, его особенности, виды личностно-ориентированного образования.

Annotation: This article describes the essence of person-centered education, its characteristics, types of person-centered education.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – o'quvchilarni fikrlashga va harakat straktediyasini inobatga olgan holda uning shaxsu, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'limdir.

Bu ta'lim o'qitish muhitining o'quvchi imkoniyatlariga moslashtirilishini nazarda tutadi. Unga ko'ra ta'lim muhiti, pedagogik shart-sharoitlar, ta'lim hamda tarbiya jarayonini to'laligicha o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, qobiliyatini rivojlantirish, shaxs sifatida kamolotga yetishini ta'minlash, tafakkuri va dunyoqarashini boyitishni nazarda tutadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning o'ziga xos jihati ta'lim oluvchi ta'lim oluvchi shaxsini tan olish, uni har tomonlama rivojlantirish uchun qulay, zarur muhitni yaratishdan iboratdir.

Bu turdagi ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlik kabi sifatlar, shuningdek, mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu turdagi ta'limni tashkil etishda pedagoglardan har bir o'quvchi imkon qadar individual yondashishni, uning shaxsini hurmat qilishni, unga ishonch bildirish taqozo etiladi.

Pedagog ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlaridan foydalanar ekan, bir qator shartlarga qat'iy rioya etishi kerak. Ushbu talablar quyidagi lardan iborat:

- har bir o'quvchini alohida, o'ziga xos shaxs sifatida ko'ra olishi;
- o'quvchini hurmat qilishi;
- o'quvchining ruhiy holatini to'g'ri baholay olishi;
- o'quvchining xohish-istak, qiziqishlarini inobatga olishi;
- har bir o'quvchiga tolerant munosabatda bo'lishi;
- o'quvchining kuchi, imkoniyati va intilishlariga ishonch bildirishi;
- har bir o'quvchi uchun qulay ta'lim muhitini yaratishi;
- o'quvchilarning mustaqil yoki kichik guruhlariga erkin ishlashlari uchun imkoniyat yaratish;

- o'quvchilarni o'z faoliyatlarini mustaqil nazorat qilish, faoliyati samaradorligini aniqlash, yutuqlarning omillari va yo'l qo'yilgan xatolarning oqibatlarini tahlil qilish o'rgatish;

- ta'lim jarayonida hech bir o'quvchiga tazyiq o'tkazmaslik;
- alohida o'quvchining kamchiliklarini bo'rttirib ko'rsatmaslik;
- ta'lim jarayonida har bir o'quvchi uchun "muvaqqafiyat muhiti"ni yarata olish;
- har bir o'quvchiga ta'lim olish va muvaqqafiyatga erisha olishiga yordam berish;
- o'quvchining qobiliyatini o'stirish, shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berish;
- o'quvchining shaxsini emas, balki uning aniq hatti-harakatlarini baholashi;
- pedagog sifatida har bir o'quvchining hurmati va ishonchini qozona olishi zarur.

Mashg'ulotlarini tashkil etishda pedagoglar o'quv axborotlarining o'quvchilar bilim, ko'nikma, malaka va tajribalariga tayangan holda ularni qiziqitira oladigan, fikrlashga, ijodiy yondashishga undaydigan imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratishlari zarur.

Ta'lim jarayonida pedagoglar tomonidan:

- turli shakl, metod, vosita va texnologiyalardan samarali, maqsadli foydalanish;
- o'quv topshiriqlarini bajarishda o'quvchilarga usullarni mustaqil tanlash imkonini berish;
- o'quvchini juftlikda, kichik guruhda va jamoada ishlashini ta'minlash;

- mashg'ulotlarning loyihalashtirilishiga e'tiborning qaratilishi nafaqat o'qitish sifatini yaxshilaydi, samaradorligini oshiradi.

Eng muhimi pedagoglar o'quv mashg'ulotlarining nafaqat axborot berish, balki rivojlantirish xarakteriga ega bo'lishlariga e'tiborni qaratishlari zarur. Shuningdek, muhokama qilinayotgan masala, muammo, o'rganilayotgan mavzu yuzasidan o'quvchilarning mustaqil fikr bildirishlari (noto'g'ri bo'lsada, fikr bildirishlari)ga imkon berish, nima bo'lganda ham ularni o'ylashga, fikrlashga undash shaxsga yo'natirilgan ta'limga xos muhim belgilardan biri sanaladi.

Mashg'ulotlarini tashkil etishda pedagoglar o'quv axborotlarining o'quv chilar bilim, ko'nikma, malaka va tajribalariga tayangan holda ularni qiziqitira oladigan, fikrlashga, ijodiy yondashishga undaydigan imkoniyatga ega bo'lishini ta'minlashga alohida e'tibor qaratishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva Sh.A. Pedagogik diagnostika.- Toshkent: Universitet, 2019.- 310 b.
2. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.- T.: "Nihol" nashriyoti 2016.-279b.
3. <http://www.uzedu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Xalq talimi vazirligi portali.
4. <http://www.eduportal.uz> - O'zbekiston Respublikasi Xalq talimi vazirligi portal.

MANG'IT AMIRLARINING XORIJDAGI BOYLIKLARI

Botirova L.A.,

Uchquduq tumani 10-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Tarix taqozosi bilan 1920-yil 1-sentabrda Amir Olimxon Buxoroni tark etishga majbur bo'ladi. Uning katta miqdordagi oltin xazinasini kommunist bosqinchilar qo'lga o'tdi. Amir Olimxon umrining oxirigacha Vatanining mustaqilligini orzu qilib dunyodan ko'z yumdi. Oradan 71 yil o'tib Vatan ozod bo'ldi. Tarix taqdirini qarangki, 1991-yil 1-sentabr xalqimizning muqaddas Mustaqillik bayrami kuni deb tarix zarvaraqlariga abad-ul abad yozildi. Buyuk va muqaddas Istiqlolimiz tufayli Buxoro oltin xazirasining "siri" ochildi va ochilmoqda. Bu bizningcha, hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida xususiy mulkchilik daxlsizligi tiklangan, ma'naviy-moddiy meroslarimiz o'z qadr-qimmatini topgan bir paytda o'ta muhim ahamiyatga egadir. Shuni alohida ta'kidlash joizki, leninchi "inqilobchi"lar olib ketganidan tashqari, Buxoro amirining juda katta boyliklari Parij (Fransiya), Peshovar (Pokiston), Bombay (Hindiston) va Londonda (Angliya) ham saqlanib qolgani haqida ham ma'lumotlar bor. Sayyid Olimxon bu boyliklarni Vatan ozod bo'lgach, unga qaytarish to'g'risida vasiyatnoma qoldirganligi keyingi paytlarda ma'lum bo'ldi.

Buxoro amirligining oltin xazinasini tarixi mang'itlar hukmronligi davri bilan tengdir. U amirlik paydo bo'lishi bilan jamg'arilgan va roppa-rosa chorakam ikki asr davomida uzluksiz to'ldirib kelingan. Unga bu davr ichida Buxoro amirligi taxtida o'tirgan har bir amir ozmi-ko'pmi o'z hissasini qo'shgan. Bu behad katta oltin xazinasini va badiiy hamda antiqa muzeybop tarixiy yodgorliklardan iborat boylikning tarixi va miqdori o'zbek millatining mang'it amirlari mehnat mahsulidir. GPU ning "Tovar" va "Privitali" deb nomlangan hujjatlar to'plami va boshqa yozma manbalarning ko'rsatishicha, amir Sayyid Olimxon o'z davrida savdo va boshqa iqtisodiy aloqa yo'llari bilan chet el mamlakatlari banklariga foyda olish uchun juda katta miqdorda sarmoya qo'ygan hamda savdo va ishlab chiqarish uchun xorijga oltin hisobida investitsiya kiritgan. Amir o'z xazinasini kommunistik bosqin xavf-xataridan biror ishonchli joyga yashirishning ilojini topmaganligidan ham

imkon qadar o'z boyligining ma'lum qismini xorij banklariga joylashtirishga harakat qilgan. Shu o'rinda Sayyid Mansur Olimiyning ushbu so'zlari ham e'tiborga molik: "Amir Olimxon o'ziga meros qolgan barcha mulklarni, million-million dollarlarni xorijiy banklarga qo'ydi".ⁱ

Darhaqiqat, amirning hozir Fransiyadan tashqari Angliyaning London, Pokistonning Peshavor, Hindistonning Bombay shaharlaridagi sarmoyalari foiz hisobiga ko'payib bormoqda deb aytishimizga imkonimiz bor. Malumotlar guvohlik berishicha, amirning Londondagi sarmoyasining tarixi 1914-yilga borib taqaladi. Bu yil amir Sayyid Olimxon taxtga o'tirganligining to'rtinchi yili bo'lib, ayniqsa, tashqi savdo sezilarli darajada rivojlana boshlaganidan dalolat beradi. 1924-yil 11-dekabrda Buxoro sovet davlatining oltin fondini hisobga olish komissiyasi a'zosi, bosh hisobchi imzo chekib tasdiqlagan 2-sonli Tushuntirish xatida shu yilning o'zida 15-iyulgacha quyidagilar amalga oshirilgan (olib ketilgan):

1. Gamburg yombi tillasi nishon tayyorlash uchun (10-mayda) -1 qadoq 54 misqol(229,5), ya'ni 639 gramm.

2. Buxoro tangasi (1923-yil 29-sentabrda):

a) Buxoro Davlat bankidagi asosiy kapital-15 000 000

b) 13-harbiy o'qchi bo'limiga-400 000

c) Harbiy mahkama (front)ga-3 500 000

d) Chervonga almashtirish uchun 1 833 121

3. Leningrad zarbxonasi (Monetniy dvor)ga (20,26 aprel va 3-mayda) 3 628 pud 21 qadoq(58 tonna 56 kg 599,5 gramm) oltin olib ketilgan.ⁱⁱ

Xulosa qilib aytak, London, Bombay va Peshovardagi boyliklar hozirgacha o'z merosxo'r egalariga qaytarilmagan. Amirlikning bu katta miqdordagi sarmoyalari qandaydir bir sir bilan bog'liqligi sababli hamon muzlatilgan holda saqlanmoqda. Bu "sir" balki bizga 1992-yilda Safarbek Urganji yozma va og'zaki holda bergan ma'lumotdagi masala bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Uning guvohlik berishicha, amir o'z o'limi oldidan farzandlariga quyidagicha vasiyat qoldirgan: "Peshavor bankida saqlanayotgan dollarlarga qo'l tekizmaysan, O'zbekiston mustaqil bo'lgach, bu pullarni uning hisobiga o'tqazasanlar. Londonda saqlanayotgan jamg'armalar asosan avlodlar uchun, lekin uning bir qismi ham O'zbekistonga berilishi mumkin. Bu senlarga bog'liq."

Bugungi kunda bosqinchilikning hamma usullari-tajovuz, ta'qib, kamsitish va talonchilik bilan olib ketilgan boyliklarni sarhisob qilish va qaytarish haqidagi masalani ko'tarish mavridi keldi. Endilikda biz hamon Moskva, Sant-Peterburgda, boshqa shaharlarda saqlanayotgan osori atiqalarimizni o'z yurtimizga qaytarib olib kelishimiz zarur. Shu jihatdan qaraganda, Buxoro amirligining chet ellarda sochilib ketgan bebaho tillalari va boshqa milliyboyliklarimiz o'z yurtimizga qaytarilsa, har jihatdan adolat qaror topadi. Meros millatning ma'naviy boyligi, iftixori va hech zanglamas boyligidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sayyid Mansur Olimiy. Buxoro-Turkiston beshigi / Forschadan H. To'rayev tarjimai. Buxoro: "Buxoro" nashriyoti, 2004, 127 b

2. Генис В. "С Бухарой надо кончать" К истории Бухарской революции. Документальная хроника. Москва, МНПИ, 2001

MAKTABGACHA TA'LIMDA MASHG'ULOTLAR INTEGRATSIYASINING AFZALLIKLARI

Izzatova G.H.,
Qiziltepa tumani 36-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlar integratsiyasining ahamiyati va afzalliklari haqida yoritilgan.

Annotation: this article discusses the importance and benefits of lesson integration in preschools.

Аннотация: в этой статье обсуждаются важность и преимущества интеграции уроков в дошкольных учреждениях.

Har bir millatda oilada farzand dunyoga kelgan kundan boshlab unga oilasi, yaqinlari tomonidan ta'lim-tarbiya berib boriladi. Farzand ulg'aygan sayin uning ta'lim-tarbiyasiga jiddiy talablar qo'yish va uni bajarish talabi oshib boradi. Sog'lom muhit shakllangan oilada ota-onaning asosiy vazifasi farzandiga ta'lim-tarbiya berish, maqsadi esa farzandini barkamol shaxs qilib tarbiyalashdir. Hozirgi kunda yosh avlodni har tamonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash davlatimiz oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Yosh avlodni shaxs sifatida shakllanishida oiladan tashqari, uzluksiz ta'limning ham o'z o'rnini hamda vazifalari bor. Uzluksiz ta'limning ilk bosqichi bo'lgan maktabgacha ta'lim ham bolalarning shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Sog'lom va bilimli yosh avlod tarbiyasi-davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanganligini ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, o'sib kelayotgan yosh avlodning barkamol shaxs bo'lib yetishlarini ta'minlovchi qonunchilik bazasini takomillashtirilayotganligida ko'rishimiz mumkin. Respublikamizda maktabgacha ta'lim tashkilotlariga oid quyidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 19 iyuldagi "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi 528-sonli qarori, 30.09.2017 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5198-son "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni va Prezidentining 30.09.2017 yildagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" gi qarori e'lon qilindi. Ushbu me'yoriy hujjatlardan ko'zlangan asosiy maqsad Maktabgacha ta'lim boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, tarbiya va o'quv jarayonini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan to'ldirish, ularning infratuzilmasi va moddiy-texnik jihozlanishini yaxshilash, eng asosiysi bolajonlarimizning barkamol, sog'lom bo'lib rivojlanishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iboratdir.

Integratsiyalashgan ta'lim faoliyati ta'lim-tarbiyaning turli mazmunini o'zaro bog'lash, o'zro bog'liqlikning yanada chuqur shaklda amalga oshirishni taklif qiladi. Bu ma'lun bir mavzuning yaxlit mohiyatini, o'zaro kirish va boyitish orqali keng axborot maydonida birlashtirilgan turli xil faoliyat turlari orqali ochishga faoliyatdir. Umumlashtirilgan bir faoliyat elementlarining ikkinchisiga kirib borishi bilan sodir bo'ladi, ya'ni bunday birlashuv chegaralari mavhum bo'lib, faoliyatning bir turini boshqasidan ajratish deyarli mumkin emas. Integratsiya jarayonida, shuningdek, faoliyatning bir turi hal qiluvchi ahamiyatga ega, boshqalari esa kengroq va chuqurroq tushunishga yordam beradi., ammo turli sohalaridagi bilimlar teng asosda bir-birini to'ldiradi. Bunday holda, pedagog bir nechta vazifalarni hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Integratsiyalashgan ta'lim faoliyati ko'pincha yangi mavzularni san'at orqali o'rganishga qaratilgan. Maqsad – bolalar badiiy faoliyatining har xil turlarini yaxlit pedagogic jarayonga birlashtirish, bolalar dunyosi, estetik madaniyati va san'at(musiqqa, sahna, adabiy va tasviriy san'at) orqali ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Faoliyat bir nechta pedagoglar tomonidan amalga oshirilishi mumkin bo'lgan bir nechta faoliyat bo'yicha umumiy mavzu asosida rejalashtiriladi. Ta'lim materialining tarkibi ma'lum bir mavzu atrofida ishlab chiqiladi.

Masalan, maktabga tayyorlov guruhida “Ertak qushi – oqqush” mavzusi quyidagi ta'lim usullarini o'z ichiga oladi:

Ta'lim faoliyati umumiy guruh bilan ishlashdan boshlanadi:

1. Oqqushlarning turmush tarsi va o'ziga xos xususiyatlar haqida hikoya qilib berish.
2. Suhbat: insonning hayvonot dunyosiga munosabati.
3. “Yovvoyi oqqushlar”, “Shox Sulton”, “Irkut o'rdakcha” ertaklaridagi oqqush tasvirini muhokama qilish.
4. Chaykovskiyning “Oqqush ko'li” baletidan parcha tinglash.
5. Ijodiy topshiriq: musiqa ostida oqqush qanday harakat qilayotganini ko'rsating(jismoniy daqiqalar).

Keyin bolalar rivojlanish markazlariga tarqab ketadilar:

1. Vrubelning “Oqqush malika” rasmini tomosha qilish;
2. Kichik guruhlarda ishlash: Uchib ketayotgan oqqushlarni chizish, “Oqqush mavzusida applikasiya, “Oqqush ko'li” mavzusida loy ishi.
3. Oqqushlar hayotini “Ilm-fan va tabiat “ markazida bolalar ensiklopediyasi yoki boshqa kitoblardagirasmlar orqali o'rganish: qishni qayerda o'tkazishadi, polaponlari nechta bo'ladi, oqqushlarning qanday ranglari mavjud va hakazo.

Shunda pedagogning vazifasi: mavzu asosida har bir markazda bolalar faoliyatini rejalashtirish.

Ushbu ta'lim faoliyatida oatrof- olam, nutq o'stirish, musiqa, tasviriy san'at vazifalari umumlashtiriladi. Bu vazifalarning asosiy maqsadi esa – bolalarda ajoyib qush – oqqushlar haqidagi tassavvurni shakllantirish.

ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ ҲАМКОРЛИГИ МУҲИМДИР

Рўзикулов А.А.,

НавДПИ мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Жамиятда коррупция, таниш билишчилик ва порахурлик каби иллатларига қарши курашда жамият ва давлат ўзаро ҳамкорликда ҳаркат қилсагина уларга барҳам бериш мумкинлиги ҳамда бунинг учун фуқароларнинг сиёсий-ҳуқуқий билимлари ва сиёсинг онгни ошириш лозимлиги атрофлича ёритилган.

Аннотация: Борьба с коррупцией, знакомством и взяточничеством в обществе может быть устранена только при совместной работе общества и государства, а для этого необходимо повышать политико-правовые знания и политическое сознание граждан.

Annotation: The fight against corruption, acquaintanceship and bribery in society can be eliminated only if society and the state work together, and for this it is necessary to increase the political and legal knowledge and political awareness of citizens.

Кишилиқ тарихига назар ташласак барча жонзотлар ўзи яшаётган атроф муҳитни ўрганиб кейин шунга қараб ҳаракатланади.Аммо фақатгина инсон зоти нафақат

мослашади балик ўзи учун қулайлик яратиш мақсадида ўзгартиришлар, тартиблар жорий этади ва қарорлар қабул қилади бу жиҳати билан улардан табдан фарқ қилади.

Ривожланиш даражаси юқорилган сари янги тартиблар янги муаммолар уларни янада мукамал фикирлашга, янги қоидалар, янги чоралар қабул қилишига ва албатта янги имкониётларни қулга киритишига замин яратмоқда.

Бугунги кунда инсоният учун муҳим бўлган коррупция, маҳаллийчилик ёки порахурлик каби иллатларга қариши курашишдик вазифа турибди. Бу борада бир қанча ҳуқуқий меъёрий ҳужжатлар қабул қилинганлиги ва қатий жазолаш чоралари мавжудлигига қарамай бари бир бу иллат камаймаётганлигин гувоҳи бўламиз.

Аслида бу муаммо фақат маълум одамларга боғлиқми? Ёки маълум қонун-қоидаларгами? Деган саволлар пайдо бўлади.

Бугунги кунда мамлакатимиз президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан амалга оширилаётган туб ислохотлар замирида ҳам коррупция, маҳаллийчилик ёки порахурлик каби иллатлар так томири билан купориб ташлаш ва бу орқали эркин демократик жамият барпо этиш мақсад қилиб қўйилган.

Кишиларнинг сиёсий муаммоларни англаши, сиёсат дунёси ҳақидаги тасаввурлари, қизиқишлари билан чамбарчас боғлиқдир. Масалан, оғир аҳволда қолган корхона ишчиси ишдан бўшатишни кўзда тутмайдиган қарорларни - вазиятни тўғрилаш бўйича яхши қарорлардир, деб ҳисоблайди. Бошқараётган партиянинг фаоли, агар ҳокимиятга муҳолифат келса, мамлакатда иқтисодий вазият ёмонлашади, деб ўйлайди. Агар бирор сиёсий арбоб коррупцияда айбланса, уни ўзининг сиёсий мавқеига боғланган ҳолда айбдор, деб ҳисоблайди.¹

Ўз-ўзидан қуришиб турибдики юқоридаги фикрлар асил замирида “менга тегма сен билан ишим йўқ” қабалида ёндашаётганлигимиз жамиятдаги ривожланишга ўз салбий таъсирини кўрсатаётган иллатларни янада ривожланишига ҳизмат қилмоқда.

Коррупцияга қарши курашиш республика идоралараро комиссияси томонидан тайёрланган таҳлилий маълумотларга эътибор қаратадиган бўлсак, Ўзбекистонда 2017 йилнинг биринчи ярим йили давомида коррупцияга алоқадорликда гумон қилинган 1566 нафар мансабдор шахсга нисбатан 1130та жиноий иш қўзғатилган. Суд органларига 1442 нафар мансабдор шахсга нисбатан 954та жиноят ишлари юборилган.

Шарқ халқларида тарбия энг муҳим ва энг сарали қуролдир, яъни барча иллатларга қарши курашида оиладаги тарбия энг муҳими ҳисобланади. Иккинчиси жамоавий тарбия, бу маҳалла, мактаб ва умумжамоасида бир вақтни ўзида жамият илдизига болта ураётган иллатларга қарши кураши лозим шундагина натижага эришиш мумкин.

Жамият ҳаракат қилаётган бир пайтда давлат ҳам буборадаги чораларини қатъийлаштириши ва албатта етказилган зарарни жавобгар ҳисобидан қоплаш тизимини такмиллаштириш лозим.

Бу борада хорижий давлатлар тажрибаси бизга асқотади. Мисол учун агар Сингапурда коррупциячи амалдор маълум бир муддатга қамоқ жазосини олган бўлса, Хитойда бунинг учун бир умрлик қамоқ ёки ўлим жазоси жорий этилган. Маълумотларга кўра, 2003 йилдан бери бу давлатда 10 мингга яқин мансабдор отувга ҳукм қилинган, 120 минг нафари эса узоқ муддатларга қамалган. Айрим ҳолатларда пора билан ушланган амалдорларнинг қўллари чопилган.

¹ Носирхўжаев С, Султонов Т, Зарипов М, Халимметова Р. “Сиёсатшунослик” ўқув қўлланма. Т.2003, 155-156-б.

Қўшма Штатларда ҳам коррупцияга қарши курашга алоҳида эътибор қаратилган: порахўрлик олинган поранинг уч барабари миқдоридаги жарима, айрим ҳолларда эса 15 йилгача озодликдан маҳрум этиш билан жазоланади.

Ўз-ўзидан қуришиб турибдики давлат ва жамият бир бутун бўлиб бу каби иллатларга қарши курашмас экан ундан қутилиб бўлмайди. Бунинг учун энг аввало, сиёсий, ҳуқуқий билимларни ошириш, сиёсий онгни янада шаклланишига эришишимиз лозим.

КРЕДИТ МОДУЛ ТИЗИМИГА АСОСЛАНГАН ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

*Ахмедава Д.Э.,
НавДПИ таянч докторанти.,*

Аннотация: Ушбу мақолада дунё мамлакатлари жумладан: АҚШ, Испания, Швеция каби давлатларнинг кредит модул тизимлари ҳамда уларда ўқиш жараёнини ташкил этиш, кредит соатининг тақсимотининг қиёсий таҳлили юзасидан маълумотлар келтирилган. Шу билан биргаликда кредит модул тизимининг тарихи ҳамда Республикамиз Президентининг чиқарган фармонлари келтирилган.

Annotation: this article provides information on the credit module systems of countries of the world, including the USA, Spain, Sweden, as well as the organization of the reading process, comparative analysis of the distribution of credit hours. At the same time, the history of the credit module system and decrees issued by the president of the Republic are presented.

Аннотация: в данной статье представлена информация о системах кредитных модулей стран мира, включая США, Испанию, Швецию, а также об организации процесса чтения, сравнительном анализе распределения кредитных часов. В то же время представлена история системы кредитных модулей и указы, изданные президентом Республики.

Калит сўзлар: Кредит модул тизими, Кредит соати, бакалавр, магистр, докторант даражалари, мустақил иш, ГПА.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони билан тасдиқланган “2017-2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар Стратегияси” [2017:1] да миллий кадрларнинг рақобатбардошлиги ва умумжаҳон амалиётига асосланган олий таълим миллий тизимининг сифати ошишига, Болонья жараёни иштирокчи-мамлакатлари дипломларини ўзаро тан олишга, ўқитувчи ва талабалар билан алмашув дастурларини амалга оширишга қўмаклашувчи 1999-йил 19-июндаги Болонья декларациясига қўшилиш масаласини кўриб чиқиш белгилаб қўйилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон Фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” [2019:2] да олий таълим жараёнларига рақамли технологиялар ва замонавий ўқитиш усулларни жорий этиш, ёшларни илмий фаолиятга кенг жалб этиш, коррупцияга қарши курашиш, муҳандислик-техник таълим йўналишларида таҳсил олаётган талабалар улушини ошириш, кредит-модуль тизимини жорий этиш, ўқув режаларида амалий кўникмаларни оширишга қаратилган мутахассислик фанлари бўйича амалий

машғулотлар улушини ошириш бўйича аниқ вазифалар белгилаб берилганди. Шундан сўнг Республикамиздаги ОТМлари кредит модул тизимига ўтказиш режалаштирилди ҳамда кредит модул тизими ўрганила бошлади. Ўрганишлар натижаси шуни кўрсатадики, хорижда ECTS (European Credit Transfer System) тизими таълим тизимининг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Ҳар бир ўқув фанига юклама ҳажмидан, келгусидаги касбий фаолияти учун муҳимлигидан келиб чиқиб кредит бали белгиланади. Талаба ҳар бир фанни муваффақиятли ўзлаштирган тақдирда белгиланган кредитларни олади ва бу кредитлар йиғиндиси унга мос бўлган бакалавр ёки магистрлик даражасини олишга имкон беради. Хўш, кредит-модуль тизими нимани назарда тутди? Бугунги кунда таълим дастурларини амалга ошириш учун дунё тажрибасида кредит тизими деб номланган амалиётдан кенг фойдаланилади. Кредит тизими ўз ичига таълим ва унинг учун сарфланадиган умумий меҳнат харажатлари миқдорини қамраб олади. Жаҳон амалиётида Америка Қўшма Штатлари кредит тизими (USCS), Кредитларнинг тўплаш ва ўтказишнинг Британия тизим (CATS), Европа кредит тизими (ECTS), Университет кредитларини ўтказишнинг Осиё - тинч океани тизими (UCTS) энг кенг тарқалган тизимлар ҳисобланади [2020:3]. “Кредит соат” тизими дастлаб АҚШда пайдо бўлган ва такомиллашган. 1969 йилда Гарвард университети Президенти, Америка таълимининг атоқли намоёниси Чарльз Элиот биринчи бўлиб “кредит-соат” тушунчасини киритди ва 1870-1880 йиллар давомида фан ҳажмини кредит-соатларда ўлчашга имкон берувчи тизимни жорий қилди. 1892 йилдан “кредит-соат” тизимини жорий қилишнинг иккинчи босқичи бошланди. Бунда АҚШ миллий таълим қўмитаси “коллеж-мактаб” бўғинини яхшилаш, ўрта мактабларда ўқув дастурларини стандартлаш мақсадида нафақат коллежларда, балки ўрта мактаблар учун ҳам “кредит” тушунчасини жорий қилди ва кейинчалик бакалаврият дастурлари мазмунини баҳолашнинг кредит тизимини магистратура ва докторлик таълим босқичларига кенгайтди. Бакалавр даражасини (Bachelor of Arts - BA ёки Bachelor of Science - BSc) олиш 4 йил ўқишни назарда тутди. Бу давр ичида талаба ўртача ҳар бири 3 кредитлик 40 тача фанни ўзлаштириши зарур бўлади. Биринчи ва иккинчи йил таянч билимларни олиш учун ажратилади (таъминан, 60-68 кредит) ва у оралиқ даража (Associates) билан яқунланади, учинчи ва тўртинчи йиллар мутахассислик фанларини жадал ўрганишга бағишланади ва бу жараён малакавий имтиҳон билан тугалланади. Олий таълимнинг иккинчи босқичи (Graduate Level) – бу ўрта ҳисобда икки йиллик ўқиш натижасида магистр даражасини (Master of Arts - MA ёки Master of Science - MSc) олиш учун мўлжалланган магистрлик дастурларидир. Юқори малакали мутахассислар тайёрлашнинг иккинчи босқичи ва учинчи поғонаси – докторлик дастурлари бўйича ўқиш бўлиб, у тор мутахассисликга ўқиш ва мустақил илмий изланувчиликга йўналтилгандир. Даражани олиш учун талаба белгиланган миқдордаги кредит-соатларни тўплаши зарур. АҚШ да қабул қилинган USCS (US Credit System) тизимида кредит-соат – бу ўқиш вақтига асосланган ўлчовдир. Масалан, бакалавриятда 1 кредит-соат талабанинг семестр давомида ҳар ҳафтадаги 1 академик соат аудитория ишига тенг. Бундан ташқари ҳар бир аудитория машғулотига 2 соат (100 минут) мустақил иш қўшиб берилади. Магистратурада, ва айниқса докторантурада бу меҳнат ҳажмида мустақил ишнинг ҳиссаси кўпайиб бориши назарда тутилади[2020:4]. АҚШ да бакалавр даражасини олиш учун 4 йилда камида 120 кредит-соат, магистр учун 1-2 йилда мос равишда 30-60 кредит-соат, докторлик дастурларида эса 3-4 йилда мос равишда 60-90 кредит-соат

тўплаш талаб этилади. Олий таълим тизимида кредит-соат тушунчаси дарс жадвалини тузиш, GPA ўртача баллини ҳисоблаш, кафедралар, ўқитувчилар ва талабаларнинг юкламасини аниқлаш учун асос ҳисобланади. USCS тизими Америка талабаларининг мобиллигини оширади, чунки бир университетда олинган кредитлар бошқаларида ҳам ҳисобга олинади ва талабалар ўқишларини бир олий ўқув юртидан бошқасига синов бирликларини сақлаган ҳолда кўчиришлари мумкин. Бундай амалиёт қолдирилган ўқиш ва ўқишга тиклаш жараёнларини ўзаро боғлаш учун ҳам қўлланилади. Испанияда университет таълими кўп поғонали бўлиб қуйидаги даврларни ўз ичига олади: • биринчи таълим даври: у камида 3 йил давом этади ва 180-270 испан кредитларига тенг бўлади; • бирлаштирилган биринчи ва иккинчи даврлар: 4-5 йилга мўлжалланган бўлиб (тиббийёт мутахассисликлари учун 6 йил), биринчи давр - 2-3 йил, иккинчиси - 2 йил давом этади. Кўрсатилган 4,5 ва 6 йилда талабалар 300-500 кредит тўплашади. • иккинчи давр – якка тартибда; • учинчи давр – докторантура. Биринчи давр якунида талабаларга Diplomado, Arquitecto Tecnico ва Ingeniero Tecnico каби академик даражалар берилиши мумкин. Иккинчи давр якунида эса - Licenciado, Arquitecto ёки Ingeniero Superior даражалари берилиши мумкин. Докторлик даражаси учинчи даврда ўқишни якунлаган ва диссертацияни муваффақиятли ҳимоя қилган талабаларга берилади. Испанияда “кредит”ни аниқлашга ўзгача ёндашилади – ҳар бир кредит 10 соат аудитория машғулотларига мос келади, тўпланган кредитлар йиғиндисига қараб талабанинг ўзлаштириши баҳоланади. Талабалар томонидан назарий ва амалий машғулотлар бўйича алоҳида кредитлар тўпланади, уларни ҳатто аудитория машғулотларидан ташқари бошқа ўқув ишларини бажариб ҳам олиш мумкин. Швецияда 1 швед кредити университетда 1 ҳафта ўқишга тенг деб қабул қилинган. Бу тизим ўқув режаларини тузишни ва талабаларнинг бажарган ўқув соатларини ҳисоблашни енгиллаштириш учун жорий этилган. Швеция университетларида ўқув йили 40 ҳафта давом этади ва кузги ҳамда баҳорги семестрлардан иборат бўлади. Шундай қилиб, талаба ўқув йили давомида маъруза, якка тартибдаги ишлар ва бошқа ишларни ҳам қўшиб ҳисоблаганда 40 кредит тўплайди. Бакалавр даражасини олиш учун 3 йиллик ўқиш давомида 120 кредит олиш керак. Магистратурада ўқиш 1-1,5 йил (60 кредит), докторантурада эса – 2-4 йил давом этади. Швеция кредитларини Европа ECTS кредитлари билан таққослаш учун улар 1,5 га кўпайтирилади. Масалан бакалавриятдаги 120 Швеция кредити 180 ECTS кредитига, магистратурадаги 60 Швеция кредити - 90 ECTS кредитига тенг бўлади. Швеция университетларида таълим жараёнлари маърузалар, семинарлар, баҳс-мунозаралар (ўқитувчи иштирокида ёки иштирокисиз) шаклида ташкил қилинади[2020:5]. Ҳар бир курс якунида имтиҳон семинарлари, аудиторияда топшириқларни бажариш ва ёзиш кўринишидаги имтиҳонларни топшириш назарда тутилади. Белгияда кредит таълим тизими Европа ECTS кредит тизимларига мослаштирилган ва халқаро ҳамкорлик доирасида қўлланиладиган кўринишда тақдим этилган. Кредит таълим тизимини ўрганиш ва таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, дунёнинг турли давлатларида у ўзига хос хусусиятларга эга. Шунга қарамасдан, кредит таълим тизимининг самараси ва мақсадга мувофиқлиги унинг кўплаб дунё давлатлари таълим тизимларида кўпроқ тарқалганлиги билан асосланилади, чунки таълим дастурларининг талабаларда мустақил ишлаш кўникмаларини ривожлантиришга қаратилиши ижодий фаолликни ва билим олишга ўзини сафарбар қилишга, охир-оқибат таълим сифатини оширишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.
3. Усмонов Б.Ш., Хабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.
4. Р.Хабибуллаев. В.Топилдиев “Кредит модуль тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш” модули бўйича ўқув услубий мажмуа. Тошкент.2020 й.

BARKAMOL AVLODNI TARBIYALASHDA OILA, MAKTAB VA MAHALLANING O‘RNI

Shoymatova G.,
Guliston davlat universiteti magistrati

Annotatsiya: Maqolada oila, maktab va mahallaning bola tarbiyasidagi o‘rni, bola tarbiyasida buyuk insonlarning fikrlaridan foydalanish yo‘llari, oila tarbiyasi–bu umuminsoniy jarayonn ekanligi haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Oila, farzand tarbiyasi, jamiyat, sog‘lom muhitt.

*Yaxshi ota yoki ona bo‘lish uchun har doim g‘azablanish
kerak bo‘lganida vazmin bo‘lishing, xafa bo‘lishing zarur
mahalda esa tabassum qilishing kerak bo‘ladi. Shu bois ham,
ota-ona bo‘lish katta mahorat.*

Den Pirs

Oila va jamiyat bir-biriga chambarchas bog‘liq tushuncha bo‘lib, jamiyatning o‘zi ham oilalardan tashkil topadi. Oila esa o‘z o‘rnida jamiyat bag‘rida vujudga keladi, rivojlanadi. Ayni paytda oilaning jamiyatda o‘z vazifalari mavjud. Oilaning mohiyati va vazifalari dunyodagi barcha xalqlar uchun bir xildir. Lekin uning tashkil topishi, taraqqiy etishi va oiladagi vazifalarni bajarish jarayonlari har bir xalqda alohida, o‘ziga xos xususiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi Qonunida oilaning jamiyat, davlat oldidagi mas’uliyatini anglab yetadigan komil insonni tarbiyalashdagi roliga alohida e’tibor berildi. Bu borada «Oila-mahalla va maktab» dasturining yaratilishi muhimdir. Oilada bola tarbiyasini yo‘lga qo‘yishda mahallaning roli kattadir. Qadimdan o‘zbek xalqi mahalla-jamoatchilik bilan hamjihatlikda yashab, oilaviy urf-odat va an’analari ular ishtirokida, ular bilan bamaslahat o‘tkazganlar. Mahalla kishilarni birlashtiradigan, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma’rifiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan jamoa vazifasini bajarib kelgan.

Oila o‘z navbatida o‘quv-tarbiya jarayonini qayta qurishda maktabga yaqindan yordam berib, o‘quvchilarning ta’lim-tarbiyaning barcha jabhalarini egallashlari uchun maktab jamoasiga yaqindan ko‘maklashadi. Shuning uchun ham oila, maktab va mahalla hamkorligi masalasi hozirgi davrning asosiy talabidir. Maktab tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishning pedagogik jihatdan malakali, maqsadga muvofiq omillariga hamda keng imkoniyatlariga ega. Maktabdan tashqarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar pedagogik-psixologik qoidalarga amal qilinmagan, maktab, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy jarayonidagi talabi bir xilda bo‘lmagan taqdirda oilada ayrim hollarda tarbiyasi og‘ir bolalar paydo bo‘ladi, murakkab muammolar yuzaga keladi. Bunday holatning oldini olishning muhim vositasi

oilamahalla va maktabning hamkorlik dasturi asosida ta'lim-tarbiyaviy ish olib borishni ta'minlashdan iboratdir.

Har bir ota-ona o'z farzandining tarbiyasi uchun javobgar hisoblanadi. Farzandlarimizning tarbiyalashning muhim shartlari oilalarning mustahkam, ma'naviy sog'lom asosda qurilganligi, ayniqsa, ota-onaning o'zi tarbiyalangan bo'lishidir. Ota-onalar farzandining bugungi birinchi muallimi hisoblanadi. Chunki farzandga til o'rganish, kitob o'qishga qiziqtirishi aynan oiladan, keyin esa bunga maktab davomchi bo'ladi. Hozirgi kunda farzandlarimizning har qanday insoniylikdan yiroqlashtiradigan illatlardan asrash uchun ularni ilm olishga, kitob o'qishga qiziqтира bilish lozim. Farzandni tarbiyasida har bir ota-ona o'z mas'uliyatini har bir daqiqa his qilib yashashi lozim.

Oilada sog'lom muhit mavjud bo'lgandagina, ularda har tomonlama sog'lom, barkamol inson shakllanadi. Yoshlar tarbiyasi xususan jismonan baquvvat, aqlan sog'lom, umuminsoniy madaniyat, darajasi yuqori, zamonaviy bilim va kasbga ega bo'lgan kelajak avlodni voyaga yetkazishda oila, maktab va mahallaning tutgan o'rni alohidadir.

Oilada agar farzand yaxshi tarbiya topgan bo'lsa albatada bu bola ota-onasining qadriga yetadi va uni qadrlaydi. Shu o'rinda **Sundar Pichaining** quyidagi so'zlarini eslab o'tsak bo'ladi – *“Ota-onam boshqa millionlab ota-onalar kabi, topgan-tutganlarini, umrlarini farzandlarining ta'lim olishi va baxtli hayot kechirishi uchun sarf qilganliklari tufayli ham shu darajaga etishdim”*. Demak bu yaxshi tarbiya topgan farzandlarning fikrlaridan namuna.

Farzand tarbiyasi haqida buyuk mutafakkirlarimiz asarlarida ham muqaddas kitoblarimizda ham o'ziga xos fikr-mulohazalar bildirgaligi diqqatga sazovordir.

Xalq donishmandlari oila muammosi va tarbiyasi haqidagi qarashlari juda uzoq tarixiy ildizga egadir. Xalq og'zaki va yozma yodgorliklarida: maqol, hikmat, ertak, aytishuvlarda oila, ota-ona, oilaviy barqarorlik o'zaro munosabat masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Javhar Zamindar farzand tarbiyasi haqida shunday so'zlarni qoldirgan.

Ota-ona behad bo'ladi xursand,

Farzanding bo'lsa munosib farzand!

Oilam undagi tarbiya usul, vosita va omillari ko'proq yozma pandnomalarda; Kaykovusni Qobusnoma», «Saodatnoma», Zahiriddin Muhammad Bobuming «Bobumoma»si, «To'ti shoxnoma», «Odobnoma» kabi asarlarida oila muammosiga doir masalalar ilmiy va nazariy, amaliy jihatdan asoslab berilgan.

Oilam tarbiyasidagi bolalar hayotini to'g'ri uyushtirish, ularni vaqtdan to'g'ri va unumli foydalanishning asosiy garovi ekanligini ota-onalar o'z farzandlariga uqtirishlari lozim.

Oilam tarbiyasi masalalari bo'yicha **Abu Ali Ibn Sino «Tadbir al-manozil»** nomli asarini yozgan. Unda olim ota-onaning bolalarni tarbiyalashdagi vazifalarini yoritgan. Asarda oilada ota-onaning vazifasi va burchiga va oilam munosabatlariga to'xtalar ekan, ayniqsa, ota-onalarning oilada mehnatsevarligi bilan farzandlarini ham kasb va hunarga o'rgatish borasida muhim fikrlar bayon etadi.

Xulosa sifatida shuni aytib o'tishimiz kerakki, oilada farzand dunyoga kelgandan boshlab oilaning jamiyat oldida javobgarligi kundan kunga ortib boradi. Chunki o'sib kelayotgan avlodning taqdiri ana shu muammoning hal qilinishi bilan uzviy ravishda chambarchas bog'liq ekanligini unutmasligimiz kerak. Yana shuni qayd qilishimiz kerakki yurtimizni qaysi go'shasida oilam, mahalla va maktab hamkorligi yaxshi ish olib borsa o'sha joyning farzandlari o'qimishli, mehnatsevar va odoblidir. Buni tariximizdan ham bilib olsak bo'ladi.

Foydalanagan adabiyotlar

1. O.Hasanboyeva, D.Xoliqov va boshqalar. Oila pedagogikasi. Toshkent.2007-yil.
2. <http://www.ziyouz.com/index.php?option=com>

ТАРБИЯСИ ҚИЙИН ЎСМИРЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Латипова Ч.Н.,
БухДУ магистранти

Аннотация: Мазкур мақолада, Ўсмир шахс характеридаги оғишларнинг шаклланиши, уларнинг типларини аниқлаш тиббий – психологик ва тиббий – педагогик ишларни фаол олиб бориш зарурлиги, педагог билан ўқувчиларнинг ўзаро ҳамкорлик фаолиятига хос ижтимоий психологик уйғунликни ташкил этиш, таълим субъектларини мустақил, ижодий фикрлашга ўргатиш улардаги психологик компетентликни шакллантириш йўллари келтириб ўтилган.

Аннотация: В данной статье рассматривается формирование личностных качеств подростков, необходимость выявления их типов, необходимость активной медико-психологической и медико-педагогической работы, организация социально-психологической гармонии во взаимодействии учащихся с учителем, учебным процессом. упоминаются пути самостоятельного, творческого мышления.

Annotation: In this article, the formation of personality traits of adolescents, the need to identify their types, the need for active medical-psychological and medical-pedagogical work, the organization of social-psychological harmony in the interaction of students with the teacher, the teaching of independent, creative thinking paths are mentioned.

Таълим жараёнида педагог билан ўқувчиларнинг ўзаро ҳамкорлик фаолиятига хос ижтимоий психологик уйғунликни ташкил этиш, таълим субъектларини мустақил, ижодий фикрлашга ўргатиш улардаги психологик компетентликни шакллантиришга хизмат қилади. Зеро, онтогенетик ривожланишнинг ўсмирлик даври энг мураккаб ҳамда психологик инқирозлар билан уйғунлашиб кетган, қуввати юқори, шижоатли, янгиликка чанқоқ, оламни ўзлаштиришга интилувчан, мустақилликка мойил, эгилувчан, хулқ-атворида ижтимоий меъёрларнинг шаклланиши жадал суръатлар билан кечадиган давр бўлиб ҳисобланади.

Психология фанида тарбияси қийин ўсмирлар билан ишлаш ўтган даврларда ҳам муаммоларга бой бўлган ва ҳозирги кунда бу муаммоларнинг барчасига ечим топилганича йўқ. Бугунги кунгача тарбияси қийин ўсмирларнинг хусусиятлари уларни бартараф этиш усуллари ўрганиб келинмоқда. Лекин, масаланинг бошқа томони ҳам бор: тарбияси қийин ўсмирлар билан ишловчи ходимларнинг хусусиятлари қандай бўлиши керак ва тарбияси оғир ўсмирлар билан ишлаш давомида уларнинг руҳиятидаги ўзгаришлар натижасида келиб чиқадиган муаммоларни қандай усуллар билан бартараф этиш ҳақида ҳам фикр юритиш лозим бўлади.

Ёшлар билан олиб бориладиган таълим-тарбия ишларининг мувоффақияти уларнинг ёш ва психологик хусусиятларини билиш ҳамда ҳисобга олишга боғлиқдир. Бу ҳолат бурилиш ҳисобланган ўсмирлик даврининг алоҳида хусусияти бўлиб, у кўпроқ шу даврга таалликлудир. Ўсмирлик даврини ўтиш даври деб юритадилар, чунки ана шу даврда болаликдан катталиikka ҳолатига ўзига хос ўтиш даври юзага келади. У психик жараёнларнинг ўқувчи фаолиятларнинг жиддий равишда қайта қурилиши билан боғлиқдир. Шунинг учун ўсмирлик ёши ўзаро муносабат

шаклларида фаолиятини ташкил қилишда қатъий ўзгаришларни талаб қилади. Ўсмирларга таълим-тарбия бериш ишларида гоҳо учрайдиган қийинчиликлар бу ёшдаги болаларнинг психик ривожланиш қонуниятларини ва хусусиятларини баъзан етарли даражада билмаслик ёки инкор қилиш натижасида пайдо бўлади. Бу давр тарбия учун анча қийин давр ҳисобланади. Чунки боланинг катта одамга айланиш жараёнининг ўзи қийин, бу жараён психиканинг, одамлар билан бўлган муносабат шакллариининг жиддий равишда қайта ўзгариши ҳамда ҳаёт шароити ва фаолиятининг ўзгариши билан боғлиқдир. Агар боланинг болалик чоғида унга одоб ахлоқ ўргатишни эски шакл ва усулларида фойдаланилган бўлса, энди улар бола учун яроқсиз бўлиб қолади. Аввал болалар ота-оналари, тарбиячиларининг одоб-ахлоқ ҳақидаги гапларини бажонидил эшитган бўлсалар, эндиликда бундай таъсир болани зериктиради ва ёкмай қолади. Натижада унда катталарнинг фикрларига қарши чиқиш ва рад этиш каби ҳислатлари пайдо бўла бошлайди. Булар эса бу даврнинг қийин, мураккаб давр бўлишига сабаб бўлади. Ўсмирларга таълим тарбия беришдаги қийинчиликлар шундан иборатки, бунда ўсмир билан бўладиган муносабатларда унинг ҳаёти ва фаолиятини назорат қилиш шакллариини ўзгартириши муҳимдир. Уларга таъсир қилишнинг қандайдир янги усуллари ва воситаларини топиш лозим бўлади. Бунда албатта, ҳар бир ёш билан алоҳида муносабатда бўлиш мақсадга мувофиқдир. Ўсмирларнинг психик тараққиётини ҳаракатга келтирувчи кучлар, уларнинг фаолиятлари туғдирган янги эҳтиёжлар билан бу эҳтиёжларни қондириш имкониятлари ўртасидаги қарама қаршиликларнинг юзага келиши ва бартараф қилинишидан иборатдир. Бу қарама- қаршиликлар ўсмирларнинг ортиб бораётган жисмоний, интеллектуал ва ахлоқий имкониятлари билан уларнинг эски, илгари таркиб топмаган олам билан ўзаро муносабат шакллари, улар фаолиятининг эски қарамақаршиликлар, жамият, катталар ва жамоа томонидан ўсмирга нисбатан ортиб бораётган талаблар билан ўсмирлар реал ҳаттиҳаркатларинингшакллари ўртасидаги қарама-қаршиликлардир. Бу қарама-қаршиликлар анча юксак даражадаги психик тараққиётни, анча мураккаб шаклдаги фаолият турларини ва шаклнинг қатор янги психологик сифатларини таркиб топтириш орқали бартараф қилинади.

Ўқитувчилар жамоаси ҳар қанча уринишидан қатъий назар, таълим жараёнида тарбияси қийин ўсмирлар ҳам учраб туради. Ҳозирги даврда, бундай ўқувчилар билан яккама-якка ишлаш усули яратилган, феъл-атвордаги нуқсонларнинг, хатти-ҳаракати носоғломлигини олдини олиш ва тузатиш йўллари илмий асосда ишлаб чиқилган. Тадқиқотларнинг кўрсатишича, тарбияси қийин; инжиқ, хулқи салбий болаларнинг келиб чиқишининг ижтимоий сабабларидан ташқари, педагогик ва психологик сабаблари ҳам мавжуд. Ўқувчиларда ноҳўя хатти-ҳаракатлар пайдо бўлишининг сабаблари ва турткилари ҳар хилдир. Қонунни бузиш ёки қоидага ҳилоф иш қилиш даражасига қараб тарбияси қийин ўсмирлар жиний қонунбузар ва оддий қоидабузар (тартиббузар) гуруҳларга ажратилади.

Шахснинг биологик ўсишидаги нуқсонлар, сезги органларининг камчиликлари, ўқишга салбий таъсир этувчи олий нерв фаолияти ва темпераментдаги қусурлар тарбияси қийинларни келтириб чиқаради. Шахснинг психик ўсишидаги камчиликлар, чунончи, ақл-идрокнинг заиф ривожланганлиги, ироданинг бўшлиги, ҳиссиётнинг кучсизлиги, зарур эҳтиёж ва қизиқишлар мавжуд эмаслиги, ўсмирнинг интилиши билан мавжуд имконияти ўртасидаги номутаносиблик ва ҳоказолар хатти-ҳаракатни издан чиқаради.

Ўсмир шахс характеридаги —оғишларнинг шаклланиши, уларнинг типларини аниқлаш тиббий – психологик ва тиббий – педагогик ишларни фаол олиб бориш зарурдир. Тарбияси қийин – дейилганда, шундай тарбиянинг натижалари тушунилади.: ўқувчилар педагоглар учун қийинчилик туғдиради, унга нисбатан умумий қабул қилинган педагогик таъсир этишнинг форма – шакл ва методлари камлик қилади ёки умуман самара бермайди. Тарбияси қийинлик ҳар доим ҳам педагогик жиҳатдан ўз ҳолига ташлаб қўйилганликнинг оқибати бўлавермайди. У боланинг, ўсмирнинг касал бўлиши, айрим туғма ёки ҳатто наслий омиллар ёки бошқа сабаблар таъсирида ҳам юз бериши мумкин. Бироқ, жуда кўп ҳолларда «Тарбияси қийин» ўқувчи педагогик жиҳатдан ўз ҳолига ташлаб қўйилганлик натижаси бўлиб қолади. Тарбия – кўп қиррали, узоқ давом этадиган жараёндр. Болани ўраб олган муҳитнинг ҳаммаси одамлар, нарсалар, ҳодисалар уларнинг онгида, хулқ – атворида маълум из қолдиради, уни ўзгартиради ва ўстиради. Болаларда, ўсмирларда, ёшларда ижобий сифатларни қарор топтириш учун улар билан мунтазам тарбиявий ишлар олиб бориш лозим. Савол туғилади: —Жамиятда «Тарбияси қийин» ўсмир ёшлар қаердан пайдо бўлаяпти?. Дунёқараши паст, билими заиф, ёш ўсмир бўлсада, жиноятга қўл урган, гиёҳвандликка мойил, ичкиликка ва чекишга ружу қўйган, ўқишга қизиқмайдиган ўсмирлар кимнинг —айби? ахир улар шундай бўлиб туғилишмайди – ку. Мактаб ўқитувчилари етарли билим беришмаяпти – ми? Турмуш ташвишлари билан ўралашиб, оилада фарзанд тарбиясига эътиборсиз қараётган ота – оналар айбдорми ёки лоқайд, бепарво, совуққон болаларнинг, ўсмирларнинг ўзими? Аввало, қуйидаги ҳолатлар ўсмирларни тартиббузарликка жалб этадиган ижтимоий – руҳий омиллар ҳисобланади.

Ўқувчи, ўсмирларни —тарбияли бўл деган билан тарбиялаб бўлмайди.

Бунинг учун уларнинг психологиясига таъсир этувчи воситалардан фойдаланиш даркор. Жумладан, ўсмирни энг қизиқарли китобларга жалб этиш, инсоний ҳислатлар, эзгулик, яхшиликни тарғиб этувчи таъсирли ва ўз хулқ – атвори билан барчанинг ҳурматига сазовор бўлган инсонларнинг ҳаёти ва ҳоказолар.

Бу ҳолатни замонавий техниканинг ривожланганлиги таъсири деб ҳам изоҳлаш мумкиндир. Кўпчилик ҳолларда ўсмирлардаги бу ўзгаришларга эътиборсизлик ва бефарқлик уларнинг хулқ – атворида салбий оғишларининг бошланғич сабаби ва асоси бўлиши мумкин. Ўсмирлардаги «тарбияси қийин»лик сабаблари улардаги хотиранинг паст самарадорлиги, механик эслаб қолишнинг устунлик қилиши, конкрет абстракт тафаккурнинг етарлича ривожланмаганлиги, паст даражадаги меҳнатга лаёқатлилик, тез чарчаш ва беқарор қизиқишларнинг етакчилик қилиши каби хусусиятлар билан белгиланади.

Ҳар иккала гуруҳга мансуб “юқори” ва “қуйи” педагоглар мотивацияси тузилмасида ички мотивация омиллари устунлик қилади. Бироқ паст даражадаги психологик компетентликка эга педагогларда ташқи салбий мотивация, юқори даражадаги психологик компетентликка эга бўлган педагогларда эса ташқи ижобий мотивация етакчилик қилиши маълум бўлди. Олинган бу маълумотлар «тарбияси қийин» ўсмирлар хулқини диагностика қилишдаги педагогнинг психологик компетентлигига дахлдор омилларни муайян психологик мезонлар асосида таҳлил қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Шунингдек, олиб борилган таҳлиллар асосида тарбияси қийин ўсмирлар билан ишловчи педагоглар касбий компетентлиги психологик имкониятларининг намоён этилишида муайян тафовутларнинг ҳам мавжудлиги аниқланди. Жумладан, асосий

тафовутлар ўқитувчиларнинг танқидга муносабати ва психологик ҳимоя усулларида намоён бўлди. Профессional компетентликнинг қуйи даражадаги психологик жабҳасига эга бўлган ўқитувчиларда раҳбарият ва ҳамкасблари томонидан кўрсатилган танқидий фикрлардан қочишга интилиш, шунингдек, бўлиши мумкин бўлган жазоланишлар ва нохушликлардан қочиш каби хислатлар намоён этилган бўлса, касбий компетентликнинг юқори даражасидаги имкониятларга эга бўлган ўқитувчиларда эса муайян психологик билимларга асосланган мотивацион таъминланганлик намоён этилди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, биз ўрганган барча умумтаълим мактабларининг ўқитувчилари тарбияси қийин ўсмирлар билан ишлашга тайёр эканлиги намоён этилди (педагогларнинг фаолиятга ижтимоий киришуви кўрсаткичи нисбатан юқори, яъни педагоглар манфаатлари кўп даражада касбий фаолият томонидан уларга қўйиладиган талаблар ва шартларга мос келади).

Бизнинг эмпирик тадқиқотларимиз натижасида ажратилган касбий компетентликнинг юқори ва қуйи даражасидаги психологик жабҳасига эга бўлган педагогларнинг кутбли гуруҳлари ўқувчиларнинг мазкур тоифаси билан ишловчи ўқитувчининг психологик компетентлигини ривожлантиришга йўналтирилган конструктив методик аппаратни яратиш заруратини белгилаб берди. Биз томонимиздан ишлаб чиқилган ўқитувчининг тарбияси қийин ўсмирлар коррекцияси борасидаги ишига психологик ҳамроҳлик қилиш концепцияси ва унинг асосида яратилган педагогда психологик компетентликни ривожлантириш бўйича психолог иши дастурини яратиш ўқитувчилар томонидан тарбияси қийин ўсмирлар ва уларнинг ота-оналарини қўллаб-қувватлаш психологик воситалари ва усуллари қўллаш технологиясини ишлаб чиқиш имконини берди. Тақдим этилган дастур имкониятлари ўқитувчининг тарбияси қийин ўсмирлар билан ишига психологик ҳамроҳлик қилиш билан боғлиқ янги вазифаларни принципиал жиҳатдан ҳал этиш имкониятига эга бўлди. Бу дастур педагогик жараёндаги ўзаро таъсирнинг барча қатнашчиларини ўсмирларнинг маънавий онгини қайта куриш мақсадида бирлаштириш вазифасини амалга оширди. Ўтказилган тадқиқот ва комплекс дастурни амалга ошириш таълим жараёнининг барча қатнашчиларига психологик ҳамроҳлик қилишнинг кенг имкониятлар қўлами ва аҳамиятини ҳам кўрсатди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. А.Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. -Т.: Ўқитувчи, 1992. 60 б.
2. Абу Райхон Беруний,. Руҳият ва таълим-тарбия ҳақида.-Т.: 1992. 116 б.
3. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. -Брест.: БГПИ, 1996. 219 с.
4. Абульханова-Словская К.А. Деятельность и психология личности. –М.: Наука, 1980 335с.

YOSHLARDA SHAXSIY MANFAAT TUYG‘ULARNI SINGDIRISH ORQALI VATANPARVARLIKGA O‘RGATISH

**Tursunov N.,
NavDPI magistranti**

Annotatsiya: Ushbu maqolada vatanning inson va uning avlod ajdodlari kindik qoni to‘qilgan muqaddas dargohligi. Vatan-bu ajdodlar maskani el yurt, xalq voyaga yetgan, uning tili, tarixi, madaniyati, urf odatlari, qadriyatlarini chinakamiga ishlanib, yoshlarni shu ruhda kamol topibkabi mavzular yoritilgan

Аннотация: В данной статье Родина – это священное место, где была соткана кровь человека и его предков. Родина – это родина предков, народ вырос, его язык, история, культура, обычаи и ценности получили развитие, в этом духе воспитывалась молодежь.

Annotation: In this article, the homeland is a sacred place where the blood of man and his ancestors is woven. The homeland is the homeland of the ancestors, the people have grown up, its language, history, culture, customs and values have been developed, and young people have been brought up in this spirit.

Vatan – bu inson va uning avlod ajdodlari kindik qoni to‘qilgan muqaddas dargohdir. Vatan-bu ajdodlar maskani el yurt, xalq voyaga yetgan, uning tili, tarixi, madaniyati, urf odatlari, qadriyatlarini chinakamiga ishlanib, kamol topib boradigan zamindir.

Vatan deganda hamisha o‘zimiz tug‘ilib o‘sgan, ko‘z ochib ko‘rgan, ta’lim tarbiya olib voyaga yetgan, necha-necha ajdodlarimiz yashab o‘tgan, ularning aql- idroki, mehnati sarf qilingan yurt ko‘z oldimizga keladi.

Vatan ona kabi aziz va muqaddasdir. Vatan insonga baxt iqbol beradigan zamindir. A.Avloniy aytganidek: “Har bir kishining tug‘ilib o‘sgan shahar va mamlakatini shul kishining Vatani deyilur. Har kim tug‘ilgan, o‘sgan joyini jonidan ortiq suyar... Biz Turkistonliklar o‘z Vatanimizni jonimizdan ortiq suyganimiz kabi arablar Arabistonlarini, qumlik issiq cho‘llarini, eskimoslar Shimol taraflar, eng sovuq qor va muzlik yerlarni va boshqa yerlarni ziyoda suyarlar. Agar suymaslar edi, havosi yaxshi Turonlik oson yerlarga o‘z vatanlarini tashlab hijrat qilurlar edi”¹.

Vatan – bu xalqning o‘tmishi, buguni va kelajagidir. Vatan – muqaddas qadriyat. Taraqqiyot Vatandan boshlanadi. U insonning kindik qoni to‘kilgan joy, insonni ijtimoiy yetimlikdan asrovchi manzil, ma’naviy kamolot va fuqorolik maydoni, hayot maktabi, farovonlik va baxt-saodat o‘chog‘idir.

Vatan tuyg‘usini o‘zida mujassam etgan kishigina jamiyat va xalq manfaati, uning baxt-saodati uchun kurashadi. Shunday ekan, O‘zbekistonda yashovchi har bir yosh avlod kelajagi buyuk bo‘lgan davlatimizni dunyoga tanishtirishda yagona maqsad sari birlashishi kerak. Maktab, litsey va kasb-hunar maktablari o‘quvchilarida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mazkur o‘quv muassasalarida tahsil olayotgan o‘quvchilar jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida o‘zlarining munosib o‘rinlarini topishlari, jamiyat va Vatan ravnaqi uchun sidqidildan xizmat qilishlari, fidoyilik ko‘rsatishlari, safarbarlik xislatlarini namoyon qila olishlari uchun ularda harbiy vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish nihoyatda zarur.

Ona – yerimiz, Vatanga bo‘lgan muhabbat, olijanob tuyg‘ular xalqimiz qon qoniga singib ketgan milliy karakterining azaliy fazilatlaridandir. Bu qadrli insoniy fazilatlarini asrab-avaylash va takomillashtirish, yoshlarni mustaqil O‘zbekistonning munosib o‘g‘il-qizlari qilib tarbiyalashimizning asosiy yo‘nalishlari bo‘lib qolishi kerak.

Ko‘p asrlik tariximiz davomida yuzaga kelgan, eng Yaxshi jangovar va mehnat an‘analarimiz o‘zining boy ma’naviy kuchini yo‘qotgani yo‘q. Uning chuqur manbalarga ega ma’naviy imkoniyatlari juda ham yuqoridir, hamda hozirgacha qadrlanib kelinmoqda.

Yurtimiz mustaqilligidan keyingi yillarda yosh avlodni vatanparvar, milliy g‘ururli, ma’naviyati yuksak insonlar etib tarbiyalash yanada dolzab muammo kasb etmoqda. Chunki, milliy mustaqilligimizni aynan vatanparvar, har tomonlama barkamol yoshlar mustahkamlaydi, rivojlantiradi, uni dunyodagi rivojlangan mamlakatlar qatoriga olib chiqadi. Bunday yosh avlodni shakllantirish borasida yurtimizda bugungi kunga qadar

1. ¹ Avloniy Abdulla. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi 1992.

tahsinga loyiq ishlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning ham birinchi e'tibori yoshlarga qaratilgan. Yoshlarga jahon standartlari darajasidagi sharoitlarni yaratish, ta'lim-tarbiya berish, har tomonlama qo'llab-quvvatlash yurtimizda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmunini tashkil etmoqda.

Milliy mustaqillik - xalqimizda ayniqsa o'sib kelayotgan yosh barkamol avlodimizni vatanparvarlik tuyg'ularining tiklanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Avvalo, hozirda yoshlarning harbiy vatanparvarligi ota-bobolarimiz yaratuvchanlik ishining bevosita davomidir. Saodatli, baxtli, kelajagi buyuk O'zbekistonga hozir har daqiqada ulush qo'shmoq, vatanga muhabbat, vatanparvarlikning asl ko'rinishidir. Vatanga munosib farzand bo'lish, uning eri, suvi, elu-yurt bilan chambarchas bog'liq ekanligimizni teran anglash, uni ardoqlash ham vatanparvarlikning bir ko'rinishidir.

Vatanparvarlikning eng oliy tuyg'u sifatida o'tmish mutafakkirlari alohida qayd etganlar va o'zlari ham unga sodiq qolganlar. Endi ana shu qaydlardan ba'zilarini eslab o'tamiz.

Siseron (Rumo notig'ri va faylasufi). Bizga ota-onalar, bolalar, yaqin xesh-aqrobalar qimmatlidir, lekin muhabbat bobidagi barcha tasavvurlarimiz birgina "Vatan" degan so'zda mujasamlashgan. Vatanga nafi tekgudek bo'lsa, qaysi vijdonli odam u uchun jonini berishga ikkilanar ekan!

Gegel (nemis faylasuf). Ma'rifatli xalqlarning haqiqiy jasorati Vatan yo'lida qurbon bo'lishga hozir ekanliklarida aks etadi.

Bayron (ingliz shoiri). Kimki o'z yurtini sevmasa, u hech nimani seva olmaydi.

Belinskiy (rus tanqidchisi). Kimki o'z Vataniga dahldor bo'lmasa, u insoniyatga ham dahldor emas.

Gyugo (franso'z adibi). O'z Vataniga dog' - tushurish uni sotish degan so'z.

Vatan tuyg'usi bo'lgan kishidagina vatanparvarlik jo'sh uradi. Vatanga muhabbat hissi odamning qalbida tabiiy ravishda tug'iladi. Ya'ni, inson o'zligini anglagan, nasl-nasabini bilgani sari yuragida vatanga bo'lgan muhabbat tuyg'usi ildiz otib, yuksala boradi. Bu ildiz qanchalik chuqur bo'lsa, tug'ilib o'sgan Vatanga muhabbat ham shu qadar cheksiz bo'ladi.

Vatanparvarlik deganda esa yana quyidagilarni anglash joiz:

-o'z xalqini, tarixini yaxshi bilish va u bilan fahrlanish:

-qadimiy obidalar, mislsiz imoratlar, ajdodlar yaratgan moddiy va ma'naviy me'roslarni ko'z qorachig'iday asrash va avlodlarga taqdim etish:

-xalqimizning, ajdodlarimizning go'zal va ma'noli urf-odatlar, rasm-rusm va udumlarni qadrlay bilish, ularni davom ettirish:

-ajoyib vatandoshlar - ajdodlar nomi bilan, ularni ulug' ishlari, ijodlari bilan fahrlanish, ularni ishlarini davom ettirish, ularga munosib voris bo'lish:

-shunday ajoyib xalqqa, yurtga, uning boy tili va madaniyatiga mansubligi bilan fahrlanish:

-turon zaminni himoya qilib, tomirdan ohirgi qoni qolguncha dushmanga qarshi kurashgan bahodirlarni, ayovsiz janglarda halok bo'lgan qahramonlarni yod etish:

-asrimizning 20-50 yillari va nihoyat 80- yillarida xalqimiz, millatimizga qarshi uyushtirilgan qatag'onlarda qamoq va surgin a'zoblarni boshdan kechirgan va halok bo'lgan minglab millatimiz gullarini unutmaslik:

-bu aziz va go'zal vatanimizda yuksak e'tiqod bilan yashash unga hamisha sadoqatli bo'lishdir.

Vatanparvarlik hammamizning o'z ishimizga mas'uliyat bilan qarash, vatanning boyliklarini ko'z qorachig'iday asrash, boyliklariga boylik qo'shishga o'z ulushimizni qo'shish uni fan cho'qqilari sari intilish va boshqalardir.

Vatanparvarlik bir so'z bilan aytganda o'z ijobiy ishlarimiz, bunyodkorlik harakatlarimiz bilan uning kuch-qudratiga, gullab yashnashiga imkon darajasida hissa qo'shish:

- ona yurtimizda tinchlik, barqarorlikni va osoyishtalikni saqlashga intilish vatanparvarlikning belgisidir;

- vatanparvarlik-xalqaro munosabatlarda vatan, millat manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yishdir.

O'zbekiston Konstitutsiyasining 49-moddasida «Fuqarolar O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab-asrashga majburlar»¹ deb ta'kidlangan. Bu har bir sog'lom avlodda o'z xalqining a'nalariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmatni tarbiyalash bilan birga, o'z Vatani, millatining butun jahon hamjamiyatida teng huquqli mustaqil davlat sifatida namoyon bo'lishiga hissa qo'shuvchi haqiqiy insonni shakllantirishni taqozo qiladi.

MA'NAVIY TARBIYA - YOSHLARNI KOMILLIKKA YETAKLOVCHI KUCH

Rahmatova M.R.,

NDPI ga qarashli 1-akademik litsey talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi globallashuv davrida yoshlarni milliy va ma'naviy ruhda tarbiyalashning dolzarb masalalari haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются актуальные вопросы воспитания молодежи в национальном и духовном духе в современном глобализованном мире.

Annotation: This article discusses the current issues of educating young people in the national and spiritual spirit in today's globalized world.

Ma'naviyat tarbiyaning asosi ekan, undan o'sib kelayotgan avlodni vatanparvarlik, rostgo'ylik, xalqparvarlik, inson va diyonat, adolat va haqiqat ruhida, imon-e'tiqodli bo'lishga o'rgatishda foydalanish zarurligi ko'rsatiladi. Komil insonni tarbiyalashda dunyoviy bilimlar bilan bir qatorda Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Najmiddin Kubrolar asos solgan tariqat g'oyalarining katta ahamiyati haqida gapirilgan.

Yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, juda qadimdan buyon unga diqqat-e'tibor qaratilgan. Qadimgi Gretsiya va Rim tarixidan ma'lumki, miloddan avvalgi davrlarda ham yosh avlod tarbiyasi o'zining ma'naviy qiyofasi va aqliy qobiliyati bilan yuksak hurmat-ehtiroimga sazovor bo'lgan kishilar, donishmandlar zimmasiga topshirilgan. Ushbu holat yosh avlod tarbiyasi nafaqat shaxs kamolotini, balki jamiyat taraqqiyotini ham ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi.

Bu ota-bobolarimizdan meros an'analarning barchasi ma'naviyat va ta'lim-tarbiya masalalariga davlat miqyosida qanchalik katta e'tibor berilayotganini ko'rsatadi. Bu albatta, quvonarli hol, Bundan har ota-ona, har bir tarbiyachi-muallim, har bir rahbar, xullas, jamiyatning har bir a'zosi samarali foydalanishi lozim. Shu muhim muammoni hal qilishda, to'g'ri yo'l qo'yishda har daqiqadan unumli foydalanishimiz kerak. Zero, tarbiya ishi

¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, "O'zbekiston" nashriyoti, 2017 yil

qancha erta boshlansa, natijasi shuncha erta ko'zga tashlanadi. Umuman olganda boy ma'naviy merosimiz inson uchun hamma zamonlarda ham eng buyuk boylik bo'lib kelgan ma'naviyatning ma'no mazmuni, uning inson va jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyati, bu serqirra va murakkab tushunchaning nazariy va amaliy tomonlari har tomonlama keng qamrovli fikr va xulosalar orqali tahlil etiladi.

Demak, yoshlarni yuksak e'tiqodli, ma'naviy barkamol, ajib fazilatli, xushfe'l, yoqimtoy, mehnatkash, samimiy, rahm-shafqatli kishilar qilib tarbiyalashda badiiy adabiyotning o'rni ham belgili. Badiiy so'z ustasi, ya'ni badiiy ijodkor hayot va turmush voqealariyu hodisalarini haqqoniy tasvirlashlari lozim. Shundagina o'quvchi shu asar qahramonlariga ishonadi. Zero badiiy asarning tarbiya borasidagi kuch qudrati, salmog'i o'tmish tarbiyachilik tariximizdan ma'lum. Zotan Yusuf Xos Hojibning "Qutatg'u bilig" asari juda ko'p mamlakatlarda axloq va tarbiya saboqlari uchun muhim qo'llanma vazifasini o'tagan.

Xullas, milliy axloq, urf-odat odobning barcha tomonlarini o'quvchilarga doimo singdirib borish lozim. Bunda, har doim sof milliy adabiyot muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tarbiyachining xalq og'zaki ijodidan unumli foydalanishi yaxshi natijalarni qo'lga kiritishga katta yordam beradi. Ma'naviy tarbiyani mazmunini vatanparvarlik, mehnat va jamoat muhitiga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lish, insonparvarlik, xulq madaniyatini tashkil etadi. Ma'naviy odatlar jamiyatimizda har doim muhim o'rin tutadi. Xulqning odatdagi shakl va usullari barcha ma'naviy me'yor, tuyg'ularni egallash jarayonida ishlab chiqiladi. O'quvchilarda axloqiy xulq tajribasini shakllantirishda turli usullarda foydalanish mumkin. O'qituvchining vazifasi pedagogik vazifalarni bajara olishdadir. Real pedagogik jarayonda axloqiy tarbiyaning shakl va usullari alohida emas balki muayyan tizimda shakllanayotgan o'quvchi shaxsiga har tomonlama kompleks ta'sir qilishni hisobga olgan holda qo'llaniladi. Bu shakl, usullar tarbiya jarayonini masalalari va mantiqi o'quvchilarning yoshi, axloqiy rivojlanish darajasi bilan belgilanadi.

Hozirgi vaqtda xalqning boy milliy, madaniy, tarixiy an'analari, urf-odatlari, va umuminsoniy qadriyatlariga asoslangan o'sib kelayotgan avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashning samarali, tashkiliy pedagogik shakl, hamda usullari ishlab chiqilmoqda va tadbqiq etilmoqda. Shaxs tarbiyasining har tomonlama rivojlanish ustuvorligi ta'minlanmoqda. Mamlakatimiz aholisining umumiy va pedagogik madaniyatini yuksaltirish maqsadida ma'rifat ishlari takomillashtirilmoqda.

MUNDARIJA

KIRISH SO'ZI 5

3-SHO'BA: TA'LIM TARAQQIYOTIDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI

Berdiyeva D., Toshqulova D.	Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalari va multimediali darslarni tashkil etish	7
Teshayeva S.	Biologiya darslarida axborot kommunikasion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati	8
Odilova N., Rahmatova M.	Boshlang'ich ta'limda mul'timediya darslarini tashkil etish	10
Farmonova D., Djurayeva U.	Zamonaviy dars samaradorligini oshirishda axborot – kommunikatsiya texnologiyalari va elektron darsliklardan foydalanish	11
Bo'ronova N.R.	Fizika faniga oid tushunchalarni egallashda elektron vositalardan foydalanish	13
Sovbirova I.P., Omonova F.A.	Tasviriy san'at va chizmachilik darslarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish	15
Qobilova F., Turdiyeva B.	Boshlang'ich ta'limni o'qitishda axborot – texnologiyalarining o'рни	17
Arslonova M., Ramazonova S.	Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini tadbiq etish orqali fizika fanini o'qitish samaradorligini oshirish	18
Ergasheva Sh., Shavqiyeva M.	Informatika fanida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash	20
Musayeva N.X., O'tayeva G.X.	Ta'lim jarayonining zamonaviy dars samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish	22
Yo'ldosheva D.U.	Matematikani o'qitishda zamonaviy texnologiyalarning o'рни	24
Boboyorova F.A.	Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalari va multimediali darslarni tashkil etish	25
Karimova G.	Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning o'ziga xos usullari	27
Sharipova N.H.	Boshlang'ich ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati	29
Xotamova G.F.	Boshlang'ich sinflarda axborot texnologiyalarining o'рни	30
Boltayeva H.	Ta'lim taraqqiyotida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari	32
Norova X.	Maktab o'quvchilariga geografiya darslarini o'tishda multimedia vositalaridan foydalanish	35
Бобоева Г.	Таълим тизимида рақамли ва ахборот технологияларидан фойдаланишнинг аҳамияти	36
Shadmanova G.S., Nazarova O.M.	Boshlang'ich ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish masalalari	40

Iskandarova M.Q.	USE of multimedia in english lessons	42
Utayeva S., Namozova D.	O'quvchilar kompetensiyasini shakllantirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish	43
Sodiqova Yu., Ro'ziyeva D.	Boshlang'ich ta'lim o'quv jarayonida muammoli ta'lim texnologiyalari asosida multimedia ilovalaridan foydalanish	45
Ro'ziyev A.J.	Boshlang'ich ta'limda AKTdan foydalanishning pedagogik va psixologik jihatlari	47
Пардаева Г., Эшқобилова Д.	Иктисодиёт ва инновацион технология	49
Xojabergenova G.B.	Matematika darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish	51
Pulatova N.R.	Boshlang'ich ta'limda elektron darsliklarning o'rni va ahamiyati	53
Асланова М.С.	Современная информация в образовательном процессе	54
Hasanova K.Sh.	Ta'lim jarayonida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish hamda inson psixikasini rivojlantirish	56
Журакулов Т.Т., Низамова Г.Г.	Ўқув жараёни рақамлаштиришда математик моделлаштириш асосидаги ҳисоблаш тажрибалари	58
Mardonova M.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida axborot texnologiyalardan foydalanish	59

4-SHO'BA: TA'LIM JARAYONIDA BOSHQARISH VA BAHOLASH MASALALARI, TA'LIM MENEJMENTINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI: IZLANISHLAR VA YECHIMLAR

Axatova D.A., Axatova X.A.	Innovatsion menejment usullari va ularning ahamiyati	62
Xasanova Sh.	Ta'lim jarayonida neyropedagogikaga asoslangan pedagogik texnologiyalardan foydalanish	64
Қосимов У.А.	«Ўқитишнинг модули тизими»-самарали ўқитишнинг кенг тарқалаётган усули	68
Кулиев Ё.К.	Роль и значение психолого-педагогических факторов в образовательном процессе	71
Rahimova S.S.	Ta'lim muassasalarini boshqarishda rahbarga xos xususiyatlar va ularning o'ziga xos ahamiyati	75
Aripov I.Yu.	O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda texnologiya fanining ahamiyati va o'rni	78
Rahimova S.S.	Ta'lim muassasalarini boshqarishda rahbarga xos xususiyatlar va ularning o'ziga xos ahamiyati	80
Qurbonova X.T.	Barkamol shaxsni tarbiyalashda axborot madaniyati va media savodxonligining o'rni	82
Djurayeva D.	Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanuvchilarda mayda motorika ko'nikmalarini shakllantrishda	84

	innovatsiyalardan foydalanish	
Murodova M.H.	Ta'lim jarayonida boshqaruv metodlaridan samarali foydalanishda psixologning ijodiy faoliyati	87
Suvonova S.A.	O'smir yoshdagi o'quvchilarda tolerantlikni shakllantirishda zamonaviy axborot vositalarining psixologik ta'siri	88
Rahimova S.S.	Ta'lim muassasalarini boshqarishda rahbarga xos xususiyatlar va ularning o'ziga xos ahamiyati	91
Rizaqulov Sh.	Dars samaradorligi oshirish omillari	94
Jo'raqulova D.Sh.	Zamonaviy ta'lim -tarbiya – jamiyat taraqqiyotining muhim omili	96
Rahimova H.S.	Milliy tariximizda Amir Temur merosining o'rni	98
Raxmatova G., Nazarova D.	O'quvchilarda kompeitsiyalarni shakllantirishda fanlararo bog'lanishlardan foydalanish	99
Jumayeva Sh., Ikromova Yu.	Tasviriy san'at va chizmachilik darslarda "kompetentlik" va "kasbiy kompetentlik" tushunchalarining mohiyati	102
Qomatova D., Qosimova Sh.	Texnologiya fanidan o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari	104
Hakimova N.B.	Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarini joriy etishda psixologik va pedagogik omillarning o'rni	107
Bo'riyeva X.M.	Ta'lim jarayonida yoshlarni tarbiyalashda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning psixologik mexanizmlari	109
Otamuratov S.Q.	Yoshlarni tarbiyalashda sog'lom g'oyalarni singdirishning ijtimoiy psixologik mexanizmlari	111
Jalilova M., Namozova M.	Ta'lim oluvchilarning ijodiy va intellektual qobiliyatini rivojlantirish	113
Sapoyeva H., Bahronova Z.	Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy faoliyatini o'yinlar vositasida shakllantirish	115
Qambarova I., Mardonova D.	Barkamol shaxsni tarbiyalashda intellektual va ijodiy sifatlarni shakllantirish	116
Ismoilova G.	Globalashuv jarayonining bola shaxsi shakllanishiga ta'siri	118
Shukurova N.R.	Yosh avlod ma'naviy tarbiyasida chet tillarning tutgan o'rni	121
Achilova N.R.	Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishda o'qituvchining kasbiy salohiyati	123
Bobonorova N.U.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etishning afzalliklari	125
Olimova G.	Maktabgacha ta'limda qo'llaniladigan o'yinlar va ularni tashkil etish metodikasi	126
Murodova N.H.	Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchi o'smirlarida dezadaptatsiya jarayonini reabilitatsiya qilishning ijtimoiy psixologik mexanizmlari	128

Samandarov O.	Yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning pedagogik-psixologik jihatlari	130
Boboyeva F.	Rahbar faoliyatni o'rganishning nazariy-metodik xususiyatlari	133

5-SHO'BA: TA'LIMDA INSON RESURSLARIGA AHAMIYAT, BAHOLASH VA SIFAT KO'RSATKICHI MASALALARI

Djurayeva P.S.	Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishning muhim omillari	135
Бахронов Б.Б.	Миллий кадриятларнинг баркамол авлод тарбиясидаги ўрни	138
Xatamova G.Q.	Ta'lim menejmentida innovatsion yondashuvning mohiyati	141
Xudoyorova M.N., Ashurova M.A.	Komil insonni voyaga yetkazishda "ustoz – shogird" xarakterni isloh qilish	146
Зуёмова А.Э.	Ta'lim tizimining inson kapitalini shakllantirishdagi o'rni	147
Aripov I.Yu., Nazarova D.	O'quvchilarni kasbiy diagnostika qilish orqali kasbni to'g'ri va ongli tanlash kompetentligini shakllantirish	150
Хасанов Ш.Р.	Взгляды ученых на ценность денег в эпоху ренессанса и раннего нового времени	152
Mustafayeva D.E., Muhiddinova B.E.	Buyuk allomalarimiz asarlarining zamonaviy ilm- fan taraqqiyotidagi o'rni	155
Tillayeva M., Yodgorova M.	Yoshlarning ma'naviyatini shakllantirishda badiiy adabiyotning ahamiyati	156
Ziyoyeva S., Namozova D.	Oilada ota-onalarning farzandlari oldidagi burchi	158
Shukurova G.	Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik o'zbek xalqining yuksak qadriyatidir	160
Murtozoyeva N., Nurimova M.	Milliy qadriyatlar sog'lom turmush tarzi asosi	163
Safarova D.A.	A.Navoiy asarlarida sog'lom avlodni tarbiyalash masalalari	165
Mahmudova L., Kamolova G.	Ma'naviy yetuk, jismonan barkamol yoshlar ta'lim-tarbiyasining zamonaviy yo'nalishlari	167
Simobova N.M.	Ota –ona va farzand munosabatlarda konflikt muammosi	168
Qurbonova G.	Inqirozli holatlar va uning shaxs ijtimoiy-psixologik xulqiga ta'siri	171
Bozorova O.	O'smirlilik davridagi "men -kontsetsiya"ning ziddiyatli vaziyatda javob turining namoyon bo'lishidagi roli	173
Murtazoyeva S.	Inson shaxsini kamol topishida sharq mutafakkirlarining qarashlari	176
Naxalova Y., Normamatova B.	O'smirlardagi agressiv holatlar va mafkuraviy profilaktika muammolari	178
Suyunova D.	Sharq mutafakkirlari ma'naviy merosida so'lom bola	180

Sulaymonova D., Suyunova H.	tarbiyasi talqini	
Do'stova S.B., Klicheva Ch.S.	Sharq mutafakkirlarining pedagogik fikrlari jahon pedagogikasi tarixiga qo'shilgan ulkan hissalari	182
Jumayeva M.	Deviant xulq atvorning sotsiologik aspektlari	184
Karimov G'.A., Boboyorova A.	O'qituvchilik kasbi haqida sharq va g'arb mutafakkirlarining qarashlari	187
Amonova Z., Sodiqova D.	Barkamol avlod rivojlanishida sog'lom muhit	189
Бобожонова М., Ҳосилова Г.	Мафкуравий иммунитет ва мафкуравий профилактика	191
Farmonova M.H.	Ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarini axloqiy tarbiyalash	194
Ergashova O.E.	Qanday qilib yaxshi ota –ona bo'lish mumkin yohud farzand tarbiyalash sirlari	196
Amonova M.V.	O'quvchi - yoshlar dunyoqarashi shakllanishida milliy tarbiyaning ahamiyati	197
Saloxiddinova Sh.U.	Biologiya fanini o'qitishda innterfaol metodlardan foydalanish	199
Raximova M.R.	Pedagogning innovatsion yondashuvi - ta'limning sifat va samaradorlik omili	201
Qurbonova G.	O'smirlik davrida salbiy emotsional holatlar turlari	203
Zaripova Sh.	Oilada farzand tarbiyasi, uning psixologik mohiyati va sog'lom ruhiyatni shakllantiruvchi ijtimoiy omillar	205
Rahmonqulova S.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini matematika darslarida fikrlash qobiliyatlarini o'stirish	207
Rajabova Sh., Rashidova B.	Barkamol yoshlar ta'lim – tarbiyasidagi pedagogik xususiyatlar	209
Boboyeva F.A.	Talim tarbiya taraqqiyotida zamonaviy va sharqona ta'lim uyg'unlashuvining ahamiyati	212
Дусанов Э.Э.	Одам савдоси тушунчаси ва унга қарши курашиш соҳасини ўрганишга оид ёндашувлар	214
Raximova N., Samiyeva N.A.	Sanoat chiqindilari bilan atrof muhitni ifloslanishida inson resurslarining ahamiyati	218
Narzullayeva O.	“Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalarning mohiyati va tamoyillari”	219
Botirova L.A.	Mang'it amirlarining xorijdagi boyliklari	221
Izzatova G.H.	Maktabgacha ta'limda mashg'ulotlar integratsiyasining afzalliklari	223
Рўзиқулов А.А.	Давлат ва жамият ҳамкорлиги муҳимдир	224
Ахмедава Д.Э.	Кредит модуль тизимига асосланган хорижий тажрибаларнинг қиёсий таҳлили	226
Shoymatova G.	Barkamol avlodni tarbiyalashda oila, maktab va mahallaning o'rni	229

<i>Lamunova Ч.Н.</i>	Тарбияси қийин ўсмирларнинг ўзига хос хусусиятлари	231
<i>Tursunov N.</i>	Yoshlarda shaxsiy manfaat tuyg'ularni singdirish orqali vatanparvarlikga o'rgatish	234
<i>Rahmatova M.R.</i>	Ma'naviy tarbiya - yoshlarni komillikka yetaklovchi kuch	237

**“MILLIY TA’LIM YARATILISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR”
MAVZUSIDAGI**

**XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

2022 yil 31 may.

Texnik muharrir:

Axmedov S.T.

«Qoʻldovli yangi obod» x/κ matbaa boʻlimida chop etildi.
Adadi 100 nusxa. Buyurtma №30, hajmi 245 bet. Format A5. 2022 yil.

i

ii